ספר

אמר ודעת

שני חלקים: דרושים והלכות

חלק ראשון נקרא בשם

יביע אומר

אשר יביע אומר ודברים חמשים דרושים נפלאים על כל המועדים ושבתות המיוחסות ועל כל מאורעות המתרגשות לבוא בקהלות ישראל.

חלק שני נקרא בשם

יחוה דעת

אשר יחוה דעת תורה בשלשים שאלות ותשובות שיש בהן חידושי הלכות. וגם נקבצו ובאו בו לבסוף חידושים בש"ס ופוסקים.

מאת הרב המפורסם יהודה יודל ראזענבערג בן מוה"ר ישראל יצחק נ"י חותר מגזע רב יהודה חסיד זצ"ל.

מלמנים רב בווארשא לאדז מדינת פולין. אח"כ נתקבל לראב"ד בערי טוראנטא ומאנטרעאל מדינת קאנאדא.

המעתיק ומו"ל ספר הזהר הקדוש בהעתקה עברית ומחבר הספרים: ידות נדרים. זהר תורה. נפלאות הזהר. קריאה הקדושה. עטרת הפארת. ילקוט אליהו הנביא. מקוה יהודה. עץ יהודה. רפאל המלאך. רפואת הנפש ורפואת הגוף. מאור החשמל. מסכת דרך ארץ ושמירת הנפש. ועוד ספרים קטנים.

פיעטרקוב

דפוס חנוך העניך פאלמאן.

שנת תרצ"ד.

EXEGESIS

OMER VEDOATH

Exegesis and Ethics of the Pentateuch.

By Rabbi YODEL ROSENBERG

of Montreal Canada.

PRINTED in POLAND

הקדמת המחבר, בהתנצלות ידבר.

יתברך הבורא ויתהלל המשמיע דעת בנפש נעגה ילמדהו שכל רב אין להבין ידיעת צדיקים חכמת קדושים אדירי התורה ארזי הלבנון. שמהם נובע מקור מים חיים ללמד לישראל תורה ומצות ליראה ולאהבה את השם הנכבד והנורא. אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. ולתועלת ותכלית הזאת נתן לנו תורת אמת תורה שבכתב עם תורה שבעל פה. וכמו שהתורה שבכתב כוללת ג' ענינים. א) סימורי התורה המושכים את הלב שמהם נובע מוסר השכל ויסודי האמונה הקדושה. וכן הרבה פרשיות שלא נאמר בהן חקים ומשפטים כי אם מוסר ומדות טובות וישרות. ב) מצות התורה במספר תרי"ג המלמדים לנו חקי חיים איך להתנהג בכל ענינים שהם חיי עולם הזה וחיי עולם הבא. ג) נסתרות ורזי עולם הטמונים בכל דברי התורה. הן בהסיפורים והן בהתרי"ג מצות אשר עליהם התפלל דהמע"ה גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. וכן גם התורה שבעל פה שהיא ביאור ומפורש לתורה שבכתב על ידי התנאים והאמוראים. והיא ג"כ נחלקת על אותן שלשה חלקים. א) הרבה סיפורים ומילי דאגדתא דרשות על פסוקי התורה המלאים מוסר השכל ומלמדים לאדם דעת ומדות טובות יראה ואהבה להשם יתברך. ב) הם הדינים וההלכות לבאר כל מצוה ומצוה מן התרי"ג מצות פרטיהן ודקדוקיהן. וזאת יתבאר ע"י הפלפולים והוכוחים שהי' בין התנאים והאמוראים רבנן סבראי והגאונים והפוסקים. ג) הרבה סיפורים שיחות ודרשות שאין מובנים כלל בפשטיות. רק שנראה בעליל שנסתר בהם סודות ורזי עולם. מעשה בראשית ומעשה מרכבה. שהם ידעו ביניהם איך לדבר בדרך חידה או בדרך גוזמא מה שהי' נצרך להסתיר בפני המון הבריות. כי לאו כל מחא סביל דא:

ועל זה אמרו החכמים שכל התורה הן תורה שבכתב והן תורה שבע"פ תתבאר ע"פ ד' דרכים שהן פרד"ס. פשט רמז דרוש סוד. ואין כל אדם כדאי ליכנס בכל הפרד"ס אף גם גדולי הדור. כי זה דבר התולה בסגולת נשמת האדם. ואין כל נשמה מסוגלת לזה. אמנם ניתנה רשות לכל אדם ללמוד וללמד להבין ולהשכיל בחלקי פשט רמז ודרוש. שהן מילי דאגדתא ופלפולי הלכות ששניהם צריכים זה לזה. כי מן מילי דאגדתא ישאב האדם יראת חטא. ומן פלפולי הלכות יזדיין בחכמה ותרימות. וכן איתא באבות דר' נתן פרק כ"ט ר' יצחק בן פנחס אומר כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות לא טעם טעם של חכמה. כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש לא טעם טעם של יראת חטא. וה"א כל שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות זה גבור ואינו מוויין. כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש חלש וויין בידו. יש בידו זה וזה גבור מוויין. ולכן כל ת"ח צריך להיות אשר מזה ומזה אל תנח ידו. ורק אז יכול להיות גבור מוויין לעמוד במרץ להלחם נגד פורקי עול קלי הדעת שחאמונה הקדושה נתרופפה בידם. והתורה הקדושה תחשב אצלם כדבר ישן שאינו לפי דורות הזמן. וכל מעיינם רק בספרי חשכלה וספרות

חכמת הטבע:

והרבה יש להתאונן של אותן הקהלות אשר אם יבחרו במנהיג למו הלא יבחרו אך במשכיל ולא בירא וחרד. ושואבים נחת רוח מזה שאותו המנהיג עומד על הבימה לדרוש ויצטיין בזה אשר ישמוד בבאוה ובוז. וכל מה שירבה לעשות להם צחוק הרי זה משובח. וכל מה שמרבה בחנופה הרי זה יתאגר. ועוד יותר אם הוא יודע להזכיר בנאומו מבטאים בשם איזה פילאזאף של חכמי יון. כמו מיטאגאריס פלאטא אריסטוטליס דרווין או שפינאזא קאנט וכדומה. אף שאותם המבטאים הם דברי אפיקורסות או סתם דברים של מה בכך. כי הלא באמת כל אותן החוקרים והפילאזאפים זה בונה וזה סותר. זה חולם וזה פותר. אבל המון הקהל ימחאו כף על דבריו. וזה לזה יקרא לאמר — „כנראה שחמנהיג שלנו הוא משכיל

הקדמה

אוי לה לאותה בושה וכלימה שעל זה התורה הקדושה חוגרת שק ואומרת לפני רבון העולמים, „ראה ראשי עמך איך הם מלעיבים אותי"! ועל זה בת קול יוצא מהר חורב, „אוי להם לבריות מעלבונה של תורה"! כי הלא אותם המנהיגים בושים לחזכיר בנאומם פסוק מן תנ"ך ובושים להזכיר איזה מאמר חז"ל שיש בהם שיחות יפות דרשות נעימות של מוסר השכל – עטהיק עם מארצ – ותחת חמה יצא חוח להזכיר בפני ארון הקודש שיחות של מה בכך שיש בהם רעיוני אפיקורסית מן פילאזאפים וחכמי הטבע שאין מאמינים לא בבורא ולא בתורה. רק שהכל במקרה בכח הטבע תלמידי פרעה שאמר לא ידעתי את ה'. הלא כמו שהפילאזאפים וחוקרי הטבע שבזמננו ילעגו ויצחקו על הפילאזאפים וחוקרים שמכבר. כן בדור שאחר זה יקומו פילאזאפים חדשים אשר ילעגו ויתלוצצו מן הפילאזאפים שבזמננו. ואך תורתנו הקדושה היא נצחיות. תורת ה' תמימה ומחכימת פתי. עוד תמימה היא כמו שניתנה מהר סיני. לא נגרע ממנה ולא נפל ארצה אף אות אחת. ועלי' נאמר דדי' ירויך בכל עת. וכמו שהתינוק מוצא בכל פעם שיונק טעם חדש בחלב אמו. כן כל ת"ח היראי וחרד ישתוקק תמיד לשבוע מן דבש וחלב שבדברי תורתנו הקדושה המתוקים מדבש ונופת צופים. כי רק טועמי' חיים זכו:

וכל ת"ח הבא לגאום דרשה בקהל ישראל עליו לדעת לכלכל דבריו במשפט להמתיק דברי מוסר ע"י פסוקי תנ"ך וע"י מאמרי חז"ל להקשות ולתרץ בדברים המושכים את הלב. ולא להחניף את הקהל להיות מן רבני אחשורוש אשר עליהם נאמר כי כן מקד המלך על כל „רב" ביתו לעשות כרצון איש ואשה. הלא כך אמר הקב"ה לישעי' הנביא. כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם. אבל כל זאת צריך להיות בנעימות לא ברעש של כעס ורוגז. ככתוב דברי חכמים בנחת נשמעים. והעיקר שיהיו דברים היוצאים מן הלב ואז יהיו נכנסים ללב השומע. וע"ז אמרו חז"ל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים:

ואמרתי שיש להבין בזה המשנה והתוספתא דמסכת ברכות (כח:) ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה. ומפרש בברייתא ת"ר בכניסתו מהו אומר. יר"מ ה"א שלא יארע דבר תקלת על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי. ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא וכו'. והנה זה פלא מה זה לשון כפול. הרי אם התפלל שלא יכשל בדבר הלכה יש בכלל זה גם שלא יאמר על טמא טהור ולא על טהור טמא. כי האם טומאה וטהרה אינן הלכות:

אמנם יש לומר כי בכניסתו לבית המדרש חשב שיצטרך לעסוק בשני ענינים. בדברי הלכה ובמילי דאגדתא. כי כך הי' מנהגם לקשר ולחבר זה עם זה תואמים יחדו. ולכך התפלל ראשית על אדות דבר הלכה שלא יכשל לומר שלא אליבא דהלכתא לאמתו. ואח"כ התפלל שכאשר יעסק במילי דאגדתא על אדות דברי מוסר ותוכחה לפני קהל עם. יבצור לשונו מרע שלא יאמר בהדרשה על טמא טהור. כלומר שלא יחניף לשום אדם שהוא באמת טמא לומר עליו שהוא טהור. וכן להיפוך שלא יטעה להוכיח למי שהוא טהור על איש טהור להוכיחו על פניו בטעות שהוא טמא. כי מאד נצרך להיות נזהר בשתי אלה בטעות לומר על איש טהור להוכיחו על פניו בטעות שהוא טמא. כי מאד נצרך להיות נזהר בשתי אלה הטעותים. ובזה יובן בטוב טעם הלשון כפול:

והנה ספרי הזה שאני משתדל להוציאו לאור עולם הוא מורכב משני חלקים. חלק א) חמשים דרשות לכל מועדים ולכל שבתות השנה המיוחסות. וגם לשמחות ומאורעות שונות הנוהגים בישראל. וחלק ב) הן שלשים שו"ת בדבר הלכה שבאו לפני. והם שכוחים ואינם ממורשים כ"כ בש"ע. טרחתי ועמלתי בס"ד לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא. וכאשר דרכי להתפלל בכל יום שלא אכשל בדבר הלכה מובטחני שהשי"ת הי' בעזרתי ולא טעיתי. ברם כגון דא נצרך למודעי שלא כתבתי בשביל אחרים שיסמכו על הוראתי. רק בשביל להיות לי למזכרת איך שיצא הפסק מלפני. ובלתי טפק שעכ"פ חשקלי וטריא יורה דרך בשאלה כזו איך לנתח הדבר ואנה לחפש לחקור ולדרוש המקורים לענין זה. ואף אם מי לא ימצים לדברי לטובה תחשב לו. ומכל שכן שאם יסכים להורות כך תבא עליו ברכה. כי יתקיים בי אגורה בזוהלך עולמים. כמו שדרשו חז"ל לזכות שיאמרו דבר הלכה בשמי:

הקדמה

רק זאת אוכל לומר שנתקיים בי מקרא שכתוב. אף חכמתי עמדה לי. כדרשת חז"ל התורה שלמדתי באף היא שעמדה לי. כי תודות לאל עליון שכמעט כל ימי עד שהגעתי לימי זקנה ושיבה לא ידעתי שלוה ומנוחה. רק מלאתי תמיד יגון ואנחה מן הצרות של דחקות ומכאובים רדיפות ויסורין. ומכל מקום לא התפסקתי כל זמן שהייתי בכח מללמוד תורה ברבים עם בחורים ואברכים וגם עם זקנים. ובימי נעורי השתדלתי הרבה שלא אצטרך לקבל עלי עול משרת רבנות של מורי מורנו. ובפרט שבדורתנו אם מורי הוא מר. הלא מורי מורנו הוא המר שבמר. ותחת היות לראש ימצא לענה ורוש. אבל משמים נלחמו בי שלא הצלחתי בכל אשר פניתי. וכל המסחרים שלי כלו בעשן כלו. וראיתי כי אין עצה רק כמו שמרגלא בפומא דאינשי „חסורא מחסרא והכי קתני". וברוך חשם שכאשר הגעתי לימי זקנה ושיבה נחתי ושלותי מעט בעיר הזאת עיר מאנטריאל מדינת קאנאדא שאני יושב בה בתור ראב"ד. וכל מה שאני מרויח אני מוציא על הדפסת הספרים שלי. והנחתי רכוש גדול בהדפסת ספרי הזוהר הקדוש עם העתקה ללשון הקודש שהוצאתי לאור עולם שבעה חלקים. ה' חלקים על התורה וחלק ששי על ספר תהלים וחלק ז' על שיר השירים משלי וקהלת. והאמת יודע יוצרי ובוראי שגם הקרן לא השגתי. הגם שנדפס בהוצאה שניה. וכן הוא בכל שאר הספרים שהדפסתי. אבל אינני מביט על כל ההוצאות שטבלתי. כי כל חפצי להעשיר ספרות ישראל בספרים מועילים ונחוצים. ואקוה שגם ספרי זה ימצא חן בעיני תלמידי חכמים הרחוקים מן קנאת ושנאת חנם:

וזה אשר קראתי שם ספרי זה **אומר ודעת** כי זה שמו הנאה לו. יען כי חלק הראשון שהוא מילי דאגדתא ובו חמשים דרשות מן הדרשות שדרשתי בעיירות שישבתי בהן תחת צול משרת רבנות. וקראתי לחלק הזה בשם „יביע אומר" כי הדרשות הן בבחינת אמירה רכות עם רעיונות עמוקות לבאר פסוקי תורתנו הקדושה בהבנת מאמרי חז"ל אשר יעטיפו בפנימיות לדברי מוסר ותוכחות היוצאים מן הלב ונכנסים ללב. וחלק השני שהוא שלשים שו"ת בדברי הלכה. ולבסוף חידושים יפים ופלפולים בש"ס ופוסקים. וקראתי לחלק השני בשם „יחוה דעת". כי אין דעת אלא דעת תורה שנשתלשלה ממקור החכמה העליונה קודש הקדשים:

ואני הצעיר באלפי ישראל תפלה לאל חיי. תנה עוזך לעבדך. רפאני ה' כי נבהלו עצמי. ושמחני כימות עניתנו. תעזרני תחזקני ותאמצני ברחמיך הרבים ובהסדיך הגדולים שאוכל להבין ולהשכיל עומקי תורתך הקדושה בהוספת חב"ד מיום ליום. כמו שהתפלל דהמע"ה גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. ולא ימושו דברי תורה הקדושה מפי ומפי זרעי ומפי זרע זרעי מעתה ועד עולם. ואזכה להוציא לאור עולם כל מה שחידשתי בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ. ויתקיים בי תפלת דהמע"ה אגורה באהלך עולמים. כדרשת חז"ל לזכות שיאמרו דבר הלכה או שמועה טובה בשמי. ועוד יזכני ויושיעני יוצרי ובוראי שאזכה לנסוע לארץ הקדושה עם בני ביתי בקרוב. לראות בנחמת ציון וירושלים ע"י גואלנו משיח צדקנו במהרה בימינו אמן:

דברי נפש נענה המצמא לישועת ישראל אשר כתבתי הקדמה זו בשנת השבעים לימי חיי שהיא שנת תרצ"א נגיד בירושלים תם"ק.

פה עיר מאנטריאל מדינת קאנאדא.

אזכיר כאן ענין עמוק ונחמד מה ששמעתי מפה קדוש. הגאון האדיר הצדיק המפורסם קדוש יאמר לו ארומו"ר מאיר יחיאל הלוי (שליט"א) זצ"ל מאסמראווצא. בעת שנסעתי לטדינת קאנארא ולקחתי כמנו ברכת פרידה מתוך דבר הלכה נ.

מאימתי קורין את שמע בשחרית. משיכיר בין תכלת ללבן. מפורש בגמרא בין תכלת שבה ללבן שבה. מירש"י גיזת צמר שצבעה תכלת ויש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה. ובתוס' פרשו במשוט. דבין תכלת ולבן שבה היינו במצות ציצית שיש בה ב' חוטי לבן ועושין בו חוליות של תכלת. וצריך להבין מירש"י שנטה כאן מפירוש הפשוט מה שאין נפ"מ להלכה. ומסתמא רוצה לרמז איזה ענין בזה. ויתבאר בהקדם להבין למה תלה התנא חובת זמן ק"ש של שחרית בהכרה שבין תכלת ללבן. וגם למה פתח המסכתא בק"ש של ערבית ואח"כ תנא ק"ש של שחרית כדפריך הגמרא בריש מכילתן:

ונראה לומר בזה דהנה עיקר קבלת עומ"ש הוא האמונה להאמין בבורא אחד באמונה פשוטה בלי שום חקירה שכליות. וכדאיתא במכות כ"ד בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחי'. אכן מצינו גבי דוד שצוה לשלמה בנו. דע את אלהי אביך ועבדהו. משמע דצריך האדם להתבונן בשכלו מציאות ואחדות הבורא. ולא ע"י אמונה פשוטה בלבד. אמנם כן שתחילת עבודת האדם הוא לקבוע בלבו להאמין באחדות הבורא ית"ש באמונה פשוטה. מפני שכך קבלנו מאבותינו. וזהו בחי' אלהי אבותינו. ולאחר שכבר הוקבע בלבו ונתחזק באמונתו הפשוטה. הרשה לו אח"כ להתבונן בשכלו להשיג בדעתו מציאות השי"ת ואחדותו. וזהו דע את אלהי אביך. לאחר שנקבע בנפשך בחי' אלהי אביך תוכל להעמיק בבחי' דעת והתבוננות בחקר אלוהית:

וענין זה נרמז בתפילין של יד ושל ראש. דתפילין ש"י מורה על מה שהאדם עושה מצות ה' בעשיה בלבד. בלי שום השגה והבנה בטעמי המצות וסודותיהן. רק לקיים רצון השי"ת שאמר ונעשה רצונו. ותפילין ש"ר מורה על המחשבה שבמוח ודעתו של אדם שמתבונן להשיג גדלות השי"ת. ועי"ז נתלהב לבבו להתדבק באור של חי העולמים בבחי' נפתולי אלהים נפתלתי. ולכן אמרו חז"ל שמקודם החיוב להניח תפילין ש"י. שקודם כל צריך להיות בבחי' נעשה. לקבל על עצמו עשיות המצות בלי שום טעם ושכל. ועי"ז יוכל אח"כ להניח תפילין ש"ר המורה על בחי' נשמע. להתדבק בהשי"ת ע"י התבוננות להשיג טעמי המצות וסודותיהן ולהבין בהן גדלות השי"ת. ובחליצת התפילין הוא להיפוך. שמקודם צריך לחלוץ תש"ר ואח"כ ש"י. כמו שאמרו חז"ל כל זמן שבין עיניך יהי' שנים. לרמז שהאמונה הפשוטה והעיון השכלי יתלכדו ולא יתפרדו. שלא להיות כלל עם תש"ר בלבד בלי תש"י. כי אם יעמוד בחקירה שכליות בלי אמונה הפשוטה הרי הוא בסכנה שלא ישוב ברשת המינות רח"ל:

ובזה יש להבין הטעם שהקדים התנא ק"ש של ערבית לק"ש של שחרית. כי חשכת הלילה תורה על מה שהאדם רואה הדבר בלי הבנת טעמו וסודו. והדבר נמצא במוחו בחשכות. ואור בוקר יורה על מה שהאדם רואה בעיני שכלו. ובמוחו יאיר אור חב"ד להבין הטעם והסוד של כל דבר שבקדושה. ואין שזה מורה על גדלות הבורא ית"ש. וזהו הענין של ק"ש ערבית ושחרית. דק"ש של ערבית היינו קבלת עומ"ש בלי שום התבוננות רק באמונה פשוטה שקבלנו מאבותינו. אבל ק"ש של שחרית הוא קבלת עומ"ש ע"י ראיה שכליות והתבוננות ע"י חב"ד שבמוחו. ולפי שבתחילה צריך להיות קבלת עומ"ש ע"י האמונה הפשוטה לכן הקדים התנא ענין ק"ש של ערבית. ואח"כ ק"ש של שחרית:

ועפ"ז יובן ג"כ הסימן של זמן ק"ש של שחרית משיכיר בין תכלת ללבן. דידוע שגוון לבן הוא כעין ענין היולי שהוא גוון הראשון והיסוד לכל הגוונים. שכאשר יש גוון לבן ליסוד. אפשר לצייר עליו כל מיני גוונים. ועל זה מרמז הלבן יזבציצית. שראשית צריך האדם להאמין באמונה פשוטה בהבורא אחד בלי שום הצטיירות דמיונות והתבוננות בחקר אלוהית. והתכלת שבציצית מרמז על חקר אלוהית בהתבוננות חב"ד של הצטיירות דמיונות. כמו שאמרו חז"ל מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין. משני שהתכלת דומה לים. וים דומה לרקיע. ורקיע דומה לספיר. וי"ג ורקיע דומה לכסא הכבוד. שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וגו'. וכן צריך להיות באדם ב' הענינים. דהיינו לראשונה בחינת הלבן אמונה פשוטה ליסוד וחיזוק. ועליה בחינת התכלת. היינו חקר האלוהית בהתבוננות חב"ד של הצטיירות דמיונות:

ועתה יבעם מאד דברי רש"י ז"ל. משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה. ר"ל גיזת צמר שצבעה תכלת ויש בה מקומות שלא עלה שם צבע התכלת יפה. כונתו שהתנא משמיענו מאימתי קורין את שמע בשחרית. ר"ל מאימתי מותר לו לאדם ליכנס בפרדס של חקר האלוהית בהתבוננות חב"ד. משיכיר בין תכלת ללבן. כלומר בין תכלת שבה ללבן שבה. וזה מוסב על מה שיש בה מקומות שלא עלה שם צבע התכלת יפה. ועכ"פ נשאר שם מראה הלבן שבה. זה רמז עמוק. כי יש בהתבוננות של חקר האלוהית ענינים עמוקים מאד מאד שאין להבין ולהשיג. ויש בזה מדרגות בלי שיעור. דלאו כל אדם זוכה להשיג בשוה. ע"כ צריך לזכור להיות נזהר שכאשר יגיע האדם בהתבוננותו לנקודה שאין בכחו שכלו להשיג ולהבין. והיינו הך שאין עולה שם צבע התכלת יפה. אז עכ"פ יכיר מרחוק הלבן שבה. ר"ל שישאר בהתחזקות של

[illegible]

מפתח הדרשות

א) דרוש לשבת הגדול בענין מצות צריכות כונה (הלכה ואגדה).
ב) דרוש לשבת הגדול עוד בענין מצות צריכות כונה (הלכה ואגדה).
ג) דרוש לפסח בענין הגאולה.
ד) דרוש לפסח קודם ברכת טל בענין הגאולה.
ה) דרוש לפסח קודם ברכת טל בענין ת"ת.
ו) דרוש לשביעי של פסח ולשבת שירה בענין אמונה ובטחון.
ז) דרוש לפרשת מצורע בענין שאת ספחת ובהרת בזמן הגלות.
ח) דרוש לשבועות בענין תורת ישראל ועם ישראל.
ט) דרוש ליום ב' דשבועות בענין רות ויתרו.
י) דרוש ליום ב' דשבועות בענין הזכרת נשמות.
יא) דרוש לשבת נחמו בענין הגאולה ואחדות בישראל.
יב) דרוש לשבת נחמו בענין נחמה בכפלים.
יג) דרוש לראש השנה בענין ג' עקרי אמונה הכלליים.
יד) דרוש לראש השנה בענין יצחק וישמעאל.
טו) דרוש לראש השנה שהתקיעות רמז על סדר החיים.
טז) דרוש לראש השנה בענין כח התפלה.
יז) דרוש לתקיעת שופר בענין כח התשובה.
יח) דרוש לראש השנה שחל להיות בשבת.
יט) דרוש לשבת שובה בפרשת האזינו בענין לשם יחוד.
כ) דרוש לשבת שובה בענין תשובה תפלה וצדקה.
כא) דרוש לשבת שובה בענין נדר ונדבה (פלפול).
כב) דרוש לשבת שובה וליום כפור בענין כח התשובה.
כג) דרוש ליום כפור קודם כל נדרי בענין עזרת תורה.
כד) דרוש ליום כפור בענין שלום ואחדות בישראל.
כה) דרוש ליום כפור קודם נעילה בענין מפטיר דיונה.
כו) דרוש לחג הסכות בענין ארבעה מינים.
כז) דרשה לחג הסכות בענין טוכה.
כח) דרוש לשמיני עצרת קודם הזכרת נשמות בענין כבוד התורה.
כט) דרשה לחנוכה בענין ת"ת וחינוך הבנים.
ל) דרשה לשבת חנוכה בענין שבת מילה חודש.
לא) דרשה לחנוכה שדרשתי לכבוד יובל השבעים שלי.
לב) דרוש לפרשת זכור בענין עזרת תורה.

חמש דרשות לכל ד׳ זמנים של הזכרות נשמות.

לג) הקדמה כללית לתת טעם בענין הזכרת נשמות.
לד) דרוש למזכיר נשמות ביום הכפורים שנתינת צדקה טובה לנשמות המתים.
לה) דרוש למזכיר נשמות בשמיני עצרת בענין טהרת משפחה.
לו) דרוש למזכיר נשמות בפסח בענין מאכלות אסורות.
לז) דרוש למזכיר נשמות בשבועות בענין חינוך הבנים לתורה.
לח) דרוש לסיום ספר תורה.
לט) הדרן לסיום משניות (פלפול ואגדה).
מ) דרוש להתחלת הש״ס (פלפול ואגדה).
מא) דרשה לברית מילה.
מב) דרשה לפדיון הבן.
מג) דרשה לפני הבר מצוה.
מד) דרשה לתנאים.
מה) דרשה לנשואין.
מו) דרוש לקבלת משרת רבנות (שדרשתי בעיר טורנטא פלפול ואגדה).
מז) דרוש לקבלת משרת רבנות (שדרשתי בעיר מאנטריאל פלפול ואגדה).
מח) דרוש לקבלת משרת רבנות (שדרשתי בעיר לאנגברענטש בשמחת הכותרת של בנ״).
מט) דרשה להוספת קרקע או גדר בבית הקברות.
נ) דרשה לטעות החברא קדישא.

יביע אומר

(א)

דרוש לשבת הגדול (הלכה ואגדתא)

בענין מצות צריכות כונה

בגמרא ב"ק (ס:) יתיב ר' אמי ור' אסי קמי' דר' יצחק נפחא. מר אמר לי' לימא מר שמעתא. ומר א"ל לימא מר אגדתא. פתח למימר אגדתא לא שביק מר. פתח למימר שמעתא לא שביק מר. אמר להם אמשול לכם משל. למה"ד לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקנה. ילדה מלקטת לו לבנות וזקנה מלקטת לו שחורות. נמצא קרח מכאן וקרח מכאן. אמר להם אי הכי אימא ליכי מלתא דשויא לתרוייכי וכו'. כלומר אגדתא ושמעתא. ובדרך זה גם אני אהלך:

בהגדה של פסח מביא. כנגד ארבעה בנים דיברה תורה. אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שא"י לשאול. חכם מה הוא אומר. מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה"א אתכם. התשובה. ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח. אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן:

צריך להבין מה ירצה החכם בשאלה זו. אם הוא רוצה ללמוד הלכות פסח שעוד אינו יודע אותן. איזה חכם הוא זה. ומקומו בין דרדקי דבי רב. גם קשה שהרי מה שאומר החכם אתכ"ם הרי זה דומה לשאלת הרשע מה העבודה הזאת לכ"ם. ועוד מה זו תשובה כהלכות הפסח בכ"ף הדמיון. ולמה לא אמר הלכות פסח. וגם מדוע נקט דוקא הלכה זו שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן:

נקדים שמעתא. דאיתא במסכת נזיר (כג.) א"ר יוחנן מהו דכתיב כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. משל לשני בני אדם שצלו פסחיהן. אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה. זה שאכלו לשם מצוה. צדיקים ילכו בם. וזה שאכלו לשם אכילה גסה. ופושעים יכשלו בם. א"ל ריש לקיש להאי רשע קרית ליה. נהי דלא עביד מצוה מן המובחר. פסח מיהא קא עביד. מקשים מפורשי הש"ס על ריש לקיש. הלא הוא סבר מצות צריכות כונה בפרק ערבי פסחים במשנה. הביאו לפניו ירקות מטביל בחזרת עד שמגיע לפרפרת חמת ואז יטביל פעם ב' בחזרת לשם מצות מרור ואינו יוצא בטיבול הראשון. ואמר ריש לקיש זאת אומרת מצות צריכות כונה. וכיון דריש לקיש סובר דמצות צריכות כונה למה מתמיה על ר' יוחנן באכילת קרבן פסח ואומר דעתו שאף אם אוכל לשם אכילה גסה מקיים המצוה:

ועוד יש להקשות קושיא כזו על הרמב"ם ז"ל שכתב בפרק ה' מהלכות קרבן פסח. כשם שמילת עצמו מעכבתו מלעשות פסח כך מילת בניו הקטנים ומילת עבדיו מעכבת אותו. אבל הקטן אין מילת עבדיו מעכבתו מלהמנות על הפסח. שנאמר וכל עבד איש מקנת כסף ומלת אותו אז יאכל בו. ודרשינן עבד איש להוציא את הקטן. עכ"ל. משמע מדבריו דסבירא לי' להרמב"ם שהקטן מחויב באכילת קרבן פסח מדאורייתא. מדאצטריך קרא להוציא את הקטן מעיכוב מילת עבדיו. ולכאורה סותר הרמב"ם את עצמו. שהרי בפ"ב מהלכות שופר פוסק דמצות צריכות כונה. וקשה דלמה פוסק דקטן חייב מדאורייתא באכילת קרבן פסח. הלא קטן לא בר כונה הוא כיון שאינו בר דעת וממילא אין באכילתו קרבן פסח שום קיום מצוה על חשבונו אלא על חשבון אביו. והכי משמע במסכת חולין (יב) דבעי ר' יוחנן קטן יש לו מחשבה או אין לו מחשבה. ופירשו שם בתוספות דמחשבת קטן הוה רק כמו מתעסק כיון שאין לו דעת להבחין. ובסוף מסכת ר"ה גבי תקיעת שופר איתא. דאפילו למ"ד מצות אין צריכות כונה מודה דהמתעסק לא יצא. וכיון שמחשבת קטן לא חשוב אלא כמו מתעסק. איך פוסק הרמב"ם דאכילת קטן בקרבן פסח הוא דאורייתא. דאיזה קיום מצוה שייך במתעסק. ובפרט שהרמב"ם עצמו פוסק בהלכות שופר דמצות צריכות כונה. ומוטב הי' לו לומר שאכילת קרבן פסח דקטן הוא רשות ולא חובת מצוה:

וכדי לתרץ הכל נקדים מה שכתב הר"ן ז"ל בסוף פרק ג' דמסכת ר"ה שהקשה על הרמב"ם שסותר את עצמו בהך דינא דמצות צריכות כונה. שהרי בפרק ב' מהלכות שופר פסק דצריך שיתכוין משמיע לתוציא והשומע לצאת י"ח. הא לאו הכי

אינו יוצא. ובפרק ששי מהלכות חמץ ומצה פסק דמי שכפאוהו ואכל מצה יצא. משמע דמצות אין צריכות כונה. ומתרץ הר"ן לחלק דאע"פ שסובר הרמב"ם בתקיעת שופר דצריך כונה כדאמר רבי זירא לשמעיה איכוון ותקע לי. מ"מ במצות אכילת מצה סבירא ליה דיוצא בלי כונה. והטעם הוא ממני שמ"מ נהנה מן האכילה. והיינו כדאמרינן בגמרא המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה. הילכך הכא נמי כיון דאיכא הנאה באכילה שנשאר טעם מצה בפיו לפיכך יצא ע"ח. עכ"ל:

ולפ"ז יש לתרץ סברת ריש לקיש דפליג על רבי יוחנן באכילת ק"פ. דהנם שבמצות אחרות סובר ריש לקיש דמצות צריכות כונה. מ"מ במצות אכילת קרבן פסח שנהנה מן האכילה ונשאר טעם הבשר בפיו. שפיר י"ש קיום מצוה גם באכילה בלבד בלי כונה הראויה:

וכן לפי זה יתורץ גם הקושיא שעל הרמב"ם בצנין אכילת קרבן פסח לקטן. דהנם שבתקיעת שופר פוסק הרמב"ם דמצות צריכות כונה. מ"מ פוסק שפיר דאכילת קטן בק"פ דאף שמחשבת קטן הוה רק כמו מתעסק. מ"מ יש באכילתו קיום מצוה. כיון שיש לו הנאה מן האכילה ונשאר בפיו הטעם של הבשר:

עתה נחזור לאגדתא להראות שעל פי אותה השמעתא יש להבין שאלת החכם והתשובה אליו. מה שהוא שואל מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה"א אתכם. כונתו באמרו אתכם. שהוא קולע על אנשים פשוטים שאינם חכמים כמוהו. והם אינם מלומדים בתורה ודעתם בדעת התורה אין יתירה ממדרגת קטנים. עליהם הוא שואל מה העדות וגו' אשר צוה ה"א אתכם. אתכם דייקא. כלומר מה בצע במה שאתם מקיימים אכילת פסח מצה ומרור. כיון שאתם אנשים פשוטים שאינכם חכמים כל כך להבין כונת המצות. ואתם עושים המצוה רק לשם אכילה גסה. והלא על פי הלכה מצות צריכות כונה. ובלתי כונת המצוה אין קיום המצוה חשובה כלום. ע"כ אין השכל מחייב שהשי"ת ציוה אתכם לקיים מצות כאלה. ורק לנו החכמים שאנחנו מבינים כונות הנסתרות אשר באותן העדות והחקים והמשפטים שהן פסח מצה ומרור. יאתה לנו קיום אותן המצות. נמצא ששאלת החכם מתאים עם סברת רבי יוחנן בהמשל של שני בני אדם שצלו פסחיהן. שזה שאכלו לשם אכילה גסה נאמר עליו ופושעים יכשלו בם:

ועל זה באה התשובה אליו. ואף אתה אמור לו כהלכת הפסח. אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. כלומר לא כן הדבר כמו שאתה החכם סובר כשיטת רבי יוחנן. אלא שענין זה הוא כהלכות הפסח שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. וטעם הדבר ידוע שהוא כדי שישאר טעם הפסח או טעם המצה בפיו. וכיון שקיום המצות תולה בטעם הנשאר בפיו ולאו דוקא בכונת החכמה. א"כ מובן שגם איש משום שאינו יודע לכוון כונת המצות. ואפילו שאוכל לשם אכילה גסה. הרי הוא ג"כ מקיים המצות של אכילת פסח מצה ומרור. כיון שנשאר לו טעם האכילה בפיו. והיינו כסברת הר"ן ז"ל אליבא דריש לקיש. נמצא ששאלת החכם והתשובה אליו תלויות בפלוגתתן של רבי יוחנן וריש לקיש:

והנה אין ספק שבענין זה הלכה כריש לקיש. וכל מי שיש לו ידיעה בתולדתן של אותן שני עמודי התלמוד יבין ששיטת ריש לקיש תתאים יותר עם הזמן והדור. כי רבי יוחנן הי' קדוש מרחם צדיק גמור מתולדתו ולא הבין כל כך טבעיות אנשי ההמון איך שקיום המצות שלהם תהי' לה איזה חשיבות בשמים אם חסר בהן כונה הראויה. וזה הוא כעין שאנו קוראים בשם איש "קנטרוטיוויי":

אבל ריש לקיש שהוא הי' בעל תשובה ובשנות נעוריו הי' מעורב בין ההמון. וירע והכיר טבעיות האנשים הנמוכים והשפלים. והוא ראה והבין שגם בהם נסתר ניצוץ אלוהית. ושגם לקיומם המצות בלי שום כונה רק למען הנאת הגוף כעין לשם אכילה גסה. ג"כ יש לזה חשיבות בשמים. וזה הוא כעין שאנו קוראים בשם איש "ליבעראלי". והיינו כדרשת חז"ל עה"פ כפלח הרמון רקתך. שאפילו הריקים שבך מלאים מצות כרמון:

אמנם עלינו לדעת כי כאשר רבי יוחנן וריש לקיש מחולקים בפלוגתא רחוקה. שר' יוחנן הראה דעתו שנצרך להיות מן המיומנים הקיצונים לקיים מצות אכילת פסח מצה ומרור בכונה לשם מצות. להיות במדרגת צדיקים ילכו בם. כי זאת הכונה לשם מצוה אין לה שיעור ויש בזה הרבה בחינות. וריש לקיש הראה דעתו להקל שאף זה שהוא מן המשמאילים הקיצונים ואוכל פסח מצה ומרור לשם אכילה גסה שהוא במדרגה שפלה להיות בכלל ופושעים יכשלו בם. גם הוא מקיים המצות. ועל זה בא רבן גמליאל ועשה כעין פשרה בין ר"י ור"ל. שהראה דרך ממוצע ואמר. כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא י"ח. ואלו הן פסח מצה ומרור. ונתן טעמים לאותן ג' המצות כונות פשטיות שכל אדם יכול לכוון אותן. והוא שהשי"ת ציוה לנו ג' מצות האלו כדי לזכור בקיומן הנסים והנפלאות שעשה עם אבותינו במצרים. הפסח מרמז על ישועת החיים. והמצה תרמז על ישועת הגאולה והחירות. והמרור בחרוסת מרמז על האמונה שאף אם נראה בגלגה שהשי"ת מעניש לפעמים במדת הדין שהוא מרור. מ"מ בהסתר ממותק חדין ברחמים כעין שנמתק המרור ע"י חרוסת. שכך הי' בגאולת מצרים שנתקיים

ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ועלינו להאמין כי כמו כן יהי׳ בגאולה האחרונה. והגם שבנגלה אנו טועמים טעם מרור בגלות הזה. מ״מ בהסתר ממותק זה הדין ברחמים. ואם בגלות מצרים אחר רדו שנה יצאו בנ״י ברכוש גדול. מכל שכן שאחר הגלות של י״ט מאות שנה בודאי יצאו ישראל מן הגלות ביד רמה ברכוש גדול מאד. רכוש של ישועות בגשמיות וברוחניות במהרה בימינו אמן:

(ב)

דרוש לשבת הגדול (הלכה ואגדתא)

בענין מצות צריכות כונה

במשנה דפרק ערבי פסחים ובהגדה. רבן גמליאל הי׳ אומר כל שלא אמר ג׳ דברים האלו בפסח לא יצא ידי חובתו. ואלו הן פסח מצה ומרור וכו׳. ויש להקשות דהלא במצה קי״ל דאין צריכה כונה כמבואר בגמרא דר״ה (כח.) וכן פוסק הב״י בש״ע תע״ה סעיף ד׳. אכל מצה בלי כונה כגון שאנסוהו לסטים לאכול מצה יוצא ידי חובתו. וזה היפוך דברי רבן גמליאל:

כדי לתרץ קושיא זו נקדים הגמרא דמסכת ר״ה (כח.) שלחו לי׳ לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא. כפאו מאן. אילימא כפאו שד. והתניא עתים חלים עתים שוטה. כשהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו. כשהוא שוטה הרי הוא כשוטה לכל דבריו. א״ר אשי שכפאוהו פרסיים. אמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא. פשיטא היינו הך. מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל. אבל הכא זכרון תרועה כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא קמ״ל. אלמא קסבר רבא מצות א״צ כונה:

ועל פי גמרא זו כתב הרמב״ם ז״ל בפ״ו מהל׳ חמץ ומצה ב׳ חילוקי דינים. וז״ל אכל מצה בלא כונה כגון שאנסוהו לסטים לאכול יצא י״ח. אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו ואח״כ נתרפא חייב לאכול אחר שנתרפא. לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהי׳ פטור מכל המצות. עכ״ל:

ובמגיד משנה שם מביא דין ג׳. וז״ל ראיתי מי שכתב הטעם דכיון שהוא יודע שהלילה הוא פסח והוא חייב באכילת מצה יצא. אע״פ שלא נתכוון לצאת ונאנס באכילתה. אבל אם הי׳ סבר שהוא חול ואכלה. או שהי׳ סבר שאין זה מצה ואכלה לא יצא וכו׳. ומסיים שדברי טעם הן. וכן פוסק הב״י בש״ע או״ח הלכות פסח תע״ה סעיף ד׳ שאם הי׳ סבור שהוא חול או שאין זו מצה לא יצא. וצריך להבין הטעם של זה דין הג׳ שלא נזכר בגמרא. ולכאורה קשה שאם פסקו במצה דאין צריכה כונה למה לא יצא גם באופן דין הג׳:

וכדי לתרץ אותן שתי קושיות נקדים עוד קושיא ג׳ מה שתמהו הרבה פוסקים על הרמב״ם ז״ל שהוא סותר עצמו בענין כונת המצוה. שהרי בהלכות שופר פ״ב הלכה ד׳ כתב. וז״ל המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא י״ח. וכן השומע מן המתעסק לא יצא. נתכוון שומע לצאת י״ח ולא נתכוון התוקע להוציאו. או שנתכוון התוקע להוציאו ולא נתכוון השומע לצאת לא יצא י״ח עד שיתכוין שומע ומשמיע. עכ״ל:

וכתב המגיד משנה מקור לדברי הרמב״ם מהא דאיתא ר״ה (כט.) א״ל ר׳ זירא לשמעיה אכוין ותקע לי. וגם רבי יוסי אמר כן דביחיד לא יצא עד שיתכוין שומע ומשמיע. ופסק רבינו כר׳ זירא וכו׳. ואני תמה בדברי רבנו שהוא פוסק בהלכות מצה שאם אכל מצה בלא כונה כגון שאנסוהו עכו״ם יצא י״ח. וזה נראה כמ״ד מצות אין צריכות כונה. וא״כ האיך פסק כאן רבינו בתקיעת שופר דמצות צריכות כונה. ולא מצאתי בזה תירוץ נאות לדעתי וכו׳ יעו״ש:

והכסף משנה מביא תירוצו של הר״ן ז״ל על קושיא זו. שמחלק לומר דבמצה יצא בלי כונה שכן נהנה באכילתו. וכדאמרינן בעלמא המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה. וכיון שנהנה באכילתו לא מקרי מתעסק. עכ״ל. וכן כתב רש״י שם על הא דאמר רבא מהו דתימא התם אכול מצה קאמר רחמנא. אבל לפענ״ד זה תירץ דוחק. שהרי בגמרא איתא כך רק בלשון מהו דתימא. והיינו שאפשר לטעות כן. אבל הלא מסיק דקמ״ל שלא כן הוא ואין לחלק אלא דבכל אופן מצות אין צריכות כונה. ועוד דוחק לומר באנסוהו עכו״ם שנהנה באכילתו. היש אכילה גסה גדולה מזו עד שגם אין לברך על אכילה כזו:

ונראה לפענ״ד לתרץ הסתירה של הרמב״ם באופן אחר. דהנה צריך להבין שבענין כונת המצוה

המצות נמצא ג' מיני מחשבות. א) מחשבת הזמן, שידע הזמן שעושה בו זאת הפעולה. ב) מחשבת הפעולה. שידע גוף הפעולה מה שהוא עושה. ב' מחשבות האלו יש לקרוא אותן בכלל בשם מחשבות העשיה. ג) מחשבת המצות. שידע שעושה פעולה זו לשם מצוה. מובן הדבר שאם יש מחשבת המצוה אז ממילא יש גם ב' ידיעות של מחשבות העשיה. אבל מחשבות העשיה יכול להיות בלי מחשבת המצוה. דהיינו שיכול להיות ידיעת הזמן בלבד בלי שאר ב' ידיעות. וכן יכול להיות ידיעת הפעולה בלבד בלי שאר ב' ידיעות. ובודאי שיכול להיות ב' הידיעות של מחשבות העשיה דהיינו ידיעות הזמן עם ידיעת הפעולה בלי מחשבת המצוה:

ועפ"ז יש להבין שיטת הרמב"ם שהיא מיושב שפיר ע"פ שיטת הגמרא. שהרי בתקיעת שופר מצינו סתמא דגמרא (ר"ה שם) שמתרץ מה שהוצרך רבא לומר זאת אומרת התוקע לשיר יצא. שהוא משום דיש תוה אמינא לומר שמצות תקיעת שופר חמור ממצות אכילת מצה. כיון דזכרון תרועה כתיב משמע לזכור שכך ציותה לנו התורה. והגם דשיטת רבא היא שאין לחלק ביניהם. אבל כיון דבגמרא מסיק להחמיר בתקיעת שופר דצריכה כונה. כדמשמע משתי הברייתות שמביא שם בגמרא להקשות על ר' זירא שהחמיר בתק"ש ואמר לשמעי' איכוון ותקע לי'. ומקשה עליו מברייתא. ת"ש נתכוון שומע ולא נתכוון משמיע. נתכוון משמיע ולא נתכוון שומע לא יצא י"ח עד שיתכוון שומע ומשמיע. ומדייק בגמרא דקתני משמיע דומיא שומע מה שומע שומע לעצמו אף משמיע משמיע לעצמו. וקשיא על ר' זירא. מובן הדבר דבודאי דייק המקשן כך ממה דמסיים בברייתא "עד שיתכוון שומע ומשמיע". דבבא זו נראה כמיותר. וכן בברייתא השניה שמביא שם בגמרא ראי' לר' זירא שצריך המשמיע לכוון. מסיים שם ג"כ עד שיתכוון השומע ומשמיע. וכאן תיבת השומע נראה כמיותר ואין זה אלא כדי להשמיענו גם זאת. שיהי' ענין כונת המשמיע דומיא דשומע. דמה שומע עכ"ר כונתו היא כונת המצוה לצאת י"ח המצוה ולא כונת העשיה. שהרי הוא אינו עושה הפעולה. אף משמיע צריך להיות כונתו כונת המצוה דוקא ולא כונת העשיה בלבד:

עתה יובן דמש"ה החמיר הרמב"ם בתק"ש לפסוק דלא כרבא אלא דצריכה כונה. שהוא משום שכך הוא מסקנת השיטה שם בגמרא. אבל באכילת מצה דאיתא שם בגמרא כפאותו פרסיים לאכול מצה יצא. הלך הרמב"ם בשיטת הגמרא. ולא פסק הרמב"ם שמצה א"צ כונה לגמרי. אלא שפסק כלישנא דגמרא וכתב שגם אכל מצה בלי כונה. כגון שאנסוהו עכו"ם יצא י"ח. ונראה ברור מלשון הרמב"ם דמפרש דבריו שלא נטעה דמצה א"צ כונה לגמרי. אלא דדוקא באופן זה שאנסוהו עכו"ם יצא. והיינו משום דבאופן זה יש עכ"פ ב' הלקים מן כונת המצוה. כיון שיש כונת העשיה הכולל ב' ידיעות. ידיעת הזמן וידיעת הפעולה. שיודע שהיום פסח ויודע שאוכל מצה. ולא חסר אלא חלק הג' שהיא מחשבת המצוה ולכך יוצא. אבל באופן דליתא באכילת מצה גם ב' הידיעות של העשיה לא היקל הרמב"ם לפסוק דיוצא. משום דבאמת גם מצות אכילת מצה צריכה כונה. אלא שבדיעבד יוצא ע"י כונת העשיה בלבד. כיון שיש בזה ב' חלקים של כונת המצוה:

ובזה יתורץ ג"כ מה שמביא המגיד משנה דין הג' ופוסק כך הב"י בש"ע דאם הי' סבור שהוא חול או שאין זו מצה לא יצא. שהרי באופן דליכא ב' הידיעות של העשיה לא נמצא בגמרא להקל כל כך דיוצא. משום דבאמת גם מצות אכילת מצה צריכה כונה. ויפה מסיים המגיד משנה שדברי טעם הן. ומתורץ הכל בס"ד:

היוצא לנו מכל זה להלכה במצות אכילת מצה. דלכתחילה מחויב להיות כל כונת המצות. שהן ג' ידיעות. ידיעת הזמן ידיעת הפעולה וידיעת חובת המצוה. ובדיעבד יוצא בידיעת העשיה בלבד שהן ב' ידיעות. ידיעה הזמן שהיום פסח. וידיעת הפעולה שאוכל מצה. אבל בדליכא רק ידיעה אחת של העשיה אף בדיעבד אינו יוצא:

ועתה נחזור למה שהתחלנו לתרץ דברי רבן גמליאל. כל מי שלא אמר ג"ד אלו בפסח ל"י י"ח ואלו הן פסח מצה ומרור. הן לפי דברינו שבענין כונת המצוה יש ג' כונות. ידיעת הזמן ידיעת הפעולה וידיעת המצוה. לפי זה יש להבין דברי רבן גמליאל כי ג"ד אלו מורים על אותן ג' ידיעות. השם פסח מזכיר ידיעת הזמן לדעת שהיום חג המצות. השם מצה מזכיר ידיעת גוף הפעולה לדעת שאוכל מצה. והשם מרור מזכיר ידיעת המצוה שאוכל מצות ומרורים לשם מצוה ככתוב על מצות ומרורים יאכלוהו. כי באכילת פסח ומצה בלבד יכול להיות שוכח כונת המצוה ואוכל לשם תאוה ואכילה גסה בלבד. אבל מרור מי פתי ירצה לאכול לשם תאוה אם לא לשם מצוה. ולכך מובן שהמרור מזכיר יותר כונת המצוה מן פסח ומצה:

וזהו שאמר רבן גמליאל מי שלא אמר ג"ד האלו בפסח לא יצא י"ח. כי בתסרון אמירת ג' דברים האלו יכול להיות שאינו יודע כל ג' הכונות. אינו יודע שהיום פסח. אינו יודע שאוכל מצה. ואינו מכוון כלל לשם מצוה. ובהחסר כל ג' הכונות בודאי אליבא דכ"ע אינו יוצא. כי גם אליבא דהרמב"ם מצה צריכה כונה. ולכתחילה בודאי נצרך להיות כל השלש כונות:

עכשיו נדבר מעט בענין אגדתא:

הן באנו לזה שהמרור מזכיר לנו כונת המצוה. וזה הענין מתאים היטב על דרך דרוש שהמרור בחרוסת מר במתוק מזכיר לנו כח המצות וזכות כל מצוה. שע"י קיום המצוה אנו יכולים לפעול בשמים להמתיק המר במתוק אם נגזר איזו מרירות לבוא על אדם. ואפילו מרירות היותר מר שהיא ח"ו גזירת מות. כי מרו"ר בגימטריא מו"ת. וע"י קיום המצוה נמתק מרירות הגזר דין וניצל מן המות. וביותר נעשה כך ע"י קיום מצות צדקה ככתוב וצדקה תציל ממות. וכמו שמובא בענין זה מעשה מלא בגמרא שבת (קנו):

שמואל ואבלט הוו יתבי. והוו קאזלי הנך אינשי לאגמא. א"ל אבלט לשמואל האי גברא אזיל ולא אתי טריק לי' חיויא ומייתי. א"ל שמואל אי בר ישראל הוא אזיל ואתי. אדיתבי אזיל ואתי. קם אבלט שדי' לטוני' אשכח בי' חיויא דפסיק ושדי בתרתי גוביו. א"ל שמואל מאי עבדית. א"ל כל יומא הוה מרמינן ריפתא בהדי הדדי ואכלינן. האידנא הוה חד מינן דלא הוה לי' ריפתא הוה קא מיכסף. אמינא להו אנא קאימנא וארמינא. כי משאי לגבי' שואי נפשאי כמאן דשקילי מיניה כי היכי דלא ליכסוף. א"ל מצוה עבדת. נפק שמואל ודריש וצדקה תציל ממות. ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה.

ע"כ:

כאן יש לשאול מה חידש שמואל בזאת הדרשה דנפק ודריש. גם אין מובן איזו הוה אמינא הי' לחשוב שצדקה תציל רק ממיתה משונה בלבד ולא ממיתה עצמה. דאם יש כח לצדקה להציל ממיתה משונה למה לא יהי' לה כח להציל ממיתה עצמה. כלומר מגזרת מיתה בשביל עבירה קודם שהגיע לזקנה. עוד קשה הלא אדרבא בהאי מעשה דשמואל ואבלט ניצל זה האיש שעשה המצוה ממיתה משונה. ועוד קשה הלשון ממיתה עצמה. דמשמע כאילו במיתה משונה אין מיתה עצמה. והיל"ל ממיתה פשוטה או ממיתה הרגילה:

אמנם יש כאן כונה נפלאת בדרשה של שמואל. דהנה ידוע שיש כמה מיני מרוד הנחשבים כמו מיתה. דהיינו עני חשוב כמת. סומא חשוב כמת. מי שאין לו בנים חשוב כמת. ועוד אמרו אשה רצה מר ממות. כל זה אין מיתה עצמה רק יש לכנות אלה המרירות בשם מיתה משונה. שהאדם חי ואעפ"כ חשוב כמת. וכאשר בימי שמואל היו הרבה מקשים ע"ז הפסוק וצדקה תציל ממות. וכי זה הנותן צדקה אין מיתה שולטת בו. ולכך היו מוציאים זה הפסוק מפשוטו. ודרשו שמוסב על מיתה משונה. כלומר שבזכות מצות צדקה יגצל ממיתה משונה של עניות או משאר מיתות משונות. אבל אין כח בצדקה להציל מן הגזירה של מיתה עצמה. ולאחר אותה מעשה שנשאר האיש בחיים ע"י הזכות של צדקה. ונתבטל גזרת המזל שראה החוזה בכוכבים אבלט שע"פ המזל של זה האיש ימות באותו יום ע"י נשיכת נחש. אז נפק שמואל ודרש שאין נצרך להוציא הפסוק מידי פשוטו. אלא שבאמת יש כח לצדקה להציל אפילו ממיתה עצמה שנגזר על האדם לפי מזלו. כי זכות מצות צדקה היא למעלה מן המזל. מזה די לראות כמה גדולה מצות צדקה. וביותר אם תנתן באופן שלא יתבייש המקבל:

ועתה רבותי! כאשר עכשיו קודם חג הפסח שהוצאות החג מרובה כי האורח פסח הוא אורח יקר. ויש עניים בעיר שאין ביכולתם להכניס אורח יקר הזה לביתם לחוג את חג המצות כראוי. ובשביל זה תקנו חז"ל להנהיג בכל עיר ועיר מעות חיטין לגבות מעות מכל הבעלי בתים ולחלקם לעניי העיר. לכן גם אתם תראו להתחזק במצות צדקה לקבץ מעות חיטין ביד רחבה ולחלקם בסתר לעניים המכובדים. אז תוכלו להיות בטוח בזכות מצות צדקה שהשי"ת יושיעכם להנצל מכל מיני מרור. ואף אם יש ח"ו על מי מכם גזרת מרור תהי' נמתקת ותתבטל ע"י הזכות של מצות צדקה כמו שהמרור נמתק בחרוסת. ויהפך לנו כל מר למתוק. וכל קללה תהפך לברכה. ובזכות הצדקה נזכה לגאולה וזשלימה. ככתוב ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה

במהרה בימינו אמן:

(ג)

דרוש לפסח

בענין הגאולה

הרמב"ם מונה בהלכות חמץ ומצה מצות לא תעשה שלא לאכל חמץ בפסח. ומצות עשה לאכל מצה לחם עוני דוקא. וצריך להבין איזה טעם באיסור אכילת חמץ. וכן צריך להבין הטעם מפני מה אין יוצאין במצה עשירה אף שאין בה ששם חמץ והמצוה לאכל לחם עוני דוקא. הלא חג הפסח הוא זמן חירותנו וכלנו מסובין כבני מלכים. א"כ הלא זמן חירותנו וכלנו מסובין עם לחם עוני היא תרתי דסתרי:

כדי לתרץ ולהבין הטעם של איסור אכילת חמץ נקדים מאמר חז"ל במסכת מנחות. דרש ר' יהודה ב"ר אילעי מאי דכתיב בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים. אלו שני עולמות שברא הקב"ה. עולם הבא נברא באות י"ד. ועוה"ז נברא באות ה. מפני שעולם הזה דומה לאכסדרא. שכל הרוצה לצאת מן דרך התורה יצא. ומאי טעמא תליא כרעיה. דאי הדר בתשובה מעיילי ליה. ולעייל בהך. לא מסתייע מילתא. ע"כ. והיינו כמו שאומר ההמון. דרך פתח רחב לצאת ודרך פתח קטן לדחוק וליכנס. וטעם הדבר שאם תתקבל תשובתו ע"י פתח הרחב בפרסום יתעורר קטרוג עליו בשמים. ולכך מכניסים תשובתו ע"י פתח קטן מן הצד בהסתר:

ועפ"ז יש להבין טעם איסור חמץ בפסח. כדי להזכיר לנו שבמצרים היי עם ישראל בשפל המצב מאד. עירום וערי בלי מצות ומשוקעים בטומאת מצרים. ולכך כאשר הגיעה עת הגאולה נצטוו ראשית הכל משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח. ודרשו חז"ל משכו ידיכם מע"ז לשחוט הע"ז של מצרים שעבדו למזל טלה. וכוונת הכתוב היי שקודם כל יעשו תשובה להיות סור מרע. ונתקבלה תשובתם ע"י פתח קטן בהסתר. כי המקטרג עמד בפתח הרחב שלא יניח ליכנס בשמים תשובת עם ישראל. כמו שאמרו חז"ל שהמקטרג טען מה נשתנו אלה מאלו. הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז. והוא לא ידע שנתקבלה תשובתם ע"י פתח הקטן אשר בצד אות ה:

וכאשר חג הפסח הוא זמן חירותנו שאנו מצפים להגאל בפסח. כמו שדרשו חז"ל עה"פ ליל שמורים הוא לה'. שהוא שמור לדורות לגאולת ישראל. לכן צותה התורה שלא לאכל חמץ בפסח רק מצה. כי החילוק שבין חמץ ומצה הוא שבמצה יש אות ה. ובחמץ יש אותן האותיות של מצה רק שתחת אות ה יש האות ח. והחילוק שבין אות ה לאות ח הוא פתח הקטן שבצד אות ה. שכאשר נסתם נעשה מן ה אות ח. נמצא שחמץ מורה שאין מועיל תשובה. ומצה מורה שמועיל תשובה. ובגמרא סנהדרין איתא ששאלו למשיח אימתי אתי מר. והוא השיב. היום. וחכמי התלמוד הבינו כוונתו שמרמז על הפסוק היום אם בקולי תשמעו. ועוד אמרו שם חז"ל בסנהדרין. כלו כל הקצין ואין הדבר תולה אלא בתשובה. לכן כדי שנזכור שהגאולה תלוי' בתשובה נצטוונו שלא לאכל חמץ בפסח כי אם מצה:

וכדי לתרץ ולהבין הטעם מפני מה דוקא מצה לחם עוני ולא מצה עשירה שאין בה ששם חמץ. נקדים הפסוק של זכרי' הנביא שהי' מבשר הגאולה ואמר. גילי מאד בת ציון הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא. עני ורוכב על חמור. ואין מובן מה זאת בשורה טובה שמלך המשיח יהי' עני ולא יהי' לו סוס לרכוב רק חמור. אמנם במליצה זו נסתרת כוונה עמוקה. כי זה דבר המובן שעושר הוא סמל הכח והגבורה והנצחון כפי רצון בני אדם. והעוני הוא סמל השפלות והכנעה באין אונים. והנה ידוע במאורעות של ימות עולם שכמה פעמים ביקש עם ישראל להשליך מעליו עול הגלות ולהשתחרר מן גויי הארץ ע"י כחות אנושיות כחות של עצמם ולא הצליחו. כמו שהי' בחלק גדול של שבט אפרים שיצאו מעצמם ממצרים קודם הקץ ובטחו בכח גבורתם ולא הצליחו. וכן אחר חטא המרגלים הזהיר משה לישראל ואמר אל תעלו כי אין ה' בקרבכם ולא תנגפו לפני אויביכם. ונאמר ויעפילו לעלות אל ראש ההר בכח גבורתם ולא הצליחו וסבלו ירידה. וכן הי' במלחמת ביתר ע"י בר כוכבא שהלך להלחם בבטחון כחו וגבורתו. הוא התפאר ואמר לא תצא אלקים בצבאותינו. ולא הצליח וסבלו ירידה גדולה:

ובענין זה נדרש בזוה"ק עה"פ נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל. ר"ל שלא תוסיף עוד בתולת ישראל לקום מעצמם בכח גבורתם להשליך מעליהם עול הגלות ולהשתחרר ע"י כחות אנושיות כמו שניסו איזה פעמים. אך ימתינו ויצפו לתשועת ה' שהוא יקים אותם מעפר. וכן רמזו לנו חכמי התלמוד במה שאמרו בניסן נגאלו ישראל ובניסן עתידין להגאל.

וכוונתם בזה כי חשם של חודש ניסן הוא לבעבור שבו נעשה נסים לישראל בגאולת מצרים. וזהו שאמר כי כמו שנגאלו ישראל ממצרים בניסן. ר"ל שנגאלו לא ע"י כחות אנושיות שלהם רק בנסים ונפלאות שלמעלה מדרך הטבע. כמו כן בניסן עתידין להגאל. שהגאולה שלימה שאנו מצפים עלי' תהי' ג"כ בניסן. ר"ל בנסים ונפלאות למעלה מדרך הטבע. ככתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות:

האמנם שישיבת ארץ ישראל היא מצוה גדולה. וכל אדם שיש לו כח לקיים מצוה גדולה הזאת הוא מחויב לקיים בכל מאדו. אבל אין למעות לקרוא זאת בשם גאולת עם ישראל. כי יש ב' מיני גאולות. גאולת הארץ וגאולת עם ישראל. גאולת הארץ היא שכל אחד מישראל מחויב כפי יכולתו לקיים "גאולה תתנו לארץ". לקנות אחוזה בארץ אבותינו ולהתיישב בה. גאולה זו תוכל להעשות דוקא ע"י כחות אנושיות. אבל גאולת עם ישראל מעול גלות עול הגוים זאת היא לגמרי ענין אחר. גאולה הזאת לא תוכל להעשות ע"י כחות אנושיות כי אם ע"י נסים ונפלאות שלמעלה מדרך הטבע:

עתה יובן הטעם שנצטוינו לקיים מצות אכילת מצה בלחם עוני דוקא. כי מן הנ' מצות פסח מצה ומרור נבחרה מצות אכילת מצה על שם עיקר הגאולה. כנאמר מצה זו שאנו אוכלין על שום מה על שום שלא הספיק בצקת של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם ממהקב"ה וגאלם. וכיון שהמצה תרמז על עיקר הגאולה שהיתה ע"י הקב"ה בעצמו לכך נזהרנו לקיימה בלחם עוני דוקא קמח ומים. בלי שום תיקונים של נחינת טעמים אחרים ע"י מחשבות בני אדם כמו שומן בצים מלת ובשמים. כי אם הטעם של קמח בלבד שהוא הטעם שנתן הקב"ה בעצמו בשת הזה. וענין זה מרמז לנו כי כמו כן תהי' גאולה האחרונה גאולה השלימה בלי שום כחות אנושיות שלנו. כי אם בניסן עתידין אנו להגאל היינו בדרך נסים ונפלאות בכחו של השי"ת בלבד:

ועפ"ז יובן עומק המכיון של נבואת זכרי' הנביא שהוא מתאר לנו דמות מלך המשיח בדמות של עני ורוכב על החמור. זה רמז כי כמו עני אין לו כחות של עצמו כן גם מלך המשיח לא יגאלנו בכחות אנושיות כח של גבורה ומלחמה. כי אם השי"ת בכבודו ובעצמו יקים לכנסת ישראל מעפר ע"י נסים ונפלאות. ועל ענין זה בא גם הרמז ורוכב על החמור ולא על סוס. כי הסוס הוא סמל של מלחמה וגבורה. ככתוב סוס מוכן ליום מלחמה. אבל מלך המשיח לא ע"י מלחמה יגאל את עם ישראל מעול הגוים. ככתוב לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה"צ. וכמו שהחמור טבעו ללכת לאט לאט כן תהי' שיבת עם ישראל לארץ אבותינו ככתוב כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך למניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל.

בב"א:

(ד)

דרוש לפסח שני

בענין הגאולה

ליום טוב הזה חג המצות נתוסף מעלה יתירה במת שנתקן לברך בו ברכת טל. וצריך להבין הטעם איזו שייכות יש לברכת הטל עם חג המצות. כי ברכת גשם בחג הסכות מובן שמוסב על ארץ ישראל. ששם נצרך לגשם אחר חג הסכות. אבל טל הלא במסכת תענית מובא מאמר חז"ל דטל לא מיעצר והוא נמצא תמיד. א"כ לאיזה ענין תקנו ברכת הטל. ומה הטעם שתקנו ברכת הטל בפסח.

וכן צריך להבין הטעם שבשבת חוה"מ פסח מפטירין הנבואה של תחיית המתים ובשבת חוה"מ סכות מפטירין הנבואה של מלחמת גוג ומגוג.

ועוד צריך להבין דרשת חז"ל שדרשו על הפסוק וספרתם לכם ממחרת השבת שחג הפסח נקרא שבת אף אם חל בחול. מה הוא היהם של חג הפסח שנקרא שבת יותר משאר מועדים:

כדי להבין כל זה נקדים הטעם שאנו מתפללים וצועקים שתי פעמים בשנה "לשנה הבאה בירושלים" בניסן ובתשרי. וענין זה יתבאר ע"מ הידוע מלוגתת ר"א ור' יהושע בזמן בריאת העולם ובזמן הגאולה. דאיתא במסכת ר"ה (יא) תניא רבי אליעזר אומר בתשרי נברא העולם וכו' בניסן נגאלו ובתשרי עתידין ליגאל. רבי יהושע אומר בניסן נברא העולם וכו' בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל. ובודאי אלו ואלו דברי א"ח. דהנה ידוע מדברי

חז"ל

הו"ל שיש ב' זמנים לגאולה השלימה שאנו מצפים עליו ב"ב. א) ע"פ דין שיזכו ישראל לגאולה השלימה בזכות מעשים טובים שלהם עוד קודם הקץ. ב) ע"פ רחמים רבים שאף אם יהי' דור שכלו חייב תהי' הגאולה ברצון העליון ברחמים רבים כשיגיע קץ הימין. כמו שנגאלו במצרים אף שהיו במצב של עירום וערי' והיו משוקעים במ"ט ש"ט. וכך יהי' לעתיד כשיגיע קץ הימין. ככתוב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע. וכתוב למעני אעשה. ועל זה כתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. וכן דרשו חז"ל על הפסוק אני ה' בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה. אחישנה. על פי זכות של תשובה ומעשים טובים. ובעתה. שלא מצד זכות של תשובה ומעשים טובים כי אם ברחמים רבים של רצון העליון:

ויש לומר שזהו טעם פלוגתת ר"א ור"י בזמן הגאולה אם בניסן ואם בתשרי. כי החילוק שבין תשרי לניסן הוא כך. החודש תשרי הוא סמל של התעוררות עם ישראל לתשובה ומעשים טובים שעי"ז נמתק מדת הדין ונהפך למדת הרחמים. וחודש ניסן הוא סמל של התעוררות רצון העליון להושיע לישראל שלא מצד תשובה ומעשים טובים שלהם כי אם ברחמים רבים כמו שהי' בגאולת מצרים. ועפ"ז יש להבין פלוגתת אותן שני התנאים. דעת רבי אליעזר הוא בתשרי עתידין ליגאל. ר"ל על פי דין מצד של זכו ע"י התעוררות עם ישראל לתשובה ומעשים טובים. שבעבור זה נדרש זכו אחישנה. ודעת רבי יהושע בניסן עתידין ליגאל. ר"ל על פי רחמים רבים מצד של בעתה. כי רבי יהושע הי' מסופק אם יבואו ישראל למדרגה גדולה כזו של זכו אחישנה ע"י תשובה ומעשים טובים. לכך אמר בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל. שאף אם ישראל לא יהיו ראוים לגאולה השלימה בזכות של תשובה ומעשים טובים. ג"כ תהי' הגאולה על דרך שנגאלו בניסן ממצרים. וזהו שאיתא בפסיקתא. אמרו ישראל לפני הקב"ה אימתי אתה גואלנו. אמר הקב"ה לכשתרדו במדרגה התחתונה אותה שעה אני גואל אתכם. דכתיב כי שחה לעפר נפשנו וגו':

עתה מובן מה שאנו מתפללים וצועקים ב"פ בשנה "לשנה הבאה בירושלים". ביום הכפורים שאנחנו מתחזקים בתפלה ובתענית ובמעשים טובים אנחנו מתפללים וצועקים על הגאולה שלימה כשיטת רבי אליעזר שיהי' זכו אחישנה. ובפסח אנחנו מבקשים על גאולה השלימה כשיטת רבי יהושע על לא זכו בעתה מצד רצון העליון ברחמים רבים. כמו שעשה לישראל במצרים שנגאלו בניסן שהקב"ה חשב את הקץ לעשות כן יעשה לנו. ויתקיים בנו מה שהבטיח לנו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות:

ועל פי הקדמה זו יש להבין הטעם שחג הפסח נקרא בשם שבת. כי אנו אומרים בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ומברכים ברוך המבדיל בין קודש לקודש. שקדושת יום טוב קיל מקדושת שבת שמותר בו מלאכת אוכל נפש. וקדושת שבת נקרא בגמרא קביעא וקיימא שאינה תלוי' בהתעוררות עם ישראל. אבל קדושת יו"ט תלוי' בהתעוררות עם ישראל כמו שדרשו חז"ל עה"פ אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם במועדם, אשר תקראו אתם. ועל פי שנתבאר שקדושת חג הפסח היא מצד ההתעוררות שלמעלה שלא מצד התעוררות עם ישראל. כיון שנגאלו ישראל ממצרים בכח הופעת קדושה העליונה שקבועה וקיימא בלי התעוררות שלמטה שמצד מעשים טובים של עם ישראל. לפי זה יובן שקדושת חג הפסח היא קביעא וקיימא כמו קדושת השבת. ולפיכך נקרא חג הפסח בתורה בשם שבת:

וגם מובן עפ"ז הטעם שבשבת חוה"מ סכות הקנו לאמר ההפטרה של מלחמת גוג"ג על עם ישראל. לפי שבחודש תשרי נתעורר בשמים ישועת הגאולה של מדרגת זכו ע"י תשובה תפלה וצדקה. וישראל צריכים עם אותן ג' כלי זיין להלחם בשמים עם השבעים שרים של אוה"ע ועם השטן. שהם מקטריגים על עם ישראל בטענתם שישראל אינם במדרגת של זכו. וזהו במדרש טעה על מצנת אתרג ולובב לפי שהם סמל הנצחון של עם ישראל כנגד המקטריגים. וכיון שבחודש תשרי הוא זמן של מלחמת אוה"ע בשמים על עם ישראל. לכן כדי לעודד לבב עם ישראל שינצחו במלחמה נתקן לאמר ההפטרה של מלחמת גוג"ג שבה נזכר מפלת גוג"מ ונצחון עם ישראל:

אבל בחודש ניסן שהוא זמן של התעוררות הגאולה כמו שהי' בגאולת מצרים. שאף אם יהיו ישראל בתכלית השפלות במצב של כי שחה לעפר נפשנו בלי זכות של מצות ומעשים טובים. מ"מ יגאלו ברצון העליון שלמעלה ממדת הדין והוא כלו חסד ורחמים. ככתוב למעני אעשה. ואיתא בזוה"ק מאן דנפיל מדרגיה קרינן בי' וימת. וכאשר חשי"ת ירחם על עם ישראל לגאלם במדת החסד ורחמים. ויתקיים ככתוב קומה עזרתה לנו ומדנו למען חסדך. אז יצא עם ישראל מן השפלות שנקראת מיתה ויתנשאו למדרגת החיים. וזה דומה לענין תחיית המתים. לכן נתקן לומר בפסח ההפטרה של תחיית המתים. כדי לעודד לבב עם ישראל שלא יתיאשו כן תגאולה. וזהו שכתוב ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה. הנה אומרים יבשה עצמותינו ואבדה תקותינו וגו'. לכן הנבא הנה אני פותח את קברותיכם וגו' והבאתי אתכם אל אדמת ישראל. וזהו כמו שהי' בגאולת מצרים אני ה'. אני הוא ולא השליח:

וכן יובן עפ"ז הטעם שתקנו לברך גשם בסכות וטל בפסח. כי כמו שתשרי הוא סמל ישועת הגאולה שע"י התעוררות זכיות עם בני ישראל. וניסן הוא סמל ישועת הגאולה שע"י התעוררות רצון העליון שכלו חסד ורחמים. כן גם גשם וטל. הגשם תולה בהתעוררות בני האדם כמו שנאמר בגשם הראשון כי לא המטיר ה"א על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה. ודרשו חז"ל שלא הי' אדם להתפלל על הגשם. ולכך הגשם הוא סמל הגאולה של זכו אחישנה קודם הקץ. ויהי' ברעש גדול כמו הגשם שבא בקולות וברקים. והטל תולה ברצון העליון ולא מיעצר לעולם גם בלי התעוררות בני האדם (תענית ג.) ולכך הטל הוא סמל הגאולה של בעתה. שיהי' בהסתר בלי רעש. כמו שהטל בא בהסתר בלי רעש. ויהי' נראה לעולם שהגאולה נעשה כמו ע"מ דרך הטבע. ולכך בתשרי מוכשר העת לברך הגשם שענינו דומה לענין חודש תשרי. ובדרך פשוט הוא תפלה על מטר הגשמי שנצרך בארץ ישראל. אבל בדרך רמז היא תפלה על ישועת הגאולה שע"י התעוררת זכיות עם בני ישראל. כמו שנאמר ויבא כגשם לנו. במדרגה של זכו אחישנה:

ובניסן שנתעורר בפסח ישועת הגאולה שע"י רצון העליון ככתוב למעני אעשה. ואף אם יהיו ישראל בתכלית השפלות להקרא מתים בהקבר של הגלות מ"מ השי"ת בעצמו יפתח קבר הגלות יקימנו מעפר ויהיה אותנו להביאנו לארץ אבותינו. ככתוב במסוקי ההפטרה דיחזקאל. לכן אנחנו מתפללים בפסח ברכת הטל בכונה על ישועת הגאולה של בעתה שדומה לטל. ככתוב אהי' כטל לישראל יפרח כשושנה. כי הישועה של תחיית המתים תלוי' באותו טל העליון הנרמז בהכתוב אהי' כטל לישראל. כמובא במסכת שבת (פח:) אריב"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצתה נשמתן של ישראל וכו' והוריד הקב"ה טל שעתיד להחיות בו מתים והחי' אותם. ועל הטל ההוא אנחנו מתפללים ומברכים שיתקיים בנו אהי' כטל לישראל יפרח כשושנה. שבאם על פי מדת הדין עוד אין אנחנו ראויים להגאל מ"מ יגאלנו השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו. כמו שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות במהרה בימינו אמן:

(ה)

דרוש לפסח קודם ברכת טל

(בענין ת"ת)

דן היום נגשים אנחנו לברך ברכת טל. ראשית צריך להבין איזה שייכות יש לברכת טל עם חג הפסח. כי מה שאנו מברכים גשם בשמיני עצרת הוא בעבור ארץ ישראל שנצרך שם לגשם בחודש מרחשון תיכף אחר חג הסכות. אבל הטל אין לו זמן קבוע כי הוא דבר המתבקש לעולם. וכן אמרו חז"ל במסכת תענית (ד) שאחד מן ג' דברים ששאלה כנסת ישראל שלא כהוגן הוא מה שבקשה מאת הקב"ה לאמר "ויבא כגשם לנו". אמר לה הקב"ה בתי את שואלת דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש. אבל אני אהי' לך דבר המתבקש לעולם. שנאמר אהי' כטל לישראל וגו'. ולפי זה שהטל הוא דבר המתבקש לעולם בכל זמן מפני מה קבעו ברכת טל בחג הפסח דוקא. עוד צריך להבין מה שאנו אומרים בפיוט הראשון של ברכת טל "אות ילדות טל להגן לתולדות". מליצה זו היא כחידה סתומה. כי מה ענין טל לילדות:

כדי להבין הכל נקדים מאמר חז"ל מה שדרשו באותן הפסוקים שאמר הנביא הושע בנבואתו לבשר בשורת נחמה לישראל. אהי' כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון. ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון. ואיתא במסכת ברכות (מג) אמר רב עתידים בחורי ישראל שיתנו ריח כלבנון. שנאמר ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון ע"כ. הרי נראה מדרשת רב ששני פסוקים האלה מבשרים שבחו של דור הצעיר בחורי ישראל לימות המשיח. שדורש יונקותיו על בחורי ישראל. ואין ספק כי מה שאמר רב שעתידים בחורי ישראל שיתנו ריח טוב כלבנון בודאי כונתו על ריח תורה ומצות:

ולאשר

וכאשר ידוע שכלל ישראל נקרא בשם עץ. כבתוב עץ יהודה ועץ אפרים. לכן יתאים המשל של עץ עושה פרי לכלל ישראל. כי כמו עץ פרי לראשונה יפרח בפרחים יפים הנותנים ריח טוב. אח"כ יצמחו פירות במקום הפרחים והם מסובבים בעלים יפים. ואף גם מעט קוצים גדלים בו. העלים הם המגינים על הפירות מהום השמש. והקוצים כל זמן שהם מחוברים להעץ נכללים גם הם בכלל השם עץ. וכמו העץ כן נמצאים מינים כאלה בכלל ישראל. דור הצעיר בחורים הלומדים בישיבות ובבתי ת"ת הם כמו הפרחים אשר בעץ. הפירות אשר בעץ יהודה ובעץ אפרים הם הגדולים שבישראל אשר בהם תורה ומעשים טובים. הפחותים בישראל שאין צנועים כראוי הם כמו העלים אשר בעץ. כי גם הם נצרכים לכלל ישראל כיון שעושים טובות לבני תורה לפעמים בגופם ולפעמים בממונם. אך הצרה היא מה שיש גם קוצים בכרם ישראל. אמנם כל זמן שהם מחוברים לעץ יהודה ועץ אפרים גם הם בכלל שם העץ יחשבו כמו החלבנה בקטרת:

וכמו בעץ פרי הסימן אם יגדל הרבה פירות יש להכיר בפרחיו. אם העץ מתנוצץ במעטה של הרבה פרחים יפים הנותנים ריח טוב יש לקוות שיוציא הרבה פירות יפים. אבל אם לא יפרח העץ זה סימן שלא יוציא פירות. וכן הוא בעץ יהודה ועץ אפרים. אם נמצא בהם הרבה פרחים יפים. הלא הם בחורי חמד הלומדים בישיבות ובבתי ת"ת. הרי זה סימן טוב לכלל ישראל שהוא עץ עושה פרי כראוי לו. אבל אם יחסרו בהם אותן פרחים היפים. כי דור הצעיר הם יושבי קרנות בשוקים וברחובות כצאן בלי רועה. או שהם שותים רק מים המרים בבתי ספר הזרים לנו ואין ביכולתם אפילו להתפלל בסידור. זה סימן רע שהעץ יהודה ועץ אפרים לא יוציא פירות כראוי לו. וכמו שידוע מה שאמר אחז המלך אם אין גדיים אין תישים. ותחת פירות יוציא קוצים:

עתה יובן בשורת הנחמה של הושע הנביא. שכאשר יגאל הקב"ה לישראל יתקיימו דבריו שאמר אהי' כטל לישראל. כי כמו הטל נמצא תמיד על הארץ כן שכינת עוזו תשכון תמיד בתוך עם ישראל לעיני כל אומות העולם. ואז יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון. יפרח כשושנה. אלו הם פרחים היפים שבישראל דור הצעיר תלמידי הישיבות ובתי ת"ת יפרחו כשושנה. ועי"ז העץ שהוא כלל ישראל יך שרשיו כלבנון שכל רוחות שבעולם לא יזיזו אותו ממקומו. ואומר עוד ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון. ילכו יונקותיו. הם דור הצעיר לא יעמדו במצב אחד בלימודים רק ילכו מעלה מעלה מחיל אל חיל. וזה כמו שדרש רב שעתידים בחורי ישראל שיתנו ריח כלבנון. ובזכות הכל פיהם יתקיים העולם ותתחזק ותתגבר אומה הישראלית להקרא עם הנצחי עם הספר:

מכל זה יוצא לנו שתי ידיעות. א) מה שהקב"ה ישרה שכינתו בישראל בזמן הגאולה לעיני כל אומות העולם בתמידית ענין זה נמשל לטל. ב) שקיום וחיזוק עם ישראל תולה בזה שהדור הצעיר יפרח כשושנה וגו'. וילכו יונקותיו הם בחורי ישראל ילכו מחיל אל חיל בתורה. ועי"ז יהי כזית הודו וריח לו כלבנון כמו שדרש רב:

ועפ"ז יובן הטעם של ברכת טל בפסח. כי יען שהג הפסח הוא זמן חרותנו שאנו מצפים להגאל בפסח בגאולה השלימה. כדברי חז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל. וכיון שהנביא הושע מבשר לישראל שבזמן הגאולה יתקיים דברי הקב"ה שאמר אהי' כטל לישראל. פי' שישרה שכינתו בישראל בתמידית לעיני כל העולם כמו שהטל הוא דבר תמידי על הארץ. לכן תקנו לברך טל בפסח שהוא זמן הגאולה כדי שנזכה לראות שיתקיים בימינו מה שנאמר אהי' כטל לישראל. שישרה הקב"ה שכינתו בתוכנו בתמידית. ולא נסבול עוד שום גלות ולא יזנח עוד עמו ישראל:

ולפי זה יובן ג"כ דברי הפייטן „אות ילדות טל להגן לתולדות". משמעותו שהטל הוא אות ילדות. והמכיון הוא על זה הטל שאמר הקב"ה אהי' כטל לישראל יפרח כשושנה וגו'. הרי זה הטל אות ילדות על ילדי ישראל בחורי חמד הלומדים בישיבות ובבתי ת"ת. להגן לתולדות. שעי"ז שהם יפרחו כשושנה ובחורי ישראל יתנו ריח טוב כלבנון. יהיו הם מגן לתולדות. פי' לכל כלל ישראל. כי בזכותם יתקיים הכלל ישראל. ויך שרשיו כלבנון. שאף כל רוחות שבעולם לא יזיזו אותו מאמונתו ותורתו. ולא לחנם אנו מבקשים עשה למען תינוקות של בית רבן. שבזכות הקול יעקב שנשמע בבתי מדרשות ובבתי הת"ת ינצלו ישראל מן הידים ידי עשו. שלא יוכל כל עם ולשון להציר לישראל. והנה כי כן נוכל להבין גודל המצוה של החזקת לומדי תורה. שבעד הכסף שיתן כל אחד נדבת לבו להחזיק הישיבות ובתי הת"ת קונה לעצמו חלק בהתורה שלומדים שם. וגם שהוא מסייע ועוזר לקיום עם ישראל. ולהצלתם מידי האומות שונאיהם מנדיהם:

ועוד י"ל שזה הנותן נדבת לבו על החזקת לומדי תורה וקונה לעצמו בעד כספו חלק בהתורה שלומדים שם. הרי דבר זה גדול יותר מהלומד תורה. כי על הלומד תורה יש מקום לפעמים לומר עליו שאינו לומד תורה לשמה. רק לשם תכלית של חיים בעוה"ז. אבל זה הקונה לעצמו חלק בהתורה שלומדים התלמידים. הלא הוא בודאי עושה זאת רק לשם שמים ולמען כבוד התורה שמביאתו להיי העולם הבא:

ובזה יש להבין דברי הפ"ח הזקן בפרק ב' דאבות. מרבה תורה מרבה חיים. אח"כ אומר שם קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא. וזה פלא. מדוע לא אמר כך במרבה תורה. אבל נכון הדבר. כי זה המרבה תורה הוא בודאי מרבה חיים. אבל סתם חיים יכול להיות דהיינו חיים של זה העולם. אפילו אם אינו לומד תורה לשמה רק לשם תכלית. והיינו ככתוב אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. אח"כ אומר קנה לו דברי תורה. ר"ל זה שקונה לעצמו דברי תורה בעד כסף. הרי זה בודאי אינו עושה זאת לשם תכלית של חיי עוה"ז כי אם לשם חיי העוה"ב. לכן ירא כל איש לנדב כסף על החזקת לומדי תורה ביד רחבה. ובזכות התורה ובזכות הצדקה. יושע עם ישראל מכל צרה וצוקה. ונזכה לביאת הגואל בב"א:

(ו)

דרוש לשבת שירה ולז' של פסח

(רעיון מחקרי בענין אמונה ובטחון)

אז ישיר משה. במד"ר הה"ד נכון כסאך מאז מעולם אתה. א"ר ברכי' בשם ר' אבהו. אע"פ שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה. לכך נאמר נכון כסאך מאז. משל למלך שעשה מלחמה ונצח ועשו אותו אגוסטוס. אמרו לו עד שלא עשית מלחמה היית מלך. עכשיו עשינוך אגוסטוס. מה כבוד יש בין המלך לאגוסטוס. אלא המלך עומד על הלוח ואגוסטוס יושב. כך אמרו ישראל. באמת עד שלא בראת עולמך היית אתה. משבראת אותו אתה הוא. אלא כביכול עומד. שנאמר עמד וימודד ארץ. אבל משעמדת בים ואנרנו שירה לפניך באז. נתיישבת מלכותך וכסאך נכון. הוי נכון כסאך מאז. באז ישיר. ע"כ. וצריך להבין הנמשל. הגם שאומר „כביכול". אבל זה פלא כי איזה דמיון שייך אצל הקב"ה לחלק בין עומד לישב:

ועוד מלבד זה נראה סתירה לדברי ר' אבהו מן מאמר חז"ל המובא במכילתא בסוף הסדרא. על הפסוק כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור. א"ר לוי בשם ר' חמא בר חנינא. כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם לא השם שלם ולא הכסא שלם. שנאמר כי יד על כס יה וגו'. אבד זרעו מן העולם השם שלם וכסאו שלם. מה טעם. דכתיב האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה. מה כתיב בתריה. וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו. פ"כ. הרי משמע מכאן שאין שמו וכסאו שלם אף לאחר שירת אז ישיר עד שיאבד זרע עמלק מן העולם. ועוד שכל הענין הוא הפלא ופלא. דאיך שייך לומר שבשביל זרע עמלק יש חסרון וקלקול כביכול בשמו וכסאו. הלא התעיף עיניך בו ואיגנו:

עוד יש לתמוה על מאמר חז"ל דמסכת זבחים (קטז.) המובא בפירש"י שה"פ וישמע יתרו. וז"ל מה שמועה שמע ובא. קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. גם זה פלא כי האם נסים של יציאת מצרים לא הי' די לו לבוא להתגייר:

וכדי להבין כל זה נקדים מה שמובא במד"ר מאמרי חז"ל. מניין זכו ישראל לקריעת י"ס ולומר שירה. ודרשו מן הכתוב שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'. ואמרו לאמר אשירה לה' כי גאה גאה. ר' יוחנן ור' אלעזר. ר' יוחנן אמר. אמונה שהאמינו בו שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ר' אלעזר אמר. בטחון שנאמר ויבטחו בה' ובמשה עבדו. ומה ראה זה לומר אשירה לה' כי גאה גאה. אמר ר' יוחנן. אמונה שהאמינו בו שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו. שע"י כח האמונה ובטחון בהקב"ה זכו ישראל לקריעת י"ס ולומר שירה. כי אין אז אלא לשון אמנה שנאמר ויהי מאז המקיד אותו בביתו. ואין אז אלא לשון בטחון שנאמר אז תלך לבטח דרכך:

כאן יש לשאול איזה חילוק יש בין אמונה ובטחון. הלא לכאורה נראה ששתי אלה ענין אחד למו. אבל לא כן הדבר שבאמת הם שני ענינים. והם שני עמודים כחות גדולים אשר עם ישראל נשען עליהם. כי אמונה הוא להאמין שיש בורא עולם יחיד המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. והוא ענין חכמה שבראש להבין מציאת השם יתברך. והבטחון הוא להבין בלב לעשות מעשים חמורים שהוא בוטח בה' באמת בכל לבו. ונכון לבו ובטוח שבודאי יעזרהו השם ית' לגמור פעולתו לטוב. ככתוב (תהלים ל"ז) גול על ה' דרכך ובטח עליו והוא יעשה. וכן מורים כמה פסוקים שהבטחון הוא ענין התולה בלב האדם. ככתוב (תהלים כ"ח) ה' עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי. וכתיב משמועה רעה לא ייראי נכון לבו בטוח בה' (תהלים קי"ב) ועוד כתוב בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען. ויש במדת הבטחון הרבה מדרגות. מן לוו עלי ואני

פורת. עד המדרגה של נחום איש גם זו המובא בפרק ג' מסכת תענית:

נמצא שמדת הבטחון אי אפשר להיות בלי אמונה. כי אם אין חכמה אין בינה. ואדרבא בטחון תולה באמונה והוא שלימות האמונה. אבל אמונה אפשר להיות בלי בטחון. כי הגם שהאדם מאמין במציאת השם בורא יחיד. מ"מ עדיין הוא מסופק אם הבורא אשר מציאותו בשמים ממעל בגבהי מרומים ישפיל עצמו כל כך לעשות טובה לאיזה נברא בשר ודם הבוטח עליו שהוא ישלים מעשהו. ולכך אמונה לבדה בלי בטחון אין זאת אמונה שלימה. רק שהיא אמונה במדרגה קטנה. וזה שאיתא במסכת סוטה תניא רבי אליעזר הגדול אומר מי שיש לו מת בסלו ואומר מה אני אוכל למחר, אינו אלא מקטני אמנה. כלומר שהגם שיש לו אמונה במציאת השם בורא יחיד. אעפ"כ אין אמונתו בשלימות כיון

שעדיין חסר לו מדת הבטחון:

והנה שתי אלה אמונה ובטחון יש לתאר עד"ד משל מהנבראים אל הבורא בתואר "שמו" ובתואר "כסאו". כי מה שאנו מאמינים במציאת השם בורא יחיד אנו מתארים אותו לאמר. אמת שהוא קיים ושמו קיים. ומה שאנו בטוחים שהגם שמציאותו הוא בשמים ממעל בגבהי מרומים מ"מ ישכון בינינו להשגיח בהשגחה פרטית להיטיב ליראיו ולאוהביו הבוטחים בו. אנו מתארים אותו לאמר וכסאו נכון. כלומר שהוא יושב בינינו להשגיח על הבוטחים בו באמת לעזור להם לגמור מעשיהם לטובה:

ועל זה נאמר ה' מלך גאות לבש וגו' אף תכון תבל בל תמוט נכון כסאך מאז מעולם אתה. כאן נכלל שתי אלה אמונה ובטחון. בתחילה מזכיר ענין האמונה במציאת השם שהוא ברא תבל ומלואו לבל תמוט. אחר זה מזכיר ענין הבטחון ואומר נכון כסאך מאז מעולם אתה. ירצה לומר שגכון כסאך שאתה יושב עליו גם בזה העולם להשגיח בפרטיות לעזור לכל החוסים בך לגמור מעשיהם לטובה:

ויש ללמוד מן הנס של קריעת י"ס שהשי"ת מבקש מעמו ישראל שתהי' האמונה אצלנו בשלימות. דהיינו אמונה ובטחון צמידות יחדו להראות במעשה בפועל ממש שאנחנו בוטחים בו בכל לב. ועל מי זת יש להבין איזה מאמרי חז"ל המדברים על אדות ישראל בצאתם ממצרים. שהגם שעוד טרם שיצאו ממצרים היו מאמינים. כמובא במדרש בשלח. רבי אומר אמר הקב"ה כדאי היא האמנה שהאמינו בי ישראל שאקרע להם הים. שלא אמרו למשה האיך נחזור לאחורינו שלא לשבור לב טף ונשים שעמנו. אלא האמינו בי והלכו אחר משה. מ"מ אח"כ שוב חזרו ולא האמינו. שעוד היה ספק באמונה שלהם. ולפי דבריגו מובן שהגם שהאמינו במציאות השי"ת מ"מ לא היתה אמונה שלימה כיון שעדיין הי' חסר להם מדת הבטחון. ולא רצה השי"ת להראות הנס של קריעת י"ס עד שישראל ישתלמו בהאמונה להיותה מקושרת עם מדת הבטחון. כמו שמורה לנו בענין זה שני מאמרי חז"ל במדרש בשלח עה"פ דבר אל ב"י ויסעו:

רבי יהושע אומר. אמר הקב"ה למשה אין להם לישראל אלא ליסע בלבד. ויסעו. יסיעו רגליהם מן היבשה לים ואתה רואה נסים שאעשה להם. ועוד מאמר חז"ל עה"פ ויבאו ב"י בתוך הים ביבשה. אם בים למה ביבשה. ואם ביבשה למה בתוך הים. אלא מכאן אתה למד שלא נקרע להם הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן. ואח"כ נעשה להם יבשה. ע"כ. מכל זה נראת ברור ונכון שלא רצה הקב"ה להראות את הנס של קריעת י"ס עד שיתעלו ישראל למדרגת האמונה בשלימות עם מדת הבטחון יחדו:

אמנם כיון שעדיין לא נתחזקה כ"כ האמונה והבטחון שניהם יחדו אצלם. כיון שזה הי' עדיין דבר חדש. לכן אחר קריעת י"ס חזרו ונפלו בספק בענין מדת הבטחון אם באמת כך הוא שכסאו נכון בין ישראל להשגיח בהשגחה פרטית עליהם להשלים מעשיהם לטובה. הגם שעדיין היו מאמינים במציאת השם בורא יחיד. וזהו שנאמר ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין. ואח"כ נאמר מיד ויבא עמלק. שהוא במספר סמ"ק. מדת כנגד מדה. וכמו שמובא במירש"י המשל מן המדרש עה"פ ויבא עמלק. וזה לשונו. וכי מה ענין זה אצל זה. משל לתינוק שהי' רכוב על כתיפו של אביו. וראה חבירו של אביו. אמר לו ראית את אבא. א"ל אביו אתה רוכב על כתיפי ועתה שואל עלי. חריני משליכך ויבא השונא וישלט בך. כך אמר הקב"ה לישראל אני נשאתי אתכם על עגני כבוד ואתם אומרים היש ה' בקרבנו. לפיכך יבא השונא וישלט בכם. הוי ויבא עמלק:

וכאשר ראה משה החסרון של ישראל במדת הבטחון. מיד התאזר מעצמו ויפקד את ישראל לצאת למלחמה עם עמלק. הגם שהקב"ה לא צוהו להלחם. כי חפץ בזה שיתחזקו ישראל במדרגת האמונה בשלימות יחד עם מדת הבטחון במעשה ובפועל ממש. שיהיו בטוחים שיעזור להם השם יתברך להחליש את עמלק. וזה שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל. וידוע מאמר חז"ל בגמרא. וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה. אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברין וכו'. ויש להבין כונת דברי חז"ל שרצה משה להעלות את ישראל במדרגת אמונה שלימה דהיינו אמונה עם בטחון יחדו.

שישעבדו

שישעבדו את לבם לאביהם שבשמים להראות בלבם בטחון חזק בפועל ממש שהם בוטחים על ה׳ שיעזרם לנצח את עמלק. כי כסאו נכון בקרב עמו ישראל ומשגיח בפרטית עליהם להיטיב לכל החוסים בו כאב המטיב עם בנו. וזהו ג״כ טעם הפסוק והיו ידיו אמונה וגו׳. כלומר שתי ידיו המורה על שני הכחות אמונה עם בטחון שזאת היא אמונה שלימה:

עתה יש להבין מה שהביא את יתרו לבוא להתדבק בעם ישראל. וכי כל זה נסתר בדברי חז״ל שאמרו. מה שמועה שמע ובא קריעת י״ס ומלחמת עמלק. כי כל הנסים של יציאת מצרים הלא הם רק גדלות וגבורות הבורא שהראה נקמתו בפרעה ועמו. אבל לא נודע וניכר מן כל אותן הנסים כחם של ישראל. ורק כאשר שמע שתי אלה הנסים קריעת י״ס ומלחמת עמלק. והוא ראה וידע ששתי אלה הנסים נעשו בכחם של ישראל ע״י שהראו גודל אמונתם בשלימות של אמונה עם בטחון יחדו. כי לולי שקפצו בים עד חוטמם לא הי׳ נעשה הנס של קריעת י״ס. וכן במלחמת עמלק יצאו מעצמם למלחמה בלי צווי השי״ת רק בכח בטחון גדול וחזק ששעבדו את לבם לאביהם שבשמים. ובזה נצחו את עמלק. הרי כי רק בשמועה זו ראה והבין גודל מעלת ישראל וחשיבותם בעיני הקב״ה. כי כסאו נכון בקרבם להושיע לכל החוסים בו. ורק שמועה זו דוקא הביאה אותו לבוא להתדבק בעם ישראל:

וע״פ כל זה נבוא לבאר ולתרץ שני המדרשים שהתחלנו בהם. הן ידוע מן ספרים קדושים שטומאת עמלק הוא. אשר קרך בדרך. להכניס בלבבות ישראל קרירות וספקות והרהורי אפיקורסות באמונה ובטחון. ודורשי רשימות מנחי בי׳ סימנא. עמל״ק הוא במספר ספ״ק. ובדרך זה יש להבין המאמר חז״ל. כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם לא השם שלם ולא הכסא שלם. כי זרעו של עמלק נקראים אלו המסיתים המכניסים ספקות בלבבות ישראל על דבר אמונה ובטחון. וזהו שאמרו שבשביל זה אין השם שלם. כלומר שנפגמת האמונה במציאת השם בורא יחיד. ואין כסאו שלם. כלומר שנפגמת מדת הבטחון להיות מסופק היש ה׳ בקרבנו למלאות חפץ של הבוטחים בו באמת. אם אין. ורק כאשר יאבד זרעו מן העולם אז תתחזק אצל כל ישראל האמונה והבטחון. ויהי׳ השם שלם וכסאו שלם:

וכן יתבאר בדרך זה גם מאמר חז״ל שזכרנו לראשונה עה״פ אז ישיר משה. שנדרש על פי הפסוק נכון כסאך מאז מעולם אתה. אע״פ שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה. לכך נאמר נכון כסאך מאז. כלומר מאז ישיר. ויש לפרש כוונת דבריהם. אע״פ שמעולם אתה. ירצה לומר אע״פ שיש אמונה שאתה הוא בורא העולם. מ״מ עוד לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך. שעוד לא הי׳ נודע וניכר בעולם הכח של בטחון עי״ז שנבין אשר כסאך נכון ונתיישב בקרבנו להשגיח בהשגחה פרטית לגמור מעשה כל החוסים בו לטובה. עד שהופיע הנס של קריעת י״ס שנעשה ע״י בטחון הגדול והחזק שקפצו ישראל בים עד חוטמן וזכו לאמר אח״כ שירת אז ישיר:

ועל זה מביא המשל מן המלך שעשה מלחמה ונצח. שקודם המלחמה כאשר הכתירו אותו למלך הי׳ עומד בשעת ההכתרה על הלוח שהוא מקום גבוה. והי׳ מביט על בני מדינתו מגבוה לתחת נבדל מהם ואינו מעורב עמהם. ולאחר שעשה מלחמה ונצח הכתירו אותו פעם שנית כשהוא יושב על כסא מלכותו בין בני מדינתו הסובבים אותו. וזה אות אהבה בינו ובין עמו. כי ראו השתדלותו לעשות מלחמה לטובת בני המדינה להשביח מצבם. היוצא מזה שהתיישבות המלך על כסא מלכותו בין עמו להכתירו בתואר הכבוד של אוגוסטוס מורה על התקשרות יתרה באהבה עם בני מדינתו לעזור להם בכל ענינים:

וכן הוא הנמשל בהבורא ית׳. וכך אמרו ישראל. אמת עד שלא בראת עולמך היית אתה. ומשבראת אותו אתה הוא. אלא כביכול עומד. ר״ל אמת שגם קודם קריעת י״ס האמינו ישראל במציאת השם קדמונו של עולם. אבל כביכול עומד. ר״ל שעדיין מדת הבטחון הי׳ מתרופף והי׳ מקום ספק לשאול היש ה׳ בקרבנו שנוכל לבטוח בו כי יעמד לימין כל החוסים בו לעזור להם. אם אין. אבל לאחר קריעת י״ס ואמרנו לפניך שירה באז. נתיישבה מלכותך וכסאך נכון. ר״ל שלאחר שנעשה הנס של קריעת י״ס ע״י גודל הבטחון שלנו שקפצנו בים עד חוטמנו. הרי עכשיו גלוי לכל שכסאך נכון בקרבנו להושיע לכל החוסים בך בכל לב. ועכשיו נתחזק אצלנו מדת הבטחון. וזהו שנאמר נכון כסאך מאז. פי׳ מזה שאמרו ישראל שירת אז ישיר:

מכל זה יוצא לנו מוסר השכל. שאנחנו מחויבים להתחזק באמונה שלימה. להיות אצלנו אמונה עם בטחון מצומדים יחדו לצפות לישועה. וכמו שאז ביציאת מצרים נעשה הנס של קריעת י״ס והנס להחליש את עמלק ע״י האמונה ובטחון. כן גם אנחנו בזכות האמונה ובטחון יעשה לנו השי״ת נסים ונפלאות להחליש את כל שונאינו ולגאול אותנו בקרוב במהרה בימינו אמן:

(ז)

דרוש לפרשת מצורע

(בענין שאת טפחה ובהרת בזמן הגלות)

אשה כי תזריע וילדה זכר וגו' וביום השמיני ימול בשר ערלתו. יש להקשות בזה ג' קושיות. קושי' א'. למה נכתבה פרשת טהרת המשפחה כעין הקדמה לפרשת נגעים. קושי' ב'. למה נשנית כאן מצות מילה בשמיני. קושי' ג'. דלפי מה שמובא במד"ר פרשת מצורע שהקב"ה מביא על האדם עונשו מן הקל לחמור. בתחלה באים הנגעים בביתו. אם לא חזר בתשובה באים הנגעים בבגדיו. ואם עוד לא חזר בתשובה באים הנגעים על גופו. א"כ הי' צריך לכתוב בתורה כסדר הזה. ולמה נכתב להיפוך. לראשונה נגעי גופו. אח"כ נגעי בגדים. ולבסוף נגעי בתים:

ונקדים לזה ב' מדרשים. מדרש א' מן פרשת אשה כי תזריע. ומדרש ב' מן פרשת נגעים. מדרש א'. אשה כי תזריע. הה"ד אחור וקדם צרתני. א"ר יוחנן אם זכה אדם נוחל ב' עולמות הזה והבא. הה"ד אחור וקדם צרתני. ואם לאו בא ליתן דין וחשבון. שנאמר ותשת עלי כפכה. כדכתיב כפך מעלי הרחק:

ויש להקשות על מדרש הזה ד' קושיות. קושי' א'. איזו שייכות יש לדרש הזה על הפסוק אשה כי תזריע. קושי' ב'. איך מחליט שאם זוכה אדם נוחל ב' עולמות. הלא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא. קושי' ג'. שאומר בא ליתן דין וחשבון. אם הכונה לאחר מיתה הי"ל עתיד ליתן דין וחשבון. קושי' ד'. למה אינו מסיים לומר גם לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה כמו בשאר מקומות:

מדרש ב'. אדם כי יהי' בעור בשרו שאת. הה"ד נכנו לצים שפטים ומהלומות לגו כסילים. משל למטרונה שנכנסה לתוך פלטין של מלך. כיון דחמית מגלביא תלן דחלת. אמר לה המלך. אל תתיראי. אלו לעבדים ולשפחות. אבל את לאכול ולשתות ולשמות. כך כיון ששמעו ישראל פרשת נגעים נתייראו. אמר להם משה אל תתיראו. אלו לגוים אבל אתם לאכול ולשתות ולשמות. שנאמר רבים מכאובים לרשע והבוטח בד' חסד יסובבנו:

ויש להקשות על מדרש זה ג' קושיות. קושי' א'. הלא נגעים אין מטמאים בגוים אלא דוקא בישראל. קושי' ב'. מה זה בישראל לאכול ולשתות ולשמות. וכי בשביל אכילה ושתי' ושמחה של הנאת עוה"ז נברא עם ישראל. קושי' ג'. שיש לדקדק בלשון הפסוק. מדוע אצל לבים כתיב שפטים. ואצל כסילים בתיב מהלומות לגו:

ויש לתרץ כל העשר קושיות ולומר ששני מדרשים האלו באים לתרץ ג' קושיות הנ"ל שעל פרשת אשה כי תזריע. דהנה בגמרא ובמדרשים מובא כמה ענינים שבשבילם בא עונש הנגעים. והיותר בולט ומובן מהם היינו שתי אלה העבירות. א'. אי זהירות בטהרת המשפחה. וזה גם דבר טבעי שאפילו הרופאים שבאומות העולם מודים לזה. וכמה אלפים ילדים מתים ע"י נגעים ארסיים הנקראים דיפטאריט ושקארלאטין רח"ל הבאים מעכירת דם טמא שנשתרש בגוף מדם נדה. ב'. חטא לשון הרע. גם זה דבר שנקל להבין. כיון שהשם מצורע מורה על זה. כדאיתא במדרש. מהו מצורע. זה המוציא רע. ויינו לשון הרע שקר וליצנות. אבל יש עוד חטא שבעבורו בא עונש הנגע. והוא כל שאינו שומר שבת כהלכתו ומחלל השבת במלאכתו. ומלבד זה אינו נזהר לקיים זכרהו על היין בקידוש ולענג את השבת בג' סעודות בהרחבה. והעובר על זה נענש בנג"ע תחת ענ"ג. וענין זה מובא בזוה"ק פרשת פקודי (רנב:) בענין ההיכלות. ושם מביא שיש היכל גדול מאד שנקרא היכל דכורת. כי שם נרשמים כל מיני זכותים של כל אחד ואחד מישראל. ובאמצע אותו היכל יש מקום אחד שנקרא ענג. בגין דבהאי אתר כד עייל שבתא מתסדרן תמן כל פתורי דבני עלמא דאקרו בני היכלא דמלכא. ואלף אלפין ורבו רבוון ממנן קיימו על אינון פתורי וכו'. וקב"ה אשגח בכל פתורא ופתורא היך מענגי ליה. ובריך ליה להאוא פתורא ואומר אז תתענג על ה' וגו'. וכל אינון מלאכיא אמרו אמן. וכד פתורא דב"נ לא קיימא בהאי אתר בסדורא דענוגא כדקא יאות. כדין דהיין לי' לבר לסט"א להאי אתר דאקרי נגע. ואמרו עלי' ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו. ינקש נושה לכל אשר לו ויבזזו זרים יגיעו וכו':

וצריך להבין איזו שייכות יש לכאן זה הפסוק ינקש נושה לכל אשר לו וגו'. איך קללה זו היא מדה כנגד מדה של חילול שבת. וי"ל דהנה כל אותן שאין שומרים שבת מסתמא הוא על פי רוב בשביל ריוח ממון שמתירא שלא יתקלקלו הצסקים שלו ע"י שמירת שבת. לפיכך מתקלל מדה כנגד מדה ינקש נושה לכל אשר לו וגו':

והנה מצתה אחרי שנתבזר הטעם שבשביל ג' העבירות

העבירות שאינן נזהרים בטהרת המשפחה, שמירת שבת ושמירת הלשון בא עונש הנגעים, יתורצו עפי"ז כל העשר קושיות שעל הפרשה ועל ב' המדרשים הנ"ל. ונתרץ אותן כסדר ראשון ראשון. מה שקשה בפרשה ענין הקדמת אשה כי תזריע לפרשת נגעים. וגם למה נשנית כאן על חנם מצות מילה ביום השמיני. שתי אלה הקושיות מתורצות שפיר. דבאמת פרשת אשה כי תזריע עם מצות מילה ביום השמיני. שני ענינים האלה הם הקדמה טובה להבין בשביל מה בא עונש הנגעים. כי עונש הנגע שבא בשביל לשון הרע זה מובן מעצמו. כי השם מצורע יעיד ויגיד על ענין הזה כדברי חז"ל מהו מצורע. זה המוציא רע. אבל שאר ב' העבירות שהן העדר טהרת המשפחה והעדר שמירת שבת. בשבילן באה פרשת אשה כי תזריע וגם מצות מילה ביום השמיני להיותן כעין הקדמה לפרשת נגעים. למען נדע להזהר בהן כדי להנצל מעונש הנגעים. והנה אזהרת טהרת המשפחה נזכרה בפירוש בפרשת אשה כי תזריע. אבל אזהרת שמירת שבת וגודל מעלת קדושת השבת נרמז בהפסוק וביום השמיני ימול בשר ערלתו. וטעם זה הרמז יובן מן המד"ר דפרשת אמור על הפסוק ומיום השמיני והלאה ירצה וגו'. א"ר לוי משל למלך שנכנס למדינה ואמר כל אכסנאין שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני המטרונה תחלה. כך אמר הקב"ה ומיום השמיני והלאה ירצה. שאין ז' ימים בלי שבת ואין מילה בלי שבת:

ויש להקשות על טעם המדרש דא"כ די בשבעה ימים. וקושיא זו מתורצת היטב בספר עבודת ישראל מאת הגאון הצדיק המגיד דעיר קאזעניץ זצ"ל שכוונת המדרש היא על כניסת השבת. שאז נשפע הארה להשכינה הקדושה שורש כנסת ישראל שנקראת מטרוניתא דמלכא. ולפיכך נצרך דוקא להיות המילה ביום השמיני כמובן. ועפי"ז מובן שבהפסוק וביום השמיני ימול בשר ערלתו נרמז גודל מעלת קדושת השבת. שקדושה זו היא התחלת קדושת כל ישראל הנשרש בתינוק הנולד. וע"י הארת קדושה זו זוכה אח"כ למצות מילה ולהחשב בכלל כנסת ישראל. ולכך מי שמחלל השבת נהפך אצלו ענ"ג לנג"ע. לכן מתורץ היטב שפרשת אשה כי תזריע עם הפסוק וביום השמיני ימול בשר ערלתו. שני ענינים האלה הם הקדמה טובה לפרשת נגעים. למען דעת להזהר בטהרת המשפחה ולהזהר בשמירת שבת להנצל מעונש הנגעים:

ובזה יתורץ ג"כ קושי' הג' שעל הפרשה. דאם עונש הקל בא תחלה ואח"כ עונש הקשה הי' צריך להתחיל בנגעי בתים. ונקדים להבין דאין אצל כל אדם שוה עונש הקל ועונש הקשה. דיש עונש שאצל אחד הוא קל ואצל השני הוא קשה. והיינו כמו שאמרו חז"ל יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו. ויש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו. ועתה מובן לפי הנ"ל שפרשת אשה כי תזריע והפסוק וביום השמיני ימול בשר ערלתו הם הקדמה לפרשת נגעים. להודיע שבשביל העדר טהרת המשפחה והעדר שמירת שבת בא עונש הנגעים. לכן ניחא שאחר אותה הקדמה מתחיל בפרשת נגעים נגעי הגוף תחלה. כי זה החוטא בטהרת המשפחה אצלו אין שייך כלל נגעי בגדים ונגעי בתים. שהם גורמים רק הפסד ממון. וזה החוטא בטהרת המשפחה הוא רק בשביל תאוות הגוף בלבד ואין בזה כלל דררא דממונא. וכיון שהעונש הוא מדה כנגד מדה אין שייך כלל להעניש זה החוטא בעונש של הפסד ממון ע"י נגעי בגדים ונגעי בתים. אלא אצלו שייך רק העונש של נגעי הגוף בלבד. הוא חטא בדם לפיכך נענש בקלקול הדם שבגופו ע"י נגעי הגוף:

וזה שחטא בחלול שבת ואינו רוצה לנוח ולהתענג ביום השבת. מסתמא זה הוא בשביל תאוות רוח ממון. והרי הוא מאותן האנשים שממונו חביב עליו מגופו. לפיכך שייך אצלו העונש מן הקל אל הקשה בתחלה נגעי גופו ואח"כ הפסד ממון ע"י נגעי בגדים ואח"כ הפסד ממון יותר גדול ע"י נגעי בתים. והיינו כסדר הנזכר בפרשה. ומה דאיתא במדרש שהעונש בא מן הקל אל הקשה בתחלה נגעי בתים ואח"כ נגעי בגדים ואח"כ נגעי הגוף. זה יתכן על האדם שנענש להיות מצורע בשביל החטא של מוציא רע. היינו שדיבר לשון הרע על חברו. שאין זה אלא בשביל תאוות הכבוד והגיאות. ומסתמא יש בזה גם קנאה של דררא דממונא. והרי זה החוטא הוא מן האנשים שגופו חביב עליו מממונו לפיכך שייך אצלו העונש מן הקל אל הקשה בתחלה עונש ממון נגעי בתים ואח"כ נגעי בגדים ואח"כ נגעי הגוף כסדר שנזכר במדרש:

ועל פי דרך זה יתורצו הד' קושיות שעל מדרש הא' בענין אשה כי תזריע. מה שא"ר יוחנן אם זכה אדם נוחל ב' עולמות הזה והבא. הה"ד אחור וקדם צרתני. ואם לאו בא ליתן דין וחשבון. שנאמר ותשת עלי כפכה. כדכתיב כפך מעלי הרחק. דהנה ר' יוחנן קשיא לי' ב' קושיות הראשונות שהקשינו על הפרשה. א'. מה ענין הקדמת אשה כי תזריע לפרשת נגעים. ב'. למה נשנה כאן על חנם הפסוק וביום השמיני ימול בשר ערלתו. לכך מתרץ ר' יוחנן כנזכר לעיל שכמו שפרשת טהרת המשפחה מובן שהיא הקדמה טובה לפרשת נגעים. שזה החטא הוא סבה לעונש הנגעים. כמו כן הפסוק של מצות מילה בשמיני דוקא הוא הקדמה טובה לפרשת נגעים. כיון שנשמע מזה הפסוק גודל מעלת קדושת

שבת

שבת. שאמרה תורה וביום השמיני ימול בשר ערלתו. ולא ביום השביעי. ואין זה אלא בשביל שיראה הילד פני המטרוניתא. שהיא ליל כניסת השבת. קודם המילה. ולפיכך גם פסוק הזה הוא הקדמה טובה לפרשת נגעים. למען דעת שבהעדר קדושת השבת בא עונש הנגעים. כי העני"ג נהפך לנג"ע:

וזהו שא"ר יוחנן הה"ד אחור וקדם צרתני. זכה אדם נוחל שני עולמות הזה והבא. ומה שאמר זכה אדם אין זה אלא זכות שמירת שבת. הן בשמור. דהיינו סור מרע להשמר מחילול שבת. והן בזכור. דהיינו עשה טוב לענגהו ולכבדהו כראוי לו. זה האיש זוכה לשני עולמות. הזה והבא. כי האמנם ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא. אבל שכר ענג שבת יש. כדאיתא בגמרא עתירי דבבל מפני מה זוכין. מפני שמענגים את השבת. וזה שכר של עוה"ז. ועולם הבא יפורש בב' אופנים. אומן א' כפשוטו. ואופן ב' כי שבת הוא מעין עולם הבא. וזהו שמסיים ר' יוחנן ואם לאו. פי' אדם שאינו זוכה. היינו שאינו נזהר בשמור וזכור של קדושת שבת. טופו שבא ליתן דין וחשבון. ואין כאן הכוונה שעתיד ליתן דוח"ש לאחר מיתה לפני ממהמקב"ה. אלא כוונתו עד"ר שאיתא בזוה"ק שזה האיש יתקלל בקללת הכתוב ינקש נושה לכל אשר לו ויבוזו זרים יגיעו. והיינו שלפני הנושים יהי' מוכרח ליתן דוח"ש. מדה כנגד מדה. שסופו להיות בכלל לוה רשע ולא ישלם וינקש נושה לכל אשר לו וגו':

ועל דרך רמז י"ל שעל זה מורה הנגע שא"ת. שיהי' נישא כל אשר בביתו ויבוזו זרים יגיעו כדאיתא בזוה"ק. וכדאיתא בתוספת חגיגה (ג:) שאנו אומרים אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. שהקב"ה עם ישראל ב' עדות על אחדות השבת. השבת עם הקב"ה ב' עדות על אחדות ישראל. ישראל עם השבת ב' עדות על אחדות הבורא. והיינו כדאיתא בזוה"ק מהו שבת. שמא דקב"ה. נמצא שישראל המחלל שבת אינו מעיד על אחדות השבת. וכשמחסר אחד מן שבת נשאר אצלו שא"ת. וכן יש לרמז שהנגע ספחת מורה על זה שהטא בלשון הרע להשפיל כבוד חברו כדי להגדיל כבוד עצמו. נענש בספחת היינו שנעשה טפל ושפל. ככתוב ספחני נא וגו'. והנגע בהרת מורה על זה שחטא בטהרת המשפחה. וכיון שהטא בדם נענש בקלקול דמו שנהפך אדמומית הדם ללבנונית ונעשה בהרת:

וכן על פי דרך זה יתורצו גם הג' קושיות שעל מדרש הב' בענין אדם כי יהי' בעור בשרו שאת וגו'. שמביא הפסוק הה"ד נכנו ללצים שפטים ומהלומות לגו כסילים. ומביא המשל מן המטרונה שנכנסה לפלטין של מלך. והנמשל שכיון ששמעו ישראל מרשת נגעים נתייראו. אמר להם משה אל תתייראו. אלו לגוים אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח וכו'. עתה י"ל שהמדרש בא לתרץ קושי' הג' שקשה על הפרשה למה מתחיל בנגעי הגוף אח"כ נגעי בגדים ואח"כ נגעי בתים. דלפי המדרש רבה פרשת מצורע צריך להיות הסדר להיפוך. וכדי לתרץ קושי' זו מביא המדרש פסוק הזה נכנו ללצים שפטים ומהלומות לגו כסילים. ובוונה עמוקה יש בזה. והיינו על דרך שנזכר לעיל ג' חטאים המפורסמים שבשבילם בא עונש הנגעים. והם חטא בטהרת המשפחה. חטא חילול שבת. וחטא לשון הרע שקר ולצון. וזה מובן שאלו החוטאים בלשון נקראים לצים. ואלה החוטאים בטהרת המשפחה או בחילול שבת נקראים כסילים. כי מחללי השבת בשביל ריוח ממון אין להם בטחון בהש"ת ואינם בכלל וישימו באלהים כסלם. לכן לעומת זה יתכן להם השם כסילים. וכן יתכן השם כסילים גם על אלו החוטאים בטהרת המשפחה. כי דעתם נאבד מהם מחמת גודל תאוותם. ועליהם כתוב גם בלא דעת נפש לא טוב ואץ ברגלים הוטא. שאינו רוצה להמתין עד אשר תטהר. ועליהם אמרו חז"ל אין אדם חוטא אלא אם נכנס בו רוח שטות. ובזוה"ק דורש ענין זה עה"פ אל תהיו כסוס כפרד וגו':

עתה יתישב שפיר דבודאי כך הוא שהעונש בא מן הקל אל הקשה. והיינו כנזכר לעיל דיש עונש שאצל אחד הוא קל ואצל שני הוא קשה. כמאמר חז"ל יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו. ויש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו. ולכן זה החוטא בלשון על חברו שאין זה אלא בשביל גיאות וכבוד גופו. ומסתמא יש בזה גם קנאה שנאה של דררא דממונא. הרי זה גופו חביב עליו מממונו. למיכך שייך אצלו העונש מן הקל אל הקשה בתחלה הפסד ממון ע"י נגעי בתים ונגעי בגדים. ואח"כ נגעי הגוף. ועליו כתיב נכנו ללצים שפטים. שהם נענשים תחלה בשפטים של הפסד ממון. ומהלומות לגו כסילים. היינו למחללי שבת בשביל תאות ריוח ממון. שהם ממונם חביב עליהם מגופם. להם נכנו מהלומות לראשונה. תיינו נגעי הגוף. ואח"כ הפסד ממון ע"י נגעי בגדים ונגעי בתים. כי אצלם סדר הזה הוא מן הקל אל הקשה. וכן גם לאותן הכסילים החוטאים בטהרת המשפחה נכנו להם מהלומות של נגעי הגוף. כיון שאין בחטאם תאות ממון אלא תאות הגוף בלבד. אין שייך אצלם עונש של הפסד ממון ע"י נגעי בתים ובגדים. אלא העונש של מהלומות בנגעי הגוף. ובזה מתרץ המדרש למה נסדר בפרשה נגעי הגוף תחלה שהוא משום ההקדמה של אשה כי תזריע. דהיינו אזהרת טהרת משפחה. ואזהרת שמירת שבת שנשמע מהכתוב וביום השמיני ימול. ואותן שאינן נזהרים בשתי אלה הם הכסילים הנענשים לראשונה במהלומות של נגעי הגוף. ככתוב מהלומות לגו כסילים:

ועפ"ז יתורץ ג"כ ב' הקושיות שעל המדרש הנ' בענין המשל. כי מה שמביא המדרש בהמשך שאמר משה לישראל אל תתיראו אלו לגוים אבל אתם לאכול ולשתות ולשמות. אין הכוונה על האומות אלא על גוים ישראלים. היינו מחללי שבת בפרהסיא שדינם כגוים. עליהם נכתבה פרשת נגעים. כי תחת ענ"ג שבת יענשו בנג"ע. אבל אתם ישראל שומרי שבת. לאכול ולשתות ולשמות. אין כוונת המדרש על כל הימים. אלא בין שיש כאן אזהרה בענין שבת אמר שלישראל שומרי שבת מצוה לאכול ולשתות ולשמוח לצנג חשבת כראוי. וישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענ"ג. שלא יהיו קוראי נג"ע. ועליהם נאמר או תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ:

(ח)

דרוש לשבועות

בענין תורת ישראל ועם ישראל

יום טוב הזה נקרא בפי העולם חג השבועות. וכן הוא נקרא בסדר התפלה חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו. מזה יש להבין שהשם חג שבועות יש לו קשר עם מתן תורה. אמנם מלבד השם חג שבועות יש ליום טוב הזה עוד שני שמות. הלא הם חג יום הבכורים שנזכר בתורה על שם הקרבן בכורי קציר חטים לחם תנופה שתי חלות. וחז"ל הוסיפו לו עוד שם שלישי והוא השם חג העצרת:

כאן יש לשאול על מה מורים ומה מלמדים לנו אותן שלשה השמות של יום טוב הזה. כי בודאי לא לחנם נתנו ליום טוב הזה שלשה שמות. ואין זה כי אם לבעבור נבין הכחות רוחניות והקדושות שנשפע לעם ישראל משמים ביום הקדוש הזה. להחיותם בחיי עולם שהיא התורה הקדושה הנקראת עץ חיים ולהחזיקם באמונת אבותינו להיותם עם עולם:

ובדי להבין ענין זה צריך להקדים לדעת שהקיום והחיזוק של כל עם ולשון בארץ תולה בשני ענינים שהם מדינה ומשפט. ראשית הכל היא המדינה כי בלתי מדינה אין עם. והשנית הוא ע"י חקים ומשפטים טובים בהנהגת המדינה. כי בלעדי זאת יושבי' למראים יחשבו ואינם בכלל עם. וכמו כן הוא בעם ישראל כאשר יש לעם ישראל ארץ ישראל וגם תורת ישראל הרי זה חוט הזהב חוט המשולש אשר לא במהרה ינתק. כי רק ע"י תורת ישראל וארץ ישראל נאמר בתורה היום הזה נהיית לעם לה"א. וכל שלש אלה דבוקים ומקושרים זה בזה ונצרכים זה לזה. ארץ ישראל בלי עם ישראל ההולכים בדרך תורת ישראל אינה חשובה לארץ נושבת רק תקרא ארץ חרבה ושממה וארץ מלחה:

תורת ישראל. מלבד שהיא צריכה לעם ישראל. כי הלא עשו וישמעאל ושאר האומות לא חפצו לקבלה. כך היא צריכה לארץ ישראל. כי התרי"ג מצות אי אפשר לקיים בגלות רק בארץ ישראל שהרי יש הרבה מצות התליות בארץ:

עם ישראל בלי ארץ ישראל לאומית שלהם מה היא חשובה. ומכל שכן אם הם בלי תורת ישראל הלא אז לא יחשבו לעם עולם כי אם לעם נבל. ככתוב הם קנאוני בלא אל וגו' ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם. כי התורה הקדושה היא נשמת עם ישראל ומקור החיים שלהם. וכמו שהגוף לא יוכל להתקיים בלי נשמה כך עם ישראל בלי תורת ישראל אין למו חיזוק וכח להתקיים בין אומות העולם. ורק ע"י התורה הקדושה נקראים גוי גדול ככתוב כי מי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת. לפיכך רק כאשר שלש אלה ארץ ישראל תורת ישראל ועם ישראל הם יחד בקשר אחד אז הם חוט המשולש אשר לא במהרה ינתק:

ועפ"ז יש להבין ענין ברכת כהנים שנקראת ברכה המשולשת בתורה. שנצטוו הכהנים לברך את עם ישראל לא רק בזמן שבית המקדש הי' קים כי אם גם בהיותנו בארצות אויבינו עודנה נוהגת מצוה הזאת של ברכת כהנים. ויש לראות שחשיבות זאת הברכה הוא מפני שהיא כוללת אותו חוט המשולש של ארץ ישראל תורת ישראל ועם ישראל:

יברכך ה' וישמרך. זאת היא ברכה הראשונה שיתברכו ישראל ברכוש ובממון. ונהי' נשמר מכל רע שלא ישלטו בנו אויבינו לגזול מאתנו מה שניתן לנו. והגה הרכוש שהובטח לנו ואשר אנו מצפים עליו הלא היא ארץ הקדושה ארץ אבותינו ארץ עריסתנו. ארץ ששם נמצאים ישני חברון. ארץ שהרותה מדם אבותינו אשר שפכו דמם כמים להלחם

להלחם עם אויבינו לבלתי תפול בידי זרים. ואך הארץ ההיא הוא רכוש האמתי של עם ישראל:

יאר ה' פניו אליך ויחנך. זאת היא ברכה השני' כנגד הורת ישראל שניתנה לנו ע"י הארת פניו של הקב"ה. וגם שהתורה נקראת אור ככתוב כי נר מצוה ותורה אור. וכן אנו אומרים בסדר התפלה בברכת שים שלום. כי באור פניך נתת לנו ה"א תורת חיים. והתואר של הארת פנים נאמר דרך משל לשבר את האזן להורות ולהבין חיבתו ואהבתו של הקב"ה לעם ישראל. שבשעת מתן תורה היתה התגלות אור אלוה לישראל עד שנוכל לומר ככתוב כי פנים בפנים דיבר ה' עמנו. ובאשר ח"ו תחסר חיבת הקב"ה לעם ישראל על זה נאמר דרך משל ואנכי הסתר אסתיר פני מהם:

ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. זאת היא ברכה השלישית כנגד עם ישראל להתברך בחשיבות של חן וחסד מאת הקב"ה שיוכל תמיד לסבול אותנו. וזהו ישא ה' פניו אליך. וגם שישים בין ישראל שלום אהבה ואחדות. וזהו שמסיים וישם לך שלום. כי אם אין שלום אין כלום ותשש כח עם ישראל. כמאמר חז"ל שלא חרבה בית שני אלא בשביל שנאת חנם. ולדאבוננו שטן הזה עדיין מרקד בינינו. וכפטיש יפוצץ סלע לכמה ניצוצות כן נתפוצץ בימינו עם ישראל לרסיסים וכתות כתות שונות עם שנאת חנם מאלה לאלו. ולכך הברכה של שלום היא חביבה ביותר. וגמר כל התפלות הוא ענין שלום על ישראל:

ועתה על פי מה שזכרנו יובן השלשה שמות של יום טוב הקדוש הזה. יום הבכורים. חג שבועות ועצרת. הן אלו שלשה השמות מורים על אותו חוט המשולש. ארץ ישראל. תורת ישראל ועם ישראל:

השם יום הבכורים מזכיר לנו על אודות ארץ ישראל. שכאשר היו ישראל בארצם הביאו ראשית בכורי האדמה לבית המקדש בשמחה רבה. והתחלת הבאת בכורים היו ביום טוב הזה. ובכל הדרך שהלכו לעלות לרגל עם הבכורים לעיר הקדושה ירושלים היו שמחים ומזמרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. ואנשי ירושלם קבלו פניהם בתוף ומחול. ואפילו אגריפס המלך היו' מביא בידיו את הבכורים לבית המקדש. וכל זה היו' להראות שהשי"ת הוא אדון הכל וממנו הכל. ואין להיות כפוי טובה רק להודות ולהלל לשמו יתברך על כל החסד שעושה עם עמו ישראל:

השם חג שבועות מזכיר לנו על אודות תורת ישראל שקבלו ישראל את התורה הקדושה בזמן הזה. ובשביל זה נקרא חג שבועות על שם מצות ספירת העומר שניתנה לישראל להכין עצמם בזמן של שבעה שבועות להיותם ראוים לקבלת התורה ע"י שיהקנו מעשיהם ומדותיהם ויטהרו עצמם מטומאת מצרים. וכמו שנזכר בספרים קדושים שענין שבעה שבועות הוא כעין ז' ימי נקיים לטהר אשה לבעלה. וכן עם ישראל צריכים להטהר מכל מדה רעה להכין עצמם על התחונה של שבועות שיהיו ראוים לקבלת התורה. ולכך נבחר מן הג' שמות השם חג שבועות לחברו עם היחס של זמן מתן תורתנו. כיון שענין מתן תורה תולה בענין הספירה של שבעה שבועות:

והשם עצרת מזכיר לנו על אדות עם ישראל. להבין שכל עיקר חזקתם וקיומם של עם ישראל להיותם עזים שבאומות הוא ע"י כח האחדות והשלום בישראל. ועל זה מורה השם עצרת שמשמעותו הוא אסטה ואחדות. וענין העצרת הי' הגורם לקבלת התורה ביום טוב הזה. כי מעת היו ישראל לגוי לא היו במדרגה של אחדות ושלום כמו בזמן קבלת התורה. כמו שדרשו חז"ל על הפסוק ויחן שם ישראל נגד ההר. מפני מה כתוב ויחן בלשון יחיד. שהיל"ל ויחנו בלשון רבים. אלא שהכתוב מרמז שהיו אז כל ישראל כאיש אחד במדרגה של השם עצרת באהבה ואחדות ושלום. ובשביל זה היו ראוים לקבלת התורה:

וזה השם עצרת מלמד לנו שנתרחק מאד מן מחלוקת ושנאת חנם שזאת גרם חורבן בית השני. רק שנהי' במדרגה של עצרת באחדות ובשלום. ואיש את רעהו יחזק ויעורר לשמירת התורה והמצוה. זאת היא מדרגה של עצרת לטובה. ושלא נהי' ח"ו בכלל עצרת לרעה שנקרא עצרת בוגדים. כמו שהוכיח ירמי' הנביא את ישראל קודם חורבן בית הראשון שהי' אחדות בישראל אבל לא לטובה כי אם לרעה וקרא אותם בשם עצרת בוגדים. אבל השם עצרת של חג שבועות ויום הבכורים מזהיר אותנו שנהי' בכלל העצרת של ויחן שם ישראל נגד ההר. שכן גם אנחנו נתאחד באחדות ובשלום ואיש את רעהו יעזור ואשה את רעותה תחזק למשמרת התורה והמצוה. ואז כאשר עם ישראל יהי' דבוק בתורת ישראל אז ירחם השי"ת עלינו שנזכה לארץ ישראל במהרה בימינו אמן:

(ט)

דרוש ליום ב' של חג השבועות

בענין רות ויתרו

במסכת שבת (פח:) בין מאמרי חז"ל בענין מתן תורה מובא ברייתא זו. תנו רבנן עלובין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין. עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ע"כ. וזה פלא שלא נזכר כלל בברייתא זו שום רמז ושייכות לענין מתן תורה:

כדי להבין המכוין של ברייתא זו נקדים מה שמובא בש"ע המנהג לקרות מגלת רות בחג השבועות. וצריך להבין הטעם מה ענין רות הגיורת לזמן מתן תורתנו. ומפני מה זכתה רות לקריות המגלה שלה ביום של זמן מתן תורתנו. וכן צריך להבין הטעם מפני מה הסדרא שבה נזכר כל הענין של מתן תורה מתחלת בהמעשה של יתרו הגר שנתגייר. וכל הסדרא של מתן תורה נקראת על שם יתרו. ממה זכה יתרו שהסדרא של מתן תורה תהי' נקראת על שמו:

ובדי לתרץ הכל נקדים ענין נפלא שבשניהם הן ביתרו והן ברות נמצאות עיקר האותיות של תורה שהן תור. ובזוה"ק על הפסוק נאוו לחייך בתורים וגו' נדרש שהתיבה „תורים" תרמז על שתי התורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ. וכן נדרש עוד בזוה"ק על הפסוק את הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו. שקול התור זה קול תורה. מכל זה יש לראות שהאותיות תור הן העיקר של השם תורה:

ועפ"ז יש להבין מאמר חז"ל במדרש על דבר יתרו. וזה לשון המדרש. וישמע יתרו. שבעה שמות נקראו לו. יתר. כשהוא גוי שנאמר וישב אל יתר חותנו. משנתגייר הוסיף לו אות אחת כשם שעשה לאברהם ונקרא יתרו. שייתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. חובב. שחיבב את התורה כתוב ויאמר משה לחובב וגו' ע"כ. ויש לדקדק מפני מה נתוסף לו דוקא אות וא"ו. ולא אות אל"ף או אות ה"א. אמנם לפי דברי הזוה"ק יש להבין שבשביל זה נתוסף לו דוקא האות וא"ו כדי שיהי' נמצא בשמו האותיות תור שהן עיקר השם תורה. וחכה לזה לפי שחיבב את התורה:

וכן גם בהשם רות נמצא מאמר חז"ל כעין זה. במסכת ברכות (ז:) רות. מאי רות. א"ר יוחנן שמתוה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות. מנא לן דשמא גרים. א"ר אלעזר דאמר קרא לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ. אל תקרא שמות אלא שמות. ע"כ. והנה מה שאומר שמא גרים אין כוונתו שבשביל ששמה רות גרם זאת שיצא ממנה דוד. דבודאי אם הי' לה שם אחר ג"כ הי' יוצא ממנה דוד. רק השירוש הוא מנא לן דשמא גרים. שכדאי לדרוש משמעות השם על מה שעתיד להיות. להראות אשר לא בדרך מקרה נקרא שמה כן. ועל זה מביא הדרש על הפסוק אשר שם שמות בארץ. שהשי"ת ראה את הנולד ונתן בלב הורי' לקרות שמה רות. לבעבור שעתיד לצאת ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות. שירות זו תורה כמו שאמר דוד זמירות היו לי חקיך וגו'. ותשבחות זה ספר תהלים שלו:

אמנם הגם שדורש רות מלשון רויה. אבל מנא לי' לדרוש הרויה על תורה ותהלים. הלא מצינו בפסוק כוסי רויה. עתה מובן שאין זה אלא לפי שיש בשמה האותיות תור שהן עיקר השם תורה. אבל צריך להבין מה זה ענין הקשר החזק של יתרו ורות עם התורה. למען נוכל ללמוד מהם מוסר השכל ועצה טובה לכל אדם איך להיות נקשר עם התורה:

ויש להבין הדבר על פי המשנה דמסכת אבות. כך הוא דרכה של תורה. פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה וכו'. וחיי צער תחי'. אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך. מזה נראה כי הצער והיסורין שהאדם סובל בשביל אהבת תורה. הן מביאין את האדם להיותו כלי ראוי להתקשר עם המאור שבתורה:

והנה ענין זה נראה בולט יותר בשתי נפשות האלו יתרו ורות. ען כי הם סבלו מאד מאד יסורין וחיים של צער בשביל אהבת תורה. כי הרי זה דבר ידוע שיתרו הי' כומר לע"ז. וישב בכבודו של עולם בכבוד מלכים שהי' אחד מן יועצי פרעה. וכאשר הכיר שאין ממש בע"ז השליך עבודת הכומר. גם הי' ממאס בכבוד מלכים שברח מלפני פרעה. והכריז ופרסם כמו שעשת אברהם אבינו שאין שום ממש באותן האלוהית מעשה ידי אדם. ובשביל זה נידוהו כל גויי הארץ וכל עבדיו ברחו ממנו. עד שבנותיו היו מוכרחות לרעות צאנו. וגם זאת לא

חניתו אויביו ככתוב ויבאו הרועים ויגרשון. ואף גם למצוא חתנים לשבע בנותיו הי' קשה לו. כנראה מהכתוב. ולמה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם. כלומר אולי ישא אחת מכן לאשה. ולכך כיון שנתגייר זכה שנתוסף לו האות וא"ו להיות בשמו עיקר האותיות של השם תורת. ועוד זכה שייתר פרשה אחת בתורה. וגם זכה לכבוד של מזכרת עולם שהסדרא של קבלת התורה תהי' נקראת על שם יתרו:

ובן גם בולט ענין זה בהגיורת רות. כמו שידוע מאמר חז"ל במדרש. ר' ביבי בשם ר' ראובן אמר רות ועפרה בנותיו של עגלון מלך מואב היו. הרי שמעודה ישבה רות בכבודו של עולם בבבוד מלכים. ובשביל אהבת תורה השליכה חיי תענוגים וכבוד מלכים והתדבקה באותה הצניה נעמי חמותה להתגייר. מובן הדבר שבשביל זה בכל מקום שהיתה נמצאת לא הי' חסר לה יסורין של צרות ובזיונות. אביה ואמה גרשו אותה מהיכל המלך כמעט ערומה. ואף גם המנעלים שלה חטפו ממנה והוכרחה ללכת יחפה. כמו שדרש ר' יוחנן על הפסוק ותלכנה בדרך. הוצרה עליהם הדרך שהלכו ביחף. ואף גם לאחר ששבה עם נעמי ובאה לארץ ישראל אין לתאר כמה צער צרות ויסורין סבלה. שלא הי' לה ממה להתפרנס והוכרחה ללכת ללקט בשבלים אחר הקוצרים כמו שאר עניות. ומן בת מלך נעשה עניה כזו להיות ניזון מן לקט שכחה ופיאה. ובשביל זה זכתה גם היא לגדולה ולכבוד גדול כמו יתרו. שנשאה בועז הצדיק לאשה ויצא ממנה הנכד דוד מלך ישראל שריוהו להקב"ה בתורה ותפלה. ועל כן כאשר היארצייט של דוד המלך הוא ביום חג השבועות תקנו לחלוק כבוד לרות לעשות לה מזכרת עולם לקרות מגלת רות ביום זמן מתן תורתנו. כיון שהי' לרות קשר חזק עם התורה. וגם יפן כי היום הוא היארצייט של נכדה דוד מלך ישראל. שבשביל שזה הנכד שלה וייהו להקב"ה בשירות ותשבחות היתה נקראת בהשם רות:

עתה יש להבין הברייתא שהתחלנו בה המובאה בין מאמרי חז"ל בענין מתן תורה. תנו רבנן עלובין ואין עלובין שומעין חרפתן ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. כי בודאי שייכות גדולה יש לברייתא זו עם הענין של מתן תורה. להורות לנו שזה הוא עיקר גדול לכל מי שירצה להיות נקשר עם המאור שבתורה ידע ויבין שכך הוא דרכה של תורה כמו שמובא במסכת אבות. שע"י שיחי' חיי צער יזכה אח"כ לאשריך וטוב לך ולהיות בכלל ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. כמו שמעידים על זה שני עדים נאמנים יתרו ורות שסבלו הרבה צרות ויסורין בשביל אהבת תורה. ולבסוף זכו לאשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא:

מכל זה יש נחמה גדולה לעם ישראל שקבלו עליהם ביום הזה עול התורה והמצות. שלא נתייאש ולא נפחד ולא נדאג על היסורין שסובל עם ישראל בגלות המר הזה בשביל שמירת התורה והמצות. ועלינו להאמין שכל זה הוא לטובתנו. וכמו שזכו לבסוף יתרו ורות לחיים טובים של אשריך וטוב לך. אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב כן יזכה כל אחד מישראל הנושא עול התורה והמצות להיות בכלל אשריך וטוב לך. ולא רק לומדי התורה אלא אף גם התומכים ללומדי התורה יזכו לחיים טובים ומאושרים. ככתוב ותומכיה מאושר. ובזכות התורה נזכה לראות בבוא לציון גואל במהרה בימינו אמן:

(י)

דרוש ליום ב' חג השבועות

(בענין הזכרת נשמות)

הן היום מנהג הזכרת נשמות שהאנשים החיים עושים חסד עם נשמות המתים. שמתפללים בעדם ונודרים צדקה בעבור הזכרת נשמתם. וצריך להבין מניין לנו שיש יכולת להחיים לעשות טובה וחסד לנשמות המתים. אמנם כן יש ללמוד ענין זה ממה שתקנו חז"ל להזכיר היום נשמות המתים שהיו גדולי הדור בישראל. הלא הם נשמת דוד המלך ע"ה ונשמת זקנתו רות ע"ה. כי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לגמור היום ספר תהלים בצבור. שהיום הוא יום מיתת דוד המלך ע"ה זכותו תגן עלינו ועכ"י. וכאשר ישראל אומרים תהלים שלו יש מזה טובה ונחת רוח לנשמת דוד המלך ושפתותיו דובבות בקבר. וכן כבר נהגו לקרות היום מגלת רות שעי"ז יש טובה וג"ר לנשמת רות בגן עדן. מכל זה יש להבין שיש יכולת להחיים אשר המה חיים עודנה לגמול חסד ולעשות טובה להמתים שכבר מתו:

והנה ספר תהלים ידוע לכל ומפורסם בכל העולם מה טיבו שהוא מלא תפלות ובקשות ליוצר הכל. ואיתא בגמרא שפעל דוד המלך בשמים שכל האומר תהלים בכונה תחשב לו כעוסק בנגעים ואהלות. אבל מגלת רות נצרך לעיין בדבר מה שיש ללמוד מן סיפור מעשה הזה שקרה כבר מלפנים. ובענין זה מובא במד"ר מאמר חז"ל א"ר זעירא מגלת רות אין בה לא טומאה ולא טהרה לא איסור ולא היתר. ולמה נכתבה. ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים. וצריך להבין מה הוא הגמילת חסדים שנזכר במגלת רות. כי לא נראה ברור כל כך ענין גמילת חסדים שהי' שם. וצריך לומר שזה מוסב על הגמילת חסד שעשו אנשים החיים לנשמות המתים:

כדי לתבין זאת נקדים איזה פסוקים שבסוף מגלת רות ומה שיש לדקדק בהם. כתוב ותאמרנה האנשים אל נעמי ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום ויקרא שמו בישראל. אח"כ כתוב ותקראנה לו השכנות שם לאמר ילד בן לנעמי. ותקראנה שמו שבר הוא אבי ישי אבי דוד:

ויש לדקדק בפסוק הראשון שנאמר ויקרא שמו בישראל סתם. ולא אמר איזהו השם. ובפסוק השני יש לדקדק מדוע קורא עתה להנשים בשם שכנות. ולא סתם נשים כמקודם. עוד קשה למה נאמר ב' פעמים ותקראנה. גם אין מובן על מה מוסב השם עובד. מה יעבוד ואצל מי יעבוד. וכן אין מובן יתור הלשון מה שנאמר הוא אבי ישי אבי דוד. הלא כל זה היחוס מחשב הכתוב כסדר בסוף מגלת רות:

וכדי לתרץ הכל נצרך לחקור ולהבין בפרטיות מה טובן ומה חשיבותן של אותן ד' זוגות שמציגים למנינו הספור מן המאורעות שלהם במגלת רות. הלא הם זוג הראשון אלימלך ונעמי. זוג ב' מחלון ורות. זוג ג' כליון ועורפה. זוג ד' בעז ורות:

זוג הראשון אלימלך ונעמי. צריך לדעת שאלימלך הי' גדול הדור. הן ביחוס משפחה משבט יהודה שורש המלכות שבעם ישראל. והן ביחוס עצמו בשביל מעלת חכמתו ועושרו. וכן נמצא מאמר חז"ל במד"ר שדרש ר' מאיר ור' יהושע בן קרחה מהו דכתיב ושם האיש אלימלך. שהי' אומר אלי תבא מלכות. משמע מזה שהי' ראוי למלכות. וכן פירש"י על אפרתים שהיו חשובים:

נעמי אשתו היתה צדקת גדולה. כמו שדרשו חז"ל עה"פ ושם אשתו נעמי. שהיו מעשיה נאים ונעימים. גם דרשו חז"ל עה"פ ותצא מן המקום אשר היתה שמה. מובא בפירש"י מגיד שיציאת צדיק מן העיר ניכרת ועושה רושם. פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה ופנה שבחה של עיר. וכן ויצא יעקב מבאר שבע. ועוד איתא במד"ר אלימלך בן שמנים שנה הי' ולא נפקד בזרע של קיימא. וכיון שהתפללה עליו אותה צדקת מיד נפקד. שנאמר ותאמר נעמי ברוך הוא לה'. מכל זה מובן צדקת נעמי:

ובדבר שני הזוגות מחלון ורות כליון ועורפה איתא במדרש ר' מאיר ור' יהושע בן קרחה היו דורשין השמות שלהן. משמע שניתנה רשות לדרוש שמותם. אמנם יש לדרוש גם לשבח להבין משמעות טוב בהשמות מחלון וכליון. כי זה דבר המובן שצדיקים גדולים כאלה אלימלך ונעמי בודאי היו מדקדקים בשמות בניהם שיהי' בהם משמעות טוב. וגם נראה כן ממאמרי חז"ל שבאמת נתגדלו הבנים במעלה גדולה והיו נחשבים בנערותם

לצדיקים. דאיתא במסכת ב"ב (צא:) רשב"י אומר אלימלך ומחלון וכליון גדולי הדור היו. ומפני מה נענשו. מפני שיצאו מארץ ישראל לחוץ לארץ. א"ר יהושע א"ר חייא בר אבא ח"ו שאפילו מצאו סובין לא יצאו. ומפני מה נענשו. שהי' להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו. שנאמר בזעקך יצילך קבוציך:

לפי זה נראה לדרוש השמות מחלון וכליון שיש משמעות טוב בשמותם המורים להיותם עובדי השי"ת כרצון אלימלך ונעמי. ולכך י"ל שהשם מחלון הוא משורש חלה שמשמעותו תפלה. כמו ויחל משה. וכשהוא בבנין כבד בינוני פועל נתוסף אות מ' להיות מחלה כמו מתפלל. וכשנעשה מן הפעל שם יתכן להקרא מחלון. וחשבו בזה הוריו להשרש בו כח התפלה. והשם כליון י"ל שהוא משורש כלה שמשמעותו כלות הנפש והשתוקקות שתהי' נפשו חשקה בתורה. ככתוב נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'. וכשנעשה מן הפעל שם יתכן להקרא כליון. וחשבו בזה הוריו להשרש בו השתוקקות לתורה:

אמנם כל זה הי' בזמן היותם בארץ ישראל. אבל לאחר שיצאו לחוץ לארץ ונשאו מאביות רות וערפה ירדו ממעלתם הגדולה. כמו שאמרו חז"ל עבירה גוררת עבירה. והגם שמטתמא נתגיירו קודם הנשואין. אבל ע"פ דין אין חשיבות להתגיירות הזאת כיון שנתגיירו רק בשביל להנשא למחלון וכליון. ולכך נתגיירה רות פעם שנית ע"י נעמי. וזה ידוע מה שאמרו חז"ל ששתיהן היו בנותיו של עגלון מלך מואב. אבל לא היו דומות זו לזו בתכונתן. רות הי' בה ניצוץ קדוש והיתה צנועה ושובת לב. ולכך דרשו חז"ל את השם רות לטוב. דא"ר יוחנן מהו שם רות. שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות (ברכות ז:) ובמד"ר איתא מהו שם רות. שראתה דברי חמותה. וערפה חיתה בעלת תכונה רעה עם נטייה לטומאה. ולכך נתקלקל יותר כליון כיון שהיתה לו ערפה לאשה. אבל מחלון לא נתקלקל כל כך כיון שהיתה לו רות לאשה. וזהו שאיתא במד"ר א"ר יוחנן מחלון לשון מחילה. נזדווגה לו רות שהיתה מרתת מן העבירות. כליון לשון כליה. נזדווגה לו ערפה שיצא ממנה גלית המלשתי:

וזהו הטעם שבדברי הימים נשתנו שמותם של מחלון וכליון על יואש ושרף. כי לאחר שנשאו לנשים את רות וערפה נשתנו שמותם מטוב לרע. כמו שדרשו חז"ל יואש שנתייאש מן הגאולה. ושרף שנתחייב שרפה למקום. וזה הדרש מתאים עם דרשת ר' יוחנן שדרש כליון מלשון כליה. כי נתקלקל על כך עד שגם לאחר מותו לא הי' אפשר לו שיתקיים נשמתו על ידי החיים. אבל מחלון הגם שנתקלקל מ"מ נשאר במצב הקיום. לא במצב של כליה ושרפה אלא במצב שיוכל לקבל תיקון לנשמתו ע"י החיים:

והנה ידוע שעיקר התיקון לזה שמת בלי בנים הוא ע"י אותן אשר הם חיים עודנה. שנשמתו תחזור ותתגלגל לזה העולם ויגדל ויוליד זרע של קיימא. ותיקון הזה הוא ענין מצות יבום. כמו שנאמר להקים לאחיו שם בישראל. שנשמת המת בלי בנים תתגלגל בזה הילד שתלד אשתו מאחי המת ע"י מצות יבום. וכאשר מחלון וכליון לא הי' להם עוד את אחר לא הי' באפשרות לקיים בהם מצות יבום. אמנם ידוע כי גם במקום שאי אפשר להיות מצות יבום ע"י אחיו של המת מ"מ יכול להיות תיקון לנשמת המת ע"י שתתגלגל בילד שיולד בהקרוב שבמשפחתו. ולפעמים מועיל לתיקון כזה מה שקוראים שם לילד הנולד כשם המת. וענין זה מובא בכמה ספרים קדושים:

ערה נדבר מענין זוג הרביעי בעז ורות. דהנה בעז זה הצדיק הגדול הארז אשר בלבנון אמרו עליו חז"ל שהיה בן שמנים שנה כשנשא את רות לאשה. ולא היה לו זרע של קיימא. ורות היתה אז בת ארבעים שנה. וכאשר אמרו חז"ל שבעז מת טרם שילדה רות. א"כ הסברא נותנת לקרות להילד שילדה רות בהשם של אביו בעז. אמנם הי' ג"כ סברא אחרת. שנצרך לקרות לזה הילד בהשם מחלון בעלה הראשון של רות שמת בלי בנים. והגם שלא היתה זאת מצות יבום שמן התורה כיון שבעז לא הי' אחיו של מחלון. מ"מ הי' נראה כעין יבום להקים את שם המת על נחלתו. וכמו שאמר בעז עצמו אל הזקנים. וגם את רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו:

ואחר כל אלו ההקדמות יתורצו בס"ד כל הקושיות שהקשינו. דהנה מכל זה יש להבין שהיו אז שתי כתות נשים צדקניות וחכמניות שנחלקו באותן שתי הסברות. כת אחת סתם נשים שבעיר הנזכרות במקרא הראשון ותאמרנה הנשים אל נעמי. כת שניה נשים השכנות האהובות ביותר לנעמי הנזכרות במקרא השני ותקראנה לו השכנות שם. ומה שכתוב במקרא הראשון ותאמרנה הנשים אל נעמי ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום ויקרא שמו בישראל. זאת היא כת הנשים שבעיר אשר נחמו לנעמי שותאבלה על מיתת בעז גדול הדור שהיה קרוב וגואל שלה. וכן גם אותן הנשים התאבלו על מיתת בעז הצדיק שבעיר וראש הסנהדרין. ואלו הנשים לא זכרו את מחלון ולא דאגו על מותו. ולכך אמרו לקרות להילד את השם של בעז אבי הילד. וזהו שאמרו אל נעמי

ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גאל היום. כלומר שאותו הגאל בעז חזרה נשמתו לבוא בילד הזה שהוא בנו. ולכן ויקרא שמו בישראל. כלומר שמו של אותו הגואל יקרא שמו בישראל כמקדם ע״י זה הילד שהוא בנו. וטעם דבריהן כי יען שעל פי דין אין כאן מצות יבום גמורה לקרוא את הילד בשם מחלון. ולכך נכון יותר לקרותו בשם אביו. ומובן הדבר שגם רות התאבלה יותר על בעלה בעז וגם היא חפצה שיקראו את הילד בשם בעז. כי לכבוד גדול יחשב זאת לה שידעו כלם שזה הילד הוא בנו של אדם הגדול בעז:

אבל נעמי לא כן חשבה. כי היא כאם רחמניה התאבלה יותר על פרי בטנה מחלון וכליון. והיא חפצה שזה הילד יקרא בשם מחלון שהי׳ בעלה של רות. ועי״ז יהי׳ לו תיקון שתתגלגל נשמתו בילד הזה כמו שהוא במצות יבום גמורה. וגם שהלא בעז עצמו אמר. וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו וגו׳. אמנם נעמי עצמה לא הרהבה בנפשה לתבוע הדבר בפיה כנגד רצון נשי העיר ורצון רות. לכן מסרה דעתה אל הנשים השכנות ריעותיה אהובותיה שהן יפרסמו הדבר שיותר נכון לקרות להילד בשם מחלון. ועל אותן הנשים כת השניה כתוב ותקראנה לו השכנות שם לאמר ילד בן לנעמי. מהו לאמר. כלומר לא כמו שאמרו נשי העיר שהגאל בעז נולד בילד הזה. אלא כך לאמר. ילד בן לנעמי. נצרך לעשות שהכל יאמרו שבן נעמי מחלון נולד. וזאת יעשה עי״ז שהילד יקרא בשם מחלון:

וכדי שלא יגרום הדבר שנאה ומריבה בין נעמי ורות נאספו שתי כתות הנשים יחד. ועשו פשרה ביניהן לקרוא להילד שם חדש. לא בעז ולא מחלון. אלא שם חדש כזה שיהי׳ נכלל בו ב׳ השמות מחלון ובעז. וזהו שכתוב פעם שלישית ותקראנה שמו עובד. מה שכתוב ותקראנה מוסב על התאחדות ב׳ כתות הנשים שהסכימו כלן יחד לקרוא שמו עובד. ובדרך הזה שהוא דרך אמת בס״ד נתישבו כל הקושיות:

אכן צריך להבין איך נכללים השמות בעז ומחלון בהשם עובד. וי״ל שזהו כיון שרוב האותיות של השם בעז ב׳ ע׳ נמצא בהשם עבד. וגם שמספרם שוה. שאם לא נחשב האות וא״ו של עובד כיון שהיא רק לנקודת חול״ם. וכן הוא בפסוק כ״ב ועבד הוליד את ישי. הרי עבד עם כולל ג׳ האותיות בגי׳ ע״ט כמו בעז. ואם נחשוב אות וא״ו של עובד במספר השם והוא בגי׳ פ״ב. באופן זה יש לחשוב בעז עם כולל ג׳ האותיות שהוא ג״כ בגי׳ פ״ב. נמצא שבכל אופן שוה השם עובד להשם בעז. וא״כ מובן שהשם בע״ז נכלל בהשם עובד:

וגם השם מחלון נכלל בהשם עובד. וזהו ע״פ מה שזכרנו שאלימלך ונעמי קראו לבנם השם מחלון. לבעבור שיהי׳ בו כח התפלה לעבוד להשי״ת עבודת הלב שהיא תפלה. כי מחלון משמעותו מתפלל כמו ויחל משה. וכדאיתא במד״ר שגם מחלון נענש בשביל שלא התפלל על דורו. א״כ י״ל שגם השם עובד מורה כך שיהי׳ עובד השם בעבודת הלב זו תפלה. ולכך גם השם מחלון נכלל בהשם עובד:

אולם עוד יש לשאול מניין לומר שכוונת הנשים בהשם עובד הי׳ שיהי׳ עובד השם בתפלה. אפשר היתה כוונתן שיהי׳ עובד אדמה. ובשביל זה מסיים המקרא ואומר. הוא אבי ישי אבי דוד. כלומר הלא הוא אב וזקן לאותן צדיקים הגדולים נינו ונכדו. ולפיכך מוכח בודאי שהשם עובד נתנו לו הנשים למען יהי׳ עובד השם ולא עובד אדמה. כי מן הענפים ניכר, הגזע והשורש. ואם נרצה לדעת ולהבין הכח של אותן הנשים נוכל לראות ממה שאמרו חז״ל במד״ר על ברכת הנשים שאמרו אל נעמי ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גואל היום וגו׳. א״ר חנינא מברכותיהן של הנשים לא נתקעקע ביצתו של דוד בימי עתליהו. וזהו מה שנזכר במלכים ב׳ שעתליהו הרגה את כל זרע הממלכה. ובזכות ברכותיהן של אותן הנשים נשאר ילד אחד:

היוצא לנו מכל זה הוא שמגלת רות מלמדת לנו לדעת ולהבין איך שהאנשים אשר המה חיים עודנה יכולים לעשות טובה ותיקון לנשמות המתים. וזהו שאיתא במד״ר שמגלת רות נכתבה ללמדנו כמה שכר טוב לגומלי חסדים. זו החסדים שנעשה לנשמות המתים על ידי החיים. ומובן הדבר שזה הכח ניתן לאלה אנשים חיים ההולכים בדרך התורה והמצוה. שעליהם נאמר ואתם הדבקים בה״א חיים כלכם היום. לכן מוטל עלינו להתחזק ללכת בדרך התורה והמצוה. וגם להתחזק בנתינת צדקה עבור נשמות המתים. ובזכות זה יקבל אב הרחמן את תפלתנו ברחמים וימלא משאלות לבנו לטובה שנזכה לראות בבוא משיח בן דוד במהרה במהרה אמן:

(יא)

דרוש לשבת נחמו

בענין הגאולה ואחדות בישראל

השבת הזה הוא אחד מן השבתים המיוחסים שיש לו שם לוי „שבת נחמו" על שם ההפטרה שמתחלת עם הפסוק נחמו נחמו עמי. אמנם יש לראות שבכל השנים נקראת הסדרא ואתחנן בשבת נחמו הן בארץ ישראל והן בחוץ לארץ. וצריך להבין שייכות סדרא זו לשבת נחמו. גם צריך להבין חמשה פסוקים הראשונים של הפטרה זו. כי שני פסוקים הראשונים שהם „נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם: דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה". יש להבין אשר ידבר על לב ירושלים לנחם אותה. אבל מה שיבשר עוד שלשה פסוקים שהם: „קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה לאלקינו: כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה: ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר": אין מובן למי קולע הנביא בשורת נחמתו. ומה או מי הוא הנמשל של מליצתו:

כדי להבין כל זה נקדים מאמר חז"ל במדרש איכה. נחמו נחמו עמי. ישראל חטאו בכפלים שנאמר חטא חטאה ירושלים. לקו בכפלים שנאמר כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאותיה. ומתנחמים בכפלים שנאמר נחמו נחמו עמי. ע"כ. ואין מובן מה זה חטאה בכפלים. היש שיעור או מספר לחטאים שיתכן בהן הלשון כפלים:

אמנם מאורעות הזמן יורו לנו שבאמת יש הטא של כפלים. דהנה כל בית ישראל צריכים לדעת ולהבין שחורבן בית המקדש הוא חורבן כפול כי יש בזה שני חורבנות. חורבן ארץ הקדושה וחורבן הלאום עם ישראל. חורבן הארץ הוא שנתקיים בה נבואת הנביא ישעי'. עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם והאדמה תשאה שממה. ושמחה ירשה גבירתה. וחורבן הלאום עם ישראל הוא שדור אחר דור תרד היהדות פלאים ורבה העוזבה בקרב עם ישראל. כי בגלל כובד עול גלות עוזבים את התורה והמצוה בכל פעם יותר ויותר. וכל הכחות הלאומיות של עם ישראל יתפרדו ויתפוצצו לרסיסים. יען כי רבו כתות מכתות שונות בעם ישראל. וכל כתה וכתה תשנא בשנאה גדולה זו לזו. אם אחת בונה השניה סותרת. וכל מה שראו חז"ל כמרחק נהקיים. החוצפה והאפיקורסית שגברו ועלו למעלה ראש. עד שהרבה אלפים מישראל הרשיעו וקמו ללחום עם כביכול ותורתו בריש גלי. וגם חלק גדול מישראל נשתטו בשטות יתרה להפריד את אמונת ישראל ודת התורה מן הלאומיות של עם ישראל. כלומר לאומיות ישראל הוא דבר בפני עצמו. ואמונה ודת התורה הוא דבר בפני עצמו. ושכל מי אשר אך ידגול תחת דגל הלאומיות של עם ישראל הוא יחשב ליהודי גמור אף אם יבעט בתורה הקדושה ובתרי"ג מצות שבה. כי זאת הוא רק דבר הבשות. ואפיקורסים האלה הם המחפרצים לבנות ארץ ישראל על יסוד של לאומיות בלי אמונה ובלי דת התורה והמצוה. ועליהם נאמר ותבאו ותטמאו את ארצי. אוי לנו שכך עלתה בימינו חורבן חדש כזה חורבן של עם ישראל. כי אף גם בין בעלי תורה אין אחדות. והשטן יעבוד בכל מיני תחבולות להרחר ריב ביניהם:

הן ראיתי באיזה ספר מובא בו מעשה מן הגאון הגדול מהר"ל מפראג זצ"ל שהי' חשוב גדול אצל המלך רודאלף בידוע. והנה פעם אחת כאשר יצאו שניהם לטייל בגן המלך שאל המלך למהר"ל: „איך אתם היהודים תתפארו בהספרים שלכם שכל העמים יכנעו בפני עם ישראל. וכי אך עם ישראל ישארו המנצחים בעולם. הלא כל אומות העולם גבורים ואדירים בכל מיני כחות ואתם עם ישראל המעט בעולם. עם חלש. עם בלתי מזוין. איך תחשבו להתפאר בשקרים כאלה":

ענה המהר"ל ואמר: „הן עכשיו לא אוכל להשיב למלך תשובה ברורה בענין זה. וכאשר נתראה פנים בפנים שנית בעבור עשרה ימים אז אתן למלך תשובה ברורה על שאלת המלך". בתוך כך נכנס המהר"ל בדברים עם המלך על אדות עניני בהמות חיות ועופות מכמה מינים הנמצאים בגן המלך. ואמר אליו המהר"ל שחסר בגן המלך תרנגולים יפים וגדולים. וכי אילו היה בגן המלך תרנגולים יפים וגדולים הי' הוא מראה למלך ענין נפלא. מיד צוה המלך להביא עשרה תרנגולים גדולים ויפים. ויאמר המהר"ל להכניס אותן עשרה תרנגולים בחדר גדול ביחד עם יונה אחת. וליתן שמה תבואה ומים שיהי' להם לאכול ולשתות. ואח"כ לסגור הדלת בפניהם:

כעבור

כעבור עשרה ימים נקרא המהר"ל לבוא לפני המלך. אז פתחו את הדלת ונכנסו להחדר של התרנגולים. ומה נשתוממו לראות. כל התרנגולים נגואלו בדם עם פצעים גדולים. אחדים מהם מתו. והשאר ישבו על הארץ באין אונים. ואך היונה היא היתה חיה ובריאה. רקדה ועפה הנה והנה:

אז אמר המהר"ל למלך: „עתה ידע אדוני המלך תשובה ברורה על שאלתו. הן אומות העולם סופם להתחרות וללחום אלה עם אלה כמו אותם התרנגולים. וישארו כולם חלשים ומנוצחים. ורק כנסת ישראל שנמשלה ליונה אשר תשנא מריבות ומלחמות ישארו בגבורה והם יהיו המנצחים בעולם". והנה לוא חי המהר"ל בזמננו הי' רואה שהמשל שלו בטל. כי עם ישראל נהפך טבעם ונגררים אחר השטן. כי מן יונים נעשו תרנגולים להלחם אלה עם אלה:

ועל מי מעשה ההוא יש להבין דברי המדרש איכה. ישראל חטאו בכפלים. כותנתו שחטאו בעזבם את התורה והמצוה. וגם חטאו בשנאת חנם לחרחר ריב ולהחזיק במחלוקת. עד שאחד יקום נגד השני לבלעו חיים. ומן יונים נעשו כתרנגולים. ובעבור זה לקו בכפלים. בחורבן הארץ. ובחורבן הלאום שנשארו בארצות הגולה עם חלש. והם נרדפים מכל אומות העולם. שאם היה אחדות בעם ישראל לא הי' כל כך כח והעזה באומות העולם לבלע את ישראל. אמנם גם מתנחמים בכפלים על אודת חורבן הכפול. כי יש תקוה שהשי"ת יעזור לישראל וירפא חורבן הארץ. ככתוב ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב וגו'. ועוד יש תקוה שהשי"ת ירפא גם חורבן הלאום של עם ישראל. כי יפקחו עיניהם לראות שחסרון האחדות והתרבות המריבות בין הכתות של עם ישראל זאת גורם חולשתם והכנעתם. וגם אלה המורקי עול התורה והמצוה יפקחו עיניהם לראות שעם ישראל בלי תורה ואמונה הם כגוף בלי נשמה. ואז יתאחד עם ישראל להתנהג על פי התורה והמצוה. ואיש את רעהו יעזורו באהבה. לא כתרנגולים אך כיונים על אפיקי מים:

ובדרך זה יש להבין גם כן חמשה פסוקים הראשונים שבהתחלת הפטרה זו. בשני פסוקים הראשונים יבשר הנביא נחמה על לב ירושלים בדבר חורבן הארץ. כי מלאה צבאה וכי נרצה עונה. יען כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאותיה. ובג' פסוקים שאחר זה יבשר הנביא נחמה על אודת חורבן הלאום. מבשר ואומר. קול קורא במדבר פנו דרך ה'. עם ישראל בגלות דומה למדבר. כי הפקרות של מדבר שורר בהם ואיש כל הישר בעיניו יעשה. ואליהם ידבר הנביא. פנו דרך ה'. כלומר התקינו עצמכם ופנו דרך שיוכל השי"ת לבוא ולשכון בתוככם כמקדם. אחר זה יחשוב הנביא את הכתות שבעם ישראל הלוחמים אלו עם אלה ושכל אחת יש לה חסרון אחר ולעומתם יאמר. כל גיא ינשא. אלו הכתות שהם שפלים מאד עד שיש לדמותם לגיא. וכל הר וגבעה ישפלו. אלו הכתות שהם שחצנים ובעלי גאוה עד שיש לדמותם להר וגבעה. והיה העקב למישור והרכסים לבקעה. עקב והרכסים התוארים האלה יתאימו לכתות העקשנים שנכנס בהם רוח שטות ונתמלאו עם דיעות אפיקורסית. כל אלה הכתות יתוקנו ויהפך לבבם להיות יהודים טובים ונאמנים ליוצרם ובוראם:

ומסיים הנביא ואומר. וכי תשאלו איך אפשר להעשות תיקון גדול כזה. הלא ישראל עם קשה עורף הוא. וכל כתת וכתת יתפארו בלבבם לאמר כלנו חכמים כלנו נבונים ואין עוד חכמים כמוהם. על זה אומר הנביא עיקר הנחמה: ונגלה כבוד ה'. שכאשר יהי' קץ הגלות תופיע בעולם התגלות אלהות גדולה עד שיהי': וראו כל בשר יחדו. ר"ל שאף גם אלה שהיום בגלות הם מגושמים מאד וראוים לכנותם רק בשם בשר. גם אלה יפקחו עיניהם ע"י התגלות האלהות לראות כי פי ה' דבר. על דרך שהי' במתן תורה וכל העם רואים את הקולות. ואז יתואר כל עם ישראל בהתואר של עיניך יונים ולא תרנגולים. וכלם יהיו יחדו. כי מכל הכתות יעשה כתה אחת לעבוד להשי"ת שכם אחד ללכת בדרך התורה והמצוה. כמו שהי' במתן תורה שנאמר ויחן שם ישראל נגד ההר. ודרשו חז"ל שהיו כלם באיש אחד:

ולפי זה יובן ג"כ הטעם שנתקן לקרות בכל שנה הסדרא ואתחנן בשבת נחמו. כי הנה בשבת נחמו נתעורר בעם ישראל תחיית הלאומיות להתישב בארץ האבות. וכאשר יש רבים המתפרצים בעם שהם שואפים להתישב בארץ האבות לחיות שם בדרך הפקרות בלי עול התורה והמצוה. לזאת תזהיר הסדרא ואתחנן לעם ישראל שעיקר שאיפתנו להתישב בארץ הקדושה תהי' אך בשביל לקיים שם התורה והמצוה. ושנזכה לקיים שם גם אלה המצות התלויות בארץ שאין ביכולתנו לקיים בארץ הגלות. כמו שאנו רואים בסדרא זו שמשה רבנו ע"ה השתדל והתיגע מאד בתפלה והתחנן שיזכה ליכנס לארץ הקדושה. ואמרו חז"ל בשביל מה נשתוקק משה ליכנס לארץ הקדושה. וכי

לאכול מפירותי' הי' מתאוה. אלא בשביל שיזכה לקיים המצות שתלויות בארץ. וכן אנחנו מחויבים להשתוקק ולבקש מאת השי"ת שנזכה להתישב בארץ הקדושה. לא ח"ו להיות שם בהפקרות שלא בדרך התורה והמצוה. רק שנזכה לעבוד שם להשי"ת ללכת בדרך התורה והמצוה ביחד עז מבארץ הגלות. ובודאי כל השואפים לזה יתנחמו מן השמים בנחמה כפולה כנזכר בהפטרה זו. ויזכו לראות בנחמת ציון וירושלים בב"א:

(יב)

דרוש לשבת נחמו

בענין נחמה בכפלים

נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם. דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה. כי נרצה עונה. כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. ועל זה אמרו חז"ל במדרש. חטאו בכפלים. שנאמר חטא חטאה ירושלים. לפיכו בכפלים. שנאמר כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתי'. ומתנחמים בכפלים שנאמר נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם:

צריך להבין מה זו נחמה ועוד נחמה כפולה מפני שנאמר לשון כפול נחמו נחמו. הלא אין נראה בזה שום טעם לנחמה. ומלבד זה הלא אם מודה שנענשו בכפלים הרי זה רוגז ולא נחמה. גם צריך להבין מה זה חטאו בכפלים. היש מספר ושיעור כמה יכול אדם לחטוא שנוכל לומר שחטאו בכפלים. ועוד אין מובן מה הענין שלקו בכפלים. וכי חשוד קוב"ה להעניש יותר מהראוי לו.

נקדים מאמר חז"ל במסכת מכות (כד) ובמדרש איכה על הפסוק על הר ציון ששמם. וז"ל וכבר היו רבן גמליאל ורבי אליעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא נכנסין לרומי ושמעו קול המונה של רומי מעיר מאטילוס עד מאה ועשרים מיל. התחילו הם בוכים ורבי עקיבא משחק. אמרו עקיבא אנו בוכים ואתה משחק. אמר להם ואתם למה בכיתם. אמרו לו ולא נבכה שהגוים עובדי אלילים יושבים בטח ושאנן ושלוה. ובית הדום רגלי אלהינו הי' לשריפת אש ומדור לחית השדה. אמר להם לכך אני משחק. אם למכעיסיו כך. קל וחומר לצושי רצונו. ע"כ. וצריך להבין טעמו של רע"ק לדרוש זה הק"ו. וכי שאר התנאים לא ידעו שאפשר לדרוש קל וחומר כזה: **וכדי** לתרץ הכל נקדים שהלא זה דבר ידוע שהצונש מן השמים בא מדה כנגד מדה. וכיון שחטאו בכפלים נענשו בכפלים. אבל אין הענין של משמעות כפלים כאן רבוי המספר על דרך חשבון. שבמקום חטאים של מספר מאה חטאו שתי מאות חטאים. אלא שהחטא בפני עצמו וכן העונש בפני עצמו יש בהם ענין כפול שלא ע"פ רבוי מספר. וטעם הדבר כמו שנאמר בתוכחות ירמיהו הנביא. אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים. הרי כאן מפורש הטעם איך שהחטא בפני עצמו הוא חטא כפול. שמו אור לחשך וחשך לאור. שאילו היו עוזבים מלעבוד לאלהים חיים ולא היו נותנים לבחור עבודת אלילים הי' ג"כ חטא גדול. אבל הם לא הסתפקו בכך אלא שעשו זה החטא כעבות העגלה. כיון שתחת לעבוד לאלהים חיים בחרו לעבוד אלילים מתים. ועל זה התפלא ירמי' הנביא ואמר. ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודי בלא יועיל. שומו שמים על זאת. ולכך מדה כנגד מדה בא להם עונש כזה שיש בו ענין כפול. שלא הסתפק מדת הדין בעונש הגלות שהגלו ישראל ע"י מלכות רומי. אלא שעוד המיר כבוד ישראל להרים ראש שונאיהם מנדיהם לתת כבוד וגדולה למלכות רומי עובדי אלילים שיתנשאו על כל שאר ממלכות בגבורה בעושר ובשלוה. הגם שבאמת הם מכעיסיו. זה הוא הענין של חטא כפול ועונש כפול מדה כנגד מדה:

ועתה נבא לבאר הטעם של נחמה בכפלים. ויובן הענין ע"פ משל. הן היה בן מלך שחטא נגד אביו המלך והעמידו אותו למשפט. ונתרץ משפטו להענש בעונש מלקות וגם לגרשו מהיכל המלך להגלותו על עשר שנים על אי שומם מוטב של מורדים ופושעים. והנה לאחר שנעשה בו העונש נודע לו שאביו המלך הרים בכבוד לזה התליון שהלקהו המלקות ועשה אותו לשר גדול עם שכר

הרבה

הרבה. ויכאב לב בן המלך מזה עוד יותר מן היסורין של מלקות וגלות. כי יסורי המלקות והגלות הן המה רק יסורי הגוף. אבל זאת שהמלך חולק כבוד גדול לזה שהלקה אותו מביאו לידי חרון אף ולכאב לב שהן יסורי הנשמה. כי הלא גם בלעדי זאת נעשה בו העונש שנחרץ עליו מאת השופטים. ואין זה מעשה המלך כי אם להדאיב את נשמתו להוסיף לו יסורין מלבד העונש שנחרץ עליו:

ולא יכול הבן להתאפק ויכתוב מכתב תמרורים לאמו המלכה אשר בו שפך מרי שיחו. לאמר הנשמע כזאת שלא הסתפק אביו במה שנענש כפי המשפט שנחרץ עליו. רק שעוד ידאיב ויבעיט נשמת בנו בזה שהוא מכבד ומנשא לזה התליון שהלקהו. ויש לו צער ובזיון גדול מזה. כי זה את שאביו הוא שונאהו באמת מקרב לב. וכי אין עוד תרופה לו שיוכל להתקרב לפעמים אל אביו. ותבך המלכה על מכתב בנה כי הרגישה גודל הצער ושפלות שיש לבנה ממעשי אביו. ותבא המלכה לפני המלך ותשאלהו היתכן אכזריות כזאת. איה רחמי האב. האם לב אבן לך לנקום נקמה מבנך. ויאמר לה המלך. הלא אחת אבקשך שלא תשאלי קושיות. כי אין עתה העת להשיבך מה בלבי. אכן יבוא יום ויתורץ לך הכל: [illegible]

ולאחר שעברו כך חמש שנים הציע המלך לפני השופטים כי באה העת לקרוא את בנו ולשחררו מן הגלות. מטעם שהעונש של הגלות הוא עונש כמוך יחשב לבנו. ועוד כי שלבד יסורי הגוף מן הגלות הוא יסבול גם יסורי נשמה מזה שנודע לו שנשאתי לכבוד גדול את זה התליון שהלקהו. ולכך עלינו לעשות חשבון להצטרף שני מיני יסורין שלו אחת לאחת. ויחשב לו מה שסבל חמש שנים גלות כאילו סבל כל העשר שנים. השופטים הביעו שצודקים דברי המלך. ונשלח כתב הדת לשחרר את בן המלך ולהחזירו להיכל אביו ואמו. אז גילה המלך את סודו להמלכה. באשר כי הבין שהבן לפי רכות מזג גופו לא יוכל לסבול זה הגלות עשר שנים. על כן עשה כך לטובת בנו להוסיף לו צער ויסורי נשמה מזה שחלק כבוד גדול להתליון שהלקהו. כדי שיחשב לו יסורין בכפלים. ויולד מזה טענה צודקת לפני השומטים לשחררו באמצע זמן הגלות:

ואין כל זה הענין נמצא בהנמשל שהוא השי"ת עם עמו ישראל שנקראים בנים למקום. ועל דבר הטאות עם ישראל שחטאו בכפלים נחרץ עליהם עונש מלקות עם עונש גלות שלא נודע לנו הקץ עד מתי. ורק השי"ת בעצמו יודע. וכאשר הוא ראה שקשה מאד לעם ישראל לסבול גלות קשה זמן ארוך מאד. חשב עצה איך לקצר זמן הגלות ולסתום פי המקטרג. וכמו שהיה בגלות מצרים שהקב"ה השב את הקץ לעשות אחר רד"ו שנה. הגם שנגזור עליהם גלות של ארבע מאות שנה. לפי שראה שקשה הדבר להם לסבול הגלות ד' מאות שנה. וע"י קושי השעבוד נעשה חשבון שאותן רד"ו שנה עומדים במקום ד' מאות שנה. וכן בגלות האחרון שנקרא גלות אדום שהגלו ישראל בחורבן בית שני ע"י מלכות רומי. ולא נודע לנו קץ מוגבל. חשב הקב"ה לעשות את הקץ במוקדם ע"י החשבון של עונש כפול מלבד עונש הגלות. שהוא כאב הלב ויסורי הנשמה. בראותינו שהקב"ה חולק כבוד ושלוה עם כל טוב להשונא שלנו שהלקה אותנו באכזריות גדולה עם כל מיני מיתות משונות. ואחר כל אלה נתנשאה מלכות רומי על כל הממלכות שבארץ בעושר גדול ובשלוה רבה. הרי זאת שהיו צרי' לראש. וכן כל המיצר לישראל נעשה ראש. יחשב לעם ישראל שלקו בכפלים. יסורי הגוף של הגלות וגם יסורי נשמה מהתנשאות שונאנו מנדנו. כמו שהי' לבן המלך. ובודאי אין השי"ת עושה זאת לנקום נקמתו מעם ישראל. רק שכל זה הוא לטובתנו כמו שעשה בהמשל המלך עבור טובת בנו. שע"י עונש הכפול יהי' נעשה חשבון עבור מדת הדין והמקטרג לקצר אריכות זמן הגלות:

ועוד זה יש להבין חילוקי דיעות בין ארבעה התנאים. בראותם הכבוד הגדול והצושר והשלוה שחלק הקב"ה למלכות רומי אחר שחריבו בית המקדש והגלו את ישראל מארצם. התחילו בוכים רבן גמליאל וראב"ע ורבי יהושע. כי היטב תרה להם דבר זה כמו בהמשל שחרה היטב לבן המלך. אבל רע"ק הי' משחק שהי' לו הבטה יותר רחוקה מהם. והוא הבין שזאת הוא לטובת ישראל. שהקב"ה מחשב את הקץ לעשותו במוקדם ע"י שיהי' אפשר לומר שלקו בכפלים. ויצטרף זה הצער לחשבון זמן הגלות. ולכך הי' הוא משחק ודרש הקל וחומר אם למכעיסיו כך. לעושי רצונו על אחת כמה וכמה:

עתה יובן ג"כ מאמר חז"ל שדרשו על הפסוק נחמו נחמו עמי. חטאו בכפלים. שנאמר חטא חטאה ירושלים. וזהו בכתוב כי שתים רעות עשה עמי. שהמיר כבודו בלא יועיל. ולכך מדה כנגד מדה לקו בכפלים. שמלבד צער הגוף יש גם צער הנשמה לכאב לב בראותם ההתנשאות מן השמים להשונא של ישראל. ומתנחמים בכפלים שנאמר נחמו נחמו יאמר אלהיכם. ירצו לומר כי מה שלקו בכפלים יש באותו כפלים שלקו ענין נחמה לעם ישראל שזאת היא לטובתם. למען יהי' מקום לקצר קץ הגלות כמו שהי' בגלות מצרים:

ומה שמסיים שנאמר נחמו נחמו יאמר אלהיכם. המכיון הוא גם על הפסוקים הנאמרים הלאה שבהם מפורש כל זה הענין של נחמה. שמה שלקו בכפלים הוא למובת ישראל להחיש קץ הגלות. והוא שנאמר דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי נמלאה צבאה. ירצה לומר שהגם שע"פ גזרת מדת הדין עוד לא הגיע קץ הגלות. מ"מ יכול להיות אשר מלאה צבאה. היינו זמנה. שזמן הגלות נתמלא. כי נרצה עונה. ירצה לומר אשר נתכפר עונה של כנסת ישראל עוד קודם קץ זמן העונש שעל עונה. ומדוע. יען כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. טעם הכפל היינו יסורי הגוף ועוד גם יסורי הנשמה מזה שרואים יקר וגדולה וכבוד ושלוה אצל מעניהם שונאיהם מנדיהם. לכן יצטרפו שני מיני היסורין אחת לאחת חשבון לקצר זמן הגלות כמו שהי' במצרים:

ובכן רבותי! אין לנו להתרעם ולהתלונן על אשר לקחנו מיד ה' כפלים בכל חטאותינו. יסורי הגלות של כל עם ישראל בראותנו גדולת ושלות שונאינו מענינו. כי עלינו להאמין שכל מה שלקינו בכפלים הוא לטובתנו. וכי מזה עונש הכפול יוצא לנו טעם לנחמנו. ומחויבים אנחנו להתפלל בכל יום על גאולתנו ועל סדות נפשנו. ולצפות לישועה שישמע ה' את קולנו. ואשרי המחכה ויגיע לזמן גאולתנו שתהי' בקרוב במהרה בימינו אמן:

(יג)

לראש השנה קודם התקיעות

בענין ג' עקרי האמונה

רבותי! הן אנחנו עומדים עכשיו קודם התקיעות ותפלת מוסף של מלכיות זכרונות ושופרות. ובענין התקיעות אמרו חז"ל שהוא כדי לעורר את העם לתשובה שיטיבו מעשיהם. ככתוב היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו. ועיקר החרדה הוא מפחד יום הדין. שאף מלאכי מעלה ירעדו ויפחדו מאימת יום הדין. כנזכר בתפלת "ונתנה תוקף" ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון. ויאמרו הנה יום הדין לפקוד על צבא מרום בדין. מכל שכן אנחנו קרוצי חומר שהיצר הרע נטמן בלב כל אחד ואחד. והוא שואף להכשיל את האדם בעבירות כל ימות השנה. ועכשיו כל באי עולם עוברין כבני מרון לפני השי"ת המבין כל מעשי האנשים ויודע מחשבות לבבינו. ואין לא נפחד מאימת יום הדין. וכל ענין זה מזכיר לנו מצות תקיעת שופר. להבין שזה הוא קול תרועת מלחמה על עם ישראל. והמלחמה היא בשמים בין המלאכים המקטריגים ובין המלאכים הסניגורים באיזה ספר יכתב כל אחד ואחד. שעל זה אנחנו מתפללים אבינו מלכנו כתבנו בספר חיים טובים:

אבל מלבד זה צריך להבין מה שחז"ל קראו את התקיעות בג' שמות תקיעה שברים תרועה. מפני מה תקיעה ותרועה נאמר בלשון יחיד. ושברים נאמר בלשון רבים ולא שבר בלשון יחיד. גם צריך להבין המעם של תפלת מוסף עם הפסוקים של מלכיות זכרונות ושופרות. ועל זה יש מאמר חז"ל במסכת ר"ה (שז:) אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות בר"ה. מלכיות כדי שתמליכוני עליכם. זכרונות כדי שתבוא זכרונכם לפני לטובה. ובמה. בשופר ע"כ:

ויש לדקדק בזה המאמר. הלא להמליכו עלינו ושתעלה זכרוננו לפניו לטובה יכול להיות בנוסח של תפלה אחת. ולמה זה תתחלק התפלה על ג' חלקים עם ג' שמות דוקא מלכיות זכרונות ושופרות. גם אין מובן לכאורה מה שמסיים. ובמה. בשופר. מדוע אין נותנים טעם גם על שופרות "כדי" כמו על מלכיות וזכרונות. ועוד הלא ידוע שלאו דוקא בר"ה אלא שע"פ דין זאת היא תקנת הקדמונים שבכל עת צרה היו מתריעין ומתפללים מלכיות זכרונות ושופרות גם באמצע השנה. ובודאי יש כונה נסתרת בענין זה:

ובדי להבין כל זה נקדים הידוע שהרמב"ם ז"ל יסד י"ג עקרים בהאמונה שהן י"ג אני מאמין כמו שנדפס בסידורים. ואחריו בא הגאון החוקר רבי יוסף אלבו ז"ל והעמיד את הי"ג עקרים על ג' עקריים כלליים שבהם נכללים כל הי"ג עקרים של הרמב"ם. ואלו הם ג' עקרים הכלליים. אחדות הבורא. שהעולם כתנהג בהשגחה פרטית עם שכר ועונש. שהתורה שלנו עם התרי"ג מצות שבה ניתנה לנו מן חשמים:

ויש להביא ראי' לדעת בעל העקרים מוהר"י אלבו ממה שאנו רואין שהג' פרשיות של קריאת שמע נזכר בהן אותן ג' עקרי האמונה של בעל העקרים, פרשה א' שמע ישראל וגו' ה' אחד. ואהבת וגו'. פרשה זו מדברת בהעיקר של מציאת בורא יחיד. פרשה ב' והי' אם שמע מדברת בהעיקר של שכר ועונש. פרשה ג' מצות ציצית מדברת בהעיקר של תורה מן השמים. וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם. וכמו שדרשו חז"ל שציצית בגימטריא ת"ר ועם ח' חוטין וה' קשרים עולה המספר תרי"ג כנגד התרי"ג מצות. וכיון שפרשיות קריאת שמע נקראות בלשון קבלת עול מלכות שמים נראה מזה שאלה ג' העקרים הם יסודי האמונה שלנו כדעת בעל העקרים:

וכן ש"מ לומר שהג' שמות תקיעה שברים תרועה ג"כ ירמזו על אותן ג' העקרים. כי התקיעה נקראת פשוטה. רמז על אחדות הבורא שהוא פשוט בתכלית הפשיטות ואין שייך אצלו רבוי או השתנות. ככתוב כי אני ה' לא שניתי. שברים בלשון רבים. מיעוט שברים שנים. רמז על שני מיני שבר. של שכר ושל עונש. כי יש שבר טוב של שכר. כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים. וכמו ויוסף הוא המשביר וגו'. ויש שבר רע של עונש. ותרועה רמז על התורה מן השמים שניתנה בשבעים לשון. כי תרוע"ה הוא צירוף תור"ה ע':

ועפ"ז יתבאר הענין של תפלת מוסף בפסוקי מלכיות זכרונות ושופרות להזכיר לנו אותן ג' העקרים של האמונה שנקבל עלינו עול מלכות שמים להאמין באמת בכל לבב באותן ג' העקרים. כי פסוקי מלכיות מדברים בהעיקר של אחדות הבורא יתברך שמו. ופסוקי זכרונות מדברים בהעיקר שהעולם מתנהג על פי השגחה פרטית לשלם שכר ועונש לכל איש ואיש לפי פעלו. ופסוקי שופרות מדברים בהעיקר של תורה מן השמים. וכן גם תקנו חז"ל להתפלל בכל עת צרה מלכיות זכרונות ושופרות עם תקיעת שופר. ג"כ מטעם זה כדי להזכיר לישראל שיאמינו באמונה שלימה באותן ג' העקרים. ועי"ז תתקבל תפלתנו ברחמים להושע מן השמים בישועות הנצרכות לנו:

ובזה יובן ג"כ דברי חז"ל שאמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם. זכרונות כדי שתעלה זכרונכם לפני לטובה. ובמה. בשופר. כלומר זה האחרון הוא העיקר היותר חשוב שבו תלוים שני עקרים הראשונים. יען כי הלא שני עקרים הראשונים יכולים גם אוה"ע לומר. וזהו שאומר. ובמה. פירוש ובמה יכול להיות שתמליכוני עליכם ושתעלה זכרונכם לפני לטובה. בשופר. כלומר בזכות עיקר הג' שהשופר מזכיר לנו קבלת התורה. וע"י האמונה בתורה מן השמים נקבל עלינו לעסוק בדברי תורה ולקיים המצות שבה. כי רק בכח זכות התורה אנחנו יכולים לומר אתה בחרתנו מכל העמים. ורק בכח זכות התורה אנו יכולים עתה להתפלל למנצח לבני קרח מזמור. ידבר עמים תחתנו ולאומים תחת רגלינו יבחר לנו את נחלתנו. זו ארץ אבותינו. ע"י גאולה שלימה במהרה בימינו אמן:

(יד)

לראש השנה

בענין יצחק וישמעאל

רבותי! הן אנחנו עומדים עתה בהדרת קודש בחרדת קודש קודם תקיעת שופר וקודם תפלת מוסף מלכיות זכרונות ושופרות לבקש מאת אב הרחמן שנזכה לשנה טובה. לכן מן היושר הוא להבין ע"מ לפי שכלנו הפעוט הענין של מלכיות זכרונות ושופרות. שע"ז נתפלל מעומק הלב. ראשית דבר אציע לפניכם מאמר חז"ל בענין זה. דאיתא במסכת ר"ה (טז.) אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות בר"ה. מלכיות כדי שתמליכוני עליכם. זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה. ובמה בשופר. ע"כ:

ויש לדקדק במאמר חז"ל הזה. מדוע על מלכיות אומר טעם כדי שתמליכוני עליכם. וכן על זכרונות אומר טעם כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה. ועל שופרות לא אמר שום טעם. ולמבד זה אין מובן הלשון מה שאומר „ובמה בשופר". האם אומרים מלכיות וזכרונות בשופר. הלא בפה אומרים ולא בשופר:

בדי להבין זה נקדים מן הקריאת של ר"ה ביום הראשון עם ההפטרה. שצריך להבין טעם הקריאה

הקריאה שאין נראה בענין הקריאה שום שייכות לר"ה. ומה ענין המחלוקת של שרה והגר ליום הדין של ראש השנה. וכן בההפטרה אין מובן מה ענין המחלוקת של חנה ופנינה ליום הדין של ראש השנה. ורק הקריאה של יום שני דר"ה מובן שאנו קורין בתורה עקדת יצחק כמו שאנו מתפללים ועקדת יצחק היום לזרעו תזכור. אבל הקריאה של יום הראשון צריך להבין מה הכונה בזה:

ויש לומר דהנה מן שני אלה הסיפורים של שרה והגר ושל חנה ופנינה נלמד שני דברים גדולים השייכים ליום הדין של ר"ה. והם זכות התורה וכח התפלה בדמעות. כי בשני אלה הכחות צריכים אנו לעמוד להתפלל ולבקש מאת אב הרחמן שנזכה בדין ונכתב ונחתם לשנה טובה:

הקדם של זכות התורה יש לנו ללמוד ממעשה דשרה. כי הלא עלינו להבין מה זה הי' גודל הכעס של שרה הצדקת על הגר ובנה ישמעאל. ושגם הקב"ה הסכים לדברי' ואמר לאברהם כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. אמנם הגם שלא נכתב בתורה מפורש כל כך מה שנעשה שם. מ"מ נרמז בתיבה אחת כל הענין והמבין יבין. דהנה כתוב ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. ויש מחלוקת בזה באיזה זמן הי'. דאיתא במדרש רבי הושעי' רבה אמר נגמל מיצר הרע שנעשה בן י"ג שנה. ורבנן אמרו נגמל מחלבו. וכפי שנאמר בתורה נראה שישמעאל הי' גדול ביצחק בערך י"ד שנים. נמצא שלפי דברי ר' הושעי' הי' אז ישמעאל בן כ"ז שנים ויצחק בן י"ג שנה. ולפי דברי רבנן הי' אז יצחק מסתמא בן שתי שנים וישמעאל בן ט"ז שנה. ובתורה נאמר רק תיבה אחת שראתה שרה את בן הגר שהוא "מצחק". וחז"ל דרשו על מצוק שזה כולל ע"ז גילוי עריות ושפיכת דמים:

אבל יש להוסיף עוד על פי שיטת ר' הושעי' ששניהם היו נערים גדולים. והשכל נותן שמסתמא שלחה הגר את ישמעאל ללמוד בבתי ספר עממי שדאגה על בנה עבור תכלית של עושר. ובבתי ספר הגבוהים לומדים חכמות הטבע ומלאכת הירי' בקשת וכל טכסיסי מלחמה וגם כל מיני צחוק ושחוק. ולעומת זה בודאי שלחה שרה את יצחק בנה ללמוד תורה בהישיבה של שם ועבר. וכאשר נעשה יצחק בן י"ג שנה ועשה אברהם בשביל זה סיעודה גדול שלחו ליצחק שיבוא הביתה. וכן שלחה הגר שגם ישמעאל בנה יבוא על המשתה:

עתה נצייר לנו שבזמן ההוא הלכו שני הכחידים יחד לטייל. והראה ישמעאל ליצחק איך שהוא יכול להיות רובה קשת ושיודע טכסיסי מלחמה ורוצה להיות שר הצבא. וגם הראה ליצחק שנלמד להיות מצחק טוב כמו בשחוק כדור הרגל ועוד כדומה שכל זה הי' מוכר ליצחק. ומלבד כל זה הי' במשוט מצחק מן יצחק. כמו שאנו רואים ענין כזה בזמננו. שאמר ישמעאל ליצחק. ראה שאני תלמיד של בתי ספר הגבוה (קאלידז טעודצנט) עם אותות הכבוד על כתפות המעיל ועם כפתורי זהב. למדתי חכמות הטבע וגם הרבה מלאכות עבור תכלית של עושר. ואתה יצחק אחי לומד רק תורה בישיבה ונעשית בטלן. מה יהי' תכליתך. ועשה ממנו ליצנות. כל זה נכלל בתיבה האחת "מצחק":

וכאשר ראתה שרה שבן הגר מצחק היתה מפחדת פן ח"ו יפתה ישמעאל את יצחק לבלתי ללמוד תורה רק ללכת בדרכי ישמעאל. ולכך צעקה לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה. כי הוא חבר רע ליצחק והסכנה גדולה. וכאשר שמע אברהם שהסכים הקב"ה לדברי שרה הבין שהגר אשמה בזה שנשחת ונתקלקל בנה ישמעאל. לכן עשה לה פסק רע כזה שגירשה מביתו עם בנה בלי שום הענקה. והגם שאברהם הי' עשיר גדול כמו שנזכר בתורה בפרשה הקודמת. ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחות ויתן לאברהם. מ"מ שלח את הגר עם בנה מביתו בעניות. ואף חמור לרכוב לא נתן לה. ככתוב ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה. וכל זה הכעס הי' בשביל שראו שהגר גרמה קלקול והשחתה לבנה ישמעאל. וגם היו מוכרחים להרחיק תיכף את יצחק מחבר רע למען יוכלו לגדלו ולחנכו ולהכמו רק בתורה:

מזוה יש לנו ללמוד כמה הי' יקר וחשוב בעיני אברהם ושרה חינוך הבן לתורה. ואיך שדאגה ופחדה שרה שלא יתחבר בנה עם חבר רע. כדי שלא יתקלקל חינוך הטוב לתורה שנתנה ליצחק. וכאשר אנחנו עומדים להתפלל היום שהשי"ת יזכור לנו ברית אבות ועקדת יצחק. מחויבים אנחנו ללכת בדרכיהם. לשים עין היטב על בנינו שלא יתחברו עם חברים רעים. כדי שנוכל לחנך את בנינו לתלמוד תורה:

וכח התפלה בדמעות יש לנו ללמוד ממעשה דהגר. שכאשר שלחה אברהם מביתו בכעס. בשביל שראה אשמתה שנתנה לבנה חינוך רע. ואף עפ"כ נאמר בתורה שכאשר כלו המים מן החמת והשליכה את בנה שנחלה ותשב מנגד ותשא את קולה ותבך. נשמע בשמים קול הנער עם בכיתה של הגר. וניתן לה הישועה הנצרכת לה. מזה יש להבין מה גדול וחשוב בשמים תפלה בדמעות כמו שאמרו חז"ל שערי דמעות לא ננעלו. ועלינו ללמוד מזה שבאם נשמע ונתקבל בשמים תפלת הגר עם קול הנער. כי כאשר שמכה הגר דמעות

לא הי' מניעה מלקבל תפלתה ונשלח לה הישועה הנצרכת לה. מכל שכן עם ישראל העומדים בתפלה בר"ה אם ישפכו דמעות בודאי תקובל תפלת ישראל בשמים להושע בישועות הנצרכות לעמו:

עתה יש להבין גם השייכות של ההפטרה עם הסיפור של חנה ופניניה. כי שתי אלה חשיבות חינוך הבנים לתורה וגודל כח התפלה בדמעות יש ללמוד גם מן חנה. כח התפלה בדמעות יש ללמוד מזה שנאמר בה והיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובכה תבכה. ועוד נאמר וחנה היא מדברת על לבה רק שפתי' נעות וקולה לא ישמע. ואיתא במסכת ברכות (לא.) א"ר המנונא כמה הילכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה. שצריך להתפלל מעומק הלב ובדמעות ובלחש כמו שאנו מתפללים שמנה עשרה. וגודל הזכות של חינוך הבנים לתורה ג"כ יש ללמוד מן חנה. ככתוב ותדר נדר ותאמר וגו' ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו לה' כל ימי חייו. וכן עשתה שהוליכה את בנה ללמוד בהישיבה של עלי הכהן ונעשה ממנו שמואל הנביא:

העולה מכל זה שהן הקריאה והן ההפטרה דיום ראשון של ר"ה מלמדות לנו אותן שני הדברים. להתפלל בדמעות מעומק הלב. ולהשען על חזכות של ת"ת שאנו מבקשים לחנך את זרעינו לגדלם לתורה כעין שרה וחנה. ואגב יש לראות מזה אשר לגדל ולחנך את הבנים לתורה תולה יותר בהאם שהיא עקרת הבית. וע"ז אמר שלמה אל תטוש תורת אמך:

אחר כל זה נחזור לענין ראשון להבין מאמר חז"ל דמסכת ר"ה שהתחלנו בו. שאמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות בר"ה. מלכיות כדי שתמליכוני עליכם. זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה. ובמה בשופר. המכוין של זה המאמר הוא להבין ששני דברים האלה מלכיות כדי שתמליכוני עליכם וזכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה תולה בדבר השלישי שהוא השופר המזכיר ענין מתן תורה כמו שנאמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד. כי רק ע"י קבלת התורה עם ישראל מיוחסים מכל העמים. דהנה במלכיות יש גם לאומות העולם שייכות. מפני שיש הרבה אומות שיודעים ומבינים מלכותו של בורא העולם. ככתוב מלך אלקים על גוים. א"כ יכולים אומה"ע לטעון שגם הם יתפללו ויאמרו לפניו מלכיות. וכן בזכרונות יש גם לאומה"ע שייכות כמו שמתחיל הזכרונות. אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם וכו'. להזכר מעשים רבים וחמון בריות לאין תכלית וכו'. כי זכר כל המעשים לפניך בא ואתה דורש מעשה כלם. א"כ יכולים אומה"ע לטעון שגם הם יתפללו ויאמרו לפניו זכרונות. אבל שופרות הלא מתחיל לאמר. אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עמם וכו'. בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצות. ובקול שופר עליתם הופעת. ויהי קול השופר הולך וחזק מאד. בזה נראה לכל היחס של עם ישראל על כל אומה"ע. שע"י קבלת התורה נקראים בנים למקום. ולכך ע"י קבלת התורה המלכיות שלנו שאנו ממליכים את הש"ת עלינו הוא מלכות אמיתית. ובעבור זה עם ישראל ראוים באמת לזכרונות שיבוא זכרונם לפניו לטובה:

וזה שמסיים ואומר. ובמת. כלומר ובמת תולה היחוס של עם ישראל יותר מכל אוה"ע שאני מצוה אתכם לומר לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם. וזכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה. ומסיים ואומר. בשופר. כלומר בזכות קבלת התורה שהיתה בקול שופר:

הוצאה לנו מכל זה הוא כי טרם שאנו עומדים להתפלל מלכיות זכרונות ושופרות אנו צריכים לקבל עלינו עול התורה לחנך ולגדל את זרעינו לתורה. וגם שצריכים אנחנו להתפלל ביום חדין הזה בדמעות מעומק הלב כמו שהתפללה חנה. ועי"ז יקבל הש"ת תפלתנו ברחמים ויבוא זכרונינו לפניו לטובה שנכתב ונחתם לשנה טובת. ושנזכה לגאולה השלימה בב"א:

(פו)

ראש השנה קודם תקיעות

סדר חיי האדם

רבותי! הן אנחנו עומדים עכשיו קודם תקיעת שופר ותפלת מוסף. כל נפש ישראל תרגיש כמו בדרך אינסטינקטיווי שזאת השעה היא קדושה ואימתנית. אבל ההרגשה שבדרך אינסטינקטיווי לא די כל כך. כי זאת היא הרגשה שפילה הקרובה לטבעית. מכל מקום יש לדעת ולהבין שזאת ההרגשה השפילה באה לאדם להביאו להרגשה היותר נעלה שהיא הרגשה מדעית ושכלית. וכדי להבינכם מה היא הרגשה המדעית ושכלית נצרך לבאר ולפרש איזה מסוקים וגם מאמר חז"ל:

ונקדים לדקדק ולשאול על ברכת תקיעת שופר שהנוסח הוא „אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע קול שופר". הן הרבה מפורשים מקשים על זה הנוסח. מה נשתנה ברכת מצוה זו מברכת שאר מצות עשה. כמו על אכילת מצה. על נטילת לולב. על מקרא מגילה. וכן כאן הי' נצרך לתקן אשר קדשנו במצותיו וצונו על התרועה או על תקיעת שופר. ומדוע לשמוע קול שופר:

ובדי להבין כוונת ברכה זו על דרך דרוש ועד"ר מוסר נצרך להקדים הפסוק שאמר עמוס הנביא „אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו". ונצריך להבין טעם החרדה מן המחד של קול שופר. וי"ל שטעם החרדה הוא מפני שהקולות של התקיעות הם הסמל של כל חיי האדם מיום בואו לעולם הזה עד יום צאתו מעולם הזה. וענין זה יש להבין על פי מאמר חז"ל שנתנו שמות לארבעה הקולות תקיעה שברים תרועה תקיעה. ועוד הוסיפו להטעים המשמעות של אותן השמות שהקול שברים משמעותו גנוחי גנח. והקול תרועה משמעותו ילולי ילילי. ותקיעה הראשונה היינו פשוטה לפניה. ותקיעה האחרונה היינו פשוטה לאחריה:

עוד נצרך להזכיר מה שאנו אומרים בכל יום בתפלת שחרית אודת הנשמה. אתה בראתה אתה יצרתה אתה נפחתה בי. כמו שנאמר בבראשית „ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה". לפי זה י"ל שתקיעה הראשונה שהיא פשוטה לפני' תרמז על התקיעה של הקב"ה שנופח באדם נשמת חיים והנשמה (נפשנה) פשוטה מן השמים לארץ. ותקיעה האחרונה שהיא פשוטה לאחריה תרמז על מה שהאדם נופח את הנשמה מגופו. והיא נפשנה מן הגוף וחוזרת למעונה השמימה. כמו שאנו אומרים ואתה צתיד ליטלה ממני:

מובן מעצמו שהשברים תרועה דהיינו גנוחי גנח וילולי ילילי מזכירים לנו את ימי חיי האדם שבין תקיעה הראשונה ותקיעה האחרונה. כי חיי האדם נקרא מלחמת החיים. ובלתי ספק שכמעט אין לך אדם בעולם שלא יעברו עליו צרות של גנוחי גנח וילולי ילילי. אצל אחד יותר ואצל שני פחות. אצל זה בפרסום ואצל זה בהסתר. הן צרות פרנסה. הן צרות בנים והן צרות מחלות. בקיצור שכל אדם יעברו עליו שברים תרועה. וענין זה בולט וברור מן מאמר חז"ל בגמרא עירובין (יג:) ת"ר שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה. הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא. והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא. נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא:

ולאחר שהוכחנו שהארבעה קולות תשר"ת מרמזים לאדם את מצב ימי חייו המעוטפים בכמה מיני יסורין. יש להבין הרעש אשר ירעש הנביא עמוס לאמר „אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו". כי יען שימי חיי האדם נקרא מלחמת החיים. לכן כמו שאיש צבא העומד על שדה המלחמה יחרד בכל רגע מכל פגע. כן כל אדם צריך לחרוד עכ"פ בשעת התקיעות המזכירות לאיש מצב החיים שהוא שברים תרועה גנוחי וילולי. תמול עליו אימה ופחד ויתאמץ להתפלל שינצל בשנה הבאה מן גנוחי וילולי. וישפוך דמעות באמרו ומה שחטאתי לפניך מחוק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין וחליים רעים. ובאם נמצא אדם שלא איכפת לו ואינו מרגיש ואינו מבין מה שהקול שופר מדבר ומזהירו. על איש כזה יש לומר שהוא חסר לב כי לבו לב אבן והוא פשוט שוטה שאינו מרגיש. איש הפקר שאינו דואג לא על עצמו ולא על אשתו ובני ביתו:

ומכל מקום אם נמצאים אנשים שאינם מבינים על מה ירמז ויזהיר הקול שופר. הרי נתקנה אחר תפלת מוסף התפלה „ונתנה תוקף" שבה נזכר בפירוש אזהרת הארבעה קולות של תשר"ת לאמר. „אדם יסודו מעפר וסופו לעפר בנפשו יביא לחמו משול כחרס הנשבר". מובן הדבר באמרו אדם יסודו מעפר.

הרי זאת הזכרת תולדת האדם שעל זה תרמז תקיעה הראשונה. וסופו לעפר. הייגו הזכרת תקיעה האחרונה. בנפשו יביא לחמו משול כחרס הנשבר. הייגו האזהרה של שברים תרועה. שכל ימי חיי האדם הם גנוחי גנח וילולי יליל מזה אשר בנפשו יביא לחמו וצ"ל נמשל כחרס הנשבר:

ועל פי כל זה גבוא לתרץ הקושיא שעל הנוסח לשמוע קול שופר. בהקדם לדעת שהפעל שמוע יש לו בדקדוק לשון הקודש איזו משמעות. דהיינו שמיעת האזנים וגם תבנה בשכל. עתה יש לומר שכוונת הנוסח לשמוע קול שופר הוא על שני העניגים ביחד. שהם בפשוט שמיעת האזן וגם שמיעת ההבנה בשכל להבין מה שהקול שופר מרמז ומזהיר לנו. שהארבעה קולות תשר"ת מציגים לפנינו ימי חיי האדם. שכל איש ואיש עומד לעבור הדרך של מלחמת החיים לסבול כמה וכמה עניגים של גנוחי גנח וילולי יליל. ולכן ירא כל איש להתאמץ בתפלה ביום הדין להנצל מכל רע ולעבור בשלום מלחמת החיים:

עתה רבותי נבוא לתפלית המכוין בדברינו אלה. כאשר אנחנו עומדים עכשיו בחרדת קודש בשעה איומה לפני תקיעת שופר ותפלת מוסף מלכיות זכרונות ושופרות. שבהן אנחנו שופכים לבבנו לפני בוראנו להזכירנו לחיים טובים. מחויבים אנחנו לחשוב המצב המטוכן שלנו. שכל איש עומד כל ימי חייו באמצע מלחמת החיים. ואין איש יודע מה יולד יום. לכן ירא כל איש לחשוב הרהורי תשובה ויקבל עליו באמת להטיב מעשיו מהיום והלאה. כי רק תשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה. ואל יתיאש שום אדם אף אם יודע בעצמו שהרבה לחטוא. מ"מ יתחזק בתשובה. כי השי"ת רוצה בתשובת עמו ישראל. ובאשר ישראל נקראים בנים למקום ירחם השי"ת עלינו כרחם אב על בנים. ויקבל סדר תקיעותנו ותפלתנו ברחמים שנכתב ונחתם בספר חיים טובים שכל אחד יהי' נושע בישועה הנצרכת לו. ושנזכה לגאולה השלימה במהרה בימינו אמן:

(טז)

דרוש לתקיעת שופר

(בענין כח התפלה)

אדר ועמי! הן עתה עומדים אנחנו קודם תפלת מוסף. מלכיות זכרונות ושופרות. וקודם תפלה הנוראה "ונתנה תוקף" שבה נזכר פחד וחרדת יום הדין. שגם מלאכי מרום יחרדו וישחדו מאימת יום הדין. ולעמו ישראל נתן השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו עצה טובה לתקוע בשופר של איל. למען יזכר לנו הזכות של עקדת יצחק אבינו. ולמען יתעורר לבב כל איש ואשה לתשובה. וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל שאע"פ שתקיעת שופר גזרת הכתוב הוא גם רמז יש בה. עורו ישנים משנתכם. וכמו שנאמר היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו. יען כי כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון. וע"י תקיעת שופר אנחנו מבקשים לפעול שיעמוד הקב"ה מכסא דין וישב על כסא רחמים. ועל ענין זה כתוב אשרי העם יודעי תרועה וגו'. ואיתא במדרש. א"ר יאשיה וכי אוה"ע אין יודעין להריע. אלא אשרי העם. אלו ישראל שיודעים לרצות את רבונם בתרועה. ומה עושה הקב"ה. עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים:

והנה מלבד הסודות וכונות התקיעות נצרך להבין בפשטיות ענין הרצוי איך לרצות את הבורא יתברך שמו ע"י תקיעת שופר. וי"ל על פי מה שנזכר במסכת ר"ה טעם על כל אלו התקיעות שלשים קולות. הגם שמן התורה אין חיוב לתקוע רק ג"פ שלשה קולות שהם תקיעה תרועה תקיעה. סך הכל רק תשעה קולות. ואמרו בגמרא שזהו תקנת חכמים מפני שאין ידוע בבירור מה היא התרועה. אם היא מה שאנו קוראים שברים או מה שאנו קוראים תרועה. או אפשר שהיא שניהם יחדו. ולפיכך תקנו החכמים לתקוע בכל ג' האופנים. ג"פ תשר"ת. ג"פ תש"ת. ג"פ תר"ת. ומקשה שם בגמרא הלא יכול להיות עוד ספק רביעי שהתרועה היא שניהם יחדו. אבל שהתרועה קודם השברים. וא"כ נצרך לתקן לתקוע גם באופן רביעי ג"פ תרש"ת. ומתרץ בגמרא דכיון שהשברים היינו גנוחי גנח. והתרועה ילולי יליל. ודרך האנשים שהם בצרה גנוחי גנח בריאשא והדר ילולי יליל:

ואם כך הוא מי לא יבין שדברי חז"ל האלה מכילים אימה ופחד על כל איש ואשה לדעת ולהבין שהוא נמצא בשעה זו בעת צרה להיות נידון אם לחיים או ח"ו למות, ומי יעשר ומי יעני, ולכך מחויב כל איש ואשה להיות גנוחי גנח וילולי יליל להרהר בתשובה לקבל עליו להיטיב מעשיו מהיום והלאה. ולבד אותה צרה מרטיות שנוגע לכל אחד ואחד בלבדו מחויבים אנחנו כלנו יחד להיות גנוחי גנח וילולי יליל על הצרה הכללית הנוגע לכל כלל ישראל. שאנחנו משוקעים בגלות קרוב לי"ט מאות שנה. ועול הגלות גורם לנו שאין ביכולתנו לשמור התורה והמצוה כראוי. ובעבור זה כל עם ישראל שפלים ובזוים ונרדמים מן אוה"ע בכל מקומות מושבותיהם:

ועל זה אנחנו כלנו יחד צועקים מעומקא דלבא קודם תקיעת שופר „מן המצר קראתי יה". כונתנו במסוק זה היא שאין בנו כח לחשוב ולספר כל צרותינו בפרטיות. רק נשאר לנו לגנוח וליליל כמו שמלמד לנו קול חשופר בשברים ותרועה שהוא גנוחי גנח וילולי יליל. וע"כ מחויב כל בעל שכל להיות גונח ומיליל בשתיקה מעומק הלב בשעת תקיעת שופר. ולבקש שיעלה זכרונו לטובה לפני בעל הרחמים. כי כל התפלות והפיוטים אין בכחם לעורר מדת הרחמים כמו תקיעת שופר של גנוחי גנח וילולי יליל:

משל לשר גדול שבאה העת לבת יחידתו לדת. והוא הזמין עבור זה איזה רופאים גדולים להיות בעזרתה. והנה הרופאים יושבים בחדר אחר ושומעים שהיולדת מנהמת מבקשת וצועקת ומדברת להרופאים בלשון צח כמו שמדברים הרופאים שיבואו לעזרתה. באשר שכאן כואב לה ושם כואב לה. והם הרופאים עוד אין זים ממקומם רק יושבים מקטרים מקטורות ומספרים עניגים פלוסיקה. עד ששמעו שהיולדת אינה מבקשת עוד בלשון צח על אדות מכאובי' באברים פרטיים. אך שבלי לשון מדברת צעקה מתאום בגניחה ויללה. אוי (אוי) אוי! אז הבינו הרופאים שבא הרגע שנקרא „קריזיס" ובכן צריכים באמת לעזור לה:

וכך הוא הנמשל בעם ישראל ביום ראש השנה. שכל התפלות והפיוטים אין הכל מבינים מה שאומרים. ולזאת אין אומרים אותם כל כך בחמימות מעומק הלב ובדמעות עינים. כי כל זה עוד קודם רגע הקריזיס. וזה דומה למה שהתחננה ונחמה היולדת בתחלה בלשון צח בלשון הרופאים שכך וכך כואב לה. אבל עתה טרם עמידתנו להתפלל מוסף מלכיות זכרונות ושופרות אנו תוקעים בקול שופר של גנוחי גנח וילולי יליל שיעלה זכרונינו לטובה לפני בעל הרחמים. הרי עכשיו רגע הקריזיס. ועכשיו אנו צועקים מן המצר קראתי יה מעומק הלב שצר ומצר מאד לנו ולכל עם ישראל. וזה דומה למה שצעקה חיולדת ברגע שבאו לה חבלי לידה היותר גדולים שהוא רגע הקריזיס. ואז צעקה קול גניחה ויללה בלי לשון מדברת. וכן גם אנחנו צועקים עתה מן המצר קראתי יה. כי הקול שופר של שברים ותרועה גונח ומיליל ומפיל אימה ופחד על כל איש ואשה. ירן כי הלא החיים והבנים והפרנסה נשקל עתה במאזנים והכל תולה בספק כמו שנזכר בתפלת הנוראה „ונתנה תוקף":

לכן אחי ועמי אנשים ונשים חזקו ונתחזקו. התעוררו לתשובה להיטיב מעשיכם מהיום והלאה. הלא יש לנו הרבה לצעוק מעומק הלב מן המצר על צרותינו בפרטיות של כל אחד ואחד. ועל צרה היותר גדולה שהיא צרת הגלות של כל עם ישראל שכלם הם במצב של גנוחי גנח וילולי יליל. ואף גם השכינה מיללת עלינו. לכן תעמדו להתפלל מוסף מלכיות זכרונות ושופרות בכונת הלב ובדמעות עינים במתינות מלה במלה ולא בחמזון. ועלינו לצפות לישועה שהשי"ת יעמוד מכסא הדין וישב על כסא הרחמים לרחם עלינו על נשינו וטפנו. ויכתוב אותנו כלנו בספר החיים לשנה טובה ומתוקה ושנזכה לראות בבוא לציון גואל בב"א:

(יז)

דרוש לתקיעת שופר

בענין כח התשובה

אך ועמי. הן אנחנו עומדים עכשיו קודם תקיעת שופר. והנה זה הרגע הוא איום ונורא מאד. כיון שחיי כל איש ואשתו בניו ובנותיו תלוין בחוט השערה. ברגע זה מעשה כל איש ואשה מכל השנה נשקלים בשמים במאזנים. מי יודע מה יכריע אם העבירות או המצות. והשטן עומד ומקטרג ומציע לפני כסא הדין העבירות של כל בני האדם. וכאשר אין לנו "קאנאן" ולא כדורי "דיגאמיט" לירות בהשטן להשתיקו. נתן לנו השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו מצות תקיעת שופר. להיות השופר "קאנאן" שלנו לערבב את השטן שלא יוכל לקטרג עלינו. ועי"ז עומד הקב"ה מכסא דין ויושב על כסא רחמים:

וכן מובא מאמר חז"ל במסכת ר"ה (טז) א"ר יצחק למה תוקעין ומריעין כשהם יושבים ותוקעין ומריעין כשהם עומדים. כדי לערבב השטן. וצריך להבין מה כחנו ומה גבורתנו שאנו יכולים לפעול ע"י תקיעת שופר ערבוב השטן. הלא בכל השנים תוקעין ומריעין והשטן כבר הורגל בזה ונשאר שלם. א"כ ממה יפחד השטן ויתבהל עד שנשאר מעורבב ומבולבל ואין לו פה לקטרג עוד:

וכדי להבין ענין זה אקדים עוד מאמר חז"ל דמסכת ר"ה (כו) עולא אמר טעמא דרבנן דכל השומרות כשרים חוץ משל פרה הוא כדרב חסדא. דאמר רב חסדא מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים לפי שאין קטגור נעשה סנגור. וכן הוא בשופר של פרה. דכיון דהשופר לזכרון אתא כלפנים דמי. ועוד איתא מאמר חז"ל כעין זה במסכת סנהדרין (לה) דכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו משום שהרג בידו ואין קטגור נעשה סנגור. ומאותן מאמרי חז"ל יש מקום להשטן לקטרג. שהרי בכל השנה חוטאים ישראל בפה. הן בהוצאה והן בהכנסה. הן במה שיוצא מן הפה והן במה שנכנס לתוך הפה. וכדאיתא במסכת בבא בתרא (קסה) דאבק לשון הרע אין אדם ניצול מזה בכל יום. וא"כ הלא התפלות והתקיעות כל זה נעשה ע"י הפה. וכיון שהמה מגואל בחטאים שבכל השנה איך יוכלו להתקבל בשמים. הלא אין קטגור נעשה סנגור:

אמנם אם השטן הוא למדן כזה ויראה לקטרג על ישראל ע"י קושיא מן אותן מאמרי חז"ל. נחוץ להראות לו מאמרי חז"ל ממקומות אחרים לתרץ ולבטל קושיתו. דהנה על מי דין תורה אם אדם מהרהר בתשובה ומקבל על עצמו להטיב דרכיו מהיום והלאה ילכת בדרך התורה והמצוה. ע"ז יש לו דין של צדיק גמור ונעשה תיכף ומיד כמו בריה חדשה. ולא זה הוא אותו אדם שהי' חוטא עד עכשיו. וכן אמרו חז"ל דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. ועוד אמרו חז"ל במסכת קידושין המקדש את האשה על מנת שאני צדיק גמור הרי זו מקודשת דשמא הרהר בתשובה:

ולפי זה יתורץ הקושיא שירצה השטן להקשות ולקטרג על עם ישראל. שהרי ע"פ דין תורה אם האדם מהרהר בתשובה הוא נשתנה תיכף ומיד לטוב ונעשה כבריה חדשה. וכן איתא מאמר חז"ל מאמר ברור במסכת ר"ה (כו) דמקשה שם על הך דינא דאין קטגור נעשה סנגור. והאיכא דם הפר. ומתרץ דהואיל ואשתני אשתני. ובודאי לא יגרע אדם המהרהר בתשובה מן דם הפר. ויש לומר אותו הלכה גם על כל אדם מישראל. דהואיל ואשתני ע"י הרהור בתשובה אשתני. ואין זה אותו אדם שחטא. אלא זה אדם אחר שהוא צדיק גמור:

ולהנה מעתה יש להבין במוב טעם שאלת ר' יצחק למה תוקעין ומריעין כשהם יושבים ותוקעין ומריעין כשהם עומדים. כוונת ר' יצחק בשאלתו היא דהואיל שעיקר מצות תקיעת שופר היא התקיעות דמעומד במוסף למלכיות זכרונות ושופרות. א"כ מה הטעם לתקוע תחלה במיושב קודם תפלת מוסף. ומתרץ כדי לערבב השטן שלא יוכל לקטרג על ישראל להוציא דבה על תפלותיהם באשר שאין קטגור נעשה סנגור כיון שחוטאים כל השנה בפה. וטעם הערבוב של השטן הוא לפי שע"י תקיעת שופר דמיושב נשבר לב האדם ומהרהר בתשובה. ככתוב היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו. ועי"ז נחשבים ישראל מיד כצדיקים גמורים. ותפלת מוסף מלכיות זכרונות ושופרות יוצא מן פיות של צדיקים גמורים ולא מן פיות של חוטאים. ומזה נתערבב השטן ואינו יכול לקטרג על החוטאים כיון שאינו מוצא אותם ואינו מכירם כי פתאם נעשו צדיקים והם כמו ברי' חדשה בקטן שנולד:

עתה מובן היטב שהשופר הוא באמת ה"קאנאן" שלנו לערבב השטן שלא יוכל לקטרג. והעיקר מה שהשופר מעורר לבבות ישראל להרהר בתשובה. לכן תראו שעיקר הסגולה והכח של תקיעת שופר הוא שכל אחד יהרהר בתשובה מאימת יום הדין. ויקבל עליו להטיב מעשיו מהיום והלאה. וזה השומע קול שופר ואין לבו חרד מאימה ופחד של יום הדין להרהר בתשובה הרי זה חסר לב כי לבו הוא לב אבן. ועל זה יצעק הנביא ואומר קרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלקיכם:

והנה לכאורה אין מובן כוונת הנביא באמרו ואל בגדכם. שלא נקרע הבגדים שלנו. מה יוצה להזהיר לנו בזה. הלא רק איש משוגע רח"ל דרכו לקרוע הבגדיו שעליו אבל לא אנשים בעלי שכל. אמנם יש לפרש דברי הנביא על דרך שאמרו חז"ל. זכה לרעבו של יעקב. לא זכה לשבעו של עשו. כוונתם בזה שאם האדם מתנהג בשכל טוב ליתן צדקה לרעבו של יעקב יצעל מצרה של עשו שלא יצטרך לפזר ממון ליתן לשבעו של עשו. לא זכה. שאם האדם אינו זוכה להתנהג בשכל טוב ליתן לרעבו של יעקב. חרי הוא נענש ליתן לשבעו של עשו. כדי להנצל ממנו. ועל דרך זה יש להבין כונת דברי הנביא. קרעו לבבכם בתשובה אמיתית להטיב מעשיכם מהיום והלאה ללכת בדרך התורה והמצוה. ועי"ז הנצלו שלא תצטרכו ח"ו בשנה הבאה לקרוע בגדיכם ולשפוך דמעות על הצרה הידועה שהאדם מתויב לחתוך קריעה רח"ל:

לכן אחי ועמי. חזקו ונתחזקה. קרעו לבבכם בהרהור תשובה אמיתית בשעת תקיעת שופר שקודם תפלת מוסף. יקבל עליו כל אשה ואשה להשליך מעשיו הרעים ויקבל עליו להטיב מעשיו מהיום והלאה. ועי"ז נחשב אנחנו בשמים תיכף ומיד לצדיקים גמורים. השטן יערבב ויהם מלקטרג עלינו. והשי"ת יעמוד מכסא דין וישב על כסא רחמים ויקבל תפלת מוסף שלנו מלכיות זכרונות ושופרות ברחמים. אל תתפללו בחפזון רק בכובד ראש ובישוב הדעת. ובזכות זה נוכל להיות בטוח שנכתב בספר החיים לשנה טובה בישועות ונחמות ושנזכה לראות בנחמת ציון וירושלים בב"א:

(יח)

דרוש לר"ה שחל להיות בשבת

הן היום ר"ה שחל להיות בשבת. ואין לנו תקיעת שופר היום. גם אין אנו אומרים יום תרועה רק זכרון תרועה. וצריך להבין מה שנצרך לנו לזכור התרועה ולא נשכח. ועל מה יסוב הזכרון. כי זכרון שייך על דבר שנצרך לעשות שנזכור ולא נשכח מלעשות אותו דבר. אבל אם אין חיוב היום לעשות תרועה על מה יסוב הזכרון:

נקדים להבין מאמר חז"ל על הפסוק אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון. ומובא במדרש רבה א"ר יאשיה וכי אומות העולם אין יודעים להריע. הלא כמה קרנים ושאר כלי תרועה יש להם. ואתה אומר אשרי העם יודעי תרועה. אלא אשרי העם אלו ישראל שיודעים לרצות את רבונם בתרועה. ומה הקב"ה עושה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים. ע"כ. הרי שר' יאשיה מפרש ופתרן פסוק זה ע"י הוספה של איזו תיבות. כאילו נאמר אשרי העם יודעי לרצות רבונם בתרועה. הצריך להבין מניין לו כך להוסיף תיבות בהפסוק. שד נצרך להבין סיום דברי ר' יאשיה שמסיים. ומה הקב"ח עושה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים. ואין מובן אם דבריו האלו שייכים לעידוש הפסוק או שהם הוספה והסברה מדעתו:

ובכדי להבין דברי ר' יאשיה נקדים מה שידוע בכלל גדול בתורה. שהשם אלהים מורה על מדת הדין. והשם הוי"ה מורה על מדת הרחמים. ועוד כלל גדול ידוע כי כדי לשבר את האוזן נזכר בכמה מסוקים בתנ"ך תוארים גשמיים על הבורא יתברך כמו אצל בשר ודם. הגם שבאמת אצל הבורא ית' אין שייך לתאר תוארים גשמיים כי הוא אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף. ומ"מ נאמר עיני ה'. אזני ה'. ידי ה'. והמכיון הוא על הכחות שנתפשטים מאת הבורא ית' להנהיג את עולם הגשמי הזה עם כל יושבי תבל בהשגחה פרטיות לתת לכל איש ואיש כדרכיו וכמרי מעלליו. וזה ג"כ הענין של תואר פנים אצל הבורא ית' כדי לשבר את האוזן. והמכיון הוא כי כמו שנוהג בין אנשים שכאשר ידבר איש עם חבירו ידבר עמו פנים אל פנים. ופניו מפיקים זיקי אהבה לאוהבו או לבנו. אבל לנבי שונא נהפך הוא שמסתיר פניו ממנו. ואף כאשר

נהוג לו לדבר עמו מסתיר פניו ממנו ולא יחפוץ כלל להראות לו פניו:

ועל דרך זה מתואר גם אצל הבורא ית' בדרך משל כדי לשבר את האוזן כאילו יש לו פנים. כמו שנאמר בברכת כהנים. יאר ה' פניו אליך ויחונך. וכן ביקש דוד מלך ישראל ואמר. האירה פניך על עבדך הושיעני בחסדך. הרי שהתואר הארת פנים אצל הבורא ית' מורה המכיון להראות לעמו ישראל אות אהבה ומדת החסד. ואם ח"ו להיפוך נאמר בתורה. וחרה אפי ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם וגו'. עוד כתוב ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה וגו':

עתה יש להבין דברי ר' יאשיה שכל דבריו בפירוש זה הפסוק אשרי העם יודעי תרועה מיוסדים על חציו השני של זה הפסוק. שמסיים שע"י ידיעת תרועה יהי' ה' באור פניך יהלכון. ומשמעותו היא שעי"ז העם יודעי תרועה יפעלו שיהי' ה' באור פניך יהלכון. היינו שילכו באור פני שם הוי"ה ב"ה המורה על מדת הרחמים ואהבה וחמלה על עם ישראל. ועל ענין זה התפלא ר' יאשיה. דא"כ שוה הדבר תולה רק בידיעת מלאכת התרועה בלבד. הלא גם אוה"ע יודעים היטב מלאכת התרועה. ומה היחס של עם ישראל יודעי תרועה יותר מאוה"ע יודעי הרועה. ולפיכך ידרוש ר' יאשיה שזה הפסוק מדבר בקיצור במח שמובן ממילא. וצריך לפרש שהרי זה כאילו נכתב אשרי העם יודעי לרצות רבונם בתרועה. ומובן הדבר שזה נעשה ע"י שישראל מהרהרים בתשובה בשעת תקיעת שופר וע"י התפלות שמתפללים עם ישראל בדמעות עינים מעומק הלב. עי"ז יפעלו שיתקיים בהם ה' באור פניך יהלכון. ולאחר שדרש ר' יאשיה פירוש הפסוק מוסיף לפרש המכיון של ה' באור פניך יהלכון. שמשמעותו הוא שבעבור זה שיודעים ישראל לרצות רבונם בתרועה ע"י תשובה ותפלה. עומד הקב"ה מכסא דין ויושב על כסא רחמים. זה הוא הענין של ה' באור פניך יהלכון. כי השם הוי"ה ב"ה והתואר של אוך פניך שתי אלף מורים על כסא רחמים:

ועתה לאחר שנתבאר כוונת דברי ר' יאשיה בפירוש זה הפסוק למדנו שאין העיקר ידיעת מלאכת התרועה. אלא שהעיקר הוא מה שישראל יודעים לרצות את רבונם ע"י תשובה ותפלה. לפי זה יתאים היטב זה הפסוק אשרי העם יודעי תרועה גם היום בשבת קודש שאין בו מלאכת התרועה. כיון שעיקר כוונת התרועה היא מה שישראל יודעים לרצות את רבונם ע"י תשובה ותפלה. וענין זה אל יחסר גם היום יום שבת קודש. ולפי זה מובן ג"כ הטעם של זכרון תרועה. ירצה לומר במשמעות זכרון שביום השבת הגם שאין בו מלאכת התרועה. מ"מ אנחנו מחויבים לזכור עיקר ענין התרועה שהיא הידיעה לרצות להשי"ת בתשובה ותפלה. וזאת אין לשכוח:

ובכן אחי ועמי אנשים ונשים זקנים עם נערים. הלא תדעו ותבינו מה נורא הוא יום הקדוש הזה יום הדין אשר כל באי עולם יעברון לפני הבורא ית' כבני מרון מי יחיה ומי ימות מי יעני ומי יעשר. וכאשר השי"ת חנן לעמו ישראל במתנה יקרה הזאת שמועיל תשובה. לכן קודם שאנו עומדים להתפלל תפלת מוסף מלכיות זכרונות ושופרות מחויבים אנחנו להרהר בתשובה ממעמקי הלב לקבל עלינו להטיב מעשינו מהיום והלאה. וכאשר היום הוא יום שבת קודש מחויבים אנחנו לשפוך דמעות לבקש ולהתחנן שהשבת קודש ימחול לנו על חטא שחטאנו בחילול שבת. ולקבל עלינו באמת ללחום בכל כחנו נגד יצר הרע המסית ומדיח להלל שבת. ובזכות זה יקבל השי"ת תפלתנו ברחמים רבים. יעמוד מכסא הדין וישב על כסא רחמים ירחם עלינו כרחם אב על בנים. ויכתוב לנו שנה טובה ומתוקה. כי כאשר היום יום שבת קודש אסור בשמים לכתוב גזרות רעות על ישראל. אבל לחיים טובים מותר לכתוב כיון שפקוח נפש דוחה שבת. לכן נוכל לקוות שנפעול בתפלותינו להכתב לחיים טובים. ושנזכה לראות בבוא לציון גואל במהרה בימינו אמן:

(יט)

דרוש לשבת שובה האזינו

[בענין אמירת לשם יחוד]

הן שבת זו נקרא בשם לווי שבת שובה. על שם ההפטרה שמתחלת שובה ישראל עד ה' אלהיך. ויש לדקדק בפסוק הזה על הלשון עד ה"א. שתיבת עד לא יתכן. שעל פי רוב תיבת עד מגבילה המקום. וכאן אין לפרש הגבלת מקום. כי מי יוכל להגיע עד מקומו של השי"ת. וא"כ צריך לפרש שמשמעותו היא התקרבות אליו. לפי זה מוטב הי' לומר שובה ישראל אל ה"א. כמו שאומר בפסוק השני. שובו אל ה'. גם צריך להבין לאיזה ענין מזכיר כאן ב' השמות שם הוי"ה והשם אלהים:

ונקדים מן הסדרא מה שנמצא בסדרא זו פליאה גדולה בפסוק ה'לה' תגמלו זאת וגו'. ועל פי המסורה אות ה' היא רבתי וגם היא תיבה בפני עצמה. וזה פלא שאות אחת תחשב לתיבה בפני עצמה. וגם צריך להבין המשמעות של אותה התיבה מן אות ה'. או איזה רמז יש בזה:

כדי לתרץ כל זה נקדים המשנה דמסכת ר"ה. והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק@ וכי ידיו של משה עושות מלחמת או שוברות מלחמה. אלא לומר לך כל זמן שהיו מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים. ואם לאו היו נופלים: כיוצא בדבר אתה אומר. עשה לך שרף ושים אותו על גס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי. וכי נחש ממית או מחיה. אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים. ואם לאו היו נמוקים ע"כ. ויש לדקדק בלשון המשנה. כיוצא בדבר אתה אומר. שזה נראה יתור לשון. כי הי' די לומר וכן הוא אומר. מה זה כיוצא בדבר. משמע מזה שמלבד הדמיון באותן שני הענינים שנראה בתכליתם. הנה חם שוים גם בהתחלתם וסיבתם. והיינו שגם הסבות של אותן שני הענינים שוים הן זו לזו. וזה צריך ביאור:

עתה נקדים עוד הקדמה אחת בענין נפלא. והוא מה שגדולי הדור תקנו לומר קודם עשיית כל מצוה "לשם יחוד קודשא ב"ה ושכינתיה וכו'". ויש נמנעים מלומר כן. בחשבם שזה שייך רק לחכמי הקבלה ולא לבינונים. אבל זה טעות. כי כל התורה ניתנת בד' אופנים שהם פשט רמז דרוש סוד. וסימנך פרד"ס. וכן גם כל ענין שבקדושה יש להבין ע"פ אותן ד' האופנים. וכל מה שיש באופן הסוד במצא ג"כ באופן הפשט. לכך יש להבין גם הענין של לשם יחוד ע"פ פשוט. שגם כל אדם בינוני ישיג טעמו:

ויש להבין הענין על פי המובא בס"ק שהשם "אלהים" בגימטריא "הטבע". שהוא סדר הנהגת העולם על פי כחות הטבע שהטביע הבורא בתחלת בריאת העולם. שכל התבל ומלואה יתנהג ע"פ חקות הטבע עם כחותיה הנגלים והנסתרים. וענין זה מתאים עם מה שאמרו חז"ל שהשם אלהים הוא בחינת דין. כי כמו שמדת הדין אין לשנות כאמרם ז"ל יקוב הדין את ההר. אף כך הנהגת וסדר הטבע לא תשתנה מן הדין והסדר המסודר לה מאת הבורא ית'. כי חק וזמן נתן לסדר הטבע שלא ישנו את תמקידם:

ועוד מובא בס"ק שהשם הוי"ה ב"ה יורה על ההנהגה שלמעלה מדרך הטבע. וזה השם הוא כעין מקור למעין משפיע להשם אלהים כח החיים וכל מיני כחות הנצרכים לקיום הנהגת הטבע בעולם הזה. ואותן הכחות מתפשטים ומתגלים ויוצאים מכח לפועל בזה העולם מן השם אלהים ע"י שרי מעלה ומזרות השמים. והשם הוי"ה ב"ה מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית ע"י שמשפיע שפע של קיום העולם בהשם אלהי"ם. ככתוב עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ. ר"ל עושה בתמידות בלי הרף. וגם שלפעמים השם הוי"ה משדד חוקי וסדרי הטבע לשנותם כפי התעוררות מעשה האנשים. ועל פי רוב השם הוי"ה ב"ה משנה ומשדד חוקי הטבע ברחמים לטובת הכלל או לטובת הפרט. ולכך אמרו חז"ל שהשם הוי"ה מורה על רחמים. אבל לפעמים משנים הרשעים מדת הרחמים על מדת הדין:

ועפ"ז יש להבין בפשוט ענין האלוהית שנקרא בשם קודשא ב"ה וענין האלוהית שנקרא בשם שכינתיה. השם קודשא ב"ה מורה על השם הוי"ה ב"ה שאנחנו מכנים אותו בשם אבינו שבשמים. והוא מקור החיים ומקור כל הכחות וכל החכמות ובינה ודעת. והשם שכינתיה מורה על השם אלהים שמקבל השפעות של כל מיני כחות מן השם הוי"ה ב"ה כעין המעין מן המקור שלו. לגלותם ולהוציאם

מפח לפועל בזה העולם בסדר הנהגת הטבע ע"י שרי מעלה ומזרות השמים. נמצא שאותן שני השמות הם מחוברים ונקשרים זה בזו זהם בבחינת משפיע ומקבל:

ויותר יש להבין הענין עד"ר משל. שזה דבר ידוע שקרני וזהרי חמה מופיעים על הארץ להאיר ולחמם תבל ומלואה ע"י זריחת השמש. וכל בעל שכל יבין שקרני וזהרי חמה אינם דבר נפרד מן השמש. כי רק שהם מחוברים ונקשרים עם השמש. ומי שיאמר שהחום והאור הוא כח נפרד בפני עצמו ואין מקורו ושורשו למעלה בהשמש הרי זה חסר דעה. וכן בהנמשל כי רק חסר לב ותועה בדרכי החיים יאמר על הכחות שבדרך הטבע המתגלים ויוצאים מכח לפועל בזה העולם ע"י השם אלהים שדרך הטבע הוא הכל. ואין לו מקור ושורש למעלה בכח אחר עליון הימנו. על איש שוגה ומתי כזה נאמר ונרגן מפריד אלוף. שמפריד בין אלופו של עולם שהוא השם הוי"ה ב"ה ובין שכינתו שנקראת בהשם אלהים. וזה שקר גמור כי השם אלהים הוא רק שכינתו של השם הוי"ה ב"ה כיון שעל ידו נעשה שאור קדושתו והשפעת כחותיו של השם הוי"ה ב"ה ישכנו בדרך נסתר בכל הנמצאים בזה העולם. בדומם צומח חי מדבר. באוירים נוזלים ומוצקים. שאי אפשר להם להתקיים בעולם כי אם ע"ז שנמצאים בהם ניצוצי כח אלוהות לפי ערך ומדרגת כל דבר ודבר שראוי לקבל. ולפיכך השם הוי"ה והשם אלהים אחדות גמורה למו. כמו שהמעין דבוק במקורו שאינו נגלה ונראה. ומעין בלי מקור אינו נובע:

עוד י"ל בענין זה משל אחר. הן כל בר דעת יודע ומבין שמנורת האלעקטרי המאירה בבית. אין היא מקור האורה. רק שנמשך אלי' זרם האלעקטרי שאינו נראה לעין ע"י חוטי מתכות ממרחק רב. וזה האומר שמנורה המאירה בבית היא מקור האורה בלי הכח הנסתר הבא ממרחק הרי הוא סתי וחסר דעה. וכמו כן הוא בנמשל. זה האומר שהשם אלהים המורה על כח הטבע הוא העיקר והוא הכל. ואינו תולה במקור העליון שהוא השם הוי"ה ב"ה. הרי זה כופר בעיקר ולחסר דעה יחשב:

ועוד נחוץ לדעת שמכל המשלים נכון ומתאים ביותר משל הראשון. איך שהשמש זורח לארץ בקרני אורו. וזהרי חמה אינם נפרדים מן מקורם שהוא השמש. כי במשל זה יש עוד ענין אחר. שרק ביום יזרח השמש ישר בקרני אורו על הארץ. אבל בלילה יופיעו קרני אור השמש על הארץ לא בדרך ישר כי אם באמצעות הלבנה. שזהרי חמה מופיעים על הלבנה ומן הלבנה יגיע האור על הארץ. וזאת זריחת השמש על הארץ בלילה באמצעת הלבנה יש לדמות היטב להנמשל. ידוע כי שפע הכחות שבחקי הטבע לצורך קיום זה העולם ומלואו לא יושפע ישר מן השם הוי"ה ב"ה. כי אם באמצעות שכינתא עילאה הנקראת בהשם „אדני". שזה השם הוא מקבל הראשון את השפע מן השם הוי"ה ב"ה. וממנו נשפע להשם אלהים להתפשט בפרטיות בזה העולם. ולכך זאת השכינה שעליה מורה השם אלהים נקראת שכינתא תתאה. ואותן שני השמות הם בדרך כלל ופרט:

ובזמן שבית המקדש הי' קיים הי' שם מקום מנוחה להשראת שכינה העליונה. אבל קודם החורבן נסעה משם השמימה. כאמרם ז"ל עשר מסעות נסעה השכינה וכו'. ורק שכינתא תתאה שעלי' מורה השם אלהים נשארה לשרות בזה העולם. למען יושפע על ידה לזה העולם ממעל הכחות של חוקי הטבע לצורך קיום העולם. וגם שעל ידה ישכון שפע קדושה על איש גדול וגם על מקום המוכשר וראוי לקבל השראת שפע קדושה. וכמו למשל שקרני אור השמש יהקבצו ביותר על מקום זך כמו מים או זכוכית עד שנזרת מהם אור חזור. כן יתקבץ שפע קדושה ע"י שכינתא תתאה לשרות ביותר על איש צדיק וגם בבתי כנסיות ובתי מדרשות. אלא שקרני אור השמש הם נראים לעין. וקרני שפע קדושה הם קלים שאינן נראין. ויש כמה מינים קרנים שאינן נראין לעין. כמו קרני „ראדיום" וקרני „קאסמיש" ועוד כהנה הידועים לחכמי המחקר שהם כחות נפלאים ונסתרים בחוקי הטבע לצורך קיום העולם. וכמו כן הם קרני שפע קדושה שתשכין שכינתא תתאה על האנשים ועל המקומות המוכשרים והראוים לקבל אותו השפע. ולא נעשה שום דבר בזה העולם בלתי השגחה העליונה שע"י השם הוי"ה ב"ה. ככתוב כי גבוה מעל גבוה שומר וגו'. שכינתא תתאה מקושרת עם שכינתא עילאה שהיא מקושרת ומתיחדת עם השם הוי"ה ב"ה:

ובדרך זה יש להבין כמה וכמה מאמרי חז"ל בענין השראת שכינה. שלכאורה נראה כסותרין זא"ז. יש מאמרים המזכירים השראת השכינה במקום אחד, יבמות (סד) אין השכינה שורה על פחות מב' אלפים וב' רבבות בישראל. ובב"ב (כה) א"ר אבהו שהשכינה במערב. ועוד הרבה מאמרי חז"ל בדומה לזה. ויש כמה מאמרי הז"ל שהשכינה בכל מקום ב"ב (כה) ובסנהדרין (לט.) השיב רבן גמליאל על שאלת הכופר כמה שכינתא איכא. ומה שמשא דחד מן אלף אלפי רבוא שמשי דקמי קוב"ה ניחא אכולי עלמא. שכינתא דקוב"ה על אכו"כ. ובסוטה (ג:) בתחלה קודם שחטאו היתה שכינה שורה עם כל אחד ואחד וכו'. עוד שם (יז.) איש ואשה זכו שכינה שרוי' ביניהם. ובמסכת

תמיד (לב:) העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו. ועוד כמה וכמה מאמרי חז"ל בדומה לזה. עתה יש להבין שאלו ואלו דא"ח. כי אותן מאמרי חז"ל שהשראת השכינה יכול להיות בכ"מ ועל כל אנשים המוכשרים לזה. כונתם על שכינתא תיתאה שנקראת בהשם אלהים. שהוא כח אלוהית הנסתר בחקות הטבע שמתפשט בפרטיות בזה העולם לצורך קיום כל התבל ומלואו. וגם על קרני שפע קדושה המתפשטים מן שכינתא תתאה ונמשכים לשרות על מקום קדוש או על איש קדוש. ואותן מאמרי חז"ל שהשכינה שורה במקום אחד. כונתם על שכינתא עילאה שנקראת בהשם אדני. שהוא כח אלהית הכללי כמו שהי' השראת השכינה בבית המקדש:

ודוגמה זה דבר ידוע שרוב חכמי המחקר אפיקורסים הם שאומרים שאין עוד עולם אחר כי אם זה העולם. היינו שעיקר הכל הוא כחות הטבע הנמצאים בזה העולם המושגים לאנשים ע"י החמשה חושים הידועים. ושיטתם היא שהטבע הוא האלהים ואלהים הוא הטבע. ואין כח עליון יותר מלבד כחות הטבע. וכך הי' הטעות של פרעה וחכמי מצרים. וזהו שאמר פרעה לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח. והוא שלא האמין בהשם הוי"ה רק בהשם אלהים שהוא כולל שרי מעלה ומזרות השמים. שמהם נשפע כחות חוקי הטבע לקיום זה העולם. וזה עיקר הכל. וחרטומי מצרים אף גם כאשר לא יכלו להוציא הכנם אמרו לפרעה. אצבע אלהים הוא. כוונתם הי' לאמר שיכול להיות שגם זה הוא רק כח נסתר בחקות הטבע שמשה יודע והם אין יודעים עוד מזה הכח. ולא רצו להודות בהשם הוי"ה שהוא הבורא הכל ושהוא בכחו לשנות ולשדד כחות חוקי הטבע כרצונו. ואח"כ נתחדש בעולם ונתחזק זה הטעות ע"י הפילאזאף האפיקורס שפינאזא הידוע. שהחרימו אותו כל חכמי ישראל על שהי' כופר בעיקר:

אכן אמונת ישראל היא ככתוב. וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וגו'. ועוד כתוב. דעו כי ה' הוא אלהים. שנצרך להבין לדעת ולהאמין שהכל אחדות גמור והשם הוי"ה הוא האלהים. הוא בעל הטבע. והוא המקור המשפיע בתמידות כל כחות הטבע לחשם אלהים שהוא כמו מעין. וממנו הם נובעים ומתפשטים ויוצאים מכח לפועל בזה העולם ע"י שרי מעלה ומזרות השמים. וכמו שאין להפריד בין המעין והמקור שלו. כך אין פירוד כלל בין השם הוי"ה והשם אלהים. ומכל שכן בין השם הוי"ה והשם אדני שהוא המקבל הראשון את השפע מן השם הוי"ה. וגם עלינו להאמין שהגם שהשם הוי"ה ב"ה ברא זה העולם שיתנהג ע"פ חוקי וסדרי הטבע מ"מ אין זאת הכרח אליו. ולפעמים הוא משנה ומשדד כחות וחוקי הטבע כרצונו. כמו שהראה השי"ת דבר זה ע"י הנסים והנפלאות של יציאת מצרים שנואלו שרי צוען וחכמיה. ולפיכך התחיל השי"ת בעשרת הדברות לאמר. אנכי ה"א אשר הוצאתיך מארץ מצרים. הזכיר אותן ב' השמות הוי"ה ואלהים להורות שע"י יציאת מצרים הראה לישראל לדעת שאנכי הוא ה' אלהיך. ששני אלה שמות האלוהות אחדות גמורה הם. והנהגת העולם שע"פ דרך הטבע ע"י השם אלהים הוא נשפע מכח השם הוי"ה ב"ה. וזהו שנאמר אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו:

עתה נבוא לבאר טעם אמירת לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה קודם עשיית כל מצוה. כמעט בדרך הפשוט. יען כי עלינו לדעת אשר למען השרש בישראל אמונה זו שנתאמתה בלבבינו ע"י יציאת מצרים וע"י מתן תורה בהר סיני. ולמען נזכור תמיד עיקר האמונה שאנכי הוא ה' אלהיך. ניתן לנו בשביל זה רמ"ח מ"ע. שכל מצות עשה גורמת יחוד קוב"ה ושכינתיה שהוא התאחדות המשפיע עם המקבל. כי קיום כל מצוה תגרום התעוררות בשמים שהקב"ה היינו השם הוי"ה ב"ה יתאחד עם שכינתו היינו השם אדני והשם אלהים. להשפיע די שפע טוב לשכינתו בשביל קיום זה העולם בכלל ע"פ דרך הטבע ולפעמים שלא ע"פ דרך הטבע. וכן גם בפרט בשביל טובת יחיד המקיים את המצוה. ובהמנע קיום הרמ"ח מ"ע תגרע השפע מהשם הוי"ה אל השמות אדני ואלהים. אז יובש המעין ומתרבין צרות ותחליאות בעולם. ובעבור זה אנחנו מבקשים ואומרים קודם קיום כל מ"ע שאנו מכונים בקיום מצוה זו לגרום יחוד קוב"ה ושכינתיה. כלומר לגרום השפעת שפע טוב מן הקב"ה אל שכינתו למען כל עם ישראל. ובעבור זה נתוסף לסיים ולומר בשם כל ישראל. ובכן מובן שגם אדם פשוט אם הוא בר דעת נתקן עבורו לומר לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה וכו' בכונה זו קודם קיום כל מ"ע. כי הדבור והכונה עם המעשה הוא חוט המשולש אשר לא ינתק ע"י קטרוג השטן המקטרג. וימשל לגרום השפעת שפע הטוב מן המקור אל המעין עבור עצמו בפרט ועבור כל ישראל בכלל:

ועפ"ז דרך זה נבוא לבאר הענין של והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל. במלחמת עמלק. וגם הענין של והית כל הנשוך וראה אותו והי. בנשיכת הנחשים. כי כאשר היו ישראל בגלות מצרים שנקראת ערות הארץ רד"ו שנה. מסתמא למדו בניהם בבתי ספר של המצרים. ושם למדו עם ילדי ישראל שאין נמצא שום כח אחר יותר עליון מלבד כחות הטבע המושגים ע"י החמשה חושים שבאדם. וגם למדו עמהם נסתרי כחות הטבע שנקראים כשפים

כמו

כמו אחיזת עינים וחישנאטיזם ועוד כדומה. ונשרש בלבבם מנוער אפיקורסות הזאת זמן ארוך כל כך. ולכן לא חי' דבר נקל להוציא מלבבם טעות זה בזמן קצר. וכמו שמסופר בתורה שאף גם לאחר ראיית כל האותות במצרים ובמדבר שוב נפלו באותו הטעות של ספק באמונה הקדושה. לחשוב שאולי כך הוא כמו שנשרש בלבבם מנוער ע"י חכמי מצרים. שכל עיקר הממשלה בעולם הוא הנהגת הטבע בכח השם אלהים. ומלבד כחות הטבע ושרי מעלה ומזרות השמים אין עוד בשמים כח אלוהות יותר עליון מזה. ומה גם שנתערבו בישראל הערב רב שהשתדלו תמיד להסית את ישראל לחפילם באותה האפיקורסית של חכמי מצרים. לכן אין להתפלא על מה שקרא משה לדור המדבר שמעו נא המורים. וכן אין להתפלא על חטאות ישראל במדבר שכמה פעמים נסתפקו בספק אמונה הקדושה אם השם אלהים בעל הנהגת הטבע הוא עיקר הכל ולא יותר. או שבאמת יש כח אלוהות יותר עליון למעלה מדרך הטבע שהוא השם הוי"ה ב"ה:

ובדרך זה יובן הסבה של מלחמת עמלק הראשונה. שהיא בעבור חולשת האמונה בהשם הוי"ה ב"ה. כמו שנאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה וגו' ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין. ר"ל על שנסתפקו בספק האמונה לחשוב אולי אין שם הוי"ה בקרבנו. רק שכל עיקר הוא כחות נסתרים שבדרך הטבע הנחשבים לכח השם אלהים. וכיון שחטאו בספק האמונה לכן נענשו במלחמת עמלק מדה כנגד מדה. שנאמר אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך. ר"ל שגרם לך עוד קרירות יותר באמונה. ויזנב בך אלה שהאמונה היתה חלושה בלבבם. וראיתי באיזה ספר רמז כי עמל"ק בגימטריא ספ"ק:

וענין זה נרמז במד"ר בקיצור על הפסוק ויבא עמלק. וזה לשונו. ויבא עמלק. מה כתוב שם. היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק. וכי מה ענין זה אצל זה. משל לתינוק שהי' רוכב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו. אמר לו הראית את אבי. אמר לו אביו אתה רוכב על כתיפי ואתה שואל עלי. הריני משליכך ויבא השונא וישלם בך וכו'. וי"ל כונה עמוקה במשל זה שמדמה הספק שלהם באמונה לתינוק ששואל כמסתפק איה אביו בעת שאביו נושאו על כתיפו. ולא אמר המשל לתינוק שהי' רוכב על כתיפה של אמו. וטעם הדבר הוא כי אבינו שבשמים רמז על השם הוי"ה ב"ה המשפיע מן השמים על הארץ כל הכחות שבדרך הטבע לקיום העולם ע"י השכינה הקדושה. והארץ היא בבחינת אם רחמניה המקבלת השפע ע"י השכינה הקדושה שנותנת מזון לכל יושביה על פי הנהגת הטבע בכח השם אלהים. והאפיקורסים האומרים שאין עולם אלא זה והנהגת הטבע הוא עיקר הכל הם כופרים בעיקר ומכחישים באבינו שבשמים:

וכאשר משה רעיא מהימנא הבין סבת וענין החטא של ישראל השתדל לתקן הדבר במלחמת עמלק להגדיל ולהגביר בלבבות ישראל אמונה הקדושה בהשם הוי"ה ב"ה. וזהו שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל. זהו כדרשת חז"ל כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים. כלומר להשם הוי"ה ב"ה. היו מתגברים. ועפ"ז מובן היטב מת שנאמר שם ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. ר"ל שידיו של משה הגבירו בלבבות ישראל האמונה בעת המלחמה שיסתכלו כלפי מעלה וישעבדו את לבם לאביהם שבשמים. היינו להשם הוי"ה ב"ה כח ההנהגה שלמעלה מדרך הטבע שהוא אדון הטבע. כי על פי דרך הטבע לא חי' ביכולת שיחליש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. כי אם ע"י כח העליון שלמעלה מדרך הטבע:

ובמו כן חי' אחר זמן רב חולשת האמונה בהשם הוי"ה ב"ה הסבה של נשיכת נחשים השרפים בישראל. ככתוב בפרשת חקת וידבר העם באלהים ובמשה. כלומר הדבור שלהם חי' שכל כחו של משה שעשה אותות ומופתים. על פי רוב עם המטה. הכל חי' בכח השם אלהים בלבד. כי מעל הכל בכח נסתר של כחות הטבע. ושבשביל זה נקרא המטה מטה האלהים לפי שנסתר בו כח טבעי לעשות מופתים כאלה. וכן משה נקרא בשביל זה איש האלהים. אבל שם הוי"ה אין בקרבנו. וענין זה נרמז בקיצור בדברי חז"ל במד"ר כמובא במירש"י "השו עבד לקונו". כלומר דברו שמשה עושה הכל ע"י כחות נסתרים שבהנהגת הטבע הבא מכח השם אלהים בלבד. ולכך כח קונו שהוא השם אלהים וכח משה שום חמה. ואין קונו יכול לעשות יותר ממה שיכול משה לעשות:

אבל כאשר נענשו בנשיכת נחשים השרפים אז. ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך. התפלל אל ה' וגו'. הרי אז לא הזכירו עוד חשם אלהים. כי חשבו אולי באמת מה שעשה משה אותות ומופתים הוא על פי רצון העליון הבא מן השם הוי"ה. ולא רק בכח חשם אלהים. וכאשר שמע משה כך אז ויתפלל משה בעד העם. וא"ל השי"ת עשה לך שרף וגו' שהוא דמות הממית. וע"פ דרך הטבע ידוע שכל נשוכי מבעלי ארס יסתכנו יותר בראיית דמות המזיק. וכמו שהאריך בענין זה הרמב"ן ז"ל שם בפרשה. וכאשר יראו שע"י שמסתכלים כלפי מעלה על השרף. ולפי שמשעבדים את לבם לאביהם שבשמים שהוא הכח

הוי"ה להתפלל אליו הם מתרפאים. שזה הוא ההיפוך מדרך הטבע. עי"ז תתחזק אצלם האמונה בהשם הוי"ה לדעת שברצונו משדד כח הטבע ועושה גם בתוך נס. מסיר הנזק בהמזיק ומרפא החולי בגורם המחלה:

עתה מובן שזה התיקון שנעשה לישראל ע"י הבטה למעלה בנחש השרף שזה להתיקון שעשה משה לישראל בהרמת ידו בשעת מלחמת עמלק. וגם מובן ששתי הסבות שהביאו לעשות לישראל אותן שני התיקונים שוין הן. שהוא החטא של ספק האמונה בהשם הוי"ה ב"ה שהוא המסדר הנהגת העולם ע"פ דרך הטבע. ושהוא ברצונו משנה ומשדד כחות הטבע. ועפ"ז מובן היטב דברי המשנה דר"ה מה שאומר „כיוצא בדבר אתה אומר". יען כי כמו ששני התיקונים שוין הם כן גם הסבות שהביאו לעשות לישראל אותן שני התיקונים שוין הן:

אחר כל אלו ההקדמות נבוא לפרש הפסוק ה־לה' תגמלו זאת. ויתבאר בהקדם עוד שני מאמרי חז"ל דמובא במסכת ברכות (נד) כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד מן העולם. משקלקלו המינים ואמרו אין עולם אלא אחד. התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם. ע"כ. מובן הדבר שהמינים אלו האפיקורסים החולכים בשיטת פרעה ושפינאזא שאין עולם אחר יותר עליון המושל על זה העולם ומנהיגו בהשגחה פרטית. כי אם זה העולם המתנהג ע"פ דרך הטבע בכח השם אלהים הוא הכל ועיקר הכל:

ובמסכת מנחות (כט) מובא דרש ר' יהודה בר רבי אילעי מהו דכתיב כי ביה הוי"ה צור עולמים. אלו שני עולמות שברא הקב"ה. אחד בה ואחד ביו"ד. עוה"ז נברא בה שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אל תקרא בהבראם אלא בה בראם. העולה מזה שאות ה הוא הכח של זה העולם הנגלה המתנהג ע"פ דרך הטבע בכח השם אלהים. ואלו האומרים שאין עולם אלא זה העולם שנברא באות ה ושאין לו שום התחברות עם עולם אחר יותר עליון. ושאין שם הוי"ה ב"ה מושל בזה העולם כי אם השם אלהים בלבד שהוא בגימטריא הטב"ע. הרי הם נקראים מינים:

ועפ"ז יתבאר הפסוק ה־לה' תגמלו זאת וגו'. אות ה הגדולה מורה על זה העולם שנברא בכח אות ה. ולפיכך היא גדולה. וטעם הפסוק כך הוא. אתם חכמי המחקר חסרי האמונה תחשבו שאות ה היא תיבה לבדה. ואתם מפרידים אותה מן מקורה שהוא השם הוי"ה ב"ה. לאמר שאין עולם אלא אחד. והוא עולם הזה שמתנהג בדרך הטבע הוא עיקר הכל. ואין השם הוי"ה מושל עליו. איך תגמלו זאת להשם הוי"ה אבינו שבשמים אחרי ראותכם כל כך נסים ונפלאות שלמעלה מדרך הטבע. ולכן אתם עם נבל ולא חכם. הלא הוא אביך קנך וגו'. הלא מכל הנסים והנפלאות שראיתם בי ודי לכם להאמין שיש עולם עליון אשר שם אביך קנך. הוא הנקרא בהשם הוי"ה. ואשר ברצונו משנה ומשדד דרך הטבע לפי מעשה האנשים בהשגחה פרטית בין לטובת רבים בין לטובת יחיד על פי מדת הרחמים כרחם אב על בנים:

עתה נבוא לבאר התחלת הפטרה זו שובה ישראל עד ה' אלהיך. כלומר עד שתאמין באמונה שלימה שהשם הוי"ה הוא אלהיך. ככתוב דעו כי ה' הוא אלהים. שאין להפריד האות ה המורה על זה העולם שמתנהג בדרך הטבע בכח השם אלהים ולחשוב שזה עיקר הכל ואין עולם אלא אחד כטעות המינים. רק להאמין באמונה שלימה ככתוב. השם הוי"ה בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה. כי הכל ממנו והוא משפיע שפע הטוב לקיום זה העולם ע"י שכינתא עלאה הנקראת בשם אדני. וע"י שכינתא תתאה הנקראת בהשם אלהים. וכל זה נעשה ע"י עבודת ישראל בתורה ותפלה וקיום המצות הגורמים יחוד קוב"ה ושכינתיה:

היוצא לנו מכל זה לדעת שמה שנתקן לומר לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה וכו' קודם התפלה וקודם עשיית מצוה לא נתקן דוקא ליודעי חן. כי אם לכל בר דעת. כי זאת מזכיר העיקר והיסוד של אמונת ישראל שהשם הוי"ה הוא אלהים אלהינו. והכל אחדות גמורה. השם הוי"ה הוא המשפיע שפע הטוב לשכינתא עלאה הנקראת בהשם אדני בדרך כלל. והשפע מתחלק בפרטיות להמקבלים כראוי להם ע"י שכינתא תתאה הנקראת בהשם אלהיכ. וכן גם צריך לדעת ולהבין שהשם הוי"ה המורה על מדת הרחמים הוא האלהים גם מדת הדין. ואין להאמין ח"ו שיש שתי רשיות בשמים פועל טוב ופועל רע. רק הכל אחדות גמורה. וכאשר נתרבה ונתגדל מדת הרחמים ע"י התעוררות עם ישראל. אז נמתק ממילא מדת הדין ומסכים למדת הרחמים. ואין שום שינוי בחיק הבורא ית'. ככתוב כי אני ה' לא שניתי. ולכן אף אם ח"ו נגזר בר"ה איזו גזירה רעה ע"פ מדת הדין של השם אדני והשם אלהים. עלינו להאמין שתשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה ע"י תגבורת מדת הרחמים של הוי"ה ב"ה. שירחם עלינו ויחתום לנו שנה טובה ומאושרת ושנת גאולה שלימה במהרה בימינו אמן:

(כ)

דרוש לשבת שובה

[בענין תשובה ותפלה וצדקה]

כותבא בשלחן ערוך מנהג בכל חפוצות ישראל שהרבנים דורשים לפני הקהל בשבת שובה. ועל פי פשוט מובן הטעם כדי לעורר את הקהל לעשות תשובה. אמנם מלבד זה יש עוד טעם הגון שזה מועיל סליחת עון. כמו שמובא במדרש קהלת. כתוב עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים. ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו. ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא: עיר קטנה. זה בית הכנסת. ואנשים בה מעט. זה הצבור. ובא אלי' מלך גדול. זה מלך מלכי המלכים הקב"ה. וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים. זה כמנון ועקמון. (יש לומר שכמנון זה יצר הטוב. מלשון כמה לך בשרי. ועקמון. זה יצה"ר שמתעה את האדם ללכת בדרך עקום) ומצא בה איש מסכן וחכם. זה החכם הדורש לפניהם. ומלט הוא את העיר בחכמתו. שבשעה שהחכם יושב ודורש ועונין אחריו אמן יש"ר מברך. אפילו יש להם שטר גזרות של ק' שנה הקב"ה מוחל על כל עונותיהם. ע"כ. הרי לנו מאמר חז"ל שאומר בפירוש שע"י הדרוש נתעורר בשמים סליחת עון מה שישראל מבקשים בר"ה ויוהכ"פ. ויען כי זה השבת נקרא שבת שובה על שם ההפטרה שמתחלת שובה ישראל. לכן נדבר בענין התחלת הפטרה זו:

שובה ישראל עד ה"א כי כשלת בעונך. קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו. יש לדקדק הרבה בפסוקים האלה. שאומר קחו עמכם דברים. ואין מובן מה המה הדברים. גם אין מובן הלשון אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב. איזה טוב. וגם מהו השייכות לכאן ונשלמה פרים שפתינו:

נקדים מה שאנו צועקים בתפלה „ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה". שאין מובן הלשון רוע הגזרה. כי מזה הלשון נראה המשמעות שגוף הגזרה לא תבטל לגמרי. רק שמעבירין את הרוע של הגזרה. ולמה לא ימצאו לבטל גוף הגזרה לגמרי. ונראה שמוטב הוי לומר מעבירין את הגזרה או מעבירין גזרה רעה:

עוד נקדים מאמר חז"ל דאיתא במסכת יומא (פו:) אמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות להם כשגגות. שנאמר שובה ישראל עד ה"א כי כשלת בעונך. האי עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול. אינו. והאמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות להם כזכיות שנאמר (יחזקאל ל"ג) ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה. ופירש"י עליהם הוא יחיו. על כל מה שעשה ואף על העבירות. ומתרץ בגמרא לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה. ע"כ:

וזה פלא שהרי שם ביחזקאל נאמר עוד פסוק אחר בזה הלשון. כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה לו משפט וצדקה עשה חיו יחיה. ולפי דרשת ריש לקיש יש לתמוה במה זה הכתוב מדבר. אם בעושה תשובה מיראה. הלא אז זדונות נעשות לו כשגגות. ואיך יאמר לא תזכרנה לו. ואם בעושה תשובה מאהבה. הרי על זה נאמר מעלה יתירה. שלא די אשר כל חטאתיו לא תזכרנה לו אלא שגם עליהם הוא יחיה. פי' שיחיה על זכות העבירות כיון שיהפכו לזכיות:

עוד יש להקשות שלפי דרשת ריש לקיש נמצא שהנביא הושע עומד ומזהיר שובה ישראל עד ה"א כי כשלת בעונך. רוצה לומר שיעשו תשובה מיראה כדי שהעון למכשול יחשב. ולמה לא יזהיר הנביא שיעשו תשובה מאהבה שהזדונות יהפכו לזכיות:

כדי לתרץ הכל נקדים מה שראיתי כבר באיזה ספר. כמדומה לי בשם הגאון הצדיק שנקרא הרבי רב העשיל זצ"ל. תרי מילי פרפראות לחכמה על הקריאה של יום הכפורים. דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקודש. כי חז"ל דרשו עה"פ העושה צדקה בכל עת. זה הזן ומפרנס אשתו ובניו. ועל זה בא הרמז ואל יבוא בכל עת אל הקודש. שאין זה זכות כל כך לבוא אל הקודש לכפר על בני ישראל:

ועל מה שנאמר בזאת יבא אהרן אל הקודש אמר כך. דהנה כתוב איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת. יש לרמז בזה כי צו"ם קו"ל ממו"ן כל תיבה בגימטריא קל"ו. וב' פעמים קל"ו בגימטריא בע"ר. וג' פעמים קל"ו בגימטריא זא"ת. וכך הוא הרמז. איש ר"ל שעל כל פנים יוכל להקרא בשם איש ולא בשם אדם. זה אשר בע"ר לא ידע. שנמצא בו רק תשובה מיראה שנעשה טוב מרע. אבל לא

בא למדרגת ועשה טוב. ואין בו לא קול תפלה ולא נתינת ממון לצדקה. וזהו בע"ר לא ידע. שאינו רוצה לדעת מן קו"ל ממו"ן שהם בגימטריא בע"ר. וכסיל לא יבין את זא"ת זה שאינו רוצה להבין כל הג' דברים צו"ם קו"ל ממו"ן שהם בגימטריא זא"ת. הרי זה כסיל. ועפ"ז י"ל רמז במה שנאמר בזא"ת יבא אהרן אל הקודש. שבזכות צו"ם קו"ל ממו"ן שהם בגימטריא כמנין זא"ת יבא אהרן אל הקודש לכפר על בני ישראל. עכ"ד:

מזה יש ללמוד כי רק כאשר יש לישראל אותן הג' זכותים של תשובה תפלה וצדקה. הי' ביכולת כהן הגדול לבוא אל הקודש לכפר על ב"י לגמרי שאף גם שגגות לא ישארו. והלשון של זהירות יתלבן לגמרי. ואפילו אם התשובה היא רק סתם תשובה שעל פי רוב היא רק מיראת העונש. נמצא לפי זה שיש ג' חלוקי תשובה. א) תשובה מאהבה. זו מדרגה היותר גדולה. שלא די מה שלא נשאר שום רושם מן החטא. אלא שהזדונות נהפכות לזכיות. ב) תשובת מיראה בהצטרפות תפלה וצדקה. שאין לה כח להפוך הזדונות על זכיות. ורק יש לה כח להעביר החטא לגמרי שלא ישאר שום רושם כלל ובלל. ג) תשובה מיראה בלי הצטרפות קול ממון. יש לה כח לכפרת עון ולא לגמרי. רק שהזדונות נעשות לו כשגגות:

ועפ"ן יש לתרץ הכל. מה שנאמר ביחזקאל. ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה. פי' על זכות העכירות. זה מדבר בעושה תשובה מאהבה. כדברי ריש לקיש שהזדונות נהפכות לזכיות. ומה שנאמר שם בפסוק אחר. כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה לו משפט וצדקה עשה חיו יחיה. זה מדבר בעושה תשובה מיראה. וגם שיש בו מדרגת ועשה טוב שהם השני זכותים של קול וממון תפלה וצדקה. וכיון שהתשובה מיראה היא בהצטרפות תפלה וצדקה. נאמר עליו כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה לו כי ימחו לגמרי. אבל לא יהפכו על זכיות:

וכן יתורץ בזה הנוסח. ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה. המכיון הוא שכאשר ישנם ביחד הג' זכותים של תשובה תפלה וצדקה. אז פועלים להעביר את רוע הגזרה. כי כל גזרה יש לה איזה רוע. היא הסבה שבשבילה נגזר הגזרה. והחוט המשולש של אותן ג' הזכותים פועלים להעביר את הרוע של הגזרה. וכאשר נמחה הרוע לגמרי ממילא אין טעם על גזרה. אבל כאשר יש רק תשובה מיראה בלבד בלי הצטרפות תפלה וצדקה. אז חודונות נעשות לשגגות. ואף בשביל הרוע של שגגות יכול להיות איזו גזרה. כי גם שגגות נקראין פשעים. ורק תשובה מיראה בהצטרפות תפלה וצדקה פועלים שלא ישאר שום רושם מן החטאים. רק כשלג ילבינו:

עתה נבוא לתרץ הפסוקים של התחלת ההפטרה. הרי זה מובן שאין הנביא יכול להוכיח ולהזהיר לומר עשה תשובה מאהבה. כי אהבה היא פעולה לבבית הבאה ממילא. ולא תועיל על זה אזהרה ותוכחה. ורק שייך להזהיר ולהוכיח לעשות תשובה על כל פנים מיראה. שהוא דבר הכרחי כדי להנצל מעונש. וזהו שמזהיר הנביא ואומר שובה ישראל עד ה"א כי כשלת בעוניך. ר"ל עשו על כל פנים תשובה מיראה שהעון למכשול יחשב שהזדונות נהשבות לשגגות. אחר זה אומר עוד הנביא. אולם תדעו ותבינו שתשובה מיראה בלבדה בלי הצטרפות תפלה וצדקה אין די. כי אין זה דבר טוב שישארו שגגות. שהרי זאת היא רוע לגרום עונש גזרה. ולכך תראו שלזכות התשובה יצטרפו עוד שאר שני זכותים שהם צדקה ותפלה. וזהו שכופל דבריו לחשוב בפרטיות כל הג' זכותים ואומר. קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. אלו דברי ודוי להתודות על החטאים כתלכה. ועוד עליכם לבקש מאת הקב"ה לאמר כל תשא עון. ר"ל שינשא וינטל לגמרי העון עד שגם שגגות לא ישארו. יען כי יש לנו גם הזכות של צדקה. וזהו המכיון של וקח טוב. כלומר קח מאתנו הזכות של הטוב שאנו עושים עם אנשים עניים בצדקה וגמ"ח. ועוד יש לנו גם זכות התפלה שנחשבת כקרבנות. וזהו ונשלמה פרים שפתינו. וכיון שיש לנו גם ב' הזכותים של תפלה וצדקה עם התשובה. לכן אנו טוענים ומבקשים מאת השי"ת כל תשא עון. שלא ישאר שום רושם כלל. ויתקיים בנו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו:

ועתה רבותי! לאחר שהראיתי לכם לדעת ולהבין דברי הנביא הושע בהתחלת ההפטרה. אני מזהירכם ומיעץ לכם לשמוע לדבריו שתוכלו לטעון ולומר לפני השי"ת בפה מלא. כל תשא עון וקח טוב. כאשר באמת יחי' לכם הזכות הטוב של צדקה. ואל תחשבו לצאת ידי חובת ימי הנוראים ימי הדין בצום ובתפלה בלבד בלי נתינת צדקה. זכרו היטב דברי ישעיהו הנביא בההפטרת של יום הכפורים באמרו. הכזה יהי' צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמון ראשו וגו'. הלא זה צום אבחרהו וגו' הלוא פרס לרעב לחמך וגו' כי תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תתעלם. אז תקרא וה' יענה וגו'. כי אם ע"י חוט המשולש של תשובה תפלה וצדקה יקבל השי"ת תפלתנו ברחמים. ויחתום לנו שנה טובה שנת ברכה והצלחה ושנת גאולה שלימה במהרה ביבינו אמן:

(כא)

דרוש לשבת שובה

[עם פלפול קצר בענין נדר ונדבה]

נוהגים בכל תפוצות ישראל שחרבנים אומרים דרשות בשבת שובה. הטעם ע"פ פשוט הוא כדי לעורר לבבות ישראל לעשות תשובה. אמנם י"ל עוד טעם הגון שזה מועיל לפעול בשמים סליחת עון דאיתא במדרש שוחר טוב. כתוב ברוב עם הדרת מלך. א"ר חמא בר חנינא להגיד שבחו וגדולתו של הקב"ה. אע"פ שיש לו אלף אלפי אלפים ורבוא רבבות של מלאכי השרת שישרתוהו וישבחוהו. אינו רוצה אלא בשבחן של ישראל. שנאמר ברוב עם הדרת מלך. אין עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. וא"ר ישמעאל באותה שעה ששומעים אגדה מפי חכם ואח"כ עונין אמן יש"ר. הקב"ה שמח ואומר למלאכי השרת בואו וראו עם זו שיצרתי לי במה הן משבחין אותי. באותה שעה מלבישים להקב"ה הוד והדר. והקב"ה יושב ומוחל עונותיהם של ישראל. לכך נאמר ברוב עם הדרת מלך. ע"כ. הרי לנו בפירוש מאמר חז"ל שע"י הדרוש נתעורר למעלה סליחת עון שאנו מבקשים על זה בכל עשרת ימי תשובה. והנה אתחיל היום לדרוש פלפול קצר בדבר הלכה ואח"כ בדבר אגדה אשר יסוב על הפסוק שבההפטרה לשבת שובה. ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו. דיש לדקדק בזה שאין מובן מה שאומר אוהבם נדבה:

תנן בריש מסכת קינין. איזהו נדר ואיזו היא נדבה. נדר האומר הרי עלי. נדבה האומר הרי זה. ומה בין נדר לנדבה. נדר מתה או נגנבה או שאבדה חייב באחריותה. נדבה מתה או נגנבה או שאבדה אינו חייב באחריותה. והרמב"ם ז"ל בהלכות מעשה הקרבנות פ"ד הלכה ה' מביא משנה זו. ועל הא דתנן בנדר אם מתה או נגנבה או שאבדה חייב באחריותה מוסיף הרמב"ם ד' תיבות שחייב באחריותה "עד שיקריב כמו שנדר". והמשנה למלך מדייק בדברי הרמב"ם לאיזה ענין הוסיף ד' תיבות האלו. ורוצה לומר דכונת הרמב"ם היא לומר שאפילו הביא את הקרבן ליד כהן. כל שלא הקריבו כמו שנדר לא יצא ידי חובת נדרו. ואף אם הקריבו הכהן אלא שנפסל הקרבן או שנזבח שלא לשמו לא יצא. כמו בקרבן חובה. דתנן כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים. אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה:

ועפ"ז מקשה המשנה למלך על התוספות בס"ק דחולין (כב:) דתנן שם כשר בתורין פסול בבני יונה. כשר בבני יונה פסול בתורין. תחלת הצחוב בזה ובזה פסול. בעי ר' זירא האומר הרי עלי עולה מן התורין או מן בני היונה. והביא תחלת הצהוב שבזה ושבזה מהו. ספיקא הוה ונפיק. או דילמא ברי' הוה ולא נפיק וכו'. ומקשה שם בתוס' דאיזו הוה אמינא לומר דאי ספיקא הוה נפיק. הלא כיון דממה נפשך האחד פסול אינו יכול להקריב וא"כ ודאי דלא נפיק. ומתרץ בתוס' ב' תירוצים. י"ל דמיבעיא לי' כגון שעבר הכהן והקריב. אי נמי י"ל דכיון שהביאן ליד הכהן יצא ידי חובת נדרו מאחר דמ"מ אחד מהן ראוי להקריב. ע"כ. ומקשה המשנה למלך על תירוץ הב' של התוס' שהוא תמוה בעיניו. דמאחר שאין הכהן יכול להקריב משום ספק איך נוכל לומר דיצא בזה ידי חובת נדרו. והלא אף אם הקריבו אלא שנפסל הקרבן. או ששחטו שלא לשמו לא יצא ידי חובת נדרו. כל שכן היכא דאין הכהן יכול להקריבו פשיטא דלא יצא י"ח נדרו. והניח דברי התוספות בצריך עיון:

ויש לתרץ בס"ד דהנה במסכת מעילה (יח:) מביא הברייתא. תנו רבנן נפש כי תמעל מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה' וגו'. אין מעל אלא שינוי. פי' מקודש לחול או מרשות לרשות. יכול פגם ולא נהנה שמעל. ת"ל וחטאה בשגגה. נאמר חטא בתרומה. ונאמר חטא במעילה. מה חטא האמור בתרומה פוגם ונהנה וכו'. אף חטא האמור במעילה פוגם ונהנה וכו'. אי מה חטא האמור בתרומה עד שיצא מן הקדש לחול. יכול אף מעילה דהקדש כך. אבל מן הקדש לקודש. כגון שלקח קני זבין וכו' והביא חטאתו ואשמו מן ההקדש. דלר' שמעון כיון שחוציא והביא לעזרה מעל. ולר' יהודה עד שיזרק הדם מעל. מניין להם לומר כך בהקדש מה שאינו בתרומה. ת"ל כי תמעל מעל מכל מקום. דלשון כפל ריבה מ"מ. ופירש"י דפלוגתא דר"ש ור"י במעילה תליא בפלוגתתן אחרת. דר"ש סובר מאן דמיחייב חטאת או אשם חייב הוא באחריותו רק עד שיביאנו לעזרה. וכיון שהביאו לעזרה נפטר מאחריותו. דהבאתו לעזרה היינו הקרבתו. ולפיכך סובר במעילה שאם מוציא מקדש לקדש כיון שהביאו לעזרה ויצא ידי חובתו וידי אחריותו מעל. ור' יהודה סובר דלעולם הוא חייב באחריותו עד שיזרק הדם. ולפיכך סובר במעילה דכיון שנזרק הדם ויצא ידי אחריותו

וידי חובתו מעל. הרי יצא לנו מדברי רש"י שדבר זה עד כ"ה הוא חיוב האחריות אם עד הבאתו לעזרה או עד זריקת הדם הוא פלוגתא דתנאי ר' שמעון ור' יהודה:

ועפ"ז יתורץ הכל. הן תירץ הב' של התוס' והן מה שהוסיף הרמב"ם ז' תיבות „עד שיקריב כמו שנדר". דצריך להבין לאיזה ענין מביא התוס' ב' תירוצים ולא סגי לי' בתירוץ אחד. עתה י"ל דב' התירוצים של התוס' אזלי אליבא הני תרי תנאי ר' שמעון ור' יהודה. תירוץ א' דאם עבר הכהן והקריב. היינו אליבא דר' יהודה שסובר דחיוב האחריות הוא עד שיזרוק הדם. ותירוץ הב' דכיון שהביאן ליד הכהן יצא ידי נדרו. היינו אליבא דר' שמעון שסובר דכיון שהוציא מקדש לקודש והביאו לעזרה פטור מחיוב האחריות ולפיכך יצא ידי נדרו:

וכן עפ"ז יתורץ גם הרמב"ם שמוסיף לומר דחייב באחריותו „עד שיקריב כמו שנדר". והיינו הקרבה ממש על המזבח. די"ל שהרמב"ם לשיטתו אזיל. דבהלכות מעילה פרק ו' פוסק הרמב"ם כר' יהודה דכולן אין מועלין עד שיזרוק הדם. וכיון דבמעילה פוסק הרמב"ם כר' יהודה משום הכי בדינא דחיוב האחריות צריך הוא לפסוק שחייב באחריותו עד שיקריב כמו שנדר. והיינו הקרבה ממש על המזבח. ומתורץ הכל בס"ד בסדר נכון:

היוצא לנו מזה על פי פסקו של הרמב"ם דבנדבה אינו יוצא י"ח במה שמביא הקרבן לעזרה. עד שיקריב כמו שנדר הקרבה ממש על המזבח. ועפ"ז נתחיל בדבר אגדה לפרש הפסוק ארמא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממני:

יש להבין שזה הענין של נדר ונדבה שייך גם באופן שהאדם עצמו הוא הקרבן. כלומר זה שרוצה לקרב עצמו אל השי"ת. ככתוב בהתחלת ההפטרה. קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. שלכאורה תיבת „עמכם" נראה כמיותר. אבל המבין הוא שאין לצאת בדברים בלבד כי אם לקחת את עצמו לשוב ולהתקרב אל ה' ע"י סור מרע ועשה טוב. זה הוא קרבן היותר נבחר למני השי"ת. והנה בענין זה יש לחלק האנשים על שני מיני כתות. כת אחת במדרגת נדר וכת שניה במדרגת נדבה. מדרגת נדר היא זה האיש שמהרהר בתשובה בעשרת ימי תשובה ומחליט בדעתו לאמר הרי עלי להיטיב מעשי בשנה הבאה. ובעשרת ימי תשובה עוד לא נראה ממנו שיגיע לטובה הטבת מעשים בפועל ממש. רק שהוא בכלל הולך ואינו עושה. הולך לביהכ"נ להתפלל ומתענה ביום הכפורים. ועליו אמר ישעיהו הנביא בההפטרה של יוהכ"פ. הכזה יהי' צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו. הלכף כאגמון ראשו וגו':

כת שניה של מדרגת נדבה היא זה האיש שמתחיל לעשות תשובה להתקרב אל השי"ת תיכף מיום ר"ח אלול. והוא בכלל הולך ועושה מעשים טובים צדקה וגמ"ח. וכל אשר תמצא ידו לעשות בכחו הוא עושה. ואינו רוצה לצאת ידי חובתו בדברים לאמר הרי עלי להיטיב מעשי בשנה הבאה. ועליו אמר ישעיהו הנביא בההפטרה של יוהכ"פ. הלוא זה צום אבחרהו וגו'. הלוא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תתעלם וגו':

הן אמת דאליבא דר' שמעון גם ההולך ואינו עושה עכ"פ יש בזה קצת מדה טובה שמביא עצמו לעזרה. ובפרט אם מחליט במחשבתו להטיב מעשיו בשנה הבאה. אבל ההלכה היא כר' יהודה שאינו יוצא י"ח בהבאת לעזרה בלבד כי אם בהקרבה ממש. וכן קרבן האדם צריך להיות הולך ועושה מעשים טובים בפועל ממש במדרגת נדבה בכל עשרת ימי תשובה יותר מבכל ימי השנה. וזאת בודאי תועיל בשמים שיצא זכאי בדין:

וכן אמרו חז"ל במדרש שוחר טוב. דוד מלך ישראל אמר לפני הקב"ה. מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים. א"ר לוי אמר לו הקב"ה לדוד וכי על חנם בראתי סנהדרין לך ודון לפניהם. אמר לו דוד רבש"ע כתוב בתורה ושוחד לא תקח. והם מתיראים ליקח שוחד ולדון אותי. כי בשופט בשר ודם כתיב השוחד יעור עיני חכמים. אבל אתה שאתה גוטל שוחד מן הרשעים תשובה תפלה וצדקה מלפניך משפטי יצא ועיניך תחזינה מישרים. ע"כ:

מדברי המדרש הזה יבין כל אדם להיות עכ"פ בעשרת ימי תשובה במדרגת נדבה דוקא. לעשות מעשים טובים צדקה וחסד בפועל ממש. כי הלוא השי"ת הוא מקבל שוחד ואעפ"כ עיניו תחזינה מישרים לרחם על האדם ולזכותו בדין:

וכזה יפורש הכתוב ארמא משובתם אוהבם נדבה. ר"ל אני אוהב את ישראל בר"ה ויוהכ"פ כאשר הם במדרגת נדבה ונותנים לי שוחד בפועל ממש תשובה תפלה וצדקה. ועי"ז ארפא משובתם לסלוח עונותיהם. כי כאשר הם במדרגת נדבה שב אפי ממני. מדת הדין נמתק ומדת הרחמים גובר לרחם על עמו ישראל שיחתמו בספר החיים לשנה טובה ומאושרת ולשנת גאולה שלימה במהרה בימינו אמן:

(כב)

דרוש לשבת שובה וליום כפור

בענין כח התשובה

רבותי, אחיי ואחיותיי! הן בהגיע יום הקדוש שנקרא יום הכפורים עלינו להבין מצלת וחשיבות יום הקדוש הזה. למען נדע איך ובמה להיות כלי מוכן לקבל מתנת טובה ויקרה שנתן לנו הקב"ה. כמו שאנו אומרים ותתן לנו ה"א באהבה את יום הכפורים הזה למחילה ולסליחה ולכפרה. וידוע דרך העולם שכל הנותן מתנה גדולה וחשובה לאיזה איש הוא מדקדק ומחשב מקודם לראות ולהבין אם המקבל מתנה הוא ראוי ומוכן לקבל מתנה זו. וגם אם המקבל יודע ומבין ערך חשיבות המתנת לשומרה ולהוקירה כראוי. אז הוא נותן לו. וכן הוא בזאת המתנה שנתן לנו הקב"ה יום הקדוש לכפרת עון. אנחנו מחויבים להבין עצמנו להיותנו ראוים ונכונים לקבל מתנה הגדולה והחשובה הזאת. וגם עלינו להבין ערך חשיבותו וגדלותו של יום הקדוש הזה לשמרו כראוי לבלתי לחלל ולמגום קדושתו הגדולה:

וכדי להבין במה תלויה ההכנה מצדנו להיותנו כלי מוכן לקבל. אקדים מאמר חז"ל במשנה סוף מסכת יומא אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים. שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. ואמר מקוה ישראל ה'. מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל:

ויש לדקדק בדברי רע"ק למה אומר לשון כפול. לפני מי אתם מיטהרים ומי מטהר אתכם. שהתיבות לפני מי אתם מיטהרים נראין כמיותר. שהי' די לומר אשריכם ישראל מי מטהר אתכם. ועוד נצרך להבין לאיזה ענין מביא רע"ק ראי' מן המקוק מקוה ישראל ה'. ומאיזה טעם מדמה טהרת הקב"ה לישראל לטהרת המקוה:

ויש להבין ענין זה ע"פ מאמר חז"ל שם במשנה הקודמת. "תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה. ועל החמורות הוא תולה עד שיבוא יום הכפורים ויכפר. האומר אחטא ויוה"כ מכפר אין יוה"כ מכפר". מכאן נשמע שכפרת העון ביוה"כ תולה בתשובה. שבאשר מצדנו אנחנו מכינים עצמנו בעשיית תשובה. לקבל עלינו להיטיב מעשינו בשנת הבאה. ע"ז נעשה האדם כלי מוכן לקבל מתנה היקרה שהיא מחילה סליחה וכפרה ביום הכפורים. אבל האומר אחטא ויוה"כ מכפר. ואין עולה על לבו לעשות תשובה לעזוב דרכו הרע. אין זה כלי מוכן לקבל. ואינו ראוי שהקב"ה יתן לו מתנה יקרה הזאת:

ובשביל זה תקנו חז"ל להתודות כמה פעמים בערב יוה"כ ובכל התפלות של יוה"כ. ולהכות על הלב באמירת הוידוים של אשמנו ועל חטא ועל חטאים. כיון שהעין רואה והלב חומד ומתאוה לכל דבר האסור. והנה אם נחשוב כל ההכאות של י"א פעמים אשמנו ותשעה פעמים על הטא. הן עולות במספר שבע מאות ותשע עשרה. ואמת שאין זה דבר קל להכות על הלב כל כך מספר גדול הכאות. אבל עלינו להבין שאין המכוין בזה ההכאות בלבד. לתופף על חלב כמו על התף. ולחשוב שע"י אותן ההכאות בלבד תהי' לנו כפרת עון. כי כל זמן שהלב מטומטם עם עבירות קלות וחמורות ואין בדעת המתודה לעזוב דרכו הרע. מה תועיל לו ההכאה על לב האבן. והכתוב אומר "ומודה ועוזב ירוחם". אבל המודה ואינו עוזב העונות איך ירוחם:

וכבר נאמר בענין זה משל טוב. דהנה בעת המלחמה מתנהג טכסיס המלחמה ע"י שהשר צבא יעמיד אצלו איש חיל עם התף. ועל פי הדפיקות בהתף יודעים אנשי הצבא מה לעשות. והנה השונא עשה דבר מרמה. בעת שהמתופף ושאר אנשי הצבא היו ישנים בלילה התגנב מן השונא איש צבא אחד בלאט למקום התף והסיר המכסה והניח בתוכו סמרטוטין ויכסה אותו שלא יהי' ניכר מאומה וחזר בלאט אל מחנהו. אח"כ התחיל השונא מתאם להרעים למלחמה. ויתן שר הצבא פקודה עזה להמתופף לעורר המחנה. אבל כאשר התף הי' מטומטם עם סמרטוטין לא נשמע קולו במרחק. ולא שמעו אנשי הצבא טכסיסי המלחמה ויתגבר השונא עליהם:

והנה כמו כן בהנמשל. כאשר הלב מטומטם עם העבירות בלי תשובה לקבל על עצמו להיות סור מרע. הרי לבו לב אבן. וזה המכה על לבו באמירת הוידוים דומה בהכאותיו לדפיקת המתופף על התף המטומטם. שפעולת שניהם אין חשיבות למו:

ויש לומר רמז טוב בענין זה. כי מספר כל ההכאות על הלב בכל הוידוים שביום

הכפורים. הן במספר תשי"ט כמו המספר של והתשובה. לרמז שאותן תשי"ט ההכאות ותשובה וכן שיוה"כ ותשובה רק שניהם יחדו טובים. אבל בלי תשובה לא יועילו תשי"ט ההכאות על הלב וגם לא יועיל יוה"כ להיות לו כפרת עון. כמו שנזכר במשנה האומר אחטא ויום הכפורים מכפר אין יוה"כ מכפר:

ועפ"ז יש להבין דברי החנא רבי עקיבא. אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרים ומי מטהר אתכם. כונת הלשון כפול הוא. שמקודם צריך להיות הכנה מצדנו. שנהי' מיטהרים מן העבירות לעזוב אותם. ככתוב ומודה ועוזב ירוחם. ועי"ז נהי' כלי מוכן ומוכשר לקבל מתנה הגדולה מאת הש"ת. שיהי' מי מטהר אתכם אביכם שבשמים:

ועתה מובן ג"כ הטעם שמביא רע"ק לענין זה הפסוק מקוה ישראל ה'. להשוות טהרת הקב"ה לישראל עם טהרת המקוה. ואסיר לכם "עפיזוד" קטן מימי הנעורים שלי. שלמדנו איזה בחורים גדולים אצל הרב דמתא. והי' בין התלמידים תלמיד אחד שהרב שלנו לא חי' לו נחת רוח גדול ממנו. והוכיחו הרב בכל פעם בדברי מוסר. והנה פעם אחת ביום ר"ח הלכו איזה תלמידים למקוה קודם התפלה. ובתוכם גם זה התלמיד. וכאשר נכנסנו ללמוד הכיר הרב באותו התלמיד מן המאות הלחות שלו שהי' במקוה. פנה הרב אליו ואמר לו. אחת אני מזהירך שלא תהי' בכלל איש טוב. וכאשר ראה הרב שאנחנו משתוממים על דבריו אמר לנו בצחוק. הלא תדעו שהתיבה "טוב" היא ראשי תיבות "טובל" "ושרץ" "בידו":

לפי זה יש להבין הטעם שההנא רע"ק מדמה טהרת הקב"ה לישראל ביום הכפורים לטהרת המקוה. למען דעת כי כמו במקוה הטובל ושרץ בידו לא תועיל לו מאומה טהרת המקוה. כמו כן היא טהרת יוה"כ. שכאשר האדם ביוה"כ אינו בכלל מודה ועוזב. רק שהוא מודה ומתודה ורוצה לצאת ידי חובתו במה שמכה על לבו תשי"ט פעמים. הרי זה בכלל האומר אחטא ויוה"כ מכפר שאין יוה"כ מכפר:

סוף דבר אני מזהיר כמו שהזהיר הרב לתלמידו. אל תהי' ביום הכפורים איש טוב. כלומר שכל אחד מאתנו יהי' נזהר שלא יהי' כמו טובל ושרץ בידו. כי קדושת יום הכפורים שמטהר לישראל היא כעין טהרת המקוה. רק כל אחד מאתנו ישתדל ויתחזק להיות איש טוב באמת. שנהי' בכלל ומודה ועוזב ירוחם. כי על זה אנו מברכים בכל יום בשמנה עשרה "ברוך אתה ה' הרוצה בתשובה". וע"י שניהם יחדו יום הכפורים ותשובה ירחם השי"ת עלינו ויתן לנו מתנה הטובה מחילה סליחה וכפרה. ויחתום לנו שנה טובה ומתוקה שנת גאולה שלימה בב"א:

(כג)

דרוש ליוהכ"פ קודם כל נדרי

[על דבר עזרת תורה]

אחיי ואחיותי! הן אנחנו עומדים ברגע זה בהתחלת יום הקדוש והנורא. שביום הזה הלוים חיינו וחיי משפחתנו. ומפני גודל הקדושה של יום הקדוש הזה צריכים עם ישראל להיות במדרגת מלאכים. למען תתקבל תפילתינו לפני אב הרחמים. ויצן כי לא ימלט שלא יהי' נמצא בין ישראל אנשים עבריינים שאסור על פי דין להתפלל עמהם. ועי"ז יכול להיות עיכוב שגם תפלות האנשים שמתפללים עמהם יחד לא יתקבלו בשמים. לכן מעמידים בית דין של אנשים בני תורה אצל הש"ץ קודם כל נדרי שמתירים להתפלל עם העבריינים. וכשם שמתירים הבית דין שלמטה כך מסכימים בישיבה שלמעלה:

והנה מזה יש לראות מה גדול כחם של לומדי תורה. ומה גדול וחשוב בשמים הזכות של הצדיקים והרבנים הנמצאים בזמננו. שזכות התורה שלהם מגין על כל עם ישראל. והם בתפילתם מעלים תפלות כל עם ישראל שיגיעו השמימה:

אמנם רבותי! נעשה נא בינינו חשבון צדק ברגע היקר והקדוש הזה. האם באמת יוצאים אנחנו ידי חובותינו נגד הצדיקים והרבנים תלמידי חכמים שבדור הזה הנמצאים מעבר לים בארצות אירופא בעירום ובחוסר כל. סובלים חרפת רעב ויסורי צינה הם עם נשותיהם וטפליהם. הלא זאת גורם בשמים קטרוג גדול. הלא זה החטא גרם החורבן של בית המקדש וחורבן ארץ הקדושה.

ובאשר

וכאשר אין עת להאריך אציע נא לפניכם רק שני מאמרי חז"ל המדברים מענין הנחיצות לתמוך ידי תלמידי חכמים:

במסכת נדרים (פא.) א"ר יהודה אמר רב מאי דכתיב (ירמי' ט') מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דיבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה מבלי עובר. דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו. עד שפירשו הקב"ה בעצמו דכתיב (שם) ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. ומקשה בגמרא היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה. ואי"ר אמר רב שאין מברכין בתורה תחלה. ע"כ. כל זה המאמר קשה להבין. כי מה זאת חכמה גדולה שחכמים ונביאים לא ידעו להשיב שאבדה הארץ מפני שעזבו את התורה:

ויש לתרץ על פי המובא בגמרא שהתנא שמעון העמסוני הי' דורש כל אתי"ן שבתורה לרבות. וכשהגיע להפסוק את ה"א תירא פירש וכו'. עד שבא רבי עקיבא ודרש את ה"א תירא לרבות תלמידי חכמים. ועפ"ו יש לפרש שמה שאמר הקב"ה על עזבם את תורתי. שהי' יכול לומר על עזבם תורתי. ותיבת את יתירה היא. ובאה לרבות כמו שדרש רע"ק בהפסוק את ה"א תירא לרבות תלמידי חכמים. וכן כאן על עזבם א"ת תורתי לרבות עזיבת תלמידי חכמים שלא היו מפרנסים אותם בכבוד כראוי להם. ובעבור זה נענשו שאבדה הארץ וגו':

ובזה יובן אמרו שדבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו. הגם שאין כאן חכמה גדולה לפרש שזה דבר המובן. אבל טעם הדבר שהם לא פירשוה לפי שהיו בושים ולא הי' נאה להם לפרש כך שאבדה הארץ בשבילם. לפי שעם ישראל לא היו מפרנסים אותם ועזבו אותם כמו שעזבו את התורה. עד שפירשו הקב"ה בעצמו על עזבם א"ת תורתי. א"ת לרבות התלמידי חכמים. ועל מה שמקשה בגמרא היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה. מתרץ שאין מברכין בתורה תחלה. זה נכון כפירש"י כי יען שתלמוד תורה לא הי' דבר חשוב בעיניהם לכך לא היו מברכים ברכת התורה. וממילא מובן שבאם תלמוד תורה לא הי' חשוב בעיניהם ממילא גם התלמידי חכמים לומדי התורה לא היו נחשבים בעיניהם לפרנסם כראוי להם:

מזה יש ללמוד מה גדול זה החטא שתלמידי חכמים סובלים רעב. שזה החטא הי' הגורם שנתמלאה הסאה לחורבן בית המקדש ולחורבן הארץ הקדושה. וכאשר אנחנו מבקשים ומתפללים ואומרים יעלות לזכות לגאולה השלימה מחויבים אנחנו להעביר מאתנו זה המכשול שגרם החורבן. כי אם זה גרם החורבן הרי בודאי שהוא מעכב הגאולה. ובעבור זה נתקן המוסד הקדוש „עזרת תורה" לקבץ כסף לשלוח להצדיקים והרבנים תלמידי חכמים יושבי על מדין שלא יסבלו חרפת רעב:

ועוד אציע לפניכם בענין גודל הזכות של נותני צדקה מאמר חז"ל מהגמרא יומא (עז.) וכן המד"ר מרשת אמור שמובא שם איך שהנביא יחזקאל ראה בנבואה שיצא הפסק בשמים על חורבן בית הראשון שנאמר (יחזקאל י') ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרובים וזרוק על העיר. ודרשו חז"ל שזה לבוש הבדים הי' המלאך גבריאל שהיו הגחלים עוממות בידו שש שנים בשביל שני טעמים. טעם אחד כדי להקל הצונש ע"י הצטננות אש הגחלים ביד המלאך. וטעם שני שאולי בין כך יחזרו ישראל למוטב ותבטל הגזרה. וכאשר ראה המלאך שלא עשו ישראל תשובה לא יכול עוד לדחות ולהשמיט הדבר. בא לזרקן בחימה לקעקע ביצתן של ישראל חס ושלום. אמר לו הקב"ה לגבריאל. הנח לך. יש בהם עושי צדקה אלו עם אלו. וה"ד (יחזקאל י') וירא לכרובים תבנית יד תחת כנפיהם. רמז על יד נותני צדקה:

עתה רבותי דעו וראו מה גדול הזכות של נותני צדקה. ובפרט לנדור לצדקה על עזרת תורה עבור התלמידי חכמים העניים לומדי התורה שזאת תביא לכם שכר כפול. כיון שהמפרנס לתלמיד חכם יש לו חלק בתורתו כמו שהי' לזבולון חלק בתורת יששכר אחיו בעבור שתמכו בפרנסה בכבוד. לכן ירא כל איש ואשה לנדור על עזרת תורה ביד רחבה. ובודאי בזכות זה יהם קטגור ויקח סניגור מקומו. והשי"ת יקבל תפלותינו ברחמים ויחתום לנו שנה טובה ומתוקה. שנת ברכה והצלחה. ושנת גאולה שלימה במהרה בימינו אמן:

(כד)

דרוש ליום הכפורים

בענין שלום ואחדות בישראל

בכדרש פרקי דרבי אליעזר. ביום הכפורים אומר השטן לפני הקב"ה. יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת. מה מלאכי השרת יחיפי רגל אף ישראל יחיפי רגל. מה מלאה"ש אין להם קפיצה ועומדים על רגליהם אף ישראל עומדים על רגליהם ביום הכפורים. מה מלאה"ש נקיים מכל חטא אף ישראל נקיים מכל חטא. מה מלאה"ש השלום מתוך ביניהם אף ישראל שלום ביניהם ביוה"כ. והקב"ה מקבל עדות המקטרג ומכפר עליהם. ע"כ:

ויש לדקדק בזה המאמר. כי אם השטן מעיד שעם ישראל נקיים מכל חטא. איך יאמר שהקב"ה מקבל עדות המקטרג ומכפר עליהם. הלא לפי עדות המקטרג אין כאן חטא. ואם אין חטא אין נצרך כפרת צון. והיל"ל שהקב"ה מקבל עדות המקטרג ופוטר את ישראל. או מזכה את ישראל:

כדי להבין זה המדרש נקדים המשנה דסוף מסכת יומא. את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה. מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר. עבירות שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו. אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים. שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. ואומר מקוה ישראל ה'. מה מקוה מטהר טמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל. ע"כ:

הן זה מובן שראב"ע רוצה לתרץ המשמעות של אותן שתי התיבות "לפני ה'" שנראין כמיותרות. ודורש שבאות לרמז כי רק על העבירות שהן לפני ה'. פירוש שהן בין אדם למקום יוה"כ מכפר. אבל יש לדקדק בדבריו מה משמיענו. כי הלא איך יעלה על הדעת לחשוב שבאם אחד גזל או גנב ממון חברו או שחבל בחברו או שמסר אותו או שמוציא עליו שם רע או שמלבין פני חברו ברבים. שיוה"כ יכפר על עבירות כאלה. הלא נכתב בתורה בפירוש שעבירות כאלה מחויב האדם לתקן כהלכה ע"פ דין תורה. ואין ענין ליוה"כ שיכפר עליהן:

ובדברי רבי עקיבא יש לדקדק. איזו שייכות יש לדבריו עם דרשת ראב"ע. ועוד יש לדקדק שהתיבות "לפני מי אתם מיטהרים" אינן מובנות כל כך ונראין כמיותרות. שהי' די לומר אשריכם ישראל מי מטהר אתכם. גם אין מובן מת זה שאומר. "ואומר מקוה ישראל ה'". האם אין די בפסוק הראשון "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם".

ואיזה חידוש יחדש פסוק השני מקוה ישראל ה':

וכדי לתרץ אותן שני מאמרי הז"ל נקדים לדעת החילוק שבין הטהרה שע"י הזית מים טהורים שהם מי חטאת של אפר המרה. ובין הטהרה שע"י טבילה במקוה. שבהזיה עם מי חטאת אין מעכבת חציצה בגופו של הטמא. והדין הוא שאם נגעה המי חטאת כל שהוא באדם הטמא על איזה אבר שבגלוי עלתה לו הזאה ויטהר. אבל בהטהרה שע"י טבילה במקוה צריך להיות כל גופו של הטמא נקי מכל דבר החוצץ על בשרו. והדין הוא שאם נמצא על גופו איזה דבר נדבק על בשרו הרי זאת חציצה. ולא עלתה לו הטבילה ונשאר טמא:

ועפ"ז נבוא לתרץ המשנה דסוף מסכת יומא. שרבי עקיבא בא להרץ הקושיא שעל דרשת ראב"ע. איזה חידוש בא להשמיענו בדבר עבירות שבין אדם לחברו שאין יוה"כ מכפר עליהן. הלא זה דבר פשוט ומובן מעצמו. ולפיכך בא רע"ק לפרש שלא נטעה בדרשת ראב"ע לפרש כונתו שיוה"כ אין מכפר רק על אותן העבירות שבין אדם לחברו. אבל על שאר עבירות של זה האדם שחטא נגד (חברו) יוה"כ מכפר. דא"כ הי"ל בלשון על. שיוה"כ אין מכפר על העבירות שבין אדם לחברו. וכמו שנזכר הלשון על במשנה הקודמת. תשובה מכפרת על עבירות קלות וכו'. ועל החמורות היא תולה עד שיבוא יוה"כ ויכפר. ומדלא קאמר בלשון על אלא בסתמא אין יוה"כ מכפר. נראה כונתו כמו שנזכר באותה משנה לפני דרשת ראב"ע. האומר אחטא ויוה"כ מכפר אין יוה"כ מכפר. שבודאי משמעותו היא שנתבטל אצל זה החוטא מתנת השי"ת שנתן לעמו ישראל שיוה"כ יכפר עליהם. והרי זה האדם כאילו אין לו יוה"כ כלל:

ועל דרך זה סובב והולך דרשת רבי אליעזר בן עזרי'. עבירות שבין אדם למקום. כלומר אצל אדם שנמצא רק עבירות שבין אדם למקום. שחטא רק לפני ה'. שייך אצלו המתנה שיוה"כ מכפר. ככתוב מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. אבל עבירות שבין אדם לחברו. כלומר אצל אדם שיש גם עבירות

שבין

שבין אדם לחברו כמו גנבה גזלה חבלה מסירה ועוד כדומה. וזה החוטא אינו רוצה לתקן אותן העבירות כהלכה ע"פ דין תורה. אין יוה"כ מכפר. עד שירצה את חברו. כוונתו לומר שנשלל ונתבטל אצל זה האדם מתנה הטובה שיוה"כ מכפר. ולפ"ז מובן שאף על העבירות שבין אדם למקום הנמצאים אצלו ג"כ אין יוה"כ מכפר. ככתוב קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. דמים תרתי משמע. נמצא שזה דומה להאומר אחטא ואשוב שאין יוה"כ מכפר אצלו כלל. כך הוא פירושו של דרשת ראב"ע:

וכל זה ירמז לנו רבי עקיבא בדבריו הנפלאים והעמוקים לפרש דרשת ראב"ע. וזהו שאומר אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים. מה שאמר לפני מי אתם מיטהרין כונתו כמו שדרש ראב"ע על מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. שמרמז על העבירות שבין אדם למקום. וכך היא המשמעות של "לפני". שזה החוטא עומד ומתודה לפני ה' שחטא רק נגדו בלבד. כדברי דוד מלך ישראל לך לבדך חטאתי. ואין לאיש אחר להתערב ולעשות מחיצה בין זה החוטא ובין השי"ת לטעון ולתבוע על זה החוטא שחטא נגדו. וזהו שאומר רע"ק אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרים. כלומר שאתם מיטהרים לפני ה' כאשר העבירות שלכם הם רק לפני ה' בלבד ואין לאיש אחר מבוא להפסיק ביניכם ובין השי"ת בטענה על עבירות שבין אדם לחברו. ואז מטהר אתכם אביכם שבשמים ככתוב וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם:

אחר זה מבאר עוד רע"ק את דבריו שלא נטעה ללמוד מהם שבאם השי"ת מטהר את ישראל ע"י זריקת מים טהורים. משמע שטהרה זו היא כמו טהרת ההזאה של מי חטאת מאפר הפרה על הטמא שאין שייך בטהרה זו הענין של חציצה. וא"כ יוכל האדם לחשוב שאין שייך אצלו חציצה של עבירות שבין אדם לחברו. ואף אם יש אצלו עבירות שבין אדם לחברו יוכל להטהר ביוה"כ ע"פ מעבירות שבין אדם למקום. ולכך מביא רע"ק פסוק השני ואומר מקוה ישראל ה'. מה מקוה מטהר טמאים. כלומר שחציצה פוסלת ומבטלת הטבילה. אף כך הקב"ה מקוה את ישראל. באופן שהעבירות שבין אדם לחברו הן כמו חציצה ומחיצה בפני החוטא. ואין ביכולת להתקיים בו "לפני" ה' תטהרו. ועי"ז נתבטל לגמרי אצלו כח הטהרה של יוה"כ. ואף גם על העבירות שבין אדם למקום אינו מכפר. ככתוב קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. דמים תרתי משמע. עד שירצה את חברו כהלכה ע"פ דין תורה:

ועתה יש להבין גם דברי המדרש פרקי דרבי אליעזר. ששטן משבח ומפאר את ישראל שהם נקיים מכל חטא. הן זה מובן שעל הדבר שנקרא חציצה שייך לומר הלשון נקיות. שזה הגוף נקי מכל חציצה והוא ראוי לטבילה במקוה. וכך הוא דברי השטן שישראל נקיים מכל חטא. רצונו לומר שנקיים מאותן החטאים שהן חוצצין בפני טהרת יוה"כ. ואחר זה השטן ממלא ומבאר את דבריו. שאם ישאלו אותו בשמים מניין אתה יודע להעיד שהם נקיים מן חציצה שהן העבירות שבין אדם לחברו. ובעבור זה מוסיף ואומר שכמו מלאכי השרת כן העם ישראל שלום ביניהם ביוה"כ. ואילו לא היו נקיים מעבירות שבין אדם לחברו לא הי' שלום ביניהם. ובודאי תקנו מה שהי' לתקן ומחלו זה לזה ואין ביניהם חציצה. והם כדאים להאמר עליהם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. ולפיכך מסיים המדרש שהקב"ה מקבל עדות המקטרג שאין בהם חציצה מעבירות שבין אדם לחברו ומכפר עליהם:

ועתה רבותי! הן ביארתי לכם אותן שני מאמרי חז"ל שמהם תבינו גודל המגיעה לכפרת עון ביוה"כ ע"י החציצה מן העבירות שבין אדם לחברו. לכן ראו שכל אחד ימחול לחברו על העבירות שבין אדם לחברו. כמו עלבון ובזיון. ועל עניבי תביעת ממון יקבל כל אחד עליו לתקן הדבר אחר יוה"כ לפייס את חברו כהלכה ע"פ דין תורה. ובזכות השלום והאחדות יקבל השי"ת תפלתינו ברחמים. ויחתום אותנו לחיים טובים. לשנה טובה ומתוקה. לשנת גאולה שלימה במהרה בימינו אמן:

(כה)

דרוש לפני תפלת נעילה

בענין מפטיר דיונה

רבותי! כאשר אנחנו עומדים עכשיו לפני תפלת נעילה. טרם שנגעלין בשמים שערי רחמים. וכאשר נאמרה עתה ההפטרה שנקראת מפטיר דיונה. ראיתי כי טוב להבינכם מה ענין מעשה דיונה לשעה האחרונה של יום הקדוש הזה יום הכפורים. אמנם ענין הפטרת זו נתבאר בזוה"ק פרשת ויקהל שהוא מוסר השכל המעורר לכל אדם לקבל עליו לעשות תשובה להטיב מעשיו בשנה חבאה. כל זמן העת רצון שהשמש של יום הכפורים זורח עוד. טרם שנגעלין בשמים שערי רחמים. וכך הם דברי הזוהר הקדוש:

ויונה שירד לספינה. זה הוא משל טוב על נשמת האדם שיורדת לעולם הזה להיות בגופו של אדם. והאדם מתהלך בזה העולם כאניה בתוך הים הגדול החושבת להשבר. כמו שנאמר והאניה חשבה להשבר. והאדם בזמן שהוא בעולם הזה חוטא וחושב שהוא יכול להתחבא מלפני הבורא שלא יראנו. כמו שנאמר ויקם יונה לברח תרשישה מלפני ה'. ואינו רוצה לדעת ולהבין מה שנאמר כי ה' עיניו משוטטות בכל הארץ. הוא רואה הכל ומשגיח על כל איש ואיש. וכאשר הוא רואה שהאדם הולך בשרירות לבו הרע אז מעורר השי"ת אותו שיעשה תשובה ע"י שמביא עליו רוח סערה של צרות ויסורין. זהו שנאמר וה' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים. סער גדול זה הוא מדת הדין הסוער על אדם החוטא ותובע דין עליו להענישו. ולפעמים מעורר את האדם לתשובה ע"י מחלה. והאדם השוטה שאינו מבין שואת היא התעוררות מן השמים לטובתו. הוא תולה הצרה והיסורין והמחלה במקרה טבעית. ואינו נתעורר לשוב לפני רבונו שיכפר חטאיו. עליו נאמר ויונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם:

מה כתיב אחר זה. ויקרב אליו רב החובל וגו'. מי הוא רב החובל. זה יצר הטוב שהוא מנהיג לכל לטוב. ויאמר לו מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך. אין העת לישון. כי הלא בשמים מעלים אותך לדין על מעשיך הרעים. שוב מחטאיך ותפשפש במעשיך. כדי שאמרו חז"ל אם רואה אדם שיסורין באים עליו ימשמש במעשיו. ראשית דבר מה מלאכתך. כלומר עליך לפשפש באותה המלאכה שאתה עוסק בה אם אין אתה מקנים על ידה את יוצרך. ומאין תבוא. המתכל מאין באת מטפה סרוחה ואל תתגאה. מה ארצך. המתכל שהרי עפר אתה ואל עפר תשוב. ואי מזה עם אתה. המתכל אם יש לך זכות אבות שתגין עליך:

והנה אשרי לו לאדם השומע לדברי רב החובל ומבין שהוא דורש טובתו ועושה תשובה ומקבל עליו להטיב מעשיו. הקב"ה שהוא רוצה בתשובה ואינו חפץ במיתת החוטאים. הוא מרחם עליו. מסיר ממנו הצרות והיסורין. שולח לו רפואה מן השמים ומעמידו על רגליו. אבל אוי לו לזה השוטה שאינו רוצה לשמוע לדברי רב החובל. מה סופו. ככתוב הים הולך וסוער. וישאו את יונה ויטילהו אל הים. ודג גדול בלע אותו. עד שיתקיים מה שנאמר. ויאמר ה' לדג ויקא את יונה אל היבשה. זה הזמן של תחיית המתים. שעליו נאמר הקיצו ורננו שוכני עפר וגו':

וצל ענין זה אמר דוד מלך ישראל ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. ברכי נפשי כל זמן שאת נמצאת עם הגוף. טרם שיגיע הזמן שלא תוכל לברך לה' ולחזור בתשובה. ברכי נפשי את ה' הלליה:

ועתה רבותי בשעה האחרונה של יום הקדוש הזה אני אומר לכם כמו שאמר דוד המלך. שהזהיר לנפשו לברך לה' כל זמן שיש לה יכולת לברך. וכך אני מזהיר לכם ומעורר אתכם. הלא צוד רק שעה קטנה עומדת לנו ששערי רחמים פתוחים בשמים. ויכול תפלה אחת קדושה ונוראה ניתן לנו להתפלל תפלת נעילה לבקש להחתם בספר חיים טובים. לכן יכנסו באזניכם דברי רב החובל שאמר אל יונה מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך. טרם תבוא השמש. הלא עת רצון היא עתה. ואם תקבלו עליכם להיטיב מעשיכם מהיום והלאה ותתפללו בכל לבבכם ובדמעות עיניכם תפלת נעילה. אז יתקיים בנו כמו שהתפלל יונה בלב ים ואמר. תבוא אליך תפלתי אל היכל קדשך. שתתקבל תפלתנו בהיכל הקודש בשמים. שנחתם בספר החיים. ושנזכה לראות בנחמת ציון וירושלים. במהרה בימינו אמן:

(כו)

דרוש לחג הסכות

(בענין ארבעה מינים)

יום טוב הזה של חג הסכות נקרא זמן שמחתנו. לפי שהוא חג האסיף. ולכך נצטונו לברך על הארבע מינים ולשמוח בהם. כמו שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ה"א שבעת ימים. והנה חז"ל בחרו מכל הד' מינים לברך על נטילת לולב דוקא. וצריך להבין מדוע לא תקנו לברך על נטילת אתרג שהוא יקר ויפה הרבה יותר מן הלולב. והפוסקים כתבו טעם על פי משוש לפי שהלולב גבוה יותר משאר המינים. אבל יש מפקפקים בטעם זה כי הלא אצל השי"ת חביב יותר השפל מן הגבוה. ככתוב כי רם ה' ושפל יראה. וכתוב כי אני את דכא אשכון ושפל רוח. עוד נצרך להבין מפני מה נשתנה שם הלולב משאר המינים. כי ההדס והערבה כך שמותם בלשון הקודש. והלולב נשתנה מן השם כפת תמרים על השם לולב. ובמרט שהשם לולב אינו נמצא בלשון הקודש רק בשפת הארמית. ואין לו כל שייבות לכף תמרים:

ובדי להבין הכל על דרך דרוש עם מוסר השכל נקדים ב' הקדמות. הקדמה א) מה שאמר שמעון הצדיק במסכת אבות. על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילת חסדים. כוונתו מובנת שזה העולם שהוא כדור הארץ שאנחנו קיימים עליו. מעמדו וקיומו תולה באותן ג' דברים ואלו הן: על התורה. חיינו תלמוד תורה שעל זה נאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי: על העבודה. בזמן שביהמ"ק הי' קיים היתה נקראת עבודה מצשה הקרבנות. ועכשיו התפלה נקראת עבודה. ככתוב ונשלמה פרים שפתינו. שבמקום קרבנות הפרים עומדות שפתינו להתפלל שחרית מנחה ומערב. ולהזכיר סדר הקרבת הקרבנות תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן: ועל גמילת חסדים שבכלל זה גם נתינת צדקה לעניים. אלה הם ג' העמודים שהעולם עומד ומתקיים עליהם:

הקדמה ב) על דרך מחקרי. הן זה דבר ידוע שכדור הארץ שעליו נאמר תולה ארץ על בלימה אינו עגול ממש כמו כדור. רק שהוא ארוך מעט כתמונת ביצת תרנגולת. כד מלמטה וחד מלמעלה. וחכמי הגעאלאגיע מתארים אותה כאילו היא עם שני צירים צפוני ודרומי. קצה הצפוני שהוא החד נוטה למעלה. וקצה הדרומי שהוא הכד נוטה למטה. גם ידוע שמחצית הכדור שלצד הצפוני הוא הישוב של אנשים הנאורים ביותר. והנה מפתה כמו שחכמי הגעאלאגיע העמידו חק שתמונת כדור הארץ היא כעין ביצת תרנגולת עם שני צירים. כך י"ל שתמונת האתרג עם הפיטמא שמלמעלה והעיקון שמלמטה ועם הבליטות אשר עליו הוא הסמל של כדור הארץ עם שני הצירים ועם ההרים והעמקים שבו. וכמו שבכדור הארץ חשוב יותר מחצית הכדור שלצד ציר הצפוני לפי שבו ישוב האנשים היותר נאורים. כן גם באתרג חשוב יותר המחצית שלצד הפיטמא שנקרא מחוטמו ולמעלה. וכמו שכדור הארץ צד החד שבו ציר הצפוני נוטה למעלה. כך היא מצות האתרג לקרבו אל אגודת הלולב עם הפיטמא למעלה והעיקון למטה:

ועל פי זה יש להבין מפני מה כל איש אף שאינו חרד בקיום המצות והוא איש פשוט. ומ"מ הוא משתוקק בלבו לברך על אתרג הדר כמו בדרך אינסטינקטיבי. ויש להבין זה הוא מפני שהאתרג הוא סמל של כדור הארץ. ולכך כל איש אף שאין לו ידיעה מענין האתרג הוא נהנה מאתרג הדר כאילו לבו אומר לו שבעבור זה יחי' לו בשנה הבאה עולם הדר:

ועתה לאחר אותן שתי הקדמות יתבארו ויתורצו אותן ב' הספקות שזכרנו. דהנה בר"ה ויוהכ"פ התפללנו על שנה טובה וכל אחד הי' מחרהר הרהורי תשובה בלבו להיות בשנה הבאה יחודים יותר טובים ממה שהיינו בשנה העברה. ובעבור זה ניתן לנו מצות ד' מינים בחג הסכות אתרג לולב הדס וערבה לדעת ולהבין במה תולה הדבר להטיב מעשינו. ואותן הד' מינים מרמזים לנו שדבר זה תולה במה שנתחזק בשנה הבאה באותן ג' דברים תורה ועבודה וגמ"ח שכדור הארץ עומד ומתקיים עליהם. כי האתרג הוא סמל תבנית כדור הארץ שאנחנו עומדים עליו. ושאר הג' מינים לולב הדס וערבה מרמזים על תורה ועבודה וגמילת חסדים: **לולב** הוא צירוף לו"ב. והוא מרמז לאדם להיות בעל לב טוב לרחם על העניים בנתינת

צדקה ועל הנלחצים בגמילת חסדים. כי מי שאין לו רחמנות בלבו נקרא חסר לב כי לבו לב האבן. ועל זה נאמר והסרותי את לב האבן מבשרכם. ולכך לולב הוא מספר חיי"ם. כי מי שיש לו לב טוב ונותן צדקה וגומל חסדים זוכה לחיים. שנאמר וצדקה תציל ממות. ועל פי זה יתורץ בטוב טעם מפני מה נתנו לכפת תמרים השם לולב. שזהו כדי לרמז לנו על הצירוף לו"לב:

והדס הוא סמל התורה. כי הוא משולש בעלים תלתות כמו שהתורה משולשת שנקראת אוריין תליתאי תורה נביאים וכתובים. וכמו שדרשו חז"ל שההדס יש בו ריח טוב. ולכך הוא מרמז על אלה שיש בהם ריח תורה. וכך הוא על פי גוסח הפייטן כידוע. וגם שתמונת עלי ההדס דומה לתמונת העינים. זה רמז על בעלי תורה מנהיגי העדה שנקראים עיני העדה:

וערבה היא סמל העבודה. כי העלים שלה הן כתבנית שפתים. ולכך ירמזו על העבודה זו תפלה שנעשית ע"י השפתים ככתוב ונשלמה פרים שפתינו:

כל זה ניתן לנו אנשים פשוטים ללמדנו מוסר השכל שקיום האתרג שביד השמאל המורה על כתור תורה תולה בזכות אותן ג' המינים שביד הימין המורים על תורה על עבודה ועל גמילת חסדים. ולכך קיום המצוה היא לקרב בשעת הברכה האגודה של ג' המינים אל האתרג. למען נזכור שאנו מחויבים להתחזק בתורה ועבודה וגמ"ת. כדי שבזכות שלשת אלה יתקיים העולם עם שפע כל טוב מן השמים:

ולפ"ז יתורץ ג"כ בטוב טעם מדוע תקנו לברך על נטילת לולב דוקא. והוא יען כי המדה של לב טוב חביבה למני השי"ת ביותר. כמו שאמרו חז"ל רחמנא לבא בעי וכמו שאמר התנא ריב"ז שלב טוב עולה על הכל:

והנה מעתה עלינו לדעת שלא נברך על הד' מינים כמו בור בלי שום כונה טובה. כי אם אין אנו יכולים לכוון כוונות הנסתרות במצוה זו. אבל על כל פנים מחויבים אנחנו לכוון כוונה טובה הזאת שנתחזק בתורה ועבודה וצדקה וגמ"ח כדי שיתקיים העולם. כמו שמרמזים על ענין זה הארבעה מינים. וענין קיום העולם הוא שבזכות שלשת אלה ישפיע השי"ת עלינו ועל כל ישראל שפע ברכה והצלחה עם בריאות השלימות בשנה הבאה. ושנזכה לראות בבוא לציון גואל במהרה בימינו אמן:

(כז)

דרשה לחג הסוכות

בענין סוכה

בכל חג הסכות אנחנו מתפללים. הרחמן הוא יקים לנו את סכת דוד הנופלת. והוא מגבואת עמוס ט'. ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת וגדרתי את פרציהן והריסותיו אקים וגו'. צריך להבין משמעות הנופלת בזמן בינוני. שלא יתכן כל כך אצל בנין וכל דבר גשמי. שכל נופל בהם הרי כונתו עבר. שנפל ארצה. כמו כי ימצא חלל נופל בשדה. שכונתו הוא נפל. וא"כ מוטב הי' לומר סכת דוד שנפלה. ורק בדבר שאינו גשמי יתכן יותר נופל. כמו חשכה גדולה נופלת. או שלג נופל. אמנם לפעמים נמצא גם בדבר גשמי נופל. כמו ירכך נופלת. וכמו ואולם הר נופל יבול (איוב י"ד) וכמו כמרץ נופל גבעה בחומה נשגבה (ישעי' ל'). אבל אין המכוין שם נפילה מלמעלה למטה (אראבפאלען) רק התפרדות החלקים (צופאלען) כי הפעל נפול הרבה משמעות יש לו. ולפ"ז י"ל שגם כאן סכת דוד הנופלת אין המכוין נפילה פשוטה. רק משמעותו התפרדות החלקים:

ולכדי להבין כונתו נקדים ב' שאלות בענין מצות סוכה. הן אמרה התורה טעם מצות סוכה. למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את ב"י בהוציאי אותם מארץ מצרים. ולכאורה אין מובן מה נלמד מזה. הלא כל הנודדים במדבריות יושבי אוהלים הם. ואין זה כלל מעשה נסים. גם אין מובן אומרו הושבתי. שהי"ל כי בסכות ישבו: שאלה ב': שאנו מתפללים ופרום עלינו סוכת שלומך. מה ענין סוכה להשם שלום ואיזה שייכות יש ביניהם:

אמנם אותן ב' שאלות יתבארו לנכון על פי מה שנראה מן מדרשים ומן הזוה"ק שמה שאמרה התורה בסכות הושבתי את ב"י מוסב על הענגים. שהקב"ה הקיף לישראל במדבר עם ז' ענגים וסיכך עליהם

עליהם מפני שונאים. וגם ידוע מאמר חז"ל שג' מתנות שנתן הקב"ה לישראל במדבר. מן בזכות משה. העננים בזכות אהרן והבאר בזכות מרים. וכוותו של אהרן ידוע מן המשנה. הוי מתלמידיו של אהרן. אוהב שלום ורודף שלום. אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. הרי נאמר בזה שני דברים שהשפיע אהרן על ישראל. א) אחדות ושלום. ב) מקרבן לתורה. ובזכות זה נתן הקב"ה לישראל אותה המתנה שחקיפו העננים אותם במדבר להגן ולסוכך עליהם מכל דבר רע:

ולפ"ז יתורצו לנכון אותן ב' השאלות. כי הטעם של מצות סוכה הוא למען ידעו דורותיכם זה הנס הגדול. שבעננים חושבתי את ב"י במדבר להגן עליהם מכל דבר רע. ושיבינו בזכות מה חי' זה הנס הגדול. רק בזכותו של אהרן שהשריש בישראל אותן שני הכחות. כח של אחדות ושלום. וגם הכח של התקרבות לתורה. וע"י זכרון נס הגדול הזה ילמדו ישראל לדעת ולהבין כי טוב להתחזק באותן שני הכחות של שלום ותורה. ובזכות זה גם בכל דור ודור יסוכך ויגין הקב"ה על עמו ישראל להצילם מכל דבר רע:

וכן יתורץ לפ"ז גם שאלה הב'. כי נכון הוא השייכות של סוכה עם שלום. ינן כי שניהם מחוברים יחדו וזה תולה בזה. שע"י מצות סוכה המזכרת לנו זכותו של אהרן מתחזקים ישראל בכח האחדות והשלום. ולכך אנחנו מתפללים שבזכות זה שיש בישראל אחדות ושלום יסוכך הקב"ה עלינו בסוכת שלום מדה כנגד מדה. ויגן עלינו מכל דבר רע. כמו שהגין וסיכך בסוכת שלומו שהם העננים על דור המדבר בזכותו של אהרן. שעבודתו היתה להשריש בישראל אחדות ושלום:

ועתה לאחר שהוכחנו טעם מצות סוכה להזכיר לנו הנס הגדול של סוכת העננים על דור המדבר. שהי' בזכותו של אהרן ע"י שהשריש בישראל שני הכחות של שלום ושל תורה. יש לחבין שסוכת דוד. היינו מלכות בית דוד. הוא השם התואר שיאות לתאר בו את עם ישראל. והסוכה היא סמל יפה לכלל ישראל. כיון שהקיום של עם ישראל עם מלכות בית דוד תולה בשני כחות האלה שלום ותורה. שעליהם תרמז מצות סוכה. וגם יש לחבין שעל ענין זה מורים ההלכות של דפנות הסוכה וההלכות של סכך הסוכה:

דהנה יש ד' הלכות בדפנות הסוכה. א) סוכה שהיא גבוה למעלה מעשרים אמה פסולה. ב) שהדפנות יוכלו לעמוד ברוח מצויה. ג) שיהיו הנסרים של הדפנות קרובים זה לזה שלא ינשב הרוח בחוזק פנימה. שע"ז יצטער האדם מן הקרירות. ולה יקרא סוכה סריחה. ד) שהדפנות יכולים להיות אף מן דבר המקבל טומאה:

וכן יש ד' הלכות בסכך הסוכה. א) שיהי' גידולו מן הארץ. ב) שלא יהי' דבר המקבל טומאה. ג) שיהי' הסכך סמוך וקרוב אל הדפנות. ד) שיהי' צלתה מרובה מחמתה. ועתה נבאר כל אותן ההלכות אחת לאחת איך שבהן נרמז מוסר השכל לסוכת דוד שהיא סמל כל בית ישראל:

הנה דופני הסוכה הם הסמל של העם ישראל. והלכה א) שלא תהי' גבוה ביותר. ללמד שאין לאיש ישראל להתגאות. אף מי שחננו השי"ת בעושר וכבוד. ככתוב תועבת ה' כל גבה לב. והלכה ב) שהדפנות יוכלו לעמוד ברוח מצויה. ללמד שכל איש ישראל צריך להיות בהתחזקות על דבר אמונתו הקדושה. כי עם ישראל עלולים תמיד שהרבה רוחות רעות יעמדו עליהם להשביתם מן התורה והמצוה. ובמרט בהיותם בגלות. וישראל צריכים להיות עם קשה ערף לטובה שלא יזיזו אותם רוחות הרעות מן האמונה הקדושה. והלכה ג) שהנסרים של הדפנות יהיו קרובים זה לזה. ללמד על שלום ואחדות בישראל שיהיו קרובים זה לזה ואיש את רעהו יעזורו. והלכה ד) שהדפנות יכולים להיות אף מן דבר המקבל טומאה. ללמד שאף אלה המון העם שאינם מתנהגים בשורה ומטמאים עצמם בעבירות הם ג"כ בכלל עם ישראל. כמו שנאמר השוכן אתם בתוך טומאותם. ודרשו חז"ל שאפילו בשעה שהם טמאים השכינה שוכנת ביניהם. וכמו שידוע דרשת חז"ל על הד' מינים אתרג לולב הדס וערבה. שהערבה שאין בה לא טעם ולא ריח היא סמל המון עם שאין בהם טעם של מעשים טובים ולא ריח של תורה. מ"מ צותה התורה לאוגדם באגודה אחת עם שאר המינים החשובים. כי גם הם בכלל ישראל נחשבים. כיון שע"י הרהור תשובה ברגע אחת יכולים להתהפך לצדיקים:

וסכך הסוכה היא הסמל של ראשי בני ישראל והתלמידי חכמים שביניהם. כי כמו שהסכך מסכך ומגין על דופני הסוכה. כן התלמידי חכמים שבכל דור מגינים על הדור. והלכה א) שצריך להיות גידולו מן הארץ. ללמד שלא יהיו בגאות בעבור תורתם וחסידותם. ויזכרו שאדם יסודו מעפר וסופו לעפר. והלכה ב) שלא יהי' דבר המקבל טומאה. ללמד שהת"ח צריך זהירות מן קבלת טומאה. רק יהי' בטהרה כי הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה. ומה שאין מקלקל לאיש פשוט יכול לקלקל לת"ח. והלכה ג) שיהי' הסכך סמוך וקרוב לדופני הסוכה. ללמד שהת"ח מרא דאתרא צריך להיות קרוב גם אל אדם פשוט שיוכל לדבר עמו בטוב ובאהבה. להיות מתלמידיו של אהרן אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. רצה לומר כל מיני בריות. אף עם דופני הסוכה שהם מן דבר

המקבל

המקבל טומאה. והוא הסכך דבר שאינו מקבל טומאה. והלכה ד) שיהי' צלתה מרובה מחמתה. ללמד שיהי' בהתלמידי חכמים די כח להגן על קהלתו בכח תורתו ותפלתו ולהתפלל עליהם. כמו שאמר רשב"ל שלחו מתם לבעי רחמי אתכליא על עליא. דאלמלי עליא לא מתקיימי אתכליא (חולין צב) וכמו שהצל מגין מפני הצער של חום השמש כן יגן הת"ח על אנשי דורו. וזהו כענין ובצל כנפיך תסתירני:

והנה עתה לאחר שהוכחנו איך שהסוכה היא סמל כל בית ישראל הקטנים עם הגדולים. נבוא לתרץ הלשון סוכת דוד הנופלת. שמשמעות נופלת היא התפרדות (צופאלט) כי כל מה שהגלות גמשכת יותר תתפרד ע"י מעשה שטן סוכת דוד יותר ויותר על חלקים קטנים. שהן כתות הרבה. וכל כתה וכתה עוינת זו לזו. אין אחדות ושלום ביניהן רק קנאה ושנאת. ואין לסוכה כזו התואר של סוכת שלום. ואף גם זאת שכאשר דומני הסוכה נופלים ומתפרדים עם מות. ממילא גם חסכך היינו התלמידי חכמים נשפלים ונופלים. כי אין דומני הסוכה תומכין אותם לפרנסם בכבוד. כי הרב אשר נראה ואהוב לכת אחת. אין כת האחרת סובלת אותו. והיא תראה בו רק חסרונות. וע"י שהסכך בשפלות אין דבריו נשמעים ואינו בכח להיות צלתו תגן על קהלתו בראוי להיות:

קיצור הדבר שהגלות גורם לפסול את סכת דוד. הן מצד הדפנות והן מצד הסכך. ועל זה אנחנו מתפללים הרחמן הוא יקים לנו את סכת דוד הנופלת. כמו שהבטיח לנו ע"י חגביא עמוס. ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת וגדרתי את פרציהן. שלא תחיינה מרצות והתפרדות בעם ישראל. רק שיהי' שלום ואחדות ביניהם. ושיהיו תומכים את הסכך ומחוברים אליו. שהתלמידי חכמים יהי' ביכולתם לקרבן לתורה. ועי"ז יהי' עם ישראל סוכת דוד סוכה כשרה הן בדומנותי' והן בסכך שלה. וכאשר עם ישראל יהי' במדרגת סוכה כשרה אז נזכה בודאי לגאולת השלימה במהרה בימינו אמן:

(כח)

דרשה לשמיני עצרת קודם הזכרת נשמות

בענין כבוד התורה

רבותי! כאשר היום טוב של שמיני עצרת הוא גם היום טוב של שמחת תורה, ולכך בכל בתי כנסיות של מנהג ספרד מתחילין לעשות הקפות בליל שמיני עצרת. ובארץ ישראל יום השמיני עצרת הוא היום של שמחת תורה. מובן מעצמו שבזה היום שייך יותר הפסוק „והיית אך שמח". וא"כ יש לשאול איזו שייכות יש להזכרת נשמות עם היום טוב של שמיני עצרת. ועוד שאלה אחת נצרך להבין מה זה הטעם של השם עצרת. ומדוע קראו חז"ל גם לחג השבועות בשם עצרת:

כדי להבין לתרץ אותן שתי השאלות נצרך להקדים הענין של שמחת תורה. אנו רואים שכל נפש ישראל ביום שאנו חוגגים סיום התורה עם התחלת התורה ע"י חתן תורה וחתן בראשית ועושים הקפות לכבד לכל איש עם הקפה, תתמלא לבבם עם רגש של שמחה גילת ורננה לשמוח בשמחת תורה בהתלהבות יתרה, גם משמחים עצמם עם קידושא רבה. ולא נאה הדבר לרמות עצמנו כי כמן חבן שואל ולשמחה מה זו עושה? כי האם באמת למדנו כל התורה וקיימנו מצותיה כראוי מן בראשית עד לעיני כל ישראל:

אבל יש להבין ענין זה ע"פ דברי חז"ל „קודשא בריך הוא, אורייתא וישראל חד אינון". כונתם בזה כי כמו שהקב"ה נצחיות בו בן היא תורתו נצחיות וכן גם עם ישראל עם הנצח הוא. ככתוב „כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם" ולמרות כל הצרות ומאורעות הרעות שסובלים בני יעקב מן אומות העולם שונאי ישראל, שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והזאבים יחרצו שן לטרוף השה פזורה ישראל, הקב"ה מצילנו מידם שלא תשלום בבני יעקב כליה חס ושלום כמו שאין שולטת כליה בתורתנו הקדושה:

וכן כמו שאירע לעם ישראל אירע לתורתנו הקדושה. כי הלא נפקח נא עינינו לראות כמו שכתוב „זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור" לזכור כמה מאורעות רעות עברו על תורתנו הקדושה, כמה מעמים נדונית מאת צוררי ישראל לשרפה, מן עשיפאנים הרשע שר"י עד האינקוויזיציע של ימי

הבינים ועד הזמן האחרון, וכן גם מה שחסבול מן צוררינו מנדינו מעמנו, מן ההעניסטען שמלפנים עד היעוסעקין שבזמננו, וגם כמה פראי אנשים קלי הדעת חרצו שיניהם לעשות בקרת על התורה להאפיל והכות המאור שבה, ולמרות כל זה עוד לא נגרע ולא נחסר ממנה אף אות אחת, ועדיין היא בשלמות כמו ביום קבלת התורה מהר סיני. מזה יש לראות ולהבין שתורתנו הקדושה היא תורה מן השמים, ושהיא נצחיות, וכמוה כן גם עם ישראל שקבלו התורה עם הנצח הוא, שניתנה מתנה נצחיות לעם הנצח מאת הבורא הנצחי. וזהו שאמרו חז"ל קוב"ה אורייתא וישראל חד אינון:

ומלבד זה יש שתי ראיות חזקות שעם ישראל מקושר עם התורה בדרך כלל, וגם שכל אחד מישראל מקושר עם התורה בפני עצמו בדרך פרט:

ההתקשרות שבדרך כלל הוא על פי הידוע שבתורה הקדושה נמצא ששים רבוא אותיות כחושבן מספר נפשות ישראל ששים רבוא שעמדו אצל הר סיני בקבלת התורה. וחז"ל נתנו סימן על זה שהשם „ישראל" הוא ראשי תיבות יש ששים רבוא אותיות לתורה. זאת היא ראי' חזקה על קשר עם ישראל עם התורה הקדושה בדרך כלל:

וההתקשרות של כל אחד מישראל בפני עצמו עם התורה בדרך פרט היא על פי הידוע שגוף כל אחד מישראל הוא סמל התורה, כיון שיש באדם רמ"ח אברים ושס"ה גידים שהם כנגד רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה שבתורה. הרי עוד ראי' חזקה על קשר כל אחד מישראל עם התורה בדרך פרט:

מכל זה יש להבין ענין השמחה הגדולה שתתעורר בישראל ביום שמיני עצרת ושמחת תורה, שאה הוא מפני שכל אחד מישראל, מלבד שיש לו התקשרות עם התורה בדרך כלל של כל עם ישראל עוד יש לו התקשרות כפולה מצד עצמו כמו שהוא, יהי' איך שהוא, אבל יען כי נמצא באדם רמ"ח אברים ושס"ה גידים שהם סמל התרי"ג מצות שבתורה, ולכך בהגיע היום טוב של שמיני עצרת ושמחת תורה, בעת שכל ישראל חוגגים סיום התורה עם התחלת התורה שהן התיבות „כל ישראל בראשית", שזה רמז שכל ישראל ידמו להתורה שנקראת „ראשית", כמו שאמרו חז"ל אין ראשית אלא תורה, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו. וענין ההשתוות הוא שכמו התורה שנקראת ראשית היא נצחיות כן גם כל ישראל הם עם הנצחי, מזה נתעורר בלב כל אחד מישראל מקור של שמחה אמתית, וכל פה ימלא ברננה של שישו ושמחו בשמחת תורה ברגש אהבה רבה ע"י החגיגה של סיום התורה עם התחלת התורה שהן התיבות „כל ישראל בראשית". והמבין יבין לתרץ בזה מדוע נרשם טעם טמחא תחת לעיני. וכן נרשם טפחא תחת בראשית. להראות הקשר של סיום התורה עם התחלת התורה:

עתה יש להבין איך לתרץ שתי השאלות שהתחלנו בהן זה הדרוש, כי נכון ומתאים השם עצרת גם על חג השבועות כמו על היו"ט של שמיני עצרת. יען כי השם עצרת משמעותו הוא אספה גדולה, והיינו אספת אנשים החיים ביחד עם הנשמות שכלם מתקיימים בזכות התורה. וכמו שבחג השבועות התאספו כל הנשמות להיות יחד עם אנשים החיים במעמד הר סיני לקבלת התורה, ככתוב בפרשת ואתחנן „לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי זותנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים". כן גם ביום שמיני העצרת ושמחת תורה נאספין הנשמות להיות יחד עם אנשים החיים לקחת חבל בשמחה הגדולה של סיום התורה עם התחלת התורה, כי כמו אנשים החיים כן גם כל הנשמות שואפים היות מן אור התורה:

ובדרך זה יתורץ ג"כ השייכות של הזכרת נשמות ביום שמיני עצרת. כי בזה אנחנו מתפללים בעד הנשמות ונודרים לצדקה בערן על מוסדות הקדושות, כדי לכפר על הנשמות ולפדותן מכל עונש, כמו שדרשו חז"ל על הפסוק „כפר לעמך ישראל אשר פדית". לעמך ישראל אלו החיים, אשר פדית אלו המתים. וע"י שיפטרו הנשמות מכל עונש ישתחררו שיוכלו לבוא להתאסף עם אנשים החיים לקחת חבל בשמחה הגדולה של שמחת תורה. כי התורה עץ חיים היא הן לאנשים החיים והן להנשמות:

סוף דבר שאני מזהיר לכם בשני ענינים נחוצים. ראשית שתזכרו לנדור צדקה בשעת הזכרת נשמות, ואל תאמרו לשקר „בעבור שאני נודר לצדקה בעדו" בעת שאתם מתפללים לעשות טובה להנשמות. והשנית שכאשר תשמחו ותרקדו עם התורה בשעת ההקפות עליכם לדעת ולהבין שבעל ההקפה הוא בבחינת חתן, והתורה היא בבחינת כלה. ולכך מחויב כל אחד לקבל על עצמו עול התורה לקיים מה שכתוב בה ולהיות בשלום ובאהבה עם התורה. ומי שהוא ברוגז עם

עם התורה ואינו שבע רצון ממנה איך יעיז עלינו זכות התורה להצילנו מכל מיני ברות פניו כנגדה לרקד עמה מחול של ברונז. לכן ומכל מיני חלאים, והשי"ת ישפיע לנו שנה חזקו והתחזקו שישו ושמחו באמת בשמחת תורה טובה ומתוקה. ולזכות לגאולה השלימה במהרה לאהוב אותה לשמור ולקיים מצותיה. ועי"ז תגן בימינו אמן:

(כט)

דרוש לחנוכה

בענין ת"ת וחינוך הבנים

יונים נקבצו עלי אזי בימי חשמנים. ופרצו חומת מגדלי וטמאו כל השמנים. ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים:

אם עם ישראל מזמרים בחנוכה זה הזמר בשמחה. מסתמא נאמר ברוח הקודש או שנתקדש בפיות עם ישראל כאילו נאמר ברוח הקודש. ולכך כדאי לדקדק ולעיין בחיבותיו ובאותיותיו. דהנה בגמרא שבת מובא שאחר המלחמה עם היונים בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהי' מונח בחותמו של כה"ג. ולא הי' בו להדליק אלא יום אחד. נעשה בו נס שהדליקו ממנו שמנה ימים. לפי זה נראה דהי' צריך לומר ומנותר הקנקן או ומהקנקן הנותר נעשה נס לשושנים. גם צריך להבין טעם מדוע יתאר כאן לעם ישראל בתואר שושנים:

אמנם יש להצמיח בזה כונה עמוקה עד"ר רמז ללמוד מזה מוסר השכל. בהקדם מה שמובא בחורתנו הקדושה שכאשר ברח יעקב אבינו מן בית חותנו לבן הארמי עם נשיו ואחד עשר ילדיו. ויהי כאשר הגיע למקום נחל יבק נאמר. ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו. ובענין זה נתנו לנו חז"ל בגמרא חולין (צא) ציור ברור בפרטיות מה שאירע שם. ר' אלעזר אומר שנשתייר או שחזר על אדות מכים קטנים. ונראה משמיות דבריו שחזר ועבר את הנחל להביא אליו את הפכים קטנים ששכח בעבר השני של הנהר. ושם נפל עליו המלאך שרו של עשו להלחם עמו:

אבל קשה להבין מה שהתורה מספרת בחנם דברים של מה בכך. להודיע לנו שבשביל פכים קטנים חזר יעקב ועבר את הנחל. ולמה לנו לדעת זאת בשביל איזה חפצים חזר. כאילו דוקא הפכים קטנים היו הסבה לאותה המלחמה. ומדוע. ועוד יש להתפלא בענין זה על מה שמובא שם בגמרא פלוגתא של ג' אמוראים באיזה דמות התראה אז שרו של עשו אל יעקב. ר' שמואל בר נחמני אומר כנכרי נדמה לו. ר' שמואל בר אחא אומר כתלמיד חכם נדמה לו. ועוד יש דיעה ג' במדרש כרועה צאן נדמה לו. ואין מובן פלוגתא הרחוקה כל כך חילוקי דיעות הגדולת שזה אומר כנכרי נדמה לו וזה אומר להיפוך לגמרי שכת"ח נדמה לו. והשלישי יעשה פשרה ויכריע ביניהם. כרועה צאן נדמה לו:

ובאמת י"ל שאלו ואלו דא"ח ואין כאן פלוגתא רחוקה רק שאחד מוסיף על דברי חבירו. וכך הי' שכל ג' דמותים האלה נראו בו. דהנה מלחמת יעקב אבינו עם המלאך שרו של עשו היתה אז על דורי דורות וביותר על עיקבתא דמשיחא. כמו שאנו רואים בימים האלה מעשה שטן שיורד ומסטין ומפתה ביותר בערים הגדולות להמנהיגים של הקהלות אשר הם לדאבוננו רחוקים מן היהדות של ישראל סבא הנשרשת בלבבות החרדים. ואותן המנהיגים שנקראים מפני הדור הם ידם על העליונה לשמוע לעצת השטן לקבל לבתי הת"ת מלמדים אנשי בליעל הלועגים על דברי תורתנו הקדושה. פוקרים וכופרים בעיקר. ושהם ירעו הצאן קדשים תינוקות של בית רבן. באשר שהם משכילים ובעלי דקדוק. והנה מלמדים האלה ג' דמותים להם ובעלי תלת פרצופין. הם מגולחים ומלובשים ככנכרים בלי בגד של ארבע כנפות מצויצת. וקרקפתא דלא מנח תפילין. וכל רואיהם ידמה כי נכרי הוא זה. אבל למרות כל זה הוא יתפאר שהנהו משכיל ות"ת. ידען גדול בתנ"ך. בעל דקדוק ויודע ללמד עם הילדים עברית "בעורית". כלומר לעור עיניהם שתורתנו הקדושה היא רק "לעגענדא" ולא יותר. ובאמת הרי זה בור ועם הארץ בצניני תורתנו הקדושה. ואין זה כי אם בהמה נדמה בדמיון שוא

שהוא ת"ח. ואלה הם המתפרצים להיות רועי צאן קדשים שלנו שהם כעין שרו של עשו שהתראה אז להלחם עם יעקב בדמות של תלת מרצופין, בדמות נגרי בדמות ת"ח ובדמות רועה צאן קדשים:

ומטעם של קרובים מה שאנו רואים בעינינו נוכל להבין טובן של רחוקים. ענין המלחמה שהיתה אז בין יעקב אבינו ובין המלאך שרו של עשו שהוא השטן בכל דור ודור על אדות פכים הקטנים. הלא הם הצאן קדשים ילדי ישראל תינוקות של בית רבן. וענין פכים קטנים יש להבין עד"ר הכתוב שאמר שלמה המלך. ושמן על ראשך אל יחסר. שמן ירמז על חכמת התורה כמו שאמרו חז"ל שהתורה דומה לשמן כי כמו שמן תחלתו מר ומופו מתוק כן התורה. וכמו השמן עליון על כל המשקים כן חכמת התורה גבוה על כל שאר החכמות שבעולם. וזהו שהזהיר שלמה שכל איש מחויב לראות שאל יחסר שמן על ראשו. זו חכמת התורה. ולכך נוכל לתאר לכל בן תורה שהוא דומה לקנקן עם שמן. וילדי ישראל תינוקות של בית רבן שיש בהם מעט תורה יש לדמותם לפכים קטנים אשר יכילו רק מעט שמן:

ולפ"ז כך יפורש הענין בדרך רמז. ויותר יעקב לבדו. יעקב אבינו ראה אז ברוח הקודש אריכת הגלות האחרון הדומה ללילה. וראה שבעקבותא דמשיחא חוצפא יסגי והאפיקורסות תקנן בלבבות פני הדור לבחור מלמדים בבתי ת"ת אשר ישחיתו את הפכים הקטנים להסירם מן היהדות. ודאג ופחד יעקב על אדות ויותר יעקב לבדו. והוא שפחד ודאג על דור דורים בעקבותא דמשיחא מן ישאר יעקב. ר"ל דור הזקן יותר לבדו דבוק ביהדות בלתי דור הצעיר שיהיו נשחתים ומקולקלים עוד בהיותם פכים קטנים תינוקות של בית רבן. וכאשר אך הציג יעקב רגליו על אדמת ארץ ישראל במקום מעבר יבק היתה ראשית עבודתו לפעול בשמים להחליש כח השטן שלא תהי' לו שליטה כל כך על הפכים קטנים. ובשביל זה ויאבק איש עמו זה המלאך שרו של עשו שהוא גם השטן שהתייצב לפניו בדמות תלת פרצופין כגוי וכת"ח וכרועה צאן. וחפץ לנצח יעקב שרק מלמדים כאלה שהם בדמות אותן תלת פרצופין הם יהיו רועה צאן קדשים תינוקות של בית רבן. ורק הם יחנכו את הפכים הקטנים כטוב בעיניהם:

ובזה יובן ג"כ מה שמובא במד"ר עה"פ ויאבק איש עמו וגו'. שהעלו אבק עד כסא הכבוד. וזה פלא. וע"פ דרכנו יובן הכונה לרמז שאותה המלחמה היתה בענין הנוגע לכסא הכבוד. והמלחמה נמשכה עד עלות השחר. ר"ל שנלחמו על כל זמן משך הגלות הדומה ללילה. עד עלות השחר. ר"ל עד שיתנוצץ לעם ישראל אור אילת השחר המרמז על אור הגאולה שיופיע אורו של המשיח בן דוד. ויעביר מן העולם חשכת הגלות שהיא השכת הכפירה והאפיקורסית:

ועל זה נאמר וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו. ואיתא בזוה"ק סוה מרמז על התמכין דאורייתא. כי כמו שהירך נתמך עליו הגוף כן העשירים שבדור מחויבים להיות תמכין דאורייתא בעושרם לייסד ישיבות ות"ת עם מלמדים ת"ח יראים ושלמים. אבל זה השטן נגע בכף ירך יעקב למנוע אותם שלא יתמכו ירך יעקב ישראל סבא. ובשביל זה סובלים עם ישראל בעקבותא דמשיחא על שנשאר יעקב צולע על ירכו באין תמיכה להישיבות ובתי ת"ת שלומדים בהם על פי רוחו של ישראל סבא:

עתה. נשובה לדבר במה שהתחלנו בענין הנס חנוכה. דהנה ידוע ומפורסם שאז בימי מתתיהו כהן גדול גברה על ישראל עוז ממלכת היונים מלכות הרשעה להשכיחם מן תורתנו הקדושה ולהעבירם על הדת. והכניסו בישראל הקולטר שלהם חכמת היונית המתנגדת להיהדות ע"י שהיו מיסדים בתי ספר שלהם שילמדו בהם הפכים קטנים ילדי ישראל. ועי"ז כמעט כל הדור הצעיר נפלו ברשה זו שטמנו היונים בשבילם. והיו נקראים בשם „העלעניסטין" כמו שיש לנו היום בארץ רוסיא „קאמוניסטין" הכופרים בבורא ובתורה. ועוד מאנסים גם לדור הזקן להעבירם על הדת:

אבל החשמונאים נצחו את היונים ע"י הכח והזכות של ישראל סבא שפעל אז בהלחמו עם שרו של עשו שלא יוכל לשלוט כל כך על הפכים קטנים. והנס שנעשה ע"י פך השמן להאיר את המנורה הוא להודיע לעם ישראל שלא ע"י כח טבעי נצחו החשמונאים. כי אם הנצחון שנצח אז יעקב אבינו לשרו של עשו על דבר הפכים קטנים היא שעמדה להם לנצח את היונים. כי יעקב אבינו בהלחמו עם שרו של עשו בשביל הפכים קטנים פעל על דורי דורים שלא יוכל שרו של עשו שהוא השטן לשלוט על הפכים קטנים ילדי ישראל להמיל ברשתו את הדור הצעיר:

ועתה יובן דברי הזמר. יונים נקבצו עלי אזי בימי חשמנים. ופרצו חומת מגדלי וטמאו כל השמנים. כונתו שפרצו גדר הצניעות שהי' שורר בישראל. וטמאו כל השמנים. כונתו שטמאו כל חכמות תורתנו הקדושה ע"י חכמת היונית שעיקרה כפירה ואפיקורסית. ומנותר קנקנים. כלומר ממה שנאמר בתורה ויותר יעקב לבדו. שנשאר לבדו להלחם עם שרו של עשו על דבר הפכים קטנים שלא תהי' לו שליטה עליהם. מזה הכח שפעל אז ישראל סבא נעשה גם לשושנים. שילדי ישראל הדומים לשושנים

לבושנים לא יפלו ברשת היונים, דק שישארו אצלנו ללמוד תורה ברוחו של ישראל סבא. ולזכרון זה הנצחון תקנו חז"ל להאיר נרות חנוכה במכים קטנים, להראות שנצחנו את היונים שיאיר אצלנו אור התורה והמצוה. ככתוב כי נר מצוה ותורה אור. וכן תאריך מלחמה זו עד עלות השחר. כלומר עד שירחם השי"ת על עמו ישראל להעביר חשכת הגלות הדומה ללילה ויאיר לנו אור השחר זה האור של גאולה שלימה במהרה בימינו אמן:

(ל)

דרשה לשבת חנוכה

בענין שבת מילה וחודש

היום שבת חנוכה אנו שמחים ואומרים הלל שלם לזכר הנצחון של החשמונאים על חילות יון. וזה ידוע שבכל השנים נקראת פרשת מקץ בשבת חנוכה. וצריך להבין השייכות של יציאת יוסף מבית האסורים לחנוכה. ובהפטרה לשבת חנוכה נאמרה מראת המנורה שראה זכריה הנביא. ראיתי והנה מנרת זהב כלה וגלה על ראשה ושבעה נרותיה עליה וגו', ומסיים ויאמר המלאך זה דבר ה' אל זרובבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות. וצריך לחבין השייכות של הפטרה זו לשבת חנוכה. ואם בשביל מנורת זהב. הלא שם שבעה נרות ובחנוכה שמנה נרות. גם צריך להבין למה אנו עושים זכר לנס חנוכה בחדלקת נרות ולא במשתה וסעודה כמו בפורים:

כדי להבין כל זה נקדים דברי חז"ל במדרש רבה. וזה לשונו. ויהי מקץ. הה"ד קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אופל וצלמות. זמן נתן לעולם כמה שגים יעשה באפלה. ומאי טעם קץ שם לחשך. שכל זמן שיצה"ר בעולם אופל וצלמות בעולם. נעקר יצה"ר מן העולם אין אופל וצלמות בעולם. ד"א קץ שם לחשך. זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפלה בבית האסורים. כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום. ע"כ. מן שתי אלה הדרשות יש לראות שהמדרש מדמה גאולה השלימה שאנו מצפים עלי' שאז תהי' יציאת העולם מן האפלה וחשכות הגלות. שהיא החשכות הבאה מן יצה"ר השולט בעולם. לגאולת יוסף שיצא מבית האסורים. עתה צריך להבין כוונת חז"ל במה יש להשוות אותן שתי הגאולות זו לזו:

כל זה יש להבין על פי המובא בש"ס ומדרשים שהמן גזר על הגוף להשמיד להרג ולאבד. ולכך אנו עושים זכר לנס בשמחה בשמיות של אכילה ושתי' בסעודת פורים. אבל מלכות יון גזרה לטמא נשמת ישראל ע"י כפירה בתורה ובאמונה. ולכך גזרה להשבית את ישראל מן הג' מצות. שבת. חודש. מילה. שהן יסוד היהדות. ועיקר מגמתם ברשעתם הי' שעי"ז יתבולל ישראל עמהם. וכך הי' שכמה אלפים מישראל השליכו מעליהם עול התורה והמצוה. והיו נקראים בשם "העלעניסטין". כי אלו הג' מצות הן כמו חומות ברזל להבדיל את ישראל מן העמים. שמירת שבת מבדיל בין ישראל לעמים. ובשביל זה אמרו חז"ל גוי ששבת חייב מיתה. חודש. הוא מה שישראל בלבדם מונים לחשבון מולד הלבנה. וזה מבדיל בין ישראל לעמים. מילה. מצוה זו מבדלת בין ישראל לעמים בגוף התינוק כל ימי חייו:

ועפ"ז יובן מה שתקנו חז"ל לעשות זכר לנס חנוכה בחדלקת נרות. כי יש שני דברים שנקראים בשם נר. שהן התורה ונשמת ישראל. התורה שכתוב כי נר מצוה ותורה אור. והנשמה שכתוב נר ה' נשמת אדם. וכיון שהיונים בקשו להחשיך אור נשמות ישראל שהן נר ה' ע"י חכמת יונית שהיא כולה אפיקורסית המתנגדת להתורה הקדושה. וכאשר נצחום החשמונאים נתבטל חשכת היונים וחזרה נשמת ישראל להאיר בנר מצוה ותורה אור. כמו שאנו אומרים וזדים ביד עוסקי תורתך. לכך אנו עושים זכר לנס חנוכה בחדלקת נרות. ולא בסעודת של אכילה ושתי' גשמיות כמו בפורים:

והנה מה דהוה הוה. אבל עיקר היותר גדול הוא שאנו צריכים להבין מה תלמד לנו הנס חנוכה והנרות הללו על דורות הללו. כמאמר הכתוב זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור:

אמנם זה דבר ידוע שהגלות נמשל לחשכת לילה. כמו שאמר ישעי' הנביא שומר מה מלילה שומר מה מליל. ואם נשקל במשקולת גלות יון שמאז ומקדם עם כובד הגלות שבדורות הללו נוכל לומר

כי שום חמה. שעיקר חשבת הגלות הוא מה שגם עתה עומדים אוה"ע על עם ישראל. אם לא בדרך גזרה נעשה זאת בדרך עקיתון להשכיחם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך שהתורה תשתכח מישראל ושיתבוללו ישראל בין העמים. ותחת שבגלות יון הי' כובד הגזרה על הג' מצות שבת חודש מילה שהן יסוד היהדות. כן בדורות הללו תסבול כנסת ישראל מן דוחק עול הגלות שיתבטלו מן ג' מצות שהן יסוד היהדות. חינוך הבנים. שבת. כשרות. וע"י ביטול שלש אלה המצות נקל ליצר הרע להסיתם ולהמשיכם שיתבוללו ח"ו עם האומות. כי אם אין חינוך הבנים על טהרת הקודש. רק שעיקר חינוכם הוא בבתי ספר של עמי הארץ. צרה זו מביאה לשכחת התורה מילדי ישראל ושיתחברו עם ילדי האומות ככתוב ובילדי נכרים ישפיקו. וכתיב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם. וידוע גזרת המלך אחז מה שאמר. אם אין גדיים אין תישים וביטל כל בתי ת"ת. וכן אם אין שמירת שבת צרה זו מביאה ג"כ לשכחת התורה ושיתבוללו ישראל בין העמים. וכן אם אין כשרות ואין ישראל נזהרים מאכלות אסורות. צרה זו מביאה ג"כ לשכחת התורה כי המוח והשכל נטמטם והדם שבעורקים נטרף. וגם זאת מביא שיתבוללו ישראל עם האומות. כיון שהיהודי עם א"י אוכלים ושותים יחד בשוה. והתחלת צרה זו היא מה שאין מדקדקים לקנות בשר כשר שאין בו סמן טרפות. ועבירה גוררת עבירה. עד שהיצה"ר ממיל את האדם בחשכת אפלה להיות הכסיל בחושך הולך בלי עול תורה ומצוה ולעשות כשרירת לבו הרע:

ועל חשכת הגלות הזאת של הדור האחרון התנבא מיכה הנביא ואמר. בן מנבל אב בת קמה באמה כלה בחמותה אויבי איש אנשי ביתו. כמו שאנו רואים שכל זה נתקיים בדורות הללו. בן מנבל אב. מפני שלא נתחנך על פי התורה. האב הוא מן הדור הקודם והבן מן הדור האחרון שנתחנך בהפקרות. וכן בת קמה באמה כלה בחמותה. שהאם והחמות הן צנועות מן הדור הקודם. והבת והכלה משחקות מהן ושונאות אותן. אויבי איש אנשי ביתו. על שהם הורעלו בהאפיקורסות הסאציאלי לאמר שלך שלי:

ועוד עינינו רואות צרות חדשות אשר לא שערום אבותינו. כי החשך אפלה של היצה"ר התגברה מאד. והוא סרס כנפיו השחורים גם על קהלות שהם חפשים בדעתם בלי עול תורה ומצות. והם העשירים שבדור שנשמותיהם מן הערב רב. ויש להם בתי כנסיות ימים בתבנית אותן של גויי הארץ. ובוחרים להם רע"בי' כרצונם לעשות כרצון איש ואיש. ומשימים בטפות של מלאך חמות לשבח אמונות זרות. והרבה צוה"ז יש להם. ולעומתם הרבנים התרדים על דא"ח הם במצב השפל ובלי מרגסה. וכל זה מביא חשך אפלה בעולם היהדות:

וכדי שכנסת ישראל התרדים אל יתיאשו ח"ו בגלות אומר עוד הנביא מיכה. אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי. כי אשב בחשך ה' אור לי. שבעת קץ הגאולה השי"ת בעצמו בכחו הגדול יופיע ויקים לכנסת ישראל מן העפר להוציאם מאפלה לאורה. וזהו שכתיב ה' אור לי. כי כמו שהגלות נקרא חשך אפלה כן לעומת זה נקראת הגאולה בשם אור. ואז יתקיים בישראל ככתוב העם ההולכים בחשך ראו אור גדול:

ועיף הנ"ל יש להבין מה שנדרש במדרש על הפסוק ויהי מקץ. הה"ד קץ שם לחשך וגו' על ענין חשך אפלה של שליטת יצה"ר בזמן הגלות. וגם על ענין יציאת יוסף מבית האסורים. כי זה ידוע שכל מעשה אבות סימן לבנים. ומה שישב יוסף י"ב שנה במאסר ונתענה שם על חנם רק לבעבור היהדות שלו. זאת היא סמל הגלות של עם ישראל. וכמו שיוסף לא ידע מאין יבוא עזרו. ופנה אל רהבים זה שר המשקים אולי על ידו תבא לו ישועה. וכשבא קץ גאולתו באה לו ישועה פתאומית לא ע"י פעולה שלו כי אם בכח עליון בלבד שהוא חלום פרעה. ומרמז לנו המדרש שכמו כן תהי' גאולה השלימה לעם ישראל בכח עליון בלבד ולא ע"פ דרך הטבע:

ובזה יובן ג"כ השייכות של פרשת מקץ שהוא ענין הישועה איך שיצא יוסף מבית האסורים לנס חנוכה. כי שתי אלה הישועות שוות הנה שהיו שלא בדרך הטבע כי אם בנס שלמעלה מדרך הטבע מבית האסורים יצא למלוך. וכן בנס חנוכה הי' הנס למעלה מדרך הטבע מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מועטים:

וכן יובן עתה טעם ההפטרה לשבת חנוכה ענין הנבואה שראה זכרי' הנביא מראת המנורה. ולאחר ששאל זכרי' להמלאך על מה תורה מראה המנורה שראה. השיב לו המלאך זה דבר ה' אל זרובבל לאמר. לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות. ברוחי פי' ברצוני. שכאשר יבוא הקץ לחשך אפילת של הגלות אז תהי' ישועת ישראל כמו שהי' בנס חנוכה למעלה מדרך הטבע מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מועטים. וכמו שנאמר בפרשת מקץ ישועת יוסף למעלה מדרך הטבע ובהיסח הדעת יצא מבית האסורים למלוך. כן תהי' גאולת ישראל ע"י ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו אמן:

(ל"א)

מה שדרשתי בשבת חנוכה שנת תרצ"א לכבוד חגיגת יובל השבעים שלי

במסכת שבת (כא:) ת"ר מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין נר לכל או"א. והמהדרין מן המהדרין בש"א יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פותח והולך. ובה"א יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך. אמר עולא פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא חד אמר טעמא דב"ש כנגד ימים הנכנסין וטעמא דב"ה כנגד ימים היוצאין. וחד אמר טעמא דב"ש כנגד פרי החג וטעמא דב"ה דמעלין בקודש ואין מורידין. ארבב"ח א"ר יוחנן שני זקנים היו בצידון אחד עשה כב"ש ואחד עשה כב"ה. זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקודש ואין מורידין:

ואיתא בתוסד"ח והמהדרין מן המהדרין. נראה לר"י דב"ש וב"ה לא קיימי אלא אנר איש וביתו. שכן יש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר שהוא כנגד ימים הנכנסים או היוצאים. אבל אם עושה נר לכל אחד אפילו יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא שיסברו שכך יש בני אדם בבית. עכ"ל:

והרמב"ם ז"ל בפרק ד' מהלכות חנוכה כתב שהמהדרין מדליקין נרות כמנין אנשי הבית נר לכל או"א. והמהדרין יותר מדליקין נר לכל אחד בלילה הראשון ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד לכל אחד ואחד. והיינו שהמהדרין מן המהדרין עושין גם מה שהמהדרין עושין להדליק נר אחד לכל אחד ואחד מבני הבית. וכן מוסיפין בכל לילה למנין נרות של לי"ל ראשון. ויש להקשות על הרמב"ם קושית התוספות דאם יעשה נר לכל אחד אפילו יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא. שיסברו שכך יש בני אדם בבית:

וכדי ליישב שיטת הרמב"ם נקדים שצריך להבין במה פליגי הנך תרי אמוראי במערבא. ואיזה נפקא מינה יש לדינא בשני הטעמים שלהם. ועוד קשה בגמרא לאיזה ענין מביא המעשה של שני הזקנים שהיו בצידון. וכן גם האלפסי הביא הך מעשה דשני הזקנים. וכי דרכו של האלפסי להביא מעשיות בחנם. הלא פוסק הוא מלקט הלכות ולא מעשיות:

ונראה לפע"ד לומר בס"ד דמה שכתבו התוס' דהמהדמה"מ לא קיימי אלא אנר איש וביתו. הוא רק אליבא דמאן דאמר במערבא טעמא דב"ש וב"ה כנגד ימים הנכנסין או היוצאין. שכן יש יותר הידור דאיכא היכרא בנרות איזה יום חנוכה הוא. אבל אליבא דמאן דאמר במערבא טעמא דב"ש וב"ה כנגד פרי החג ומעלין בקודש שפיר יכול להיות דהמהדרין מן המהדרין קיימי אנר לכל אחד ואחד:

ועפ"ז יש לומר דהנך תרי אמוראי דבמערבא פליגי בזה. דמאן דאמר טעמא דב"ש וב"ה כנגד ימים הנכנסין או היוצאין כי היכי דלהוי היכרא בימים סובר דהמהדמה"מ לא קיימי אלא אנר איש וביתו. ומאן דאמר טעמייהו דב"ש וב"ה כנגד פרי החג ומעלין בקודש סובר דהמהדרין מן המהדרין קיימי אנר לכל אחד ואחד:

ולפי זה יתורץ לאיזה ענין מייתי הגמרא והאלפסי מעשה דשני הזקנים שהיו בצידון. והוא כדי להביא ראי' מהם דשני הטעמים כנגד פרי החג ודמעלין בקודש הם העיקר. ולא כמאן דאמר דטעמייהו כנגד ימים הנכנסין או היוצאין:

ועתה יתורץ ג"כ פסק הרמב"ם ז"ל דהמהדרין מן המהדרין עושין גם מה שהמהדרין עושין נר לכל אחד ואחד. משום דהכי מוכח בגמרא ובאלפסי מדמביאין המעשה דשני הזקנים שהיו בצידון. משמע דהנך טעמי שנתנו שני הזקנים הם העיקר. ולא הטעם שכנגד ימים הנכנסין או היוצאין. וממילא אזדא לה קושית התוספות:

אמנם עוד נצטרך להבין מה זו ראי' שהביא הגמרא והאלפסי והרמב"ם מן שני הזקנים שהיו בצידון. דכיון שהם נתנו אלו הטעמים לדבריהם מסתמא כך הוא להלכה. כלום חסר זקנים בעולם. הלא יכול להיות שזקנים אחרים נתנו טעמים לדבריהם כנגד ימים הנכנסין או היוצאין. עוד קשה מה זה ענין לכאן יחוס של זקנים. ולא אמר תרי אמוראי או שני תלמידי חכמים:

ויש לתרץ על פי מה דאיתא במסכת סוטה (מט.) א"ר אילעאי שני תלמידי חכמים הדרין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה. אחד מת ואחד גולה. ולפי זה קשה איך האריכו ימים ושנים אותן שני זקנים שהיו בעיר אחת. הלא לא היו נוחין זה לזה בהלכה כיון שאחד עשה כב"ש ואחד עשה כב"ה.

אבל הגמרא מתרץ קושיא זו על אחר:

ונצטרך

ונצרך להקדים להבין היטב מה זה הענין שאין נוחין זה לזה בהלכה. דהנה בודאי אם יש שני רבנים הדרין בעיר אחת והם מחולקין בזה טמקיימין מצוה אחת בשני אופנים חלוקים. כיון שיש לכל אחד טעם אחר או כונה אחרת בקיום מצוה זו. דהיינו שאחד מהם ספרדי והשני אשכנזי או שאחד חסיד ואחד מתנגד. אחד מניח רק תפילין דרש"י ואחד מניח גם תפילין דר"ת. אחד עושה בנטילת לולב הנענועים כמנהג אשכנז והשני עושה כמנהג ספרד ועוד כדומה לזה שיש לכל אופן קיום המצוה טעם אחר וכונה אחרת. לאחד נראה כך ולהשני נראה כך. ודאי דאין ענין זה נכנס בגדר שאין נוחין זה לזה בהלכה. ואדרבא שעי"ז מרווחת המצוה יותר טעמים ויותר כונות. ומכל שכן שאם הם מחולקים לגמרי בהלכה אחת. דהיינו שאחד פוסק כהט"ז ואחד פוסק כהש"ך משום שלזה נראין יותר דברי הט"ז ולזה נראין יותר דברי הש"ך. הרי זה כעין כל הפלוגתות שבש"ס ופוסקים. הגם שהרבה מהם ישבו בעיר אחת לא נענשו בשביל חילוקי דיעות והאריכו ימים ושנים. אבל כאשר שני רבנים יושבים בעיר אחת ומקיימים מצוה אחת בשני אופנים. ואין לשני האופנים רק טעם אחד. א"כ אין מצוה זו מרווחת כלל מן שני אופני הקיום שלה. אז נכנס ענין זה בגדר שאין נוחין זה לזה בהלכה. ואין זה כי אם ריח מחלוקת או אבק של גיאות. שהלא מוטב שיסכימו שניהם לקיים המצוה באופן אחד ולא יתגודדו ולא יריבו על חנם:

ודוגה כן הדבר במצות הדלקת נר חנוכה. כאשר שני רבנים היושבים בעיר אחת עושה אחד כב"ש ואחד עושה כב"ה. אם הם נותנים טעמים לדבריהם כנגד ימים הנכנסין או היוצאין. הרי אותן שני הטעמים הם רק ענין אחד. כדי שיהי' הידור מצוה להכיר במספר הנרות איזה יום חנוכה הוא. כי כמו שיש זה ההיכר במוחת והולך כן יש זה ההיכר במוסיף והולך. וכיון ששני אופני קיום מצוה זו יש להם רק טעם אחד. א"כ למה להם לקיים המצוה באופנים חלוקים ולריב על חנם. ענין זה נכנס בגדר שאין נוחין זה לזה בהלכה. כי הרי מוטב ויפה להם להיות נוחין זה לזה בהלכה שיעשו שלום ויסכימו יחד לקיים מצוה זו או באופן של מוחת והולך או באופן של מוסיף והולך כי הכל אחד. אבל אם רב אחד נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג ורב השני נותן טעם לדבריו דמעלין בקודש ואין מורידין. הרי אז כיון שכל אחד יש לו טעם אחר וכונה אחרת בקיום מצוה זו. לכך אין ענין זה נכנס בגדר של שני ת"ח הדרין בעיר אחת שאין נוחין זה לזה בהלכה. ואין חל עליהם העונש שא"ר אילעי כי אם אורך ימים בימינה:

עתה מובן בטוב טעם איך שהגמרא והאלפסי והרמב"ם מביאין ראי' מן השני זקנים שהיו בעיר אחת עיר צידון. שאחד עשת כב"ש ואחד עשה כב"ה. הרי לא היו נוחים זה לזה בהלכה ואעפ"כ לא נענשו אלא שהאריכו ימים ושנים עד שנעשו זקנים. ומדוע. ואין זה אלא לפי שאחד נתן טעם לדבריו כנגד פרי החג. ואחד נתן טעם לדבריו דמעלין בקודש ואין מורידין. ולכך אין נכנס זאת בגדר שאין נוחין זה לזה בהלכה. מש"ה האריכו ימים ושנים עד שנעשו זקנים ככתוב אורך ימים בימינה. מה שלא הי' כך אם היו נותנים טעם לדבריהם כנגד ימים הנכנסין או היוצאין. א"כ שמיר נשמע מן המעשה דשני זקנים הללו דאותן שני הטעמים שנתנו לדבריהם הם העיקר להלכה. וכיון שאלו שני הטעמים הם העיקר שמיר יכול להיות דהמהדרין מן המהדרין קיימי אנר לכל אחד ואחד. ולכך שמיר פוסק הרמב"ם ז"ל אליבא דגמרא והאלפסי דהמהדרין מן המהדרין עושים גם כמנהג המהדרין. והכל ניחא בס"ד:

(לב)

דרוש לפרשת זכור

(אדות עזרת תורה)

שבת הזה נקרא פרשת זכור. והוא מיוחד מן הארבע פרשיות שקלים זכור פרה חודש. לפי שהפוסקים מסכימים שקריאת פרשת זכור למפטיר הוא דאורייתא. ואם כן נצרך להבין מה תלמדנו קריאת המפטיר וכן גם הקריאה לפורים אדות מלחמת עמלק. מעשה שנקרה לפני ג' אלפי שנים. והתורה מזהירה לנו באזהרה של זק"ף גדו"ל. זכור את אשר עשה לך עמלק. ומסיים לא תשכח. ובודאי אין זה כי אם שנלמוד מכאן מוסר השכל:

כדי להבין הענין נקדים איזה מאמרי חז"ל בענין מלחמת עמלק. במדרש תנחומא מביא עה"פ ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. ר' אליעזר בן חסמא אומר מקרא זה רשום ומפורש הוא ע"י איוב. שנאמר היגאה גומא בלא בצה ישגא אחו בלי מים. כשם שדבר זה אי אפשר כך אי אפשר לעם ישראל לחיות אא"כ עוסקים בתורה. ולפי שמירשו מדברי תורה לפיכך השונא בא עליהם. אחרים אומרים אין רפידים אלא שרפו ידיהם מן התורה ולפיכך ויבא עמלק. עכ"ל. ובסנהדרין (קו.) איתא ר' יהושע אומר שריפו עצמן מדברי תורה:

נקל להבין שר' מאיר דורש תיבת רפידים שבראית כמיותר כיון שכבר נאמר ויחנו ברפידים. ולכך הוא מחלק תיבת רפידים על ב' תיבות כאילו נכתב רפי־ידים. ותרמז על שרפו ידיהם מן התורה. לפיכך ויבא עמלק. ומשמעות הכתוב הוא וילחם עם ישראל ברפידים. כלומר בשביל שהיו רפי־ידים מן התורה. ושימוש אות הבי"ת כמו בשביל:

אמנם יש לדקדק מה ענין רפי ידים ללימוד התורה. הלא לימוד התורה הוא דבר התלוי בראש ולא בידים. ולמה לא אמר כהלשון שאמר ר' יהושע שריפו עצמן מדברי תורה. עוד יש לדקדק מה בא ר' מאיר להוסיף על דברי ר' אליעזר. הלא הטעם של ביטול תורה נזכר בדברי ר' אליעזר מה שדרש קודם דרשת ר' מאיר:

ובדי לתרץ הכל נזכיר מאמר חז"ל בפרקי אבות. אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף וכו'. ומסיים שם וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה. שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. ע"כ. ויש לדקדק בזה מפני מה אומר התנא בתחלה כל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף. דקדק לומר עוסק בתורה. ולא בתלמוד תורה. ואח"כ משנה לשונו לומר כל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה. מדוע לא כבראשונה. כל מי שעוסק בתורה הרי זה מתעלה:

אמנם יש לחלק ולומר שעוסק בתורה ועוסק בתלמוד תורה שני ענינים הם. עוסק בתורה זהו כמשמעו הלומד תורה. והעוסק בתלמוד תורה זה שאינו ביכולתו ללמוד תורה. אבל הוא מחזיק ותומך ללומדי תורה בממונו. ובתחלה יסוב התנא דבריו על הלומדי תורה. ואומר שכאשר הלומד תורה הוא מאותן ששנה ופירש. מכריז עליו הבת קול ואומר. אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. כי עי"ז ששנה ופירש מראה לכל שאין כדאי ללמוד תורה. וכי אין זה דבר גדול כל כך. ומזה יש עלבון התורה. ועל איש כזה מוסיף התנא ואומר. שכל מי שאינו עוסק בתורה. פי' שהתרחק מללמוד תורה. הרי זה נקרא נזוף. ר"ל בזוי ומבוזה. מדה כנגד מדה. כמו שהוא גורם עלבון התורה כן תבוא עליו עלבון ובזיון. ככתוב ובוזי יקלו:

ובסוף המשנה אומר התנא ענין אחר. שכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה. כאן יסוב דבריו על האנשים שאין ביכולתם ללמוד תורה. אבל הם תומכים ומחזיקים ללומדי תורה בממונם. שבתי התלמוד תורה ובתי הישיבות יעמדו ויתקיימו כראוי. על איש כזה יאמר התנא. כל מי שעוסק בתלמוד תורה. ר"ל שמשתדל להחזיק בתי התלמוד תורה בממונו. הרי זה מתעלה. לא די שלא יעני ע"י פיזור ממונו על ת"ת אלא שעוד יתעלה ויתנשא בעושר והצלחה. וזהו כמו שדרשו חז"ל במקום אחר עה"פ עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכי' מאושר. מחזיקים בה. אלו הלומדי תורה. ותומכי' מאושר אלו התומכים בממונם ללומדי התורה יהיו מאושרים ומצליחים בכל משלח ידיהם:

ועל ענין זה מתאים בטוב טעם מה שמביא התנא ראי' מן הפסוק שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. וכונתו לדרוש הפסוק באופן זה. וממתנה נחליאל. כלומר מזה שהאדם מפזר ממונו ונותן מתנה עבור נחליאל. זו התורה שהיא נחלה

מאת

מזת הקב"ה לעם ישראל. כמתוב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. שהיא ירושה לעם ישראל. הויז זת מנחליאל במות. ר"ל שבזכות נחליאל שע"י נמונו נתחזק לימוד התורה. יתנשא ויתעלה בעושר והצלחה:

ועל דרך זה יש לדרוש גם סוף הפסוק. ומבמות הגיא. כלומר זה שהתנשא בעושר על במתי הצלחה בלי נחליאל. שאינו עוזר ותומך ממנו לנחליאל. סופו לסבול השפלה וירידה לגיא. בהבל בא ובחשך ילך כי לא ירד אחריו כבודו:

ועפ"ז נחזור להבין ולפרש דברי המדרש תנחומא בענין מלחמת עמלק. ולפי הדרך שביארנו המשנה דפרקי אבות יתבאר ג"כ דברי המדרש תנחומא להבין החילוק בין דרשת ר' אליעזר ודרשת ר' מאיר. כי אותן שני התנאים כונתם לפרש ענין מלחמת עמלק שהתורה מזהירה באזהרה גדולה בטעם זק"ף גד"ל על זכור את אשר עשה לך עמלק ומסיים בלא תשכח. שזאת היא אזהרה לזכור ולחבין סבת מלחמת עמלק זרעו של עשו שבכל דור ודור. ככתוב מלחמה לה' בעמלק מדור דור. וכמו שאנו רואים בזמננו איך שעם ישראל נרדפים ונשפך דמם כמים מן אומות העולם זרעו של עשו בכמה מדינות. ומה היא הסבה הגורמת התגברות לזרע של עשו לשלוט על עם ישראל. ע"ז באו דרשות אותן שני התנאים לפרש שבזה הכתוב ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים נרמז סבת הדבר של שליטת עמלק להלחם עם ישראל בכל דור ודור:

ובשביל זה דורש ר' אליעזר ואומר שמקרא זה רשום ומפורש הוא ע"י איוב. שנאמר היגאה גומא בלא בצה ישגא אחו בלי מים. כשם שדבר זה אי אפשר. כך אי אפשר לעם ישראל להיות אא"כ עוסקים בתורה. ולפי שפירשו מדברי תורה למיכך השונא בא עליהם. ומובן מדבריו שאומר לפי שפירשו מדברי תורה. שבונתו היא במה שאומר אא"כ עוסקים בתורה דהיינו הלומדי תורה. ובשביל שפירשו מדברי תורה והם בכלל ענה ופירש למיכך השונא בא עליהם בכל דור ודור. מובן הדבר שגם ר' אליעזר בן חסמא דורש השם רפידים מלשון רפיון. ואתיא דבריו כדברי ר' יהושע שפירשו עצמן מדברי תורה:

ואחר דברי ר' אליעזר בא ר' מאיר בדרשתו להראות עוד סבת אחרת של מלחמת עמלק בכל דור ודור. ואומר אין רפידים אלא שרפו ידיהם מן התורה ולפיכך ויבא עמלק. יסוד דבריו שתיבת רפידים היא צירוף רפי־ידים. ולא על הלומדי תורה יסובו דבריו. כיון שאינו אומר כדברי ר' יהושע שריפו עצמן מדברי תורה. כי אם על תומכי תלמוד תורה ידבר. שאותן הקמצנים שאין חפצים ליתן ממון על החזקת תלמוד תורה נקראים רפי ידים. וטעם דרשתו הוא שבשביל זה שאין קול תינוקות של בית רבן נשמע בבתי ת"ת ובבתי הישיבות. מתגבר עמלק זרעו של עשו להלחם עם ישראל. וזהו כמו שדרשו חז"ל שכאשר קל קול יעקב או והידים ידי עשו בכל דור ודור:

הוצא לנו מכל זה הוא שבשביל שתי סבות נתעורר מלחמת עמלק זרעו של עשו בכל דור ודור. לפי דברי ר' אליעזר בן חסמא ודברי ר' יהושע הסבה היא מה שהלומדי תורה נעשין בכלל שנה ומירש ומרפים עצמן מדברי תורה. ועי"ז אוי להם לבריות מעלבונה של תורה כיון שמתגבר עליהם ידי עשו. ולפי דברי ר' מאיר הסבה היא מה שהעשירים מקמצין ידיהם ונעשים בעלי רפיון ידים. שאין נותנים ממון לתמוך ולהחזיק את הלומדי תורה בבתי הת"ת ובבתי הישיבות. ועי"ז נשבת קול הינוקות של בית רבן. ולפיכך ויבא עמלק בכל דור ודור:

לכן התחזקו והתגברו לקיים פתח תפתח את ידך. ליתן נדבות ביד רחבה על עזרת תורה להחזיק את לומדי התורה. וזל תהיו בכלל רפי ידים שע"י מתגבר כח עמלק לשלוט על ישראל בזמננו. כמו שהתגבר אז בימי מרדכי ואסתר המן הרשע לשלוט על ישראל. כי אין לנו כלי זיין להלחם עם זרעו של עשו ולהכניעו כי אם ע"י הקול יעקב. ובזכות זה שתתנו נדבות הגונות על עזרת תורה ירחם עלינו אב הרחמן שהוא עזרת אבותינו מעולם. והוא יהי' גם עזרתנו להצילנו מן שליטת ידי עשו. כמו שהציל אז את אבותינו משליטת המן הרשע. ונזכה לראות שיעלו מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו ע"י משיח צדקנו במהרה בימינו אמן:

חמש דרשות לכל ד' זמנים של הזכרת נשמות

דרוש (יג)

הוא הקדמה כללית לכל זמני הזכרת נשמות

המנהג של הזכרת נשמות הוא דבר נפלא. וראיתי לכמה מפרשים שמחפשים ודורשים למצוא מקורים על מה לסמוך זה המנהג של הזכרת נשמות ולא מצאתי בהם טעם הגון. ורק להזכרת נשמות שביום הכפורים נמצא טעם כנזכר בספרי על הפסוק כפר לעמך ישראל אשר פדית ה'. כפר לעמך ישראל. אלו החיים. אשר פדית ה' אלו המתים. מלמד שהמתים צריכים כפרה. עכ"ל. ועל זה הרמז מובא באורח חיים סימן תרכ"א סעיף ו'. נהגו לידור צדקות ביוה"כ בעד המתים ומזכירים נשמותיהם. דהמתים ג"כ יש להם כפרה ביוה"כ. עכ"ל. וכתבו שם הט"ז והמג"א טעם שהמתים יש להם כפרה בנתינת צדקה עבורם. לפי שהשי"ת בוחן לבות ויודע שאילו היו בחיים היו נותנים צדקה. עכ"ל:

ויש להקשות בענין זה ב' קושיות. א) מה זה ענין שהמתים צריכים כפרה בכל שנה ושנה. הלא המתים נידונים על עוונותיהם ומקבלים עונשם. ומדוע יתעורר עליהם עוד בכל שנה ושנה קטרוג לדונם עוד הפעם ושצריכים כפרה ע"י נתינת צדקה של צאצאיהם. ב) תינח באנשים שהיו למודים ליתן צדקה בחייהם. שייך לומר שאילו היו היום בחיים היו נותנים צדקה לכפר על עוונותיהם. אבל באנשים הידועים לנו שמיאנו ליתן צדקה בחייהם איך שייך לומר שיודע הקב"ה שאילו היו היום בחיים היו נותנים צדקה. הלא היו בחיים ומיאנו מליתן צדקה:

שתי קושיות האלו יש ליתרץ בהקדם המליצה מה דאמרי אינשי „התפוח בנפלו מן הרוח. לא הרחק מעץ מולידו יגוח". מליצה זו של פירות האילן הוא משל טוב לענין הורים וצאצאיהם. שכל התכונות הנסתרות בלבבות ההורים יוכלו לצאת לפועל גם בצאצאיהם. או להיפוך. כל התכונות הנמצאות בהתולדות היו מושרשים בהסתר או בגלה בלבבות הוריהם מולידיהם. כמו למשל הנולד במזל מאדים אמרו חז"ל שתכונתו להיות שוחט או מוהל או רופא. ולכך יפעל יצר הרע אצל צאצאיו בנקל יותר מאצל איש אחר להיות שופך דם. או מי שנולד במזל שתכונתו נוטה לתאוה לגנוב יפעל יצר הרע אצל צאצאיו בנקל יותר מאצל איש אחר לגנוב. האמנם שאין זאת הכרח גמור ויש כח ביד כל אדם לכבוש את יצרו. אבל מכל מקום יש עי"ז התנצלות מעט להחוטא ולימוד זכות עליו מעט. ובעין התנצלות כזאת מצינו אצל דוד מלך ישראל שהתנצל לפני השי"ת ואמר. הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי:

וכך אנו רואים למשל שלפעמים מובאים לפני השופט שני אנשים להעניש על עבירה אחת שחטאו שניהם בשוה. והשופט לאחר שחקר ודרש אדות הגזע של אותן שני החוטאים מעניש לאחד עם מאסר של שנה אחת. ואת השני יעניש במאסר של שתי שנים. ומדוע כך. והתירוץ הוא שאחד גולד מן גזע של תורים אנשים ישרים. למיכך חטאו יותר גדול שאין בתולדתו נטיה לתכונה רעה כזו. והשני נולד מן גזע של הורים לא צדיקים ויש לו מתולדתו נטיה לתכונה רעה כזו. לכך יש להמליץ עליו להקל עונשו:

מזה יש להבין הנמשל לענין יום הדין שבשמים. כי לכל איש ואיש יש לו בשמים קטגור וסנגור. השטן מקטרג והסנגור מחפש זכותים להקל עונש החוטא. ובכמה עבירות אין הסניגור מוצא להמליץ וללמד זכות על החוטא רק עי"ז שמראה ומוכיח שתכונה רעה זו היתה נשרשת אצל הוריו בגלה או בהסתר. ולכך נוטים צאצאיהם על פי טבע לאותן תכונות הרעות. נמצא שע"י עונות חבנים מוכרח מלאך המליץ להזכיר תכונות הרעות של הוריהם. וכאשר יש בשמים יום הדין נתעורר עי"ז בזיון ועונש חדש על הוריהם. שהגם שכבר נענשו המתים על אותן החטאים. זאת הי' על החטאים שלהם בלבד. ועתה נתעורר בזיון ועונש חדש עליהם בשביל שהם גרמו מעט לעונות צאצאיהם:

ובזה יתורץ קושיא א' ויובן דרשת חז"ל על הפסוק כפר לעמך ישראל אשר פדית ה'. כפר לעמך ישראל. אלו החיים. אשר פדית ה'. אלו המתים. מלמד שגם המתים צריכים כפרה. טעם הדבר לכפר על המתים בזה שיש להם חלק באיזה עונות צאצאיהם כיון שהם גרמו מעט לזה. ולפי שעונות צאצאיהם גרמו בזיון והתעוררות של עונש חדש לנשמות הוריהם. לכן בדין הוא שהבנים ינדרו צדקה בשביל נשמות הוריהם להיות להם כמרת עון. ככתוב ותמאך בצדקה פרוק:

ובדרך זה יתורץ ג"כ קושיא ב'. דאיך שייך לומר על המתים שמיאנו לתת צדקה בחייהם שהשי"ת בוחן לבות ויודע שאילו היו עתה בחיים היו נותנים צדקה. דהנה זה הכלל שמדה טובה מרובה ממדת פורעניות. ואם בעונות ימצא הסנגור מקום להמליץ על החוטא כיון שתכונה רעה זו מושרשת בתולדה מאת הוריהם. כל שכן שיש דרך להמליץ כך בתכונות טובות של הבנים. שכאשר השי"ת רואה שהבנים מנדרים לצדקה. אז יוכל הבוחן לבות להמליץ ולומר שבודאי תכונה טובה זו של נתינת צדקה היתה נמצאת על כל פנים בבחינת ניצוץ נסתר בלבבות הוריהם. וגם אלו הידועים שמיאנו מליתן צדקה אין זה כי אם שיצרם הרע הי' מטמטם את מוחם והכביד את לבם להכניס בהם מדת הקמצנות. אבל יכול להיות שאילו לא מתו הי' נפקח עיניהם בשנים האחרונות ליתן צדקה. ויש ראיה וסימן טוב לזה מה שאצל צאצאיהם נמצאת תכונה טובה זו של נתינת צדקה ביד רחבה. ולכן שייך תמיד לומר שהצדקה שמנדרים הבנים עבור נשמות הוריהם יש לחשוב כאילו הוריהם בעצמם נותנים עכשיו צדקה זו. ובזה תהי' להם כפרת עון על מה שגרמו איזה עונות לצאצאיהם:

עתה מובן שיתכן להמליץ כך על המתים רק כאשר צאצאיהם נודרים לצדקה בשעת הזכרת נשמות. אבל אם צאצאיהם יאמרו „בעבור שאני נודר לצדקה" בשקר. אז מלבד מה שמונעים כפרת עון לנשמות הוריהם עוד גורמים בושה ובזיון להם. כאילו מעידים שתכונה רעה זו של נעילת ידים מליתן צדקה היתה מושרשת אצל הוריהם. ולמה להם לבנים כאלה לעשות הזכרת נשמה כזו לגרום בושה ובזיון לנשמות הוריהם ע"ז שאומרים „בעבור שאני נודר לצדקה" בשקר.

מוטב שיצאו חוצה ולא יראו פניהם ריקם:

עד כאן הקדמה כללית לכל ד' זמנים של הזכרת נשמות

(לד)

דרוש להזכרת נשמות ביום הכפורים (אחר הקדמה הכללית)

אזהרה על נתינת צדקה

ועתה אחיי ואחיותי. לאחר שביארתי לכם מה גדלה המצוה לנדור צדקה בשעת הזכרת נשמות. עליכם לדעת ולהבין שאנחנו עומדים היום ביום הקדוש הזה לבקש סליחה ומחילה וכפרה על כל עונותינו. ואנחנו מתפללים שנחתם בספר החיים כמו שאנו אומרים בונתנה תוקף. וביום צום כפור יחתמון. ואנו מסיימים שם „ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה". שהם צום קול ממון. וכאשר כל אחד מאתנו מתחזק לקיים שתי אלה צום קול. תשובה ותפלה. כן אנחנו מחויבים להתחזק גם בזכות השלישי שהוא ממון של נתינת צדקה עבור מוסדות הקדושות. כמו ת"ת. עזרת תורה. ועוד ועוד. וגם עבור המוסדות הקדושות אשר בארץ הקדושה. כי כאשר חסר זכות השלישי שהוא זכות הצדקה יש מקום להשטן לקטרג. כמו שאמרנו היום בהפטרה של הנביא ישעיהו. „הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו וגו'". כלומר צום בלבד אינו חשוב עדיין כל כך. ואומר עוד הנביא. „הלא זה צום אבחרהו וגו'. הלא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית. כי תראה ערם וכסיתו. ומבשרך לא תתעלם. אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח וגו'. אז תקרא וה' יענה וגו'":

והנה מה שאמר ישעי' הנביא באריכות אמרו חז"ל בקיצור „רחמנא לבא בעי". והנה לכאורה הי' צריך לומר „רחמנא לבא טבא בעי". אמנם כונה עמוקה נסתרת כאן. כי כל מי שיש לו אף רק ידיעה קטנה בחכמת הפיזיולאגיע הוא יודע ומבין שהלב עובד תמיד לאסוף בקרבו דם זך ולזרום את הדם הזך לכל אברי הגוף להיות להם למזון. נמצא שהלב עובד לא רק עבור עצמו בלבד כי אם גם עבור שאר אברי הגוף. עתה יש להבין כוונת חז"ל לומר שהשי"ת רוצה הלב. כלומר שמכל אברי הגוף חביב אצל השי"ת ביותר הלב. כיון שהלב עובד לא רק עבור עצמו בלבד. אך גם לטובת הכלל של שאר האברים. והמכיון הוא שהאדם מחויב ללמוד עצמו מן הלב שיעבוד בעולם כמו הלב בגוף. ואז יהי' חביב אצל השי"ת כמו הלב. וכמו שאמר ישעי' הנביא הלא זה צום אבחרהו. הלא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית וגו' ולכך תקנו לומר הפטרה זו ביוה"כ למען דעת שע"י נתינת צדקה יהי' אצלנו כל הג' זכותים ביחד

שהם

שהם צום קול ממון. תשובה תפלה וצדקה. על זה נאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ולא יהי' להשטן מה לקטרג כשאנו עומדים להתפלל מוסף ונעילה שנחתם לשנה טובה:

לכן מוטל הוב קדוש על כל אחד ואחד מאתנו לטובתו ולטובת אשתו וילדיו. וגם לטובת נשמות הוריו שאנו מזכירים היום לנדור צדקה בשעת הזכרת נשמות.

ולשלם הנדר תיכף אחר יום הקדוש. ולא יאמר לשקר „בעבור שאני נודר לצדקה". ורק בכח אותן ג' הזכותים של צום קול ממון תשובה תפלה וצדקה יש לנו לקוות שנפעל להעביר מאתנו רוע הגזרה. והשי"ת יקבל תפלתנו ברחמים ויחתום אותנו בספר החיים לשנת פרנסה טובה ישועות ונחמות. ושנזכה לגאולה השלימה במהרה ביכינו אמן:

(לה)

דרוש להזכרת נשמות בשמיני עצרת (אחר הקדמה הכללית)

להזהר בטהרת המשפחה

ועתה אחיי ואחיותי. לאחר שביארתי לכם מה גדלה המצוה לנדור צדקה בשעת הזכרת נשמות. כאן הבן שואל. תינח כל זה ביום הכפורים שהוא יום הדין ונצרך לכפרת עון בעד החיים וגם בעד המתים. אבל מה הטעם של הזכרת נשמות גם בפסח שבועות וסוכות דהיינו שמיני עצרת. לכן אקדים מאמר חז"ל מה דאיתא במסכת ר"ה. בארבעה פרקים העולם נידון. בפסח על התבואה. בעצרת על פירות האילן. בר"ה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון וכו'. ובחג נידונים על המים. ע"כ. מכאן יש לראות כי כמו שר"ה ויוה"כ הם ימי הדין כן גם פסח שבועות וסוכות הם ימי הדין שהעולם נידון בהם על התבואה על פירות האילן ועל המים. א"כ מובן שגם בג' זמנים האלה נצרך לבקש על כפרת עון שלא תשלוט מדת הדין למנוע השמעת השפע של תבואה פירות האילן ומים. וממילא שייך גם בג' זמנים האלה הדרש של הספרי. כפר לעמך ישראל. אלו החיים. אשר פדית ה'. אלו המתים:

ובאשר היום מברכים גשם בודאי היום נידון העולם על המים. וצריך להבין השייכות של כפרת עון למתים עם זה שהעולם נידון על המים. וכדי להבין זה נקדים לדעת שכל מיני ישועות שהאדם מבקש מאת השי"ת הן נכללין בארבע ישועות כלליות. חיים. בריאות. פרנסה. בנים. והנה בר"ה ויוה"כ העולם נידון על החיים מי יחיה ומי ימות. בפסח העולם נידון על התבואה זו הישועה של פרנסה. בשבועות העולם נידון על פירות האילן. היינו על הישועה של בנים הנקראים פירות האילן. ככתוב בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך. ובחג שהעולם נידון על המים. זו הישועה של בריאות. כי זה דבר ידוע ומפורסם בעת בחכמת הרפואה שרובא דרובא מחלות הבאות לעולם הן ע"י הרבה מיני מיקראבים הנמצאים בהרוח וגם בהמים שאין נראין לעין פשוט רק ע"י כלי שנקראת „מיקראסקאפ". ואלה המיקראבים יש בהם ארס המחולל כל מיני מחלות ריח"ל. ועל זה אנחנו מתפללים היום משיב הרוח ומוריד הגשם לברכה ולא לקללה. לברכה כלומר לבריאות. ולא לקללה כלומר שלא יגרמו ח"ו מחלות:

ומפני שהעולם נידון היום על המים אם ירד גשם לברכה או ח"ו לקללה. מובן הדבר שבשעת הדין עומד השטן המקטרג ומציע חטאות עם ישראל שצריכים להענש ח"ו בגשמי קללה מדה כנגד מדה. ולכך הוא מציע חטאות עם ישראל שהן בשביל מים. ולעומתו הסנגור מלאך מיכאל עומד וממליץ ומזכיר הזכותים של עם ישראל שהן ג"כ בשביל מים. המקטרג טוען שעם ישראל אין נזהרים בטבילת מים. והמצוה של טהרת המשפחה מתחללת ונדרסת בעקב. וגם שאין עם ישראל נזהרים בנטילת ידים לאכילה. ולכך צריכים להענש במים של קללה ח"ו המביאים כמה מיני מחלות. והסנגור ממליץ טוב ומראה איך שעם ישראל נזהרים בטבילת מים. וגם שיש אנשים צדיקים שאף בחורף יפוצצו הקרח שעל הנהר כדי לקיים מצות טבילה. וגם מראה איך שעם ישראל נזהרים בנטילת ידים אפילו לאכילת כזית לחם:

וכדי לכפר על עם ישראל מהחטאים של מצות המים צוותה לנו התורה מצות ניסוך המים בחג הסכות. ולכך היתה שמחת בית השואבה שמחה גדולה. והשמחה נעשית בפרטיות ע"י חסידים ואנשי מעשה הנזהרים לקיים מצות המים שהן מצות טבילה ונטילת ידים. ושגם חולין היו אוכלים על טהרת

הקודש

הקודש. ובעבור זה היו מכינים ומתקנים מקום חשוב בעזרה עבור הנשים שגם הן יקחו חבל בשמחה רבה זו. כי כמו שהחסידים ואנשי מעשה היו שמחים בשביל שנזהרים במצות המים. כן גם בנות ישראל הצנועות שמחו בשביל זהירתן במצות המים לבעבור טהרת המשפחה. ואלה החסידים ואנשי מעשה עם נשי ישראל הצנועות הכריעו את רוב העולם שבזכותם הי' הקב"ה מרחם על העולם להיות משיב הרוח ומוריד הגשם לברכה ולא לקללה:

ובזה יש להבין מה שאמרו חז"ל שהנס של הבאר במדבר נעשה לישראל בזכות מרים הנביאה. ונתקיימה הבאר לישראל עד שמתה מרים. ולכאורה יפלא למה דוקא הבאר בזכות מרים. ועתה מובן שהכל הי' מדה כנגד מדה. יען כי מרים הנביאה עוד בזמן שישראל חיו בגלות מצרים היתה היא מלמדת ומזהירה לבנות ישראל לקיים מצות טבילה במים. ובפרט אח"כ בהיות ישראל במדבר. ולכך מדה כנגד מדה עשה הקב"ה לעם ישראל הנס של הבאר בזכות מרים:

וכן גם יובן בדרך זה עוד ענין נפלא. כי כמו בשמחת בית השואבה באו גם הנשים לקחת חבל בשמחה רבה זו בשביל קיומן מצות המים. כמו כן הי' גם בשמחה רבה אחרת בצאת ישראל ממצרים ונעשה להם הנס במים של קריעת ים סוף. מה כתוב שם. ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאנה כל הנשים אחריה בתפים ובמחולות. ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. ולכאורה יפלא מה ראתה מרים לעשות ככה. ומדוע בחרה לשיר רק פסוק זה:

ועתה יובן שמרים הנביאה לא יכלה להתאמק מלקחת חבל בשמחה רבה הזאת עם שאר בנות ישראל. כי מרים חפצה להראות שהנס שנעשה לישראל במים להיות סוס ורוכבו רמה בים הי' גם בזכות בנות ישראל שע"י השתדלותה היו נזהרות במצרים לקיים מצות טבילה במים. וכאשר ראתה מרים שמשה ובני ישראל ענו שירה בשמחה רבה. ובודאי שמעה דברי ישראל שבזכות יוסף הצדיק נעשה הנס של קריעת י"ס. כמו שדרשו חז"ל על הפסוק הים ראה וינס. מה ראה ארונו של יוסף ראה. ולכך אספה מרים כל הנשים לקחת חבל בשמחה רבה זו להראות לישראל שגם בזכות הנשים שהיו נזהרות במצות המים נעשה הנס במים של קריעת י"ס מדה כנגד מדה. לאמר. אתם ישראל מתפארים ביוסף הצדיק ואני מוסיפה להתפאר באלו נשים צדקניות. ולכך בחרה לשיר רק זה הפסוק שנזכר בו בקיצור הנס של מים. נמצא טעם אחד להשתתפות הנשים בשמחה רבה של השירה על קריעת י"ס ובשמחה רבה של שמחת בית השואבה. להראות כי גדול זכותן של הנשים הנזהרות לקיים מצות המים:

אחר דברינו אלה יש להבין שגם ביום הדין של שמיני עצרת שייך דרשת הספרי. כפר לעמך ישראל אלו החיים אשר פדית ה' אלו המתים. מפני שלפעמים נוגע זה החטא של חסרון טהרת משפחה גם לנשמות ההורים שכבר מתו. כי כמו שיש לכל אדם מקטרג בשמים להזכיר ביום הדין של החג חטאים שלו שחטא בענין המים שהוא חסרון טהרת משפחה וחסרון מצות נטילת ידים. כן יש לכל אדם בשמים סנגור להמליץ עליו. ובאם ההורים שלו שכבר מתו לא היו נזהרים במצות המים אז מוצא הסנגור פתחון פה להמליץ על החוטא להקל עונשו. ואומר הלא אלה נולדו מן הורים שלא היו נזהרים במצות טהרת המשפחה לכך מושרש בהם תכונה רעה זו מתולדה כי מעשה אבות ירשו בנים. ומובן שע"י דברי הסנגור נגרם בושה ובזיון לנשמות אותן ההורים. לאמר להם ראו גידולים שגדלתם ונתעורר עליהם מחדש עונש מעט. כי הנם שכבר קבלו שם עונשם על זה החטא. זאת הי' רק בשביל עבירה של עצמם. ועכשו נתעורר עליהם מחדש עונש מעט לבעבור שיש להם חלק של גרמא בעונות צאצאיהם:

עתה יש להבין שבעבור זה נהגו להזכיר נשמות בחג שהוא יום הדין שהעולם נידון על המים. כדי שהבנים יתפללו בעד נשמות הוריהם שלא יעגשו מחדש בשביל החטא של חסרון טהרת המשפחה שאצל צאצאיהם. ומלבד התפלה מוטל חוב קדוש על הבנים לפדות את נשמות הוריהם מעונש חדש ע"י שינדרו צדקה בעבור נשמותיהם. ככתוב וחטאך בצדקה פרוק. ואז השי"ת שהוא בוחן לבות יאמר שהוא יודע ומבין שאילו היו אותן הנשמות היום בחיים היו הם בעצמם נותנים צדקה לכפר עליהם:

ולאחר שביררתי לכם הנחיצות לנדור צדקה בשעת הזכרת נשמות. אל תחשו ואל תדמו לצאת ידי חובתכם באמירה של שקר „בעבור שאני נודר צדקה". אך ירא כל איש ואשה המזכיר נשמות לנדור באמת לצדקה איש כמתנת ידו ולשלם תיכף אחר החג. ובזכות הצדקה יכפר השי"ת על עמו ישראל להחיים וגם להמתים על החטא הגדול של חסרון טהרת המשפחה של זמן הקודם. והעיקר להתחזק מהיום והלאה במצות טהרת המשפחה ובמצות נטילת ידים לאכילה. ובזכות זה שנקיים מצות המים יתקיים בנו משיב הרוח ומוריד הגשם לברכה ולא לקללה. שלא ישמע בבתינו אנחות של מחלות. רק נזכה לשמוע בשורות טובות ישועות ונחמות ונזכה לראות בנחמת ציון וירושלים במהרה בימינו אמן:

(לו)

דרוש להזכרת נשמות בפסח (אחר הקדמה הכללית)

להזהר ממאכלות אסורות

ועתה אחיי האחיותי, לאחר שביארתי לכם מה גדלה המצוה לנדור צדקה בשעת הזכרת נשמות. שמזה נעשה כפרת עון לנשמות המתים. כאן הבן שואל, תינח כל זה ביום הכפורים שהוא יום הדין ונצרך לכפרת עון בעד החיים וגם בעד המתים. אבל מה הטעם של הזכרת נשמות גם בפסח שבוצות וסכות. לכן אקדים לכם מאמר חז"ל דאיתא במסכת ר"ה. בארבעה טרקים העולם נידון. בפסח על התבואה. בעצרת על פירות האילן. בר"ה כל באי העולם עוברים לפניו כבני מרון וכו'. ובחג נידונים על המים. ע"כ. מזה יש לראות כי כמו שראש השנה ויוה"כ הם ימי הדין. כך פסח שבוצות וסכות הם ימי הדין שהעולם נידון בהם על אדות תבואה פירות האילן ומים. א"כ מובן שגם בג' זמנים האלה נצרך לבקש על כפרת עון שלא תשלוט מדת הדין למנוע השמעת השמע של תבואה פירות האילן ומים. מובן מזה ששייך גם בשלשה זמנים האלה הדרש של הספרי. כמר לעמך ישראל. אלו החיים. אשר פדית ה'. אלו המתים:

ובאשר היום חג הפסח שהעולם נידון על התבואה צריך להבין השייכות של כפרת למתים עם זה שהעולם נידון על התבואה. וכדי להבין זאת נקדים הענין שהשי"ת צוה להקריב בפסח עמר שעורים שהוא מאכל בהמה. מדוע דוקא מאכל בהמה. ואם כדי שתתברך התבואה מוטב הי' להקריב תבואה שהיא מאכל אדם:

ענין זה יתבאר על פי שאמרו חז"ל טעם בקרבן סוטה שהי' קמח שעורים. לפי שהיא עשתה מעשה בהמה קרבנה מאכל בהמה. ופ"ז י"ל גם כאן דקרבן העמר שעורים בא לכפר על כלל ישראל מה שחטאו במאכל בהמה. זהו מהו שחטאו במאכלות אסורות. שכל מאכל שאסרה התורה אינו מאכל לאדם מישראל אלא שראוי למאכל בהמה ולכלבים. ככתוב לכלב תשליכון אותו. ואם נתוסף באדם דם וחלב מן מאכל האסור נטמטם שכלו. ככתוב ונטמתם בם בלי ה' לדמו על שטמטם המוח כנזכר בזוה"ק. ועבירה זו נזדרת עבירה אחרת ומביאתו לעשות גם מעשה בהמה כמו מעשה סוטה. ובפסח הוא הזמן שמסוגל לתקן החטא שחטא האדם בפה שאכל מאכלות אסורות. וזה שאנו קוראים ליום טוב הזה בשם פסח מרמז על ענין זה. כי השם פסח מורכב משני שמות פה סח. כלומר זמן רחיצת וטהרת פה האדם. כי סח בלשון תרגום הוא רחיצה. ועניינו לתקן הפה לטהרו מן החטא של מאכלות אסורות:

ובדרך זה יתבאר עוד ענין נפלא. דהנה המייתן ישורר "קהל כנסה הדסה צום לשלש בפסח. ראש מבית רשע מחצת בעץ חמשים בפסח". ולכאורה אין מובן התקשרות שתי אלה זה לזה. שבשביל צום המשולש של היהודים הנמצאים בשושן נתלה המן בפסח. איזה טעם יש בזה. עוד יש לשאול ששלחה אסתר למרדכי. לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום וגו'. ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר. ופרש"י מהגמרא ומהמדרש ויעבר מרדכי על דת להתענות ביו"ט ראשון של פסח שהתענה בי"ד בניסן וט"ו וט"ז. שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים עכ"ל. וצריך להבין הטעם שעבר מרדכי על דת של תורה. והלא באמת צבירה גדולה היא להתענות ביום טוב. וידוע מה שנדרש בגמרא שבת (לא:) על הפסוק אל תרשע הרבה. מי שאכל שום וריחו נודף. האם יחזור ויאכל שום אחר ויהי' ריחו נודף. והלא אפשר הי' לגזור הצום בשני ימים מאוחר:

וכדי להבין זה נקדים מאמר חז"ל דמסכת מגילה (יב.) שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כליה. אמר להם אמרו אתם. אמרו לו מפני שנהגו מסעודתו של אותו רשע. אמר להם א"כ בשושן יהרגו שבכל העולם כלו אל יהרגו. אמרו לו אמור אתה. אמר להם מפני שהשתחוו לצלם (של נבוכדנצר). אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר. אמר להם הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים. והיינו דכתיב (איכה ג') כי לא ענה מלבו ויגה בני איש. ע"כ:

והנה כשלמדתי גמרא זו אמרתי בחפזי שבאם הייתי שמה הייתי מוסיף להקשות לרשב"י עוד קושיא אחת על דרך שהוא הקשה לתלמידיו. דא"כ שגזרת כליה הי' משום ששתחוו לצלם. ינצלו רק היהודים שבשושן מפני שהתענו ג' ימים ועשו תשובה. אבל שבכל העולם כלו אל ינצלו. עוד יש להקשות האם

יסבור רשב"י שמה שנהנו מסעודתו של אותו רשע אין זאת עבירה בתמי'. ועל כרחך צ"ל שכך השיב להם רשב"י. שאם לא היתה רק עבירה זו בלבד שנהנו מסעודתו של אותו רשע. א"כ בשושן יהרגו שבכל העולם כלו אל יהרגו. ולכך אמר להם שהי' תולה על ישראל עוד קטרוג אחד מה שהשתחוו לצלם של נבוכדנצר. ומה שהשיב רשב"י הם לא עשו אלא לפנים בזה יתרץ רק החטא שהשתחוו לצלם. וממילא מובן שהחטא השני של היהודים אשר בשושן שנהנו מסעודתו של אותו רשע. זה החטא נתקן במה שהתענו ג' ימים. חטאו באכילה ושתו תשובה בתענית. זאת היתה תשובת המשקל.

ומתורץ הכל:

ולפ"ז יש להבין דברי המיימוני שתולה מפלת המן בהצום של היהודים אשר בשושן. כי המן התגבר לגזור על ישראל כליה ח"ו בשביל החטא שנהנו מסעודתו של אותו רשע. ולכך לאחר שנתקן זה החטא בתשובת המשקל של צום ג' ימים אז נתגבר כח ישראל ונתבטל כחו של המן. כידוע כשזה קם זה נופל. ותיכף נתקיים בו נפל תפול. וזאת היא כוונת המיימוני. "קהל כנסה הדסה צום לשלש בפסח. ולכך ראש מבית רשע מחצת בעץ חמשים בפסח":

ובדרך זה יתורץ ג"כ קושיא השניי. מפני מה נמהרו לעבור על דת של תורה לגזור תענית ביו"ט של פסח. יען כי אסתר ומרדכי ידעו מזה הסוד שהיו"ט של פסח מסוגל ביותר לתקן החטאים של המה שחטאו במאכלות אסורות. כלומר פ"ה ס"ח. לפיכך מיהרו אסתר ומרדכי לגזור צום דוקא בפסח. ככתוב עת לעשות לה' הפרו תורתך. למען זה שע"י הצום המשולש יתוקן אותו החטא מה שנהנו מסעודתו של אותו רשע כיון שהזמן מסוגל לזה:

העולה מכל דבריגו בקיצור הוא שהחטא של מאכלות אסורות הוא עבירה גדולה. עד שעי"ז התגבר המן הרשע לשלוט על היהודים לגזור עליהם כליה ח"ו. וגם שעבירה זו תטמטם דעת האדם ומביאתו לעשות מעשה בהמה כמו הסוטה. וכאשר העולם נידון בפסח על התבואה מקטרג השטן בכח החטא של מאכלות אסורות למנוע שפע התבואה. זו שפע הפרנסה מעם ישראל בכלל. גם הוא מציע חטאי האנשים במאכלות אסורות בדרך פרט למנוע מהם שפע הפרנסה. ובשביל זה ציותה התורה להקריב עמר שעורים מאכל בהמה לכפר על עם ישראל בדרך כלל על חטא של מאכל בהמה. שלא תמנע מעם ישראל שפע פרנסה. וגם נתקן חטא זה לכל אחד בדרך פרט ע"י שנזהר בפסח למנוע מן חמה משהו חמץ:

עתה נחזור לענין הראשון שגם ביום הדין שבפסח שייך זה הדרוש. כפר לעמך ישראל. אלו החיים. אשר מדית ה'. אלו המתים. יען כי לפעמים נוגע חטא זה של מאכלות אסורות גם להמתים. כי כמו שיש לכל אדם מקטרג בשמים להזכיר ביום הדין שבפסח עונותיו שחטא במאכלות אסורות. ושבשביל זה יענש בגרעון שפע פרנסה. כן יש לכל אדם סנגור בשמים להמליץ עליו. ובאם הוריו לא היו מדקדקים על כשרות וחטאו במאכלות אסורות. אז ממילא הסנגור להקל עונש החוטא שאין להאשימו כל כך יען כי זה נתפתה בקטנותו במאכלות אסורות אצל ההורים שלו. או אפשר שהחלב שינק אצל אמו נתוסף מן מאכלות אסורות מפני שלא היו נזהרים לקנות בשר כשר כראוי. ועוד כדומה וכדומה. ומפני שנוזל בעורקיו דם של מאכלות אסורות לכך יש לחשוב לזה החוטא כמו אונס בנפשיתו לתכונה רפה הזו. ומובן הדבר שע"י דברי הסנגור נגרם בושה ובזיון לנשמות ההורים וגם נתעורר עליהם מזדש עונש מעט. כי הגם שכבר קבלו שם עונשם על עבירה זו. זאת הי' רק בשביל עבירות שלהם עצמם. אבל עתה נתעורר עליהם מחדש עונש מעט לבעבור שיש להם חלק של גרמא בעונות צאצאיהם. ולכך צריכים לכפרת עון מחדש. ובעבור זה נתקן הזכרת נשמות ביום הדין של פסח. שהבנים יפדו לנשמות הוריהם בנתינת צדקה שלא יענשו מחדש. ככתוב וחטאך בצדקה פרוק. והשי"ת שהוא בוחן לבות יוכל לומר שהוא יודע ומבין שאילו היו אותן הנשמות בחיים היו הם בעצמם נותנים צדקה זו לכפר עליהם:

לכן לאחר שבירדתי לכם הנחיצות לנדור צדקה למדות נשמות ההורים מעונש חדש ולכפר עליהם אל תחשו. ואל תדמו לצאת ידי חובתכם באמירה של שקר "בעבור שאני נודר לצדקה". אך ירא כל איש ואשה המזכיר נשמות הוריו לנדור באמת לצדקה איש כמתנת ידו. ובזכות מצות הצדקה ובזכות שאנו נזהרים בטהרת הפה שלא יבוא לפינו משהו חמץ בפסח יכפר הקב"ה על החיים ועל המתים מן החטא של מאכלות אסורות. והעיקר להיות נזהר מהיום והלאה שלא נכשל בהחטא של מאכלות אסורות. ובעבור זה יברך השי"ת את התבואה של שנה זו שתהי' שנת ברכה עם פרנסה בריות. ושנזכה לראות בבוא לציון גואל במהרה בימינו אמן:

(לז)

דרוש להזכרת נשמות בשבועות (אחר הקדמה הכללית)

להזהר בחינוך הבנים לתורה

ועתה אחיי ואחיותי. לאחר שביארתי לכם מה גדלה המצוה לנדור צדקה בשעת הזכרת נשמות. כאן הבן שואל. תינח כל זה ביום הכפורים שהוא יום הדין ונצרך לכפרת עון בעד החיים וגם המתים. אבל מה הטעם של הזכרת נשמות גם בפסח שבועות וסוכות. לכן אקדים לכם מאמר חז"ל ממסכת ר"ה. בארבעה פרקים העולם נידון. בפסח על התבואה. בעצרת על פירות האילן. בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון וכו'. ובחג נידונים על המים. ע"כ. מזה יש לראות כי כמו שר"ה ויוה"כ הם ימי הדין. כן גם פסח שבועות וסכות הם ימי הדין שהעולם נידון בהם על התבואה ופירות האילן ומים. א"כ מובן שגם בג' זמנים האלה נצרך לבקש על כפרת עון שלא תשלוט מדת הדין למנוע השפעת השפע של תבואה פירות האילן ומים. ולכך שייך גם בג' זמנים האלה דרשת הספרי. כפר לעמך ישראל. אלו החיים. אשר פדית ה'. אלו המתים:

וכאשר היום חג השבועות שהעולם נידון על פירות האילן. נצרך להבין השייכות של כפרת עון למתים עם זה שהעולם נידון על פירות האילן. וכדי להבין זה נקדים מדוע צוה השי"ת להקריב בחג השבועות שתי הלחם מן סלת חטים. ואם בשביל שיתברכו פירות האילן הי' מוטב להקריב פירות האילן כמו אתרגים או תפוחים. והמפרשים נתנו טעם לזה לפי שגם חטה היא בכלל פירות האילן אליבא מאן דאמר שעץ הדעת שאכל אדה"ר מפריו חטה היתה (סנהדרין ע:) והנה לכאורה זה טעם דחוק. וכדי ליתן מטעמים להמתיק זה הטעם על דרך דרוש. וגם כדי להבין על דרך דרוש הענין של פירות האילן נקדים מה שנזכר שם בגמרא הטעם דמאן דאמר שעץ הדעת חטה היתה. וזה לשונו ר' יהודה אומר חטה היתה. שאין התינוק יודע לקרות אבא ואימא עד שיטעום טען דגן. הרי שע"י טעם חטה נכנס דעת בהתינוק להכיר אביו ואמו. ומובן שע"י אותו הדעת נקשר הבן עם אביו ואמו בקשר של אהבה. והתקשרות הזאת הוא היסוד שעי"ז יוכל האב למלאות חובתו להבן. שראשית הכל הוא לקיים מה שנאמר בקריאת שמע ושננתם לבניך וגו'. ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו'. היינו לחנכו בתורה בימי קטנותו. ולא יגדל בן עם הארץ:

והנה ידוע דרשת חז"ל עה"פ מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (פסיקתא רבתי) כשבא הקב"ה ליתן התורה לישראל ביקש מהם ערבים שיהיו משמרים את התורה. וכאשר אמרו ישראל בנינו ערבים לנו. אמר להם הקב"ה הם המה ערבים טובים. זהו שכתוב מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. ואין עוז אלא תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן. ע"כ. ופירוש הפשוט של הערבות הוא שהעוללים ויונקים יהיו ערבים בדבר שבאם לא ישמרו התורה יענשו ח"ו במיתת בנים הקטנים. אבל כאן יש לשאול. ואלה הצאן מה חטאו. אמנם יש לפרש באופן אחר ענין הערבות. שהקב"ה חפץ שישראל יקבלו עליהם העול לחנך את הבנים לתורה בעוד שהם קטנים. כי רק ע"י תינוקות של בית רבן יש לקוות שתתקיים התורה בישראל. כידוע מה שאמר אחז המלך. „אם אין גדיים אין תישים". וכאשר ישראל קבלו עליהם זה העול נתרצה הקב"ה למתן תורה. זהו הענין שהקטנים ערבים בדבר. כלומר הם ערבים שהתורה לא תשתכח מישראל. וכך יפורש הכתוב מפי עוללים ויונקים. כלומר מפי תינוקות של בית רבן שילמדו תורה. יסדת עוז. יש יסוד חזק שהתורה תתקיים בישראל. וכל זה נעשה עי"ז שנכנס בהתינוק הדעת של חטה להכיר את הוריו ולהתקשר בהם באהבה שעי"ז יציית וישמע לדבריהם ללכת לבית הספר ללמוד תורה. כי בגלל אהבת הילד להוריו יבין שבודאי הם דורשים טובתו בזה:

לפ"ז יש להבין שבחג העצרת זמן מתן תורתנו הוא יום הדין לפי שהעולם נידון בו על פירות האילן. ועל דרך דרוש י"ל שפירות האילן אלו הם בנים הקטנים. כי האדם דומה לעץ וצאצאיו הם פריו. ככתוב בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך. וענין יום הדין נוגע לבנים הקטנים. כי בזמן מתן תורתנו יעיינו בדין בשמים אם התורה מתקיימת בישראל כראוי. ובאם לאו יש להשטן המקטרג טענה ותביעה על הערבים שהם העוללים ויונקים. ולפי פירוש הראשון בענין הערבות תובע השטן לשלול ח"ו פירות האילן שהם בנים הקטנים. ולפי פירוש השני בענין הערבות הוא תובע עונש על האבות בשביל פירות האילן. שהוא בשביל שהאבות אין מחנכים את בניהם הקטנים לתלמוד תורה. והם יחשבו לצאת ידי חובתם במה ששוכרים איזה בטלן למלמד

שיבוא

שיבוא לביתם על חצי שעה ביום ללמד עם בניו הקטנים איזו ברכות. ויש מהגדרין ששוכרים מלמד איזו שנים קודם שיגיע הבן לעונת בר מצוה ללמד עמו ההפטרה של עונת בר מצוה עם ברכת התורה. ועיקר לימודם הוא בבתי הספר של עמי הארץ הזרים לתורתנו ולאמונה הקדושה שלנו:

וכדי לכפר על בית ישראל מהחטא של חסרון חינוך הבנים לתורה שלא יענשו האבות וגם פירות האילן שלהם. ציותה התורה להקריב בשבועות קרבן של שתי הלחם מן סלת חטים דוקא. יען שהחטה השמיע בה השי"ת כח של דעת להכניס בהתינוק דעת להכיר את אביו ואמו ולהתקשר עמהם באהבה לציית לדבריהם בדבר החינוך לתורה. וההורים שאין מחנכין את בניהם לתורה משתמשים באותה שמע הדעת שנמצאת בהחטה שהתינוק יציית דבריהם להתחנך בחינוך זר של עמי הארץ. נמצא שחוטאים נגד הדעת שהשפיע הקב"ה בהחטה. וע"י הקרבן של שתי הלחם נמתק מדת הדין ונסתם פי המקטרג. אמנם העיקר הגורם שיהי' נמתק מדת הדין ויתרצה הקב"ה עם ישראל הוא בשביל שישראל מראים ביו"ט הזה אהבה רבה לתורה במה שהם שמחים בגלל זמן מתן תורתנו. ומקבלים עליהם שמהיום והלאה יתחזקו לחנך בניהם לתורה ביתר עוז:

עתה יש להבין שגם ביום הדין של חג השבועות שייך דרשת הספרי. כפר לעמך ישראל. אלו החיים. אשר פדית ה'. אלו המתים. כיון שלפעמים נוגע חטא זה של חסרון חינוך הבנים לתורה גם לנשמות ההורים שכבר מתו. כי כמו שיש לכל אדם מקטרג בשמים להזכיר עונותיו ביום הדין של חג השבועות. כן יש לכל אדם בשמים סנגור להמליץ עליו. וכאשר המקטרג מזכיר עון האדם שאינו מחנך בניו לתורה כראוי לאיש יהודי. וכאשר ההורים של אדם זה שכבר מתו גם כן לא חנכו בניהם לתורה כראוי אז ממליץ הסנגור להקל עונשו של זה החוטא. באשר שאין להאשימו כל כך יען כי הוא נתגדל אצל הורים שלא חנכו את בניהם לתורה כראוי. ומעשה אבות ירשו בנים. והוא יחשוב שאפשר להקרא יהודי גם בלי ריח תורה. ומובן הדבר שע"י אלה דברי הסנגור נגרם בושה ובזיון לנשמות ההורים. ואומרים להם בשמים ראו גידולים שגדלתם. ראו בניכם וראו נכדכם. והגם שאותם ההורים כבר קבלו שם עונשם על זה החטא. זאת הי' רק בשביל עון עצמם. ועתה נתעורר עליהם מחדש עונש מעט לבעבור שיש להם חלק של גרמא בעון צאצאיהם. ולכך צריכים לכפרת עון מחדש לכפר עליהם:

מכל זה עליכם להבין שבעבור זה נתקן הזכרת נשמות גם בחג חשבועות שהוא יום הדין שהעולם נידון על פירות האילן שהם בנים הקטנים שהשטן המקטרג רוצה לפרוש ממשלתו עליהם. ובזה יום הדין אנחנו מחויבים להזכיר נשמות ההורים שכבר מתו ולהתפלל עליהם שלא יסבלו עונש בשביל זה החטא שיש להם חלק של גרמא בחסרון חנוך בנים לתורת שאצל צאצאיהם. ומלבד התפלה מוטל חוב קדוש על הבנים לפדות נשמות הוריהם מעונש חדש בזה שינדרו לצדקה עבור נשמותיהם. ככתוב וחטאך בצדקה פרוק. והשי"ת שהוא בוחן לבות יוכל לומר שהוא יודע ומבין שאילו היו אותן הנשמות היום בחיים היו הם בעצמם נותנים צדקה לכפר עליהם. לכן אל תדמו לצאת ידי חובתכם לאמר בשקר „בעבור שאני נודר לצדקה". רק לנדור ולשלם. והעיקר שנתחזק מהיום והלאה במצות חינוך הבנים לתורה ביתר עוז. ועי"ז לא ניתן פתחון פה להשטן לקטרג על העוללים ויונקים שלנו. ובזכות הצדקה ובזכות שאנו שמחים בזמן מתן תורתנו על המתנה טובה והיקרה שניתן לאבותינו ולנו. שהיא התורה הקדושה מקור החיים. נזכה לגדל את העוללים ויונקים שלנו לתורה ולחופה ולמעשים טובים. ונזכה לראות בבוא לציון גואל בב"א:

(לח)

דרוש לסיום ספר תורה

רבותי! הן אנחנו נאספנו היום לשמוח בשמחת כבוד התורה. לקחת חבל בהמצוה של סיום כתיבת ספר התורה עי"ז שכל אחד מאתנו יקנה אות לכתבו בהפסוק של סיום התורה או בהפסוק של התחלת התורה. ובזאת יחשב לכל אחד שהוא שותף להמצות עשה שאמרה התורה כתבו לכם את השירה הזאת. וכך אמרו חז"ל כל המגיה אות אחת בתורה מעלה עליו הכתוב כאילו כתבה. וטעם הדבר. כי אם הי' חסר בתורה אות הזה שקנה וכתב בה. הרי הי' הס"ת פסולה. ורק ע"י כל אות ואות נעשה כל הס"ת כשרה. ולכך נמצא שע"י אות אחת שקונה וכותב בה נעשה שותף להכשיר ספר תורה הזה שיהי' מותר לקרות בו ולברך שתי ברכות על כל עליה ועליה:

וכיון שכך הוא יש לעשות חשבון שזה הממון שהאדם משלם בעד כתיבת האות מביא לו הרבה רוחים. כי בכל פעם שיקראו בספר תורה הזה. והעולים לתורה יברכו שתי ברכות יש להם לאלה הקונים אותיות לכתוב חלק בכל אותן הברכות. שהרי אם הי' חסר זה האות שקנה וכתב הי' הס"ת פסולה והי' אסור לקרות בה. ורק ע"י זה האות נעשה הס"ת כשרה שיהי' מותר לקרות בה ולברך כל אותן הברכות. ולכך מובן הדבר לכל שהרי זה מסחר טוב:

ועתה מה נעים זה המנהג שנהגו למכור האותיות של הסיום ושל התחלת הספר תורה. כי מן הסיום ומן ההתחלה יוכל כל אדם להבין שנשמת כל אדם מישראל יש לה התקשרות עם האותיות של הספר תורה. שהן מקור חיים לכל נשמות ישראל. וענין זה מפורש בהסיום ובההתחלה של הס"ת. הא כיצד? כי הסיום הוא „כל ישראל" וההתחלה היא „בראשית". וידוע מאמר חז"ל שהתורה נקראת ראשית. שנאמר ה' קנני ראשית דרכו. ואות הב' של בראשית הוא שימוש של משמעות בתוכו. הרי נמצא טעם ג' תיבות האלו „כל ישראל בראשית" לומר שכל ישראל נמצאים מושרשים בתוך התורה שנקראת ראשית. והגאונים מגחי בזה סימנא שתיבת **ישראל** היא ראשי התיבות יש ששים רבוא אותיות לתורה. כנגד ששים רבוא נשמות ישראל. ומזה נלמד שכל נשמה ונשמה מאיש ישראל יש לה התקשרות באות אחת של ספר התורה. וזה האות הוא מקור חיים לאותה הנשמה:

אמנם כאן יש לשאול. הרי אמת הדבר שיוצאי מצרים היו רק ששים רבוא. והם עמדו בהר סיני לקבל התורה של ששים רבוא אותיות. אבל הלא עם ישראל נתרבו בכל דור ודור. ועכשיו יחשב מספר ישראל בארצות הידועות לנו בערך חמשה עשר מיליאן. כן ירבו. א"כ איך אפשר שכל אחד מישראל יש לו שורש והתקשרות באיזו אות שבספר התורה. כי הלא בספר התורה לא נמצא יותר מן ששים רבוא אותיות:

אבל נכון הדבר גם היום וגם לעולם. דהנה ידוע החילוק בין אותיות אל"ף בי"ת של לשון הקודש ובין האותיות של שפות אחרות. כי אותיות השפות של כל אומה ולשון אינן מורכבות מן עוד אותיות אחרות. רק שכל את ואות עומד בלבדו. אבל האותיות של לשון הקודש כולן מורכבות מן עוד אותיות אחרות. שאות א מורכבת מן ג' אותיות כזה אל"ף. אות ב מורכבת מן ג' אותיות כזה בי"ת. וכן כל כ"ב אותיות של האל"ף בי"ת. ואותן האותיות —ל ף— שעם האות אל"ף או האותיות —י ת— שעם האות בי"ת נקראות אותיות המילוי הראשונות. כיון שיש אופן למלאות אותן אותיות המילוי גם במילוי דמילוי כזה אל"ף למ"ד פ"א. וכן בי"ת יו"ד תי"ו. וזה נקרא אותיות המילוי השניות. נמצא עתה שאות א מורכבת מן שמנה אותיות והאות ב מורכבת מן תשע אותיות. וכן יש אופן להוסיף ולמלאות גם המילוי דמילוי עם אותיות המילוי השלישית. ועוד ועוד עד שהאותיות א ב יעלו לאלפים ולרבבות אותיות של המילואין. ואותיות המילואין הן כמו תולדות ותולדי תולדות של אותיות א ב הראשונות שהן כמו אבות או שרשים לאותיות המילואין:

עתה יובן שהששים רבוא אותיות הנכתבות בספר התורה הן כלן אבות או שרשים. וכל אות ואות אשר בתיבות הספר תורה יסתעף ויתפשט לכמה אלפים אותיות. ובזה יש להבין איך שכל החמשה עשר מיליאן יהודים נאחזים ומקושרים עם הששים רבוא אותיות שבספר התורה. וכל אחד ואחד מבני ישראל יונקת נשמתו חיות מן אות אחת של הששים רבוא אותיות הנכתבות בספר התורה. אבל יש חילוק שגדולי הדור יונקים חיות מן האותיות הנכתבות בספר התורה. והשאר יונקים חיות מן אותיות המילוי ומילוי דמילוי התלויות בהאותיות שהן

שהן שרשים או אבוה. וכל מה שהאיש חשוב יותר יש לו התקרבות יותר להאותיות שבספר התורה. שיש אנשים שנאחזים באותיות מילוי הראשון. ויש נאחזין במילוי השני ויש במילוי השלישי וכן הלאה:

ובזה יובן מפני מה נקראת התורה "עץ חיים היא למחזיקים בה". ומדוע אינו אומר מקור חיים היא. אכן בפסוק הזה נרמז הענין שאמרנו. שיש לומר על כל אות ואות שבספר התורה שהוא נמשל לעץ. כי כמו עץ יש לו גזע עב היוצא מן הארץ. וזה הגזע יתחלק לאיזה שוכות עבות. וכל שוכה תתחלק לאיזה ענפים שאינם עבים כל כך. והענפים יתחלקו לזמורות דקות. והזמורות על נצרים דקים. והנצרים על סנסינים היותר דקים. והסנסינים על דליות שהן דקה מן הדקה ועוד כהנה וכהנה. נמצא שהגזע האחד ישלח ויפשט מארותיו לאלפים זמורות וסנסינים. וכאשר תעמוד צפור על ראש עץ גדול ותנקר בדליותיו לאכול ממנו. הגם שהזמורה ההיא רחוקה הרבה מן הגזע של אותו העץ. מ"מ יש לומר שזאת הצפור ניוונת מן הגזע של העץ. יען שכל הזמורות והדליות מחוברת אל הגזע וממנו כלן יונקות. ולכך נקראת התורה בשם עץ חיים היא למחזיקים בה. כי כמו העץ כן בהתורה. שכל איש ואיש מישראל הגם אם הנשמה שלו יונקת חיות מן איזו אות אשר מאלפי אותיות המילואין להאותיות הנכתבות בתורה. מ"מ הרי הוא יונק מן זה האות שנכתב בתורה. כיון שזה האות שבתורה הוא השורש והגזע של כל אותיות המילוי ומילוי דמילוי המתפשטות מן האות שנכתב בתורה:

עתה יש להבין גודל המצוה לקנות אות בספר תורה ולכתבו. כי עי"ז שהקונה אות אחת מן הששים רבוא אותיות שבתורה וכותבו מקיים בזה מצות כתיבת ספר תורה. לכן נתוסף ע"י קיום מצוה זו שפע קדוש מן השמים לזה האות וגם לכל שאר אלפי אותיות של המילוי ומילוי דמילוי הנסתעפין ומתפשטין מן זה האות שהוא השורש והגזע שלהן. ומאותו שפע קדושה שנתוסף יונק זה האיש הקונה והכותב וגם עוד הרבה נשמות ישראל שפע כל טוב הנצרך לכל אחד ואחד:

ובכן רבותי! כאשר עתה יש לכם שעת הכושר להשתתף בהמצוה של כתיבת ספר תורה שהיא מצוה גדולה. לכן אל תמנעו עצמכם מזה. רק שכל אחד מכם יקנה אות ויכתוב ויתן כבוד לתורה הקדושה. ובזכות מצוה הגדולה הזאת נזכה לשפע כל טוב. שפע של הצלחה וברכה. ונזכה לראות בבוא לציון גואל במהרה בימינו אמן:

(לט)

הדרן לסיום משניות (הלכה ואגדה)

הסיום של שיתא סדרי משנה בהלכה הוא שתי משניות האלו. כוורת דבורים רבי אליעזר אומר הרי היא כקרקע וכותבין עלי' פרוזבל. ואינה מקבלת טומאה במקומה. והרודה ממנה בשבת חייב חטאת. וחכמים אומרים אינה כקרקע. ואין כותבין עלי' פרוזבל. ומקבלת טומאה במקומה. והרודה ממנה בשבת פטור: חלות דבש מאימתי מיטמאות משום משקה בית שמאי אומרים משיחרחר. יש גורסין משיהרהר. בית הלל אומרים משירסק:

והסיום של שיתא סדרי משנה באגדה הוא. א"ר יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות. שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא. א"ר שמעון בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום. שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:

ראשית נדבר בדבר הלכה. דיש להקשות ע"פ הגירסא משיהרהר. ופירש הרע"ב כלומר משיהרהר מחשבה בלבו לרדות הדבש. וקשה איך תועיל לבית שמאי המחשבה שמהרהר לרדות הדבש שעי"ז יהי' תיכף על הדבש תורת משקה דחמירא מטומאת אוכלין. דהמשקה לעולם תחילה. כמו שכתב שם הרמב"ם בפירוש המשניות. הלא תנן בסוף פכ"ה דמסכת כלים. כל הכלים יורדין לידי טומאתן במחשבה ואינם עולים מידי טומאתן אלא בשינוי מעשה שהמעשה מבטלת מיד המעשה ומיד המחשבה. ומחשבה אינה מבטלת לא מיד מעשה ולא מיד מחשבה. פירש הרמב"ם דהיינו למשל שאם הי' אצלו טבעת בהמה שאינה מקבלת טומאה וחשב עלי' לשומה טבעת אדם. הנה היא מקבלת טומאה בזאת המחשבה. וזהו שאומר יורדים לידי טומאתן במחשבה. וכאשר חשב עלי' להחזירה לבהמה לא תצא מהטומאה בזאת המחשבה. וזהו שאומר שהמחשבה אינה מבטלת לא מיד המעשה ולא מיד המחשבה. והנה לפ"ז הכי נמי בחלות דבש. שהרי הדבש

הדבש בכוורתו מטמא טומאת אוכלין. כיון דהלכה מחכמים שהכוורת אינה כקרקע. וכדאיתא במסכת ב"ב (פ:) דאמר רב כהנא דבש בכוורת אינו יוצא מידי מאכל לעולם ולא בעי מחשבה. והכי תניא שם בברייתא דבש בכוורתו מטמא טומאת אוכלין שלא במחשבה. א"כ איך תועיל לבית שמאי המחשבה לבטל מן הדבש טומאת אוכלין ולהוריד עליו טומאת משקין דחמירא:

ויש לתרץ על פי מה דאיתא במסכת גיטין (לא.) תניא אבא אלעזר בן גמלא אומר. כתיב ונחשב לכם תרומתכם (במדבר י"ח) בשתי תרומות הכתוב מדבר וכו'. וכשם שתרומה גדולה ניטלת באומד ובמחשבה כך תרומת מעשר ניטלת באומד ובמחשבה. פירש"י ובמחשבה. נותן עיניו בצד זה לשם תרומה ואוכל בצד זה אע"פ שלא הפריש. ותרוויהו נפקי מונחשב. הרי שבתרומה מועילה המחשבה כמעשה דהוי כאילו תרם בידים. ולכך י"ל דסברי בית שמאי בהך מחשבה דחלות דבש לענין קבלת טומאה לדמותו למחשבה דתרומה. דכמו גבי תרומה מהני לתקן את האיסור טבל להתירו באכילה ע"י מחשבה בעלמא. משום דכתיב בה ונחשב. כך תהני מחשבה בעלמא להוציא את החלות דבש מתורת אוכל לתורת משקה:

ועוד דגם בענין קבלת טומאה גילתה התורה שהמחשבה חשובה כמעשה. כדאיתא בקידושין (נט:) דמקשה שם בגמרא על הא דתנן במשנה פכ"ה דכלים שהמחשבה אינה מבטלת לא מיד מעשה ולא מיד מחשבה. בשלמא מיד מעשה לא מפקי דלא אתי דיבור ומבטל מעשה. אלא מיד מחשבה מיהא תיפוק. ומשני שאני מחשבה דטומאה דכי מעשה דמי כדרב פפא. דרב פפא רמי כתיב כי יתן וקרינן כי יותן. הא כיצד. כי יותן דומיא דכי יתן. מה יתן דניחא ליה. אף יותן נמי דניחא ליה. הרי דאע"ג דגמלו המים ממילא. מ"מ כיון דניחא ליה במחשבה הוי הכשר וקרי ביה כי יתן כאילו נתן בידים:

ולפי זה י"ל דהיינו טעמא דבית שמאי במחשבה דחלות דבש. דכיון שנמצא בשני מקומות שמחשבה חשובה כמעשה. דלענין הכשר קבלת טומאה חשובה מחשבה כמעשה. כדילפינן לה מכי יותן דומיא דכי יתן. ושבן נמצא גבי תרומה דמהני כחשבה בעלמא לתקן את הטבל להתירו באכילה כאילו תרם בידים משום דכתיב בה ונחשב. לכן גם בהלות דבש שבכוורת תהני המחשבה כמעשה להוציאן מתורת מאכל ולהחשיבן כמשקה. דאם בתרומה מחשבה כמעשה להקל להתיר הטבל באכילה. כל שכן כאן בחלות דבש תחשב המחשבה כמעשה להחמיר. שעל ידי המחשבה יהיו נחשבין כמשקה להיות עליהן חומר של הטיה:

ועתה נדבר בהסיום דאגדתא. שיש לדקדק בהמאמר דרבי יהושע בן לוי שאמר. עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות וכו'. ראשית נצרך להבין השייכות של זה המאמר לסיום המשניות. גם על מה מרמז המספר של ש"י עולמות. וגם למה אומר להנחיל לכל צדיק וצדיק בלשון כפול. ובהמאמר של רבי שמעון בן חלפתא יש לדקדק איזו שייכות יש לדבריו כאן. ואם כדי לסיים בדבר טוב. הרי בשביל טעם זה הי' די מאמר הקודם של רבי יהושע בן לוי:

וכדי להבין כל זה נקדים שיש לתמוה מדוע סידר רבי סיום השיתא סדרי משנה בהלכה עם ב' משניות שיש בהן פלוגתות היותר גדולות בש"ס. דהיינו רבי אליעזר עם החכמים וגם בית שמאי עם בית הלל. האם לא מוטב ויפה הי' לסיים עם הלכות מוסכמות דלית בהן מחלוקת. וכן יש לתמוה על התחלת המשניות. מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר. וחכמים אומרים עד חצות. מדוע סידר רבי גם בהתחלת המשניות משנה הראשונה עם מחלוקת דרבי אליעזר וחכמים. ובפרט דקי"ל שאין הלכה כרבי אליעזר דשמותי הוא כידוע. יש להקשות דלמה נשנין כלל דבריו במשניות:

אמנם יש לומר שכל אלו הקושיות מתורצים על פי אותן שני המאמרים של רבי יהושע בן לוי ורבי שמעון בן חלפתא במשנה האחרונה. כי מדבריהם יש להבין לבל תעלה על דעתנו שהתנא שלא נפסק ההלכה כדבריו הוא אינו חשוב בשמים כמו התנא שחולק עמו ושנפסק ההלכה כמותו. והגם שיצא בת קול משמים שהלכה כבית הלל. מ"מ אין לחשוב שהתנא שמאי נשפל בשמים ואין לו שכר עה"ב כמו התנא הלל. וכן אין לחשוב שהתנא רבי אליעזר שאין הלכה כמותו נשפל בשמים חשיבותו ונגרע מעט שכר עה"ב שלו. לא כן הדבר. כי בשביל ענין זה אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק. כלומר הן זה שהלכה כמותו והן זה שאין הלכה כמותו. ינחיל הקב"ה לכל אחד ואחד ש"י עולמות. שנאמר להנחיל אוהבי יש וגו'. כיון שאצל הקב"ה שניהם חשובים אוהביו. כיון שכל אחד הי' חולק על חבירו לא בשביל כבוד עצמו. כי אם בשביל אהבת הקב"ה. שהי' נראה לו לפי שכלו וחכמתו בתורה שכך הוא רצון הקב"ה כדבריו:

ומלבד זה אין יכול להיות טענה ותביעה בשמים לזה התנא שהלכה כמותו. שבעבור זה מגיע לו חלק עה"ב יותר ממה שמגיע לחבירו בר פלוגתי' שאין הלכה כמותו. לפי שבאמת אין לכל

יביע אומר

אדם טענה ותביעה שמגיע לו פרס חלק עוה"ב בעד עבודתו. כיון שכל השכר עוה"ב שנותן הקב"ה היא בדרך מתנה ולא בדרך פרס בעד העבודה. כידוע מאמר חז"ל עה"פ מי הקדמני ואשלם. מי הי' מקיים מצות מזוזה טרם שנתתי לו בית. מי הי' מקיים מצות ציצית טרם שנתתי לו בגד וטלית וכן כל המצות. ועל דרך זה הם גם כל הצדיקים וחכמי התלמוד לולי שהחונן לאדם דעת חונן להם בחכמה. ככתוב יהיב חכמה לחכימין וגו' לא היו יודעים להתפלפל ולחלוק חד עם חד:

עתה יש להבין המאמר של ריב"ל שנסתר בדבריו שני ענינים. ענין אחד במה שאומר לשון כפול צדיק וצדיק. ירצה בזה להראות שאצל הקב"ה שוים הם בחשיבות שני מיני הצדיקים. זה שאין הלכה כמותו כזה שהלכה כמותו. כיון ששניהם אוהבי' הם. ענין שני במה שאומר המספר ש"י עולמות ירצה בזה להורות שעלינו להבין שכל שכר עוה"ב הוא על מתנה ולא בדרך פרס. כי תיבת שי משמעותה מתנה. וכיון שהוא בדרך מתנה לכך כל אוהביו שוים הם אצל הקב"ה:

ובזה יתורץ מה שסידר רבי ההתחלה והגמר של שיתא סדרי משנה עם משניות שיש בהן פלוגתות היותר גדולות. והוא כדי להראות לנו חשיבות התנאים. זה שאין הלכה כמותו כזה שהלכה כמותו. כיון ששניהם אוהביו של הקב"ה. שהרי לא חלקו זה עם זה בשביל כבוד או בשביל הנאות ומניות של עוה"ז. כי אם בשביל אהבת הקב"ה ותורתו. שלכל אחד נדמה לפי החכמה שנשפע לו מן החונן לאדם דעת שהאמת הוא כדבריו. ואדרבא הקב"ה יש לו נחת רוח מזה שמפלפלים בתורתו. כמו שמובא במסכת ב"מ (נט:) בהמחלוקת הנוראה של רבי אליעזר ורבי יהושע בתנור של עכנאי. דאשכחי' רב נתן לאליהו וא"ל מאי עביד קוב"ה בההיא שעתא. א"ל קא חייך ואמר נצחוני בני נצחוני בני. ולפי זה יובן ג"כ מה שמצינו שאמרו חז"ל על החולקים בהלכה. שאלו ואלו דברי אלהים חיים. כי כל מה שהתוכחו חד עם חד הי' בכח השפעת חכמה ודעת שנשפע לכל אחד מן החונן לאדם דעת:

אמנם כאן יש מקום לשאול קושיא גדולה. דא"כ נמצא שהגורם של כל מחלוקת בעלי התלמוד הוא הקב"ה בעצמו. שהשפיע לשמאי הזקן חכמה ודעת לאסור ולטמא. ולהלל הזקן השפיע חכמה ודעת להתיר ולטהר. וכן לכל בעלי פלוגתות. ובשביל זה בא רבי שמעון בן חלפתא להורות במאמרו שלא נחשוב כך. כי אדרבא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום. שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. וידוע שבכמה מקומות דרשו חז"ל אין עוז אלא תורה. ומדכתיב לעמו יתן. שהוא לשון הוה בצירוף העתיד. ולא כתיב נתן בלשון עבר. משמעותו הוא שהשי"ת משפיע תמיד חכמה ודעת תורה להעוסקים בה. אבל אל תחשוב שעי"ז שמשפיע חכמה ודעת תורה באופנים שונים נגרם מחלוקת ושנאה בין החולקים. לא כן הדבר. רק אדרבא ה' יברך את עמו בשלום. יחד עם זה שיתן עוז לעמו. כי כמו שהוא משפיע חכמה ודעת תורה להעוסקים בה באופנים שונים. כן יחד עם זה הוא משפיע להם גם ברכת השלום. וזהו כמו שדרשו חז"ל במסכת קידושין (ל:) עה"פ לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער. מאי את אויבים בשער. א"ר חייא בר אבא אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשו אויבים זה את זה. ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה. שנאמר את והב בסופה. אל תקרא בסופה אלא בספה. פירש"י דהכי דריש לה שנאמר על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה. ממלחמה שע"י ספר אהבה יש בסופה. ובזה מתורץ הכל בס"ד:

ועתה רבותי כיון שסיימתי בשלום ואהבה. אני מבקש אתכם שיהי' אחדות עם שלום ואהבה ביניכם. ועי"ז יתוספו לומדי משניות בחבורה. וכאשר יש מאמר חז"ל במד"ר ע' צו רב הונא אמר אין כל הגליות הללו מתכנסות אלא בזכות משניות. מאי טעמא. כדכתיב גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. יתנו לשון מתניתין. לכן יש לנו לקוות שבזכות זה שאנחנו לומדים משניות בחבורה יזכנו השי"ת לראות בבוא לציון גואל במהרה בימינו אמן:

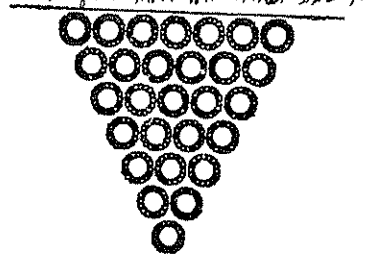

(מ)

דרוש להתחלת השי"ם בחברה שי"ם (פלפול ואגדתא)

ברוש מסכת ברכות בגמרא. תנא היכי קאי וכו'.
א"ה סיפא דקתני בשחר מברך שתים לפני' וכו' לתני דערבית ברישא. יש להקשות מאי נפקא מינה בין ב' התירוצים לדינא. גם למה לי האי בעית אימא. ועוד קשה מהו אי הכי דקאמר למקשה שאין מקשה אלא לפי תירץ הב'. הלא גם לפי תירץ הא' קשה כן. איברא דבתוס' שם מדחיק לתרץ על דרך אי אמרת בשלמא. אבל סוף סוף אף אי מוסב אקרא דבשכבך קשה כן. כיון דהברכות הן בשביל ק"ש א"כ אין לחלק בין ק"ש עצמה לברכותיה:

ונלפע"ד לתרץ דהנה רש"י ותוספות מחולקים כאן איזו ק"ש דערבית הוא העיקר. לפי שאז הי' דרכם להתפלל ערבית בערב בעוד יום קודם צאת הכוכבים. שיטת רש"י היא דקריאת שמע של המטה הוא העיקר כיון שאז הוא זמן שכיבה כדאיתא בירושלמי. אבל בתוס' הרבה להקשות כמה קושיות על שיטת רש"י יעו"ש. ולכך מביא שיטת ר"ת דק"ש של בית הכנסת דתפלת ערבית היא העיקר:

ובאמת י"ל דאלו ואלו דא"ח. ולשני (השטות) יש מקור בתלמודא דידן. דיש להעמיס שבענין זה מחולקים ב' התירוצים. תירץ א' דתנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך. היינו כשיטת רש"י דקריאת שמע של זמן שכיבה היא העיקר. ותירץ הב' דליף מברייתו ש"ע דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ר"ל כיון שנזכר בברייתו ש"ע ערב קודם בקר. לכן גם התנא מזכיר ערב קודם בקר. נמצא לפי זה שאין ק"ש דערבין תלוי' בזמן שכיבה אלא בזמן שנקרא ערב. ומצינו בתורה בכמה מקומות שזמן של ערב הוא קודם לילה דהיינו קודם צאת הכוכבים. א"כ זהו כשיטת ר"ת דקריאת שמע של תפלת ערבית אף שהיא קודם צה"כ הוא העיקר:

ועפ"ז יתורץ שפיר ג"כ מאי דמקשה בגמרא אי הכי, והוא על דרך אי אמרת בשלמא דסמיך אקרא דבשכבך כשיטת רש"י. א"כ נמצא דהק"ש של תפלת ערבית עם ברכותיה אינה העיקר ואינה כדאורייתא. להכי שפיר דקתני סיפא קודם הדין של ברכות ק"ש דתפלת שחרית כיון שהיא בודאי דאורייתא. ואח"כ תנא דין ברכות ק"ש של תפלת ערבית שהיא אינה עיקר ואינה דאורייתא. אלא אי אמרת דסמיך אקרא דברייתו של עולם כשיטת ר"ת. דלפי זה ק"ש של תפלת ערבית היא תמיד העיקר והיא דאורייתא כמו ק"ש של תפלת שחרית. א"כ קשה מאי שנא ברכות ק"ש מקריאת שמע עצמה. ולתני גם בסיפא דין ברכת ק"ש דערבית ברישא. וזה נכון בס"ד:

עתה אתחיל באגדתא לבאר ולהודיע מה גדול הכח והזכות של לימוד ברבים בחבורה מרק אחד בתורה שבע"פ. שעי"ז נשפע לעולם ישועות גדולות ונפלאות. ואגב יתבאר ענין נפלא בתורה שהוא כחידה סתומה. הלא הוא ענין מי מריבה שנזכר בתורה בפרשת חקת. וזה לשון הפרשה:

וידבר ה' אל משה לאמר. קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו. והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם. ויקח משה את המטה וגו'. ויקהלו משה ואהרן את הקהל וגו' ויאמר להם שמעו נא המרים המן הסלע הזה נוציא לכם מים. וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים וגו'. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ וגו':

והנה אוכיר בפרשה זו רק איזו קושיות מן המפורסמות. א) קח את המטה. אם נצטוה רק לדבר אל הסלע למה לו המטה. ב) ודברתם אל הסלע לעיניהם. מה זה לעיניהם. יותר יתכן לומר לפניהם. ג) ונתן מימיו. מה זה מימיו. יותר יתכן לומר ונתן מים. ד) והוצאת להם מים מן הסלע. מיותר וכפל לשון. ה) ויאמר להם שמעו נא המורים וגו'. אין מובן ענין שאלה זו. ו) יען לא האמנתם בי להקדישני וגו'. היתכן לומר שמשה ואהרן היו מקטני אמנה. המעט הוא שהאמינו שע"י הכאה יוציא הסלע מים. ז) לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו'. מה זה העונש מדה כנגד מדה. ח) אם משה חטא בהכאת הסלע למה נענש גם אהרן:

וכן יש לתמוה על התרגום יונתן שכתב על ודברתם אל הסלע. "ותומין תריכון ית כיסא בשמא רבא ומפרשא". פי' שמשה ואהרן ישביעו את הסלע בשם הגדול והמפורש. ועל לעיניהם כתב "כד היגון חמיין" פי' כאשר הם רואים או נראים. כל זה אין מובן. ויותר יש לתמוה במה שכתב על והוצאת להם מים מן הסלע. "ואין יסרב לאפוקי. מחי אנת לחודך ביה בחוטרא דבידך. ותהנסק להון מיא מן כיפא". פי' ואם יסרב הסלע מלהוציא. תכה אתה בלבדך

בו בהמטה אשר בידך ותוציא להם מים מן הסלע. וזה פלא. כי איך יש לומר שהקב"ה הי' מסופק אם יצייה הסלע אחר ההשבעה בשם הגדול והמפורש או לא. כאלו הי' הסלע בעל בחירה כמו פרעה. וכמעט כל מפורשי התורה כתבו בסגנון אחד ששגגה יצאה מלפני השליט משה רבנו ששינה מדברי הקב"ה.

ובעיני לא יתכן דרך זה:

ברם שאתחיל לבאר ולתרץ הכל אקדים מאמר חז"ל הפלא ופלא ממדרש ילמדנו והובא בילקוט וזה לשונו. ודברתם אל הסלע לעיניהם. אמר הקב"ה למשה ולאהרן. תלמדו עליו עם ישראל פרק אחד והוא מוציא מים. ע"כ:

עוד אקדים ב' הקדמות. הקדמה א'. זה דבר ידוע ממפורשי התורה שהנס אשר יעשה השי"ת תולה בערך מדרגת האיש או האנשים אשר בעבורם נעשה הנס. שבאם הוא בעל מדרגה גדולה או הוא כדאי לראות נס גדול מאד אשר הוא להיפוך לגמרי מן דרך הטבע. וכל אשר יוקטן מדרגת זה האיש כן תיקטן גם פעולת הנס. ולפעמים יוקטן הנס כל כך עד שנראה כמעשה דרך הטבע. וכן הי' הנס בימי מרדכי ואסתר כעין דרך הטבע. כיון שכלל ישראל היו אז במדרגה נמוכה. וזהו שאמר יהושע לישראל קודם הנס הגדול של בקיעת הירדן. „התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות". כלומר שזירז אותם שיתעלו במדרגת הקדושה. כדי שיהיו כדאים לעשות להם נס גדול הזה:

הקדמה ב' מה שכתב הספורנו בענין מי מריבה. וז"ל מיני הנסים המוספרים בכתבי הקודש הם על אחד מג' פנים. א) הוא נס נסתר כמו ירידת המטר וההמלט מן החלאים ומן הצרות. וזה המין מן הנסים ישיגהו הצדיקים בתפלתם. כענין ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך. וכן ויתפלל משה בעד העם. ב) הוא נס נגלה שלא יוכל הטבע לעשותו באותו האופן. אבל יעשהו אחר תנועות רבות במשך הזמן. וזה המין מן הנסים יעשהו האל יתברך ע"י עבדיו עם הקדמת איזו תנועה מסודרת מאתו. כענין השליכהו ארצה. והרם את מטך. והכית בצור. ירה ויור. וזולתם. ג) הוא מין מן הנסים שלא יוכל הטבע לעשותו בשום אופן. וזה המין יעשה האל יתברך ע"י עבדיו בדבור בלבד שהיא פעולה שכלית ויותר נכבדת משאר תנועותיו הגשמיות. כמו שהי' הענין במתיחת פי הארץ כאמרו ויהי ככלותו לדבר ותבקע האדמה. וכן בענין עמידת השמש ליהושע נאמר אז ידבר יהושע:

וכתב עוד הספורנו שבענין מי מריבה הי' כן ההכרח להעביר את רעת תלונות ישראל שיהי' הנס הנעשה יורה מעלת המלך המשלח ויורה ג"כ מעלת השליח וכו'. ובכן צוה האל ית' שיהפוך הסלע למים כאמרו ונתן מימיו. כלומר שיהיו המים מן הסלע ולא נמשכים ממקום אחר אליו וכו'. וזה מין נס שלא יוכל הטבע לעשותו בשום אופן ולא בשום זמן. וצוה האל יתברך שזה יהי' ע"י דבור עבדיו. כאמרו ודברתם אל הסלע. למען יכירו ישראל שהי' זה הנס מן המין הג' כאמור. ובזה ידעו גודל וטוב המשלח שלא יפחדו ולא ידאגו על היותם במדבר. אחר שיש בידו לשום מדבר לאגם מים וכו'. ומשה ואהרן שינו מדבריו ועשו הנס באופן של מין הב' מן הנסים להמשיך מים אל תוך הסלע ממקום אחר. ע"כ דבריו. והנה כל דברי הספורנו נראין בעיני. מלבד מה שכתב לבסוף שמשה ואהרן שינו מדברי השם ית'. פי היתכן. ועל מה ולמה ישנו בזדון מה שנאמר להם במירוש מפי הגבורה:

ולכן נראה בעיני על פי ההקדמות שזכרתי ללמד זכות על משה ואהרן שבאמת הבינו מדברי השי"ת שיכולים לעשות הנס של הוצאת מים מן הסלע באחד משני אופנים. וזהו כמו שנזכר בתרגום יונתן. דהיינו או שיהי' נעשה נס נפלא מאד ממין הג' של הנסים בלי שום פעולה כ"א ע"י דבור בלבד. או שיהי' נעשה הנס ממין הב' של הנסים ע"י פעולה של הכאה במטה שבעבור זה נאמר לו קח את המטה. אבל זה אמת שרצון השי"ת הי' יותר שהנס יהי' נעשה ממין הג' בדבור בלבד. ובשביל זה אמר תחלה ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו. ונתן דייקא. כלומר שיתן בנקל בלי הכרח. ומימיו דייקא. שתוכיות הסלע יהפך למים. ככתוב ההופכי הצור אגם מים. ויהי' נעשה כעין חבית מלא מים עם כח הברכה שלא יחסרו מימיו לעולם ויזנק מים בלי הפסק. ומה שאמר „לעיניהם" נרמז בזה עיקר הדבר שעל ידו יוכל הנס להעשות באופן היותר נפלא ע"י ודברתם בלבד. דאין לפרש לעיניהם כפשוטו שכל ישראל יראו בעיניהם הדבור. כי לא יתכן ראי' על דבור. רק יתכן יותר לפניהם. אבל לעיניהם משמעותו כמו שפירש"י עה"פ וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב. שהוא כמו ועינו כעין הבדלח. ר"ל כעין הברכה שברכם יעקב. וגם כאן יש לפרש כך לעיניהם. כלומר כעין מעלת מדרגתם ברוחניות. והוא שבאם יבינו משה ואהרן שישראל נמצאים בשעה זו במדרגה גבוה שראוים לראות נס היותר נפלא כזה אז יעשו הנס ע"י ודברתם בלבד. ולפי לשון המדובר הנקרא אידיש יפורש לעיניהם „לויט זייער אויסזעהן":

ועפ"ז יובן המאמר חז"ל במדרש עה"פ ודברתם אל הסלע לעיניהם. שאמר הקב"ה למשה ולאהרן תלמדו עליו עם ישראל פרק אחד והוא מוציא מים. ולכאורה אין מובן כלל טעם דרשה זו.

אבל

אבל לפי דרכנו מובן שרצון הש"י הי' שמשה ואהרן ילמדו עם ישראל פרק אחד תורה אצל הסלע. כדי להעלותם למדרגה גבוה שיהיו ראוים לעשות לפניהם הנס באופן היותר נפלא. כי תלמוד תורה ברבים זכותו גדול מאד שנמשך במקום ההוא כח אלוהית בהשפעה יתרה לפעול נפלאות גדולות. ויפורש לפ"ז אל הסלע כמו על הסלע. כדברי הרמב"ן ז"ל בפירושו שם:

ואחר שסיים הש"ת דבריו בענין עשיית הנס באופן היותר נפלא. התחיל לדבר ענין עשיית הנס באופן אחר. שהוא הנס של מין הב' שזכר הספורנו שיהי' נעשה הנס ע"י פעולה בכח ובהכרח. וזהו שאמר והוצאת להם מים מן הסלע. שמשמעותו הוצאה בכח ובהכרח ע"י פעולה. ומובן הדבר שסתם פעולה להוציא מים הוא ההכאה בהמטה כמו שעשה בפעם הראשון. כי בודאי לא לחנם נצטוה קח את המטה. ופעולת ההכאה במטה פעלה ליתן להסלע כח המושך גדול וחזק מאד מאד שבכל מקום שיהי' מונח יתמשך לתוכו מים מן התהום שבתחתית הארץ. ומן הסלע יזנק המים בלי הפסק. ואופן זה הנס נזכר בהכתוב. פתח צור ויזובו מים. כלומר נעשה בחצור פתח שעל ידו יזובו מים מתחתית הארץ. ולכך לא נאמר באופן זה והוצאת להם מימיו כמו בתחלה. כי באופן הזה לא יהפך הצור לאגם מים. רק שעל ידו יזובו המים שבתחתית הארץ:

וממילא מובן כי מה שאמר הש"ת לעשות הנס גם באופן השני. כונתו היא שבאם יבינו משה ואהרן שהעם ישראל נמצא במדרגה שפלה ואינם ראוים שיעשה לפניהם נס היותר נפלא שע"י דבור בלבד. אז יעשה משה זה הנס ע"י הכאת הסלע במטה:

ועוד יובן לפי דרכנו למה צוה הש"ת ענין עשיית הנס באופן היותר נפלא למשה ולאהרן. ועשיית הנס באופן הפחות שע"י הכאה צוה רק למשה בלבדו. כי יען כי לעשות הנס באופן היותר נפלא נצרך להעלות את ישראל למדרגה גבוה. וכדברי המדרש לשנות עם ישראל פרק אחד תורה אצל הסלע. ולדבר זה הי' נצרך סיוע מאהרן. כי הי' מסוגל יותר למוד תורה עם ישראל. ככתוב יורו משפטיך ליעקב וגו'. וכתוב ואת עמי יורו וגו'. ועוד אמרו מדת אהרן היתה: את הבריות ומקרבן לתורה. אבל בענין עשיית הנס באופן הפחות שע"י הכאת הסלע הי' די להצעות ע"י משה בלבדו:

דיד כל מה שפירשתי בענין מי מריבה יש להעמיס בדברי התרגום יונתן שהוא המפורש אחד שמשה ואהרן לא שינו ממצות הש"ת כיון נאית נצטוו לעשות הנס בשני אופנים. אופן א' עשיית הנס נפלא מאד ע"י הדבור בלבד. ובזה מוסיף התרגום יונתן לפרש מה הוא הדבור אל הסלע שהוא אבן דומם. וכמו שהמדרש מתרץ קושיא זו שענין הדבור הי' לשנות עם ישראל פרק תורה אצל הסלע. ותיבת אל היא כמו על שמשמעותו אצל כנזכר בפירוש הרמב"ן ז"ל. כן מתרץ התרגום יונתן קושיא זו באופן אחר. שהכונה הי' לדבר אל הסלע. אבל לא דבור פשוט אלא שהי' צריך להיות השבעה לסלע בשמא רבא ומפרשא. שמפני זה השם הגדול המפורש גם סלע ניחת הוא. ולאופן זה נצרך שגם אהרן יהי' בעזרתו להעלות את ישראל במדרגה קדושה שיהיו כדאים לנס גדול ונפלא כזה. וזהו שכתב התרגום יונתן "כד הינון חמיין". וצריך לדעת שהשורש חמי בשפת ארמית ירושלמי משמעותו הוא כדאי והגון. ומתורגם בשפת אשכנז "געאייגנעט" ולפ"ז יפורש כד הינון חמיין. כלומר כאשר ישראל יהיו ראוים לזה להזכיר לפניהם השם הגדול והמפורש למען יראו הנס באופן היותר נפלא שנעשה ע"י דבור בלבד:

ואופן הב' הוא והוצאת להם מים מן הסלע. ובזה מוסיף התרגום יונתן לפרש. ואין יסרב לאפוקי מחי אנת בלחודך בחוטרא דבידך וכו'. ואין כונתו שבאם הסלע יסרב ולא יכנע מן ההשבעה. אלא כונתו עדה"כ והיה כאשר תריד ופרקת וגו'. שפירושו הוא כאשר יבין שיוכל להריד ולטעון איזו טענה נצחת כנגד עם ישראל. וכן כאן "ואם יסרב" יפורש שבאם יבין משה שיכול להיות להסלע טענה נצחת כנגד עם ישראל שאינם ראוים לראות נס נפלא כזה. אז יעשה הנס באופן המחות ע"י שיכה משה בלבדו את הסלע בהמטה ויוציא ממנו מים שיומשכו לתוכו מתחתית הארץ כנזכר לעיל. ולזה הנס לא נצרך סיוע מאהרן:

ועתה נצרך לבאר הטעם מדוע בחרו משה ואהרן לעשות הנס באופן השני ולא באופן הראשון. שהוא כי יען שהש"ת אמר ודברתם אל הסלע "לעיניהם". כלומר אם תבינו שיהיו ראוים לראות נס נפלא כזה. לכן התחיל משה לתהות על קנקנם של ישראל לדעת מדרגת אמונתם בנסים ונפלאות. ובעבור זה שאל אותם שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים. ויש בשאלה זו כונה עמוקה. דהנה מצינו שאלה נפלאת כזו ששאל הקב"ה ליחזקאל הנביא טרם שהחי' את המתים של שבט אפרים שנאמר (יחזקאל ל"ז) ויאמר אלי בן אדם התחיינה העצמות האלה. ואמר א"ה אתה ידעת. ואין מובן שאלה ההיא למה. אבל טעם הדבר כי יען שביקש הש"ת להראות ליחזקאל נס הגדול של תחית המתים. ע"כ תהה הש"ת על קנקנו לנסותו לדעת מדרגת אמונתו בנס גדול הזה של תחית המתים. ואם לא מצא הקב"ה שיחזקאל מאמין באמונה שלימה בזה לא הי' כדאי וראוי לראות בעיניו נס גדול הזה.

ובודאי

ובודאי ענה יחזקאל כראוי בזה שאמר א"ה אתה ידעת. זאת היא תשובה מוחכמת מאד. כלומר אני מאמין באמונה שלימה שדבר הזה תולה בידיעתך. ואם אתה ידעת שיכול להיות כך הרי זה כאילו עשוי. וכידוע למביני מדע שאצל הקב"ה הידיעה היא עשיה. ולכך זכה יחזקאל שיופיע הנס הגדול והנפלא הזה לנגד עיניו:

ולמ"ז יובן ג"כ שאלת מרע"ה לישראל. המן הסלע הזה נוציא לכם מים. שחפץ בזה לתהות על קיקנם לדעת מדרגת אמונתם בנס היותר גדול ונפלא שיהפך הצור לאגם מים. וזה הנס יש לדמותו להנס של תחיית המתים שהעפר יהפך לבשר חי. וזהו שנאמר מלפני אדון חולי ארץ וגו' ההופכי הצור אגם מים. שאותן ב' ענינים דומים זה לזה. חולי ארץ. זה תחיית המתים שהארץ תחיל ותוליד את המתים שיצאו ממנה חיים. ודומה לזה הוא ההופכי הצור לאגם מים. ולכך אמר משה המן הסלע הזה וגו'. תיבת "הזה" ירמז על עצמיות הסלע שיהפך הצור לאגם מים. ולא להוציא מים מתחתית הארץ דרך פתח הסלע כנזכר בהכתוב פתח צור ויזובו מים. ובודאי אם היו עונים ישראל כראוי היו כדאים להעשות לפניהם הנס באופן היותר נפלא. אבל כיון שישראל שתקו ולא ענו מאומה. ראו משה ואהרן שמדרגת אמונת ישראל שפל מאד. ונדמה להם שאין להם עם מי לדבר. ולכך החליטו שאינם ראוים להעשות לפניהם הנס באופן היותר נפלא ע"י דבור בלבד. כי אם לקיים דבור השני שאמר הקב"ה והוצאת להם מים מן הסלע כנזכר לעיל:

ומעתה יש לשאול דא"כ במה חטאו משה ואהרן. הלא ישראל היו אשמים בדבר ולא הם. אמנם האמת הבין אך השי"ת בלבדו. כי מה שישראל שתקו ולא ענו מאומה על שאלת משה. הוא ינן כי הכעיס אותם במה שקרא להם מורים. ולולא זאת היו עונים כמו שענה יחזקאל על השאלה התחיינה עצמות האלה. ועוד יותר שבאם היו משתדלים לשנות עם ישראל פרק תורה ברבים אצל הסלע. היו מעלים אותם למדרגה גבוה שיהיו כדאים לראות זה הנס באופן היותר נפלא. ובזה יתורץ מדוע נענש גם אהרן. שהוא ינן כי לא השתדל אז לקרב את ישראל לתורה:

ומצאתי ראי' שעיקר סבת החטא הי' מה שמשה קרא אותם מורים. דאיתא במד"ר ואתחנן פ"ד ובילקוט ירמי' רמז רס"ה על הפסוק וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל (שמות ו' ו'-ז') מה ציום. אמר להם אל תהיו קורין לבני מורים. כיון שהקניטו על מי מריבה ואמר להם משה שמעו נא המורים. א"ל הקב"ה כל עצמי חייתי מצוה אתכם ואומר לכם אל תהיו קורין לבני מורים. לית עסקא דעריס דיהלך עם שטיא. לא תביא אין כתיב כאן אלא לא תביאו. לא את ולא אחיך עאלין לארעא דישראל. ע"כ. הרי בפירוש מאמר חז"ל שזה הי' עיקר הסבה שהביאם להכאת הסלע:

ולפי דרכנו יש להבין עוד ענין נפלא מה שאמרו חז"ל במד"ר שאמר הקב"ה למשה אחר החטא של מי מריבה. עכשיו יאמרו שאין לדור המדבר חלק לעוה"ב. לפיכך גזר עליהם להיות בצדן וידעו שיבוא עמהם. כמו שנאמר ויתא ראשי עם וגו'. ואמר להם לא תביאו את הקהל הזה אלא הקהל שיצא עמך ממצרים. ולכאורה אין מובן איך נתלה זה בזה שעכשו יאמרו. אמנם יש להבין לפי דבריגו שהנס הגדול והנפלא של תחיית המתים שיהפך העפר לבשר חי דומה להנס הגדול והנפלא של ההופכי הצור אגם מים. וידוע הפלוגתא דרבי עקיבא ורבי אליעזר (סנהדרין קח.) ות"ל דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב ואין עומדין בדין. שנאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו. דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר עליהם הוא אומר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח:

למ"ז י"ל שדור המדבר לאחר ששמעו דברי הקב"ה שאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו. נשבר לבם בקרבם מדאגתם אם יעמדו בדין להיות להם חלק לעוה"ב בעולם התחיה. או לא. אפשר כרבי עקיבא ואפשר כרבי אליעזר. ולכך אם היו זוכים לראות נס גדול ונפלא ביותר של ההופכי הצור אגם מים ע"י דבור בלבד. שזה דומה להנס הגדול והנפלא של תחיית המתים. היו מתנחמים בזה להבין כי ינן שזכו לראות נס היותר גדול ונפלא. הרי זה אות אהבה מאת המקום שהם חשובים בעיניו. ובודאי לא הראם הקב"ה נס גדול ונפלא כזה שהוא דומה להנס הגדול והנפלא של תחיית המתים. אלא כדי לרמז להם נחמה שיזכו לקום לתחיה כדברי רבי אליעזר שעליהם הוא אומר אספו לי חסידי וגו'. אבל כיון שלא ראו נס גדול ונפלא כזה. הבינו שאינם חשובים כ"כ בעיני המקום רק שנואים כמנודים הם. ולכך עכשיו יאמרו שאין לדור המדבר חלק לעוה"ב. כמו ששמעו במדבר הזה יתמו וגו' וכדעת רבי עקיבא. לפיכך נגזר על משה ואהרן להיות בצדן. למען יתנחמו שיקימו לתחיה כדעת רבי אליעזר שעליהם נאמר אספו לי חסידי וגו':

והוצא לנו מכל הדרוש הזה לענייננו שיסדנו חברת הש"ס ללמוד תורה ברבים בחבורה אחת. עלינו להבין מה גדול הכח והזכות של ת"ת ברבים. כמו שאמרו חז"ל שבאם היו משתדלים משה ואהרן ללמד עם ישראל פרק אחד של תורת

לא היו צריכים להכות הסלע. והיו פועלים הישועה בדבור בלבד. ולכך כאשר אנחנו קבלנו עלינו ללמוד תורה ברבים בחבורה אחת. בודאי יעזור לנו השם יתברך שנזוכה לישועה היותר גדולה לראות הנצרכות לנו. ושנזכה לישועה היותר גדולה לראות בבוא לציון גואל במהרה בימינו אמן:

(מא)

דרשה לברית מילה

הן נאספנו היום לקחת חבל בשמחת המצוה של ברית מילה. שהיא מצוה היותר גדולה מכל המצות. כיון שכל עיקר היהדות תולה במצות מילה. ולא קיום היהדות בלבד היא אלא שהיא קיום העולם. כמו שאמרו חז"ל במסכת נדרים אלמלי מילה לא נתקיימו שמים וארץ. שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. והיא מצוה הראשונה שניתנה ליהודי הראשון שהוא אברהם אבינו ע"ה שאמר לו הקב"ה בענין מצות מילה התהלך לפני והיה תמים. שצד שלא נימול הוא בעל מום ורק ע"י מצות מילה יהיה תמים. גם אמרו חז"ל שעכשיו שאין לנו בית המקדש עם מזבח להקריב קרבנות נשאר לנו ענין קרבן. והיא מצות ברית מילה. כמו שמובא במדרש פרקי רבי אליעזר. כל מי שמגיש את בנו למילה. כאילו הן כהן גדול מקריב מנחתו ונסכו על גבי המזבח. ובזוהר הקדוש פרשת פקודי מובא שיש היכל ברקיע שהמלאכים הממונים על מצות מילה יורדים לעולם הזה בכל מקום שיש ברית מילה. ונוטלים מן דם המילה ומביאים אותו למעלה לאותו היכל. וכאשר נתעורר קטרוג על ישראל בשמים מסתכל הקב"ה על אותן הדמים של מצות מילה ונשתכך הרוגז:

וכיון שעם ישראל ידעו והבינו חשיבות הגדולה של מצות מילה לכך קבלו ישראל עליהם לקיים מצוה זו בשמחה גדולה ולעשות סעודה. כמו שמובא בגמרא. תניא א"ר שמעון בן גמליאל כל מצוה שקבלו ישראל עליהם בשמחה. כמו מצות מילה. שנאמר שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב. עדיין הם שמחים בה ועושין אותה בשמחה. וזה פלא שלא מצינו בשום סעודת מצוה כמו שמובא בש"ע על דבר סעודת ברית מילה. וכך נאמר. נוהגין לעשות סעודה בברית מילה. ונקרא סעודת מצוה. ומי שאינו רוצה לאכול בסעודת ברית מילה הרי הוא כמנודה לשמים. אבל בסעודת מצוה אחרת לא נמצא שום עונש על מי שאינו רוצה לאכול על הסעודה. ועל כן די להבין גם מזה חשיבות הגדולה בשמים במצות ברית מילה:

עוד נמצא ענין נפלא בקיום מצות מילה מה שלא נמצא כן בקיום כל מצות אחרות. והוא המנהג להכין כסא לכבוד אליהו הנביא. ובודאי מנהג ישראל תורה הוא. ומקור מנהג זה הוא ממה שנאמר אצל אליהו הנביא בזמן המלך אחאב. שאז הי' עם ישראל בשפל המצב על שהיו בהם הרבה עובדי העבודה זרה בעל. וכאשר ברח אליהו מפני אחאב ונתראה אליו הקב"ה הי' אליהו מקטרג על עם ישראל ואמר קנא קנאתי לה' צבאות כי עזבו את בריתך בני ישראל. זו ברית מילה. א"ל הקב"ה כיון שאתה מקטרג על ישראל נתחייבת שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך. ובשביל זה נקרא אליהו הנביא בשם מלאך הברית. ומכאן התקינו חכמים להכין כסא לכבוד אליהו הנביא בשעת שישראל מקיימים מצות המילה:

וביון שבאנו לדבר מענין אליהו הנביא שנקרא מלאך הברית אציע לפניכם רעיון טוב לתרץ מאמר חז"ל במסכת קידושין (סו:) כהן בעל מום שעבודתו פסולה מניין. א"ר יהודא אמר שמואל דאמר קרא הנני נותן לו את בריתי שלום. כשהוא שלם ולא כשהוא חסר. והא שלום כתיב. אמר רב נחמן בר יצחק וא"ו דשלום קטיעא היא. וצריך להבין תירוצו של רב נחמן. ופירש במהרש"א שהוא כמו שלים והוא תרגומו של תמים היפוך בעל מום. ולכאורה זה פלא שבא לדרוש דרש דחוק להוכיח שכהן בעל מום עבודתו פסולה מן תיבת שלום שהיא בעלת מום על שהאות וא"ו שבה היא קטיעא שנפסקה באמצע. וגם זה דוחק מה שפי' במהרש"א שהדרש הוא מפני שע"י הקטיעא נעשה תיבת שלום כמו שלים בארמית. שהלא אין כאן ענין קרי וכתיב. כי גם אחר שנפסקה הוא"ו באמצע הוא שלום ולא שלים:

אמנם י"ל המכיון עפ"י מאמר חז"ל במדרש דא"ר אליעזר בוא וראה כמה חביבה המילה בעיני הקב"ה. מי שהוא מחוסר מעט מאיזה אבר נקרא בעל מום. וכאן אמר הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים. עד עכשיו לא היית תמים.

אלא

בכורים ומעשר. ואח"כ נאמר שם פרשה קטנה של ד' פסוקים המתחלת. היום הזה ה"א מצוך לעשות את החקים האלה וגו': את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמוע בקלו: וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך ולשמר כל מצותיו: ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה וגו':

הרי יש בפרשה קטנה הזאת לדקדק הרבה. א) איזו שייכות יש לפרשה קטנה הזו אחר מצות בכורים ומעשר. ב) מה זה כפל הלשון בפסוק הג' וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך ולשמור כל מצותיו. הלא נאמר שמירת המצות בפסוק הקודם. ג) הלא מקרא הג' והד' מדברים אדות השי"ת. וה' האמירך היום וגו' כאשר דבר לך. הרי האמירך ודבר לך הן ב' פעולות של השי"ת. ואח"כ בפסוק הד' אומר עוד פעולת השי"ת. ולתתך עליון על כל הגוים. ולמה מפסיק באמצע עם פעולה של ישראל ולשמר כל מצותיו:

אמנם י"ל כי גם מה שאומר ולשמור כל מצותיו מוסב על השי"ת. ועניני הוא שגם השי"ת ישמר כל מצותיו אשר צוה לישראל לשמור. וזהו עד"ר שאמרו חז"ל שהקב"ה מקיים את המצות הכתובות בתורה. ומן פרשה קטנה הזו נלמד שכמו שישראל מניחים תפילין כן גם הקב"ה מניח תפילין. כמו שמובא במסכת ברכות (ו.) א"ר יצחק מניין שהקב"ה מניח תפילין. שנאמר נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו. בימינו זו תורה וכו' ובזרוע עוזו אלו תפילין וכו'. הני תפילין דמארי עלמא מה כתוב בהו. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ומי משתבח קוב"ה בשבחייהו דישראל. אין. דכתיב את ה' האמרת היום וגו' וה' האמירך היום וגו'. אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם. שנאמר שמע ישראל וגו' ה' אחד. ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם. שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ע"כ. ולכך נכתבה פרשה קטנה זו אחר מצות בכורים ומעשר. לרמז לנו כי כמו שהשי"ת מקיים מצות תפילין כמו שישראל מקיימים. כן גם כמו שישראל מקיימים מצות בכורים ומעשר. יקיים גם השי"ת מצות בכורים ומעשר בעמו ישראל שנקראו ראשית. ככתוב קודש ישראל לה' ראשית תבואתו וגו':

וזהו שנאמר וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה וגו' ולשמר כל מצותיו. ר"ל שעי"ז שישראל ישמרו חקיו ומצותיו ומשפטיו כמו שנזכר בפסוק הקודם ויקיימו מצות בכורים ומעשר. כן גם השי"ת ישמר כל מצותיו לקיים מצות תפילין ומצות בכורים ומעשר בעמו ישראל שנקראים ראשית תבואתו לנטלם ולנשאם ולעטרם. כמו שאומר את"כ ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה וגו'. ומסיים ולהיותך עם קדוש לה"א כאשר דבר. וזהו ככתוב קודש ישראל לה' ראשית תבואתו. ועי"ז שישראל יהיו נחשבים אצל השי"ת במדרגת קודש ועם קדוש. יהי' כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם. כי יהי' להם הדין של מוצל בהקדש. ויפחדו להרע לעם ישראל:

עתה יש להבין מה גדלה מצות פדיון הבן יותר משאר תרי"ג מצות עד שנצטונו להניח הפרשה של מצות פדיון הבן בפרשיות התפילין. ומעם הדבר הוא כמו שאמרנו שבמצות פדיון הבן תולה יחס ותשובת עם ישראל וגם גאולת ישראל. כי כמו שבמצות תפילין ובמצות בכורים ומעשר מלמדת פרשה הקטנה של האמרת והאמירך שכאשר ישראל מקיימים מצות תפילין ומצות בכורים ומעשר. כן גם השי"ת מקיים מצות תפילין ומצות בכורים ומעשר בעם ישראל שנקראין ראשית תבואתו לנשאם ולעטרם. כמו שנאמר ולתתך עליון על כל הגוים. כן גם הוא הענין במצות פדיון הבן. כי העלאת ביכורים ופדיון בכורים ענין אחד להם. אלא שביכורים הוא בתבואה ופירות. ופדיון בכורים הוא בבעלי חיים. וכאשר היינו בארצנו והיה לנו מצות ביכורים. אז יכולנו להשען על זכות מצות ביכורים לבקש שגם השי"ת יקיים מצות ביכורים בעמו ישראל שיתקיים בנו מה שנאמר ולתתך עליון על כל הגוים. ועכשיו בגלות שאין לנו מצות ביכורים. אבל נשאר לנו הזכות של מצות תפילין ושל מצות פדיון בכורים שנכתבה בפרשיות התפילין. וזה הוא הזכות שנוכל להשען עליו ולבקש מאת השי"ת כי כמו שישראל מקיימים מצות תפילין ומצות פדיון הבן הכתובה בפרשיות התפילין. כן גם השי"ת יניח התפילין שלו שכתוב בהם ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. וגם שיקיים השי"ת מצות פדיון הבן בעמו ישראל שנקראים גוי אחד בארץ ועוד שהקב"ה קרא אותם בשם בני בכורי ישראל. וכמו שהיה בגלות מצרים שראשית הכל נאמר אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני ויעבדני. כן גם עתה בגלות האחרון יקיים השי"ת מצות פדיון הבן בבנו בכורו עם ישראל ויגאלנו בגאולה שלימה במהרה בימינו אמן:

(מג)

דרשה לפני הבר מצוה

אתה הבר מצוה הן היום נכתרת בתואר השם „איש". שעד היום הזה עוד הי' לך השם קטן. ומהיום והלאה יתכן לך השם „איש". ועוד תדע שמהיום והלאה נתחייבת מן התורה בקיום התרי"ג מצות. והמצוה הראשונה שנתחייבת בה היא מצות תפילין. ומצוה השניה היא מצות קריאת שמע ותפלה של שחרית. כי קריאת שמע של תפלת ערבית יש הרבה פוסקים שיכול להתפלל מערב קודם לילה. אבל בקריאת שמע של שחרית של יום הראשון שנעשה בו בן י"ג שנה. מצות תפילין קודמת למצות ק"ש. כי כל הקורא ק"ש בלי תפילין הרי הוא כמעיד עדות שקר בעצמו. לכן עליך להזהר במצות תפילין שתתפלל בכל יום מוכתר בתפילין כראוי. ועי"ז אתה תהי' נאה לשמך השם „איש". והשם „איש" יהי' נאה לך. וגם זכור תזכור שמהיום והלאה אתה עומד ללחום מלחמת היצר למאוס ברע ולבחור בטוב. כי היום הזה נתחבר עמך אורח יקר הוא יצר הטוב. שעד עתה הי' רק יצר הרע מושל עליך. ומהיום והלאה ימשוך אותך יצר הטוב לצד הימין ללכת בדרך התורה והמצוה. שעי"ז תהי' ראוי להקרא בשם איש תם. והיצר הרע ימשוך אותך לצד שמאל לחיות בלי עול תורה להקרא בשם איש שדה איש הפקר:

וכל ענין זה מובא במד"ר על הפסוק ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אוהלים. א"ר לוי משל להדס ועצבונית שהיו גדלים זה ע"ג זה. כיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה חוחו. כך כל י"ג שנה היו שניהם הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר. לאחר י"ג שנה זה הולך לבתי מדרשות וזה הולך לבתי ע"ז. א"ר אלעזר צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה. מכאן ואילך צריך שיאמר „ברוך שפטרני מעונשו של זה":

והנה דברי המדרש לכאורה אין מובן. מניין להם לר' לוי ולר' אלעזר שזה הכתוב ויגדלו הנערים מדבר על הזמן שנעשו יעקב ועשו בני י"ג שנה. ויש לתרץ שדרשו תיבות המיותרות ב"פ איש איש. שהיל"ל ויהי עשו יודע ציד בשדה. ויעקב תם יושב אוהלים. לכך אמרו שהכתוב בא להשמיע תכונותם בזמן שנעשו בני י"ג שנה. שיצאו מכלל קטן ובאו לכלל איש. והיינו כדאיתא סנהדרין (ס"ט) כי עבד בצלאל משכן בר כמה הוה. בר תליסר. דכתיב גבי משכן איש איש ממלאכתו אשר המה עושים. וכן במסכת נזיר (כ"ט) פירש"י דרק לאחר שנעשה בן י"ג שנה מצינו שנקרא איש. כדכתיב ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו. וגמירי דההוא שעתא בני י"ג שנה הוו עכ"ל. ולפיכך שפיר מדייקים ר' לוי ור' אלעזר ממה שנאמר גבי יעקב ועשו איש איש מיותר. שמע מינה שהיו אז בני י"ג שנה:

מזה יש לראות שעד שהיו בני י"ג שנה לא הי' נודע מה יהיו. טובים או רעים. וטעם הדבר כיון שעד י"ג שנה עוד לא ארח עדיין בלבבם אורח היקר הוא היצר טוב. כמו שדרשו חז"ל עה"פ טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל. ילד מסכן וחכם. זה יצר הטוב. ולמה צווחין לי' ילד. דהוא מזדווג לבר נש מתלת עשר שנין ואילך. ולמה צווחין לי' מסכן. דלית כל עמא שמעין לי'. ולמה צווחין לי' חכם. דהוא מבין לברייתא אורחא טבא. ממלך זקן וכסיל. זה יצר הרע. ולמה צווחין לי' מלך. דכל אברין שמעין לי'. ולמה צווחין לי' זקן. דהוא מזדווג לבר נש מטלייא עד סבותא. הה"ד כי יצר לב האדם רע מנעוריו. משעה שננער לצאת ממעי אמו. ולמה צווחין לי' כסיל. דהוא מבין לברייתא אורחא בישא. עכ"ל. ולכך לא הי' ראי' כלל ממעשי יעקב ועשו קודם י"ג שנה מה יהיו בגודלם. רק לאחר שנעשו בני י"ג שנה. שאז אורח היקר והטוב שהוא היצר טוב נכנס בלבבם והתחילה אצלם מלחמת היצר. אז כל מבין הי' יכול לראות אצל מי מנצח יצר הטוב ואצל מי מנצח יצר הרע. ואז נאמר ויגדלו הנערים ויהי עשו „איש" יודע ציד איש שדה. ויעקב „איש" תם יושב אוהלים:

עתה עוד נצרך להבין מה שא"ר אלעזר דצריך האדם להטפל בבנו עד י"ג שנה. ומכאן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה. הרי לכאורה אין מובן משמעות ברכה זו. כי יש בזה ב' משמעות. או שרוצה לומר שמהיום והלאה יפטר האב מלהענש בשביל חטאי הבן. או שרוצה לומר שמהיום והלאה יפטר הבן מלהענש בשביל חטאי האב. והנה באמת יש בזה מחלוקת הפוסקים בש"ע או"ח סי' רכ"ה שמביא בשם יש אומרים מי שנעשה בנו בר מצוה יברך האב בא"י אמ"ה שפטרני מעונשו של זה. וכתב שם המג"א וז"ל. פי' שעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חנכו.

ובלבוש

ובלבוש פירש אימא דעד עכשיו הבן נענש בעון האב. עכ"ל:

וי"ל דטעם סלוגתתן של הלבוש והמג"א הוא. דהמג"א סובר כפשטות דברי ר' אלעזר דצריך אדם להטפל בבנו לחנכו בדרך טובים רק עד יג"ש ולא יותר. ולכך אם אין האב מחנך את בנו עד יג"ש ראוי הוא להענש. אבל לא יענש על מעשי בנו שלאחר י"ג שנים. ולפ"ז פירוש ברכת שפטרני הוא על זה שמהיום והלאה נפטר האב מלהענש בשביל מעשים רעים של בנו. אבל הלבוש לא ניחא לי' כך. כדאיתא בפ"ק דקידושין עה"פ חנוך לנער ע"פ דרכו וגו' רבי יהודה ור' נחמיה. חד אמר משיתסר עד עשרין ותרין. וחד אמר מתמני סרי עד עשרין וארבע. הרי שאין האב נפטר מחיוב חינוך הבן גם לאחר שנעשה בר מצוה. לכן הוא מפורש להיפוך שענין הפטור מוסב על עונש הבן. ולפ"ז צ"ל דמה שא"ר אלעזר צריך האדם להטפל בבנו עד יג"ש. כונתו להטפל בכפיה. אבל לאחר יג"ש אין מחויב לכופו. אבל עדיין הוא מחויב להשתדל לחנכו כדברי ר' יהודה ור' נחמי'. אבל עוד יש להקשות דלפי פירוש הלבוש נצרך לתקן שהבן יברך שפטרני מעונשו של זה. הוא האב. שמגיע להבן טובה מהיום והלאה. אבל האב למה יברך. הלא אין מגיע לו שום טובה. ואדרבא מגרע גרע. כי עד עכשיו הי' האב נפטר מעונש חטאיו ע"י הבן. ומהיום והלאה האב עצמו יסבול העונש על חטאיו:

ונראה ליישב פירוש הלבוש ע"פ דרשת חז"ל בפסיקתא עה"פ מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. אין עוז אלא תורה. שנאמר ה' עוז לעמו יתן. א"ר מאיר בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני לקבל התורה. אמר להם הקב"ה אני אתן לכם את התורה. אבל הביאו לי ערבים טובים שתשמרו את התורה ואני נותנה לכם. ומכל הערבים שהציעו ישראל לפניו לא נתרצה עד שאמרו לפניו. רבש"ע הרי בנינו ערבים אותנו. אמר להם הקב"ה הרי אלו ודאי ערבים טובים הם ואני נותן התורה על ידיהם. הה"ד מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. ולכך בשעה שהלוה נתבע ואין לו לשלם. מי נתפס. לא הערב? וזהו שנאמר ע"י הנביא הושע. ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. עכ"ל:

ועפי"ז יש להבין פירוש הלבוש בברכת ברוך שפטרני. דשפיר נאה להאב לברך. כיון דעד עכשיו הי' יכול הבן להענש בעון האב מטעם הערבות שאצל הר סיני. ומהיום והלאה נגמרה הערבות של בנו עבורו. ומגיע להאב עכ"פ טובה זו שמהיום והלאה לא יענש בנו עבורו. ואי משום שלהאב מגרע גרע. כי מהיום יענש הוא עצמו בעונו. אין זאת רעה גדולה כ"כ. כי אולי עי"ז יהי' נזהר יותר מלחטוא. ובודאי הטובה מה שבנו לא יענש יותר עבורו היא גדולה יותר מזאת הרעה שהוא יוצרך לפחד שאם יחטא יענש הוא עצמו בעונו. ולכך שפיר נאה להאב לברך ברוך שפטרני. אבל אין לתקן שהבן יברך על הטובה שמהיום נגמר ערבות שלו בשביל אביו. חלא אין זאת כלל טובה להבן. כיון שכאשר נגמר ערבות שלו בשביל אביו. הלא תיכף נעשה הוא ערב בעד כלל ישראל כיון שנעשה גדול במדרגת איש. כידוע שכל ישראל ערבים זה לזה. הרי הוא יצא מן ערבות פרטי ונכנס בערבות כללי. ומה זאת טובה עבורו. ואין לו על מה לברך. ולכך מתורץ שפיר טעם הלבוש בברכת ברוך שפטרני על פי שיטת ר' יהודה ור' נחמיה:

ודנה צ"ל שפירוש המג"א ופירוש הלבוש אלו ואלו דא"ח. כי המג"א מפרש ברכת ברוך שפטרני להזהיר את הבן שידע שמהיום והלאה הוא עצמו ערב בעד מעשיו. והלבוש מפרש הברכה להזהיר את האב שידע שמהיום והלאה הוא עצמו ערב בעד מעשיו. וגם שידע שעוד לא נפטר מן החיוב להשתדל בחינוך הבן לטוב. ולכך אני מזהיר ואומר לזה הבר מצוה שיזכור הפירוש של ברכת ברוך שפטרני כדברי המג"א. שמהיום והלאה אתה בעצמך נעשית ערב בעד מעשיך. ולכך תבחור לשמוע לעצת האורח היקר שהתחבר היום אליך הוא היצר טוב. ולהאב אני מזהיר ואומר שיזכור הפירוש של ברכת ברוך שפטרני כדברי הלבוש. שמהיום והלאה לא יענש עוד הבן בשביל האב. וגם שהאב מחויב עוד להשתדל בחינוך הבן שילך בדרך טובים. על כן אל תחליפו היוצרות:

ואגמור בברכת להורי הבר מצוה. שהשי"ת יעזור לכם שיהי' לכם נחת גדול מזה הבן ותזכו לגדלו לתורה ולחופה ולמעשים טובים. ואחרון אחרון חביב הוא הבר מצוה. השי"ת יעזור לך שתלך בדרך טובים. בדרך של היצר טוב. ואז תצליח בכל דרכיך. ותזכה לראות בבוא לציון גואל במהרה בימינו אמן:

(מד)

דרשה לתנאים

הן שמחה הזאת שנקראת שמחה של תנאים אינה נזכרת בש"ס ופוסקים אלא שכך הוא מנהג ישראל בסדר שידוכין שראשית הכל כותבין תנאים ועושים סעודה. ואין זה כי אם לזכר מה שהיה נוהג מלפנים בישראל. שקודם החתונה היו עושים סעודת אירוסין. החתן הי' מקדש את הכלה בטבעת קידושין בפני עדים וגם ברכו ברכת אירוסין. ועי"ז נעשית ארוסתו שהי' עלי' כל החומרות של אשת איש. ואחר זה התחילו להכין על החתונה שנעשית בזמן מאוחר. ומפני חשש הקלה בטלו הגאונים ענין האירוסין ותקנו לעשות האירוסין והנשואין ביחד. ותחת המנהג של סעודת אירוסין שהי' מלפנים נשתרבב זה המנהג שאנו נוהגים לעשות סעודת תנאים קודם החתונה. ובמשך הזמן שמן התנאים עד החתונה נעשין כל הכנות הנצרכות על החתונה כמו שהי' מלפנים במשך הזמן שמן האירוסין עד הנשואין:

אמנם יש לומר ע"פ הכלל דליכא מידי דלא רמיזי באורייתא. שסעודת תנאים וזמן הכנה לנשואין נזכר בהתורה בהסיפור של זיוג יצחק אבינו עם רבקה. ששלח אברהם אבינו את עבדו אליעזר לעיר נחור לקחת משם אשה עבור יצחק בנו. ונזכר בתורה שלאחר שנדברו שם יחד אדות השידוך ונתרצו עשו סעודה. כמו שנאמר ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו וילינו. ואח"כ נאמר שם שכאשר ביקש אליעזר לקחת את רבקה דרשו אחיה ואמה ואמרו תשב הנערה אתנו ימים או עשר אחר תלך. כדי שבמשך אותו הזמן יהי' נעשה הכנה לנשואין. ויען שהי' קשה לחז"ל לאיזה ענין נאמר בתורה מה שסיפר אליעזר שאחיה ואמה אמרו כך. מה נפקא מינה לנו לדעת זאת הלא אין זה ענין נסי. ולכך דרשו בגמרא מסכת כתובות מכאן שנותנין לבתולה שנים עשר חודש להכין עצמה בתכשיטין ובגדים עד שתכנס לחופה:

והנה כן יש לנו להקשות. לאיזה ענין נאמר בתורה מה שסיפר אליעזר איך שעשו שם סעודה ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו וילינו שם. מה נפקא מינה לנו בזה. ולכן יש לומר שנכתב כך כדי ללמוד מכאן מנהג יפה לעשות בהתחלת השידוך שמחה ומשתה. ובודאי אין לקרות לסעודה ההיא שעשו שם עבור אליעזר ואנשיו סעודת אירוסין. שהרי עדיין לא הי' שם קידושין. רק שיש לקרות לאותה הסעודה סעודת תנאים. ואם כן יוצא לנו מכאן מקור נאמן למנהג ישראל לעשות סעודת תנאים בהתחלת שידוכין. ולהניח החתונה על איזה זמן. כדי שבתוך כך יהי' נעשה הכנה על החתונה כנהוג:

ובכן י"ל ג"כ מעט בדרך בדיחות. כי מה שאמרו חז"ל יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים. נכלל בזה ג"כ ענין סעודת תנאים. כי בתורתן של בנים לא נזכר כלל הענין של סעודת תנאים. ורק נלמד זאת מן שיחתן של עבדי אבות שע"י שיחתן אנחנו יושבים עכשיו בסעודת תנאים ושמחים יחד:

ועתה לאחר שיגעתי ומצאתי מקור בתורה למנהג סעודת תנאים. מהראוי להבין ג"כ מה שתקנו החכמים נוסח כתיבת התנאים שמתחיל בתפלה בזה הלשון. "המגיד מראשית אחרית הוא יתן שם ושארית טוב לאלה דברי התנאים". זו תפלה שיסתיים מעסק זה אחרית טוב. וצריך להבין מדוע בחרו כאן להזכיר תואר להשי"ת מה שהוא מגיד מראשית אחרית. כמו שנזכר בישעי'. מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו. ולא נמצא במקום אחר נוסח תפלה בתואר כזה:

ויש לומר דהנה על ענין בריאת העולם אנו אומרים סוף מעשה במחשבה תחלה. וטעם הדבר הוא. שהגם שבריאת אדם הי' בסוף מעשה בראשית ביום הששי. אבל במחשבה היתה בריאת האדם תחלה. כי כל מה שברא השי"ת בששת ימי המעשה הי' הכנה לבריאת האדם. וכמו שדרשו חז"ל "בראשית ברא". בשביל ישראל שנקראו ראשית. שנאמר קודש ישראל לה' ראשית תבואתה. ולא בשביל בריאת האדם בלבד כי אם גם בשביל חוה אשתו שנבראת ג"כ ביום הששי. ובו ביום נעשה להם החתונה שלהם בגן עדן. כמו שדרשו חז"ל עה"פ ויבן ה"א את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויביאה אל האדם. א"ר שמעון בן מנסיא מלמד שקילעה הקב"ה לחוה והביאה לאדם. שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניתא. ורבי אבוה אמר גטל הקב"ה כוס של ברכה ובירך ברכת חתנים. דכתיב ויברך אותם אלהים וגו'. ומיכאל וגבריאל היו שושבינים של אדם הראשון. העולה מכל זה הוא כי כל מה שנאמר במעשה בראשית עשרה מאמרות שבכתם נברא הכל. כל זה הי' הכנה בשביל האחרית. שהוא בריאת אדם וחוה והחתונה שלהם שהי' בסוף מעשה בראשית:

עתה

עתה יש להבין טעם יפה במה שתקנו החכמים נוסח התחלת כתיבת התנאים עם תפלה זו „המגיד מראשית אחרית הוא יתן שם ושארית טוב לאלה דברי התנאים". והמכיון הוא כי כמו שהשי"ת הי' מגיד עשרה מאמרות מראשית בריאת העולם לברוא הכל בשביל האחרית שהוא בריאת אדם וחוה ביום הששי ועשה להם חתונה יפה. כן יעזור הבורא לעמו ישראל בכל שמחת התנאים שעושים. שיתן שם ושארית ואחרית טוב לאלה דברי התנאים שיגמור הדבר בכי טוב בחתונה יפה ונהדרה בלי קטטות ומריבות רק בשמחה שלימה. זה הוא טעם נכון ופירוש יפה לנוסח התחלת כתיבת התנאים שתקנו החכמים בדרך תפלה:

והנה כי כן גם אנחנו ניתן להמחותנים והחתן והכלה אותה הברכה של התחלת כתיבת התנאים. וכמו שאנחנו מזכירים עתה ההתחלה של מעשה בראשית שהי' בשביל האחרית שהוא בריאת אדם וחוה והחתונה שלהם. כן יעזור השם יתברך שעל החתונה של זה הזוג נזכיר האחרית של מעשה בראשית. שנשמע תחת החופה שלהם את הברכה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד. ואז נשמח כלנו יחד על החתונה שתהי' אם ירצה השם בהרחבה גמזל טוב ובשעה מוצלחת. שהמחותנים יהי' להם נחת רוח מן זה הזוג שיהיו בנין עדי עד ויאריכו ימים בכל טוב עד מאה ועשרים שנים אמן:

(מה)

דרשה לנשואין

דן נאספנו היום לקחת חבל בהמצוה של שמחת חתן וכלה. שהיא בודאי מצוה גדולה. כמו שאמרו חז"ל כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות. שנאמר קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם. וע"כ בודאי מצוה זו שכרה מרובה. והגם שאמרו חז"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אבל זאת רק במצות עשה שנחשבת בפירוש בהתרי"ג מצות. ואת המצוה לשמח חתן וכלה אינה נחשבת בין התרי"ג מצות. כי בתורה נאמרה המצוה של שמחת נשואין רק אצל החתן בלבד. ככתוב נקי יהי' לביתו שנה אחת ושימח את אשתו אשר לקח. אבל חז"ל הוסיפו מצוה זו שכלנו מחויבים לשמח חתן וכלה. וכיון שמצוה זו היא מצוה נוספת על התרי"ג מצות לכן איננה בכלל מה שאמרו שכר מצוה בהאי עלמא ליכא. ועוד כיון ששמחת חתן וכלה הוא דוקא בעיניי עולם הזה דהיינו ליתן להם „דרשה געשאנק" ולשמוח עמהם לרקד לפניהם. כמו שאיתא במשנה כיצד מרקדין לפני הכלה בית שמאי אומרים כלה נאה וחסידה. ובית הלל אומרים כלה כמו שהיא. לפיכך מובן מכל זה שמתן שכרה גם כן הוא בעולם הזה. ומלבד זאת אפשר לומר שמצוה זו היא בכלל הכנסת כלה שנזכר במשנה שהוא מדברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא:

אמנם צריך להבין הטעם של מצוה זו לשמח חתן וכלה שע"י זה הטעם תתעורר לכל אחד שמחה בלבו עד שהשמחה תנשא ותרומם רגליו להיות מרקד לפני חתן וכלה. וכדי להבין טעם טוב נקדים מאמר חז"ל דאיתא במסכת ברכות (ו:) רב נחמן בר יצחק אמר כל המשמח חתן וכלה כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים. וזה פלא מה ענין בנין ירושלים לשמחת חתן וכלה:

ויש לומר דהנה איתא בגמרא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שנאת חנם. והמשמח חתן וכלה אע"פ שאינן בצאציו הרי הוא מראה בזה שהוא שמח בשמחת חברו כיון שכל ישראל אחינו. ע"כ נחשב אצלו כאילו אחיו ממש עושה חתונה זו. וכיון שכן הרי ענין זה ההיפוך מן שנאת חנם. שהרי בשביל שנאת חנם לא הי' אפשר לו לשמח בשמחת חברו. וכמו שבשביל שנאת חנם חרבה ירושלים. כן זה השמח בשמחת חברו עושה תיקון להחטא של שנאת חנם. ולכך יפה א"ר נהמן שהמשמח חתן וכלה נחשב כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים:

ועפ"ז מובן ג"כ הטעם של מצוה זו לשמח חתן וכלה. כי בזה אנו מראים שאין בלבנו שנאת חנם. רק שלבעבור שכל ישראל אחינו נחשב בעיני כל אחד כאילו אחיו ממש עושה חתונה זו. וכל המבין שע"י מצוה זו נעשה תיקון להחטא של שנאת חנם שגרמה חורבן ירושלים. ושבזה ששמח בשמחת חברו נחשב לו כאילו בנה אחת מחורבת ירושלים. הרי בידאי מטעם זה יתעורר בלבו שמחה אמיתית. עד ששמחה זו תרים ותנשא את רגליו לרקד לפני חתן וכלה:

הנה

הנה עד עתה דברתי לפני הקוראים בענין המצוה לשמח חתן וכלה. ועתה אדבר מעט לפני החתן והכלה עצמם ואשמחם בברכת נשואין. ראשית אודיעכם שמהיום מהחי' אצלכם חיים חדשים. ומעתה ניכם יחד נכתרתם בהתואר אדם. כי התואר אדם הוא על השתתפות איש ואשה יחדו. ככתוב זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם. ואם תשאלו, מה זאת היתוס של תואר אדם, ועל מה מורה זה התואר "מיטעל" אדם? לכן שמעו אלי מה שאני אומר לכם. התואר אדם הוא דבר גדול. כי הוא מורה על שני ענינים גדולים. ענין אחד בגשמיות וענין אחד ברוחניות:

הענין שבגשמיות הוא. שהשם אדם מורה על שלום ואחדות. כי יש עוד ג' שמות. אנוש. איש. גבר. ואותן שלשה השמות יש להם לשון רבים. אנשים. אישים. גברים. אבל השם אדם אין לו לשון רבים. שאין לומר אדמים. וכיון שהשם אדם מורה על אחדות ע"כ הוא תואר טוב ויפה לחתן וכלה. שצריכים להיות ביניהם אהבה ואחוה שלום וריעות. ועי"ז תשרה השכינה הקדושה ביניהם. כמו שאמרו חז"ל. איש ואשה שלום ביניהם שכינה שרויה ביניהם. ובעבור זה המנהג שתחת החופה ישתו החתן והכלה מן כוס אחד. וזה מורה שעל שניהם לטעום טעם אחד מן כוס אחד בכל שנות ימי חייהם. ואך עליהם להתפלל שזה הכוס יהי' כוס טוב. כוס של ברכה והצלחה. ככתוב דשנת בשמן ראשי כוסי רויה:

והענין שברוחניות הוא. שהשם אדם מורה על מעלת ויחס עם ישראל. כי רק עם ישראל ראוים להקרא בהשם אדם. ככתוב ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם. ודרשו חז"ל שאמר הקב"ה לישראל. אתם קרוים אדם ואין אומות העולם קרוים אדם. ואין זה כי אם לבעבור שעם ישראל מתנהגים בדרך התורה והמצוה. לשמור שבת. לשמור כשרות. ולשמור טהרת המשפחה. ולא ללכת בדרכי הגוים להדמות למעשיהם. כי עם ישראל צריכים להבדל מן העמים באותן ג' המצות שהם יסודות ועמודי היהדות. אומות העולם אין שומרים שבת. אין שומרים טהרת המשפחה. ואוכלים נבלות וטרפות. אבל עם ישראל צריכים להיות נזהר מאד לשמור שלש מצות האלה. ועי"ז הם ראוים להתואר טיטעל אדם. ובכן גם אתם החתן והכלה תהיו נזהרים לשמור את התואר אדם שניתן לכם היום. ואל תחללו את התואר אדם הן בגשמיות והן ברוחניות. דהייגו להיות אהבה ואחוה שלום וריעות ביניכם. וגם שתתנהגו בדרך התורה והמצוה:

ועתה אסיים לכם בברכה הכתובה בתורה. הן זה דבר ידוע לבני תורה שהמשכן נקראת כלה. כמו שאמרו חז"ל על מה שנאמר בתורה במלאכת המשכן. שבצד מזרחי של המשכן לא היו פתח רק וילון שנקרא מסך במקום פתח. ומן יריעה אחת שעל גג המשכן היו נכפל חציה על אותו המסך. ואמרו חז"ל שזה דומה לכלה צנועה המכוסה בצניף:

וכיון שבאנו לזה שהמשכן דומה לכלה צנועה נראה מה שנאמר בהמשכן. בפרשת פקודי כתוב. והיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים אל ראשו אל הטבעת האחת. ואמר הגאון בעל התשב"ץ ז"ל. ששתי התיבות "והיו תואמים" הן בחושבן "חתן והכלה". ולכאורה אין מובן כונתו כמו מדרש פליאה. ויש לומר כונתו שבפסוק הזה נרמז ברכה לחתן וכלה ע"י שמירת וזהירות התואר טיטעל אדם. כי מה שנאמר והיו תואמים מלמטה. זה מוסב על שמירת התואר אדם בענין הגשמיות. שהחתן והכלה יהי' אהבה ואחוה שלום וריעות ביניהם כאילו נולדו תאומים. ומה שנאמר ויחדו יהיו תמים אל ראשו. זה מוסב על שמירת התואר אדם בענין הרוחניות. שהחתן והכלה יהיו תמים אל הראש ממעל. שהוא השם יתברך להתנהג בדרכי התורה הקדושה. וע"י שתי מיני שמירות האלה יתברכו שיהיו אל הטבעת האחת. כי כמו שהחתן מקדש את הכלה בטבעת יתברכו שהחתן לא ידע כל ימי חייו מן עוד טבעת שניה חס ושלום. וכן הכלה לא תדע כל ימי חייה מן עוד טבעת שניה חס ושלום. רק שזאת הטבעת קידושין שנתן החתן להכלה תהיה הטבעת האחת אצלם כל ימי חייהם. כן אפשר לפרש כונת הגאון בעל התשב"ץ ז"ל. וכן אני מברך לזה החתן והכלה שזאת הטבעת קידושין שנתן החתן להכלה תהי' הטבעת האחת אצלכם כל ימי חייכם. ולא תדעו מן טבעת שניה לעולם. רק שהשם יתברך יעזור לכם שבזאת הטבעת האחת תחיו שניכם יחדו בחיים טובים ונעימים במזל טוב בעושר וכבוד בהצלחה וברכה עד מאה ועשרים שנים אמן:

(מו)

הדרוש שדרשתי בעיר טורנטא קאנאדא לקבלת משרת הרבנות דשם

בשבת פרשת שופטים שנת תרע"ג לפ"ק.

תנן התם במסכת תרומות פ"ז מ"ה. שתי קופות אחת של חולין ואחת של תרומה ולפניהם שתי סאין אחת של חולין ואחת של תרומה ונפלו אלו לתוך אלו מותרין. שאני אומר חולין לתוך חולין נפלו ותרומה לתוך תרומה נפלה. ומוקי לה בגמרא בסחים דמיירי בתרומה בזמן הזה שהיא דרבנן. אבל בדאורייתא לא אמרינן שאני אומר. ומכאן מדייק הרשב"א בתו"ה דשתי קדירות אחת של היתר ואחת של איסור. ולפניהן שתי חתיכות אחת של היתר ואחת של איסור מאיסור דרבנן כגון שמנו של גה"נ ונפלו אלו לתוך אלו מותרין. שאנו תולין לומר איסור לתוך איסור נפל והיתר לתוך היתר. אבל באיסור של תורה אין תולין להקל:

ובמסכת תרומות פ"ד מ"י תנן ליטרא קציעות שדרסה ע"פ עגול וא"י באיזה עגול דרסה. ר' אליעזר אומר רואין את העליונות כאלו הן פרודות והתחתונות מעלות את העליונות. ר' יהושע אומר אם יש שם מאה פומין יעלו ואם לאו הפומין אסורין והשולים מותרין. ופסק הרמב"ם כר' יהושע להחמיר. והקשו המפורשים על הרמב"ם למה מחמיר כר' יהושע. והלא גם כאן ספיקא דרבנן הוא וקי"ל דספיקא דרבנן להקל. וא"כ יש להתיר כל עגול ועגול מטעם שאני אומר דלאו בעגול זה דרסה. ומתרץ הרשב"א ע"פ סברא חדשה שאין להתיר מטעם שאני אומר אלא היכא דע"י שאני אומר אין אנו מוכרחין ליאסר שום תערובות. דכשתמצא לומר תרומה לתוך תרומה נפלה וחולין לתוך חולין נפלו א"כ נשארו ב' התערובות ככתחילה. התרומה נשארה תרומה והחולין נשארו חולין בלי שום טעם של ביטול איסור. אבל כאן אם אתה אומר לא לתוך חבית זו נדרסה אלא לתוך חבית שניה. אי אפשר עדיין להתיר את השניה אלא שלעת עתה נאסרה השניה. כיון שאין בה כדי לבטל הליטרא קציעות. ואין כאן טעם להתיר הכל אלא מטעם ביטול במאה פומין. ולכך אין שייך כאן לומר ההיתר ע"י שאני אומר. ואולי טעמו של הרשב"א דזה דומה לדינא דנשאלו שניהם בבת אחת או אפילו בזה אחר זה שנשאל עליו ועל חבירו דהלכה כר' יוסי דהוה כמו נשאלו בב"א.) ומכאן מדייק הרשב"א שאם היו שתי קדירות של היתר ולפניהן ב' חתיכות אחת של היתר ואחת של איסור. או שהי' חתיכה אחת של איסור לפניהן ואפי' שהיא איסור דרבנן. ונפל האיסור לאחת מן הקדירות וא"י לאיזה מהן. שתיהן אסורות. משום שא"א לתלות באחת יותר מהשניה:

והנה לפי סברת הרשב"א נסתפקתי בג' דינים.

דין א) שאם הי' לפנינו שתי קדירות בשר. אחת של היתר גמור. ובאחת יש בשר איסור שנאסר רק מחמת מנהג. כגון במקום שנוהגים ליאסר סירכא מריאה לדופן. דמדינא דגמרא מותר אף בלי מיעוך. והנוהגים ליאסר הוא רק מטעם דאין אנו בקיאים בעניך סבוך. או משום שאין רוצים לסמוך על בדיקת פושרין שלנו. ובאם נפל איסור דרבנן לאחת מאותן ב' קדירות וא"י לאיזו נפל. יש להסתפק אם יש להתיר גם כאן הקדירה דהיתרא ע"י שנאמר איסור לתוך איסור נפל. אע"פ שזה האיסור אינו מדינא רק שהמנהג ליאסר מחמת ספק חסרון ידיעה. או דילמא שאין לומר בזה ההיתר של שאני אומר. כיון שזה המנהג הוא רק בשביל חומרא. אבל לא שיולד מזה המנהג קולא בשאלה אחרת:

דין ב) שאם אחת מהשתי קדירות שנולד בהן ספק נפילת האיסור דרבנן היא אסורה רק ממנהגא. ולא משום ספק חסרון ידיעה אלא משום ספק פלוגתא דרבוותא שנוהגים במקום זה כדעת המחמיר. כגון במקום שנוהגים ליאסר ב' וורדות כשיטת רש"י. שהרמב"ם והרשב"א והרא"ש והטור והב"י מתירים. או במקום שנוהגים להחמיר כדעת האוסרים ב' בועות ממים זכים דסמיכי. יש להסתפק שהגם שבמקום הזה נוהגים ליאסר. אבל כיון שזה נגד גדולי פוסקים המתירים י"ל שרק לחומרא בלבד תפסו זה המנהג. אבל לא שיולד מזה קולא בשאלה אחרת ע"י שאני אומר:

דין ג) שאם הי' לפנינו שתי קדירות בשר. באחת בשר היתר גמור ובאחת בשר מבהמה שהי' בה סירכא שהתירו ע"י קליפת הסירכא. שיש פוסקים גדולים האוסרים ואנו סומכים על המתירים. או שהיה

בשר

בשר שנמלח בלי הדחה הראשונה. שהמחרש"ל אוסר זה הבשר אף ע"י הדחה ומליחה שנית. ואנו סומכים על פוסקים המתירים ע"י הדו"מ שנית בהפ"מ. ואם נפל לאחת מאלו הקדירות איסור דרבנן יש להסתפק אם אפשר להתיר הקדירה של בשר היתר גמור ע"י שאני אומר שהאיסור נפל לאותה הקדרה שרק בהפ"מ מותרת. או דילמא שאין להתיר בזה מטעם שאני אומר כיון שעל מי דין אנו סומכים על פוסקים המתירים. והרי הן כשתי קדירות של היתר:

ויש לראות בדין הא' שבקדירה אחת יש בשר שנוהגים להחמיר ולאסור מטעם ספק חסרון ידיעה. יש סברא פשוטה שאפשר להתיר מטעם שאני אומר. כיון שהספק של חסרון ידיעה אינו חשוב לספק איסור. שהרי הן באיסור דרבנן אין אנו מקילים ע"י ספק של חסרון ידיעה להתיר מטעם ספק דרבנן להקל. והן באיסור דאורייתא אין אנו מקילים לצרף ספק של חסרון ידיעה לספק ספיקא. הרי שהספק של חסרון ידיעה יחשבו הפוסקים לודאי איסור. וא"כ הה"ד בנידון דידן ג"כ לודאי איסור יחשב ושפיר יש להתיר מטעם שאני אומר:

אבל בדין הב' שהקדירה שאנו רוצים לתלות ולומר שנפל בתוכה האיסור היא אסורה רק מפני שאנו נוהגים כדעת הפוסקים האוסרים. וכן בדין הג' שבאמת אנו סומכים על הפוסקים המתירים. ורק בשביל שאלה זו של ספק נפילת האיסור אנו רוצים להחמיר כדעת האוסרים כדי שיהי' לנו במה לתלות ולומר איסור לתוך איסור נפל. הנה בשני אופנים הללו צריך עיון איך לפסוק. שהרי כאן נוגע בספק פלוגתא דרבוותא דנקטינן שנחשב לספק גמור לכל ענין. וא"כ בדין הב' צריך עיון דאפשר שאף דאנן מחמירין לאסור הקדירה מחמת ספק פלוגתא דרבוותא. מ"מ מנלן דעי"ז נוכל לתלות ולומר איסור לתוך איסור נפל. דדילמא באמת הלכה היא שקדירה זו מותרת:

וכן בדין הג' צריך עיון להיפוך. דאפשר שהגם שאנו סומכים על הפוסקים המתירים קדירה זו. מ"מ כיון שיש פוסקים האוסרים. יכול להיות שבשביל שאלה זו של ספק נפילת האיסור יש לנו לתפוס חומרת הפוסקים האוסרים. כדי שיהי' לנו במה לתלות ולומר איסור לתוך איסור נפל:

הגם דלכאורה יש להתיר גם בדין הב' והג' מטעם ספק ספיקא. דשמא הלכה באמת כדעת האוסרים קדירה זו. וא"כ יש להתיר קדירה שניה של היתר הברור שאני אומר. ואת"ל דהלכה באמת כדעת המתירים קדירה זו. מ"מ דילמא אין כאן האיסור בהקדירה של היתר הברור אלא שנפל לקדירה השניה. איברא דבדין הג' זה הספק דדילמא הלכה באמת כדעת האוסרים הוא ספק קלוש. כיון שבלתי שאלה זו הרי אנו סומכים לגמרי על הפוסקים המתירים. אבל בנידון זה שהוא רק ספק נפילת איסור דרבנן. ובכ"מ קי"ל דספיקא דרבנן להקל אף בספק אחד. אלא דמשום סברת הרשב"א אין אנו מתירים שאלה זו ע"י ספק אחד. ולכך אם נוכל למצוא כאן ס"ס יש לימר שגם ע"י ס"ס כזו נדחית סברת הרשב"א. ולא יגרע מספק אחד באיסור דרבנן שמקילין בכל מקום:

אבל לאחר העיון יש לסתור דלא חשוב ס"ס כלל. חדא דלא מתהפך. והר"ז דומה למצא הסכין סגום לאחר השחיטה. די"ל ס"ס שמא בעצם המפרקת נפגם. ואת"ל בסימנים שמא במיעוט בתרא נפגם. אבל אין מועיל כלל ס"ס זו להתיר משום דלא מתהפך. שאם תתחיל לומר שמא במיעוט בתרא נפגם ואת"ל במיעוט קמא. הרי לא תוכל תו להתיר. וה"נ בנידון דידן אין זו ס"ס המתהפכת. דאם תתחיל לומר שמא לא נפל האיסור לקדירה זו. ואת"ל שנפל לכאן. הרי לא תוכל תו להתיר. ואין זו ס"ס טובה:

ולכאורה י"ל דמשום טעם זה אין לדחות עוד לגמרי ס"ס זו. דהא דלא אמרינן ס"ס שאינה מתהפכת מחלוקת הפוסקים היא. והפר"ת מביא ראיות חזקות דאמרינן ס"ס שאינה מתהפכת. וגם הטור נראה שסובר כן. דפסק בסתם תבואה שאין לחוש לאיסור של חדש מטעם ס"ס. חדא דשמא היא ישנה. ואת"ל שהיא תבואת שנה זו שמא נשרשה קודם לעומר והעומר התירה. הרי ס"ס זו ג"כ אינה מתהפכת. דאם תתחיל לומר שמא נשרשה קודם העומר. ואת"ל דנשרשה אחר העומר הרי אסורה בודאי. ואעפ"כ אנו סומכין עצמנו בסתם תבואה להתיר מטעם ס"ס זו. וא"כ בנידון דידן דבאמת הי' ספק אחד סגי להתיר ספק נפילת איסור דרבנן. ורק משום סברת הרשב"א קשה להתיר. ולכך י"ל שפיר דאף ע"י ס"ס זו שאינה מתהפכת ראוי להתיר:

אמנם הלא יש עוד טעם אחר המקלקל להס"ס. והוא משום ששני הספקות הם משם אחד. ואין ספק השני מתיר יותר מספק הראשון. והר"ז דומה לעכבר שנכנס לבית בדוק וככר בפיו. די"ל ס"ס. שמא אכל הככר. ואת"ל לא אכל שמא גררו מכאן. מ"מ לא אמרינן ס"ס זו כיון שב' הספקות הן משם אחד דדילמא אין חמץ נמצא שם ואין ספק אחד מתיר כלל יותר מספק הב'. וכן הוא בנידון דידן שב' הספקות הן משם אחד דדילמא אין כאן האיסור בקדירה זו אלא בשני'. והנה מעתה נראה לכאורה לומר דכיון שיש ב' טעמים לדחות הס"ס. חדא דאינה מתהפכת. ועוד דשני הספקות הן משם אחד. א"כ קשה להקל בדין הב' והג' להתיר מטעם שאני אומר:

אבן מצאתי ראי' למשוט ספיקא דידן בדין הג' להיתרא. מגמרא דריש מסכת ביצה דפליגו שם ב"ש וב"ה בדין ביצה שנולדה ביו"ט דב"ש אומרים תאכל וב"ה אומרים לא תאכל. ומקשה בגמרא במה אוקימתא בתרנגלת העומדת לגדל בצים ומשום מוקצה. א"ה אדמפלגי בביצה לפלגו בתרנגולת. ומתרץ להודיעך כחן דב"ש דאפילו בנולד שרי. ומקשינן ולפלוגי בתרנגולת להודיעך כחן דב"ה דאפילו במוקצה אסרי. ומתרץ כחא דהתירא עדיף. ופירש"י שם דמוטב להשמיע כח המתיר שהוא טומן על שמיעתו ואינו ירא להתיר. אבל כח האוסרין אינו ראי' שהכל יכולים להחמיר ואפילו בדבר המותר. עכ"ל. וזה ודאי דאין כונת רש"י על המחמיר בלי שום טעם. דאטו בשופטני עסקינן. אלא וודאי דכוונת רש"י היא דהיכי שיש מחלוקת הפוסקים הגם דנקטינן להלכה כדעת המתירים יכול להחמיר כדעת האוסרים:

ולפי זה צריך עיון דלמה יהי' מותר להחמיר כדעת האוסרים במקום דקי"ל כהמתירים. והלא לפעמים זו חומרא דאתי לידי קולא. דהיינו שאם תתבשל קדירה זו שנאסרה משום חומרא בעלמא יחד עם קדירה דהיתרא. ויפול לאחת מן הקדירות איסור דרבנן שלא יהי' ניכר לאיזו קדירה נפל. והשואל אינו יודע שהקדירה האסורה היא רק חומרת המורה. והאמת שע"פ דין מותרת היא. ולכך יבוא לשאול שנפל איסור דרבנן לאחת משתי קדירות של היתר ואיסור. והמורה יתיר קדירה דהיתרא מטעם שאני אומר. הגם שע"פ דין הן כשתי קדירות של היתר. ונמצא זו חומרא דאתי לידי קולא. וא"כ יש להוכיח מכאן דאם יש עילה כל דהוא לתלות שנפל האיסור בקדירת אחת. אף באופן שקדירה אחת יש לאסור רק משום שנמצא פוסקים האוסרים. אע"פ דנקטינן להלכה כהמתירין. מ"מ מועיל דעת האוסרים לענין ספק נפילת איסור דרבנן דתלינן לומר שהאיסור נפל לתוך הקדירה שיש לאוסרה רק מחמת חומרא בעלמא:

והנה מעתה יש למשוט ספיקא דידן בדין הג' דיש להתיר מטעם שאני אומר. ומובן ממילא דכל שכן בדין הב' יש להתיר. דכיון שבמקום הזה נוהגים כדעת האוסרים לאסור קדירה אחת. ודאי דנוכל לתלות בספק נפילת איסור דרבנן לומר שהאיסור לתוך איסור נפל ומותר:

עד כאן פלפלתי להלכה. ועתה נחקור בטעמא דהך הלכתא שאני אומר איסור לתוך איסור נפל והיתר לתוך היתר נפל. ומדלא אמרינן דכיון שהוא איסור דרבנן יש להקל בכל מין ספק שאירע בו. משמע משיגרא דלישנא כאילו ידעינן בודאי שהאיסור לתוך איסור נפל. וצריך להבין טעם הדבר להחליט כך. כי האם האיסור בר דעת הוא להבין להתחבר דוקא עם הקדירה של איסור. והנה מצינו עוד דין כיוצא בזה שהוא פלא. דקי"ל שאין בליעה הולכת מחתיכה לחתיכה חם בחם בלי רוטב. אבל מן כלי לחתיכה הולכת הבליעה חם בחם גם בלי רוטב. וגם כאן יש לשאול האם הבליעה בר דעת היא להבין לעשות לה דרך אגה ללכת ואנה שלא ללכת: ויש להבין כל זה בדרך מחקרי. דזאת ידוע שיש כחות נסתרים בדרך הטבע שברא אותם הבורא שעל ידם יתנהג התבל ומלואו. כמו כח האור כח החום כח הקר כח האלעקטרי כח המגניטיזם וכח המושך שחלק הגדול ביותר מושך אליו חלק הקטן אם הוא מינו בדומה לו. וע"פ החשבון של כח המושך יודעים חכמי האסטראנאמיע לחשוב המהלך של גלגל השמש והירח עם כדור הארץ וכל מזרות השמים. ולא בדומם בלבד שולט כח המושך כי גם בצומח. וגם בחי כל עוף למינו ישכן. העורב אצל הזרזיר מפני שהוא מינו. וזאת ההתחברות נעשה בלי דעת כי אם בדרך אינסטינקטיבי. ואף גם אצל המדבר כך הוא. הטוב נמשך לטובים והרע לרעים טהור לטהורים וטמא לטמאים:

וע"ז אמר שלמה המלך מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. שבין בהעליה למעלה ובין בהירידה למטה כח המושך הוא המנהל והוא המחבר איש לרעהו. וזהו שאמר דוד מלך ישראל חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. ואמרו חז"ל שכאשר חשב דוד באיזה דרך ללכת היו רגליו מובילות אותו לבית המדרש בלי דעת. וזהו ע"י כח המושך איש קדוש למקום קדוש. וכן מובא בזוה"ק פרשת שמות בענין משה רבנו והר חורב על הפסוק ויבא אל הר האלהים חורבה. וז"ל אר"י זה האבן המושך ברזל כאשר מחט קרוב אצלו מדלג עליו. כך משה והר סיני כשנראו זה עם זה דלג עליו. הה"ד ויבא אל הר האלהים חורבה וכו' מלמד ששמחים היו זה עם זה:

ועפ"ז יש להבין הענין שאני אומר היתר לתוך היתר נפל ואיסור לתוך איסור נפל. וגם מובן בדרך זה הטעם שהבליעה נמשכת בנקל מן דופני הכלי לחתיכת אוכל חם בחם בלי רוטב. כיון שאין דופני הכלי מושכים כלל הבליעה שבהם משום שאינם ממין הבליעה. אבל החתיכה שהיא מין מאכל וגם הבליעה היא ממין מאכל. מושכת תיכף החתיכה אלי' את הבליעה שבדופני הכלי ע"י כח החום בלבד גם בלי רוטב כיון שזהו מין למינו. אבל מחתיכה לחתיכה אין הבליעה נמשכת בנקל מזו לזו. כיון

ששתי התחיבות הן מעין הבליעה לכך מושכת שתיהן את הבליעה לתוכן. ומובן ממילא שחתיכה הראשונה שכבר נמצא בה הבליעה. כחה יותר חזק בענין התחברות עם הבליעה מכח חתיכה השני' שתחפץ להוציא הבליעה מן הראשונה. וזהו עד"ר המוציא מחבירו עליו הראי'. ורק כשיש גם רוטב חם יש בכח הרוטב להוציא ולהפליט ולהבליע את הבליעה מזו לזו:

ואחר שבירנו שכח המושך שולט בגשמים וברוחנים. יש להתפלא מדוע קשה לפעמים באיזו קהלות לקיים כראוי מצות מינוי הדיינים. שתצא לפועל בחירת הרב בהסכמת כל הקהל. הלא ידוע מאמר חז"ל שהראה הקב"ה לאדם הראשון דור ודור ושופטיו ומנהיגיו. וכיון שיש גזרה העליונה בענין זה למה לא יסתיים הדבר בנקל בעזרת כח המושך שזה הרב המוכן ע"פ גזרה העליונה לאותו הקהל יהי' כל הקהל נמשך ונקשר לאותו הרב בלב ונפש:

ויש להבין הדבר ע"פ דברי הרמב"ם ז"ל שכתב בענין הזיוג. שהגם שאמרו חז"ל שארבעים יום קודם יצירת הולד מכריז המלאך בשמים בת פלוני לפלוני. מ"מ אין זאת גזרה מוחלטת. כיון שהזיוג היא מצוה מן התרי"ג מצות. וכל מצוה מוכרחת להמצא תחת בחירת האדם שאם ירצה יעשנה. ואם לאו לא יעשנה. ולכך יוכל הדבר להמנע ע"י אחד מן הצדדים אם אין מעשיו כראוי. ועל אופן כזה אמרו חז"ל שמא יקדמנו אחר ברחמים. וכן מובא גם בזוה"ק בסבא דמרשת משפטים. והכרוז פועל שיסתיים הדבר בנקל רק כאשר הצדדים מתנהגים כשורה. וכן הוא בענין מצות מינוי הדיינים שמסתיימת בנקל במקום שלא נולד חסרון וקלקול מצד הקהל. אבל אם לא כן הוא נסתבך בחירת הרב במריבות ומחלוקות:

ודבר המכשולים והמגיעות שמצד הקהל יש לחלקם לארבע מחלקות. ראשית מדון הוא מה שנמצא בין הקהל כתות שונות בדיעותיהם. שהם כת מתנגדים. כת חסידים. כת משכילים. וכל כתה תשאף לבחור ברב שישתוה עמהם ויסכים לדעתם ומנהגיהם. וכן תתאמץ לצאת בזר הנצחון להראות כי רק היא כת השולטת בעיר. ומדת הנצחון תקלקל האחדות והשלום. ואם אין שלום אין כלום. ועי"ז תתקלקל גזרה העליונה שהיתה בכלל דור ודור ודורשיו ומנהיגיו. כי הגזרה היתה באופן שיהי' שלום ואחדות בישראל. ושיהי' נעשה הבחירות על דרך אחרי רבים להטות. אבל לקהל המורכב מכמה קהלות וכמה כתות לא יצאה גזרה העליונה בבחירת רב. ככתוב כי מאתו לא תצא הרעות. כי עי"ז יתקלקל השלום והאחדות בישראל:

ועל כתות האלה אשר ישאפו לצאת בזר הנצחון בבחירת הרב. ובאם לאו יחוללו ריב ומדון בעיר. יש לומר שעליהם נתקנה הברכה בשמ"ע. השיבה שופטנו כבראשונה ויועצנו כבתחלה והסר ממני יגון ואנחה. שלכאורה זה פלא. מה ענין לכאן "והסר ממני יגון ואנחה". וגם אין מובן הלשון "כבראשונה. כבתחלה". שהיל"ל "כקדם". כמו שאנו מבקשים חדש ימינו כקדם. אבל כך הוא ענין הדבר. אנחנו מבקשים שהשופטים והיועצים שבישראל ישיבם השי"ת אלינו כבראשונה. כבתחלה. כלומר כמו שהיתה גזרה העליונה בראשית ובתחלת בריאת העולם שהראה הקב"ה לאדם הראשון דור ודור ודורשיו מנהיגיו ויועציו. כי אם נזכה להם בקהלתנו אז ישורר שלום ושלוה בעיר. אבל אם המר ימיר ויבואו אחרים או אך ריב ומדון ישמע בעיר. ולא יהי' הדור נשמעים למנהיגיהם:

ובשביל זה נתקן שיבקש כל אחד לאמר בזאת הברכה. והסר ממני יגון ואנחה. כלומר שבאם לא יובחר זה הרב מה שברצוני אל יהי' לי יגון ואנחה מזה שלא נצחתי עד שבשביל זה אצא לריב. וכאשר יסיר השי"ת מכל אחד יגון ואנחה באם לא יצא. אז לא תהי' מחלוקת ותגמור הבחירות על דרך אחרי רבים להטות. ועי"ז יכול להיות שנזכה לאותן השופטים והיועצים כבראשונה וכבתחלה. היינו אלה שהראה הקב"ה לאדם הראשון דור ודור ודורשיו שופטיו ומנהיגיו:

ועוד אפשר מעט ללמד זכות על הכתות השונות אלה מאלה שישאפו לנצח ולבחור ברב כרצונם. וגם יכול להיות שהרב ימצא תרופה למכשול הזה. כי הלא ענין זה נמצא מפורש בתורה בפרשת פינחס כאשר ביקש משה מלפני הקב"ה ואמר. יפקד ה' אל אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה וגו'. השיבו הקב"ה. קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו. ודרשו חז"ל איש שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד:

הלא מזה יש ללמוד שהרב צריך לסבול כל כת וכת לדבר עמהם בטוב. לא בדרך חנופה רק בדרך אהבה. וכתוב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. שבאם בלב הרב נמצא סבלנות ואהבה לכל אחד. כן לעומת זה תקנן אהבה בלב כל אחד להרב. ולאו דוקא לאותן ג' הכתות שחשבנו יראה אהבה. אך אפילו לעמי הארצים אין להרב להראות שנאה להם. רק אדרבא יראה להם התקרבות. ועי"ז יפעל אצלם שלא יתרחקו כל כך מן היהדות. ורמז על זה נמצא כידוע שהד' מינים שבלולב מורים על ד' כתות שבישראל. והערבה תרמז על אלה שאין בהם לא ריח תורה ולא מעשים טובים. והאתרג ירמז על תמובתר שיש בו תורה ומעשים טובים. וכשמברכים

על הלוב הראו לנו חכמי התורה מנהג לקרב האתרג אל הערבות, ללמד שהרב מחויב לסבול ולהתקרב אף גם לעם הארץ. קיצור הדבר שלעומת כתות השונות צריך הרב להיות כדוגמת אסתר המלכה שהיתה ירקרקת, כלומר גרין ולא געהל וד"ל, וכמו שדרשו חז"ל עה"פ ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה. א"ר אלעזר מלמד שלכל אחד ואחד נדמה לו כבת אומתו. ובאם הרב יתנהג כן ימצא תרופה לעומת המכשולים הנולדים ע"י כתות השונות שבקהל:

אמנם מלבד אלה כתות השונות נמצאים עוד בין הקהל אנשים שבעבור קשיות ערפם גורמים עיכוב ומניעה שלא תצא בנקל מכח לפועל גזרה העליונה בענין בהירת רב. ויש לחלקם לשלשה מינים. יש אנשים אשר ישאפו בסתר לדרוש טובת עצמם. כמו כבוד וכדומה לזה. ואם לא ישיגו הפצם ינטו מדרך האמת לגרום ולעורר מצה ומריבה בעיר. אשר מזה נולד קלקול בגזרה העליונה. ויש אנשים בעלי גאוה שקשה בעיניהם להכנע בפני מרא דאתרא. ועי"ז ינטו מדרך האמת. ולא די שאין מרבים שלום בעולם כמנהג תלמידי חכמים אלא שממעטים השלום. וגורמים קלקול בגזרה העליונה. ועוד יש אנשים אשר תקנן בלבבם שנאת חנם בלי כל סבה וטעם. רק זה מעשה שטן שגרם חורבן הבית וחורבן אומה הישראלית. ועדיין זה השטן מרקד ביניינו. ולכך לא תוכל גזרה העליונה לצאת מכח לפועל בנקל ובדרך שלום:

אמנם כל זאת נבוא לגמור ולסיים בכי טוב. כי כאשר נאספנו היום לקיים מצות מינוי הדיינים. ככתוב בתורה שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וגו'. עלינו לדעת שקיום עם ישראל בארצות הגולה. וגם שהגאולה שלימה שאנו מצפים ומיחלים לזכות לראות בקרוב. שתי אלה הישועות תלויות במצות מינוי הדיינים. כי הפרשה של שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך גומרת עם הפסוק למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה"א נותן לך. ודרשו על זה חז"ל ואמרו. מכאן שכדאי הוא מצות מינוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן. הרי אמרו לזכות ע"י מצוה זו לשני דברים להחיות את ישראל בגלות. ולהושיבן על אדמתן ע"י גאולה שלימה:

מובן מזה שכל אלה המביאים לעיכובים ומניעות בקיום מצוה זו של מינוי הדיינים הלא הם גורמים שתים רעות. שהן מניעה בענין להחיות את ישראל בגלות. וגם מניעה ועיכוב לגאולה השלימה. וכאשר אתם קהלה הקדושה הנקראת ..... נאזרתם לקיים מצות מינוי הדיינים הנני מברך אתכם שהשי"ת ישים שלום ושלוה בגבולכם. ושיתקיים בכם מה שנזכר בתורה בגמר פרשת שופטים. למען תחי'. שהשי"ת יעזור לכם להחיותכם בגלות בכל טוב. וגם שיתקיים בכם וירשת את הארץ. שתזכו להושיב על אדמת הקודש ארצנו הקדושה ע"י גאולה שלימת במהרה בימינו אמן:

(מז)

מה שדרשתי בעיר מאנטריאל מדינת קאנאדא לקבלת עול משרת רבנות במקהלות של "עדת ישראל" דשם

בשבת פרשת תרומה דשנת תרע"ט לפ"ק.

דבותי! הן בפרשת תרומה שנקראת היום נאמר ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים. אח"כ נאמר ויהיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת. פירש"י תמים כמו תאמים. אמנם נצרך להבין שאם תמים כמו תאמים מדוע לא נאמר בשניהם גוסח אחד. או תאמים או תמים. עוד יש לדקדק מדוע תחילת הפסוק בלשון רבים יהיו. ומסיים על ראשו בלשון יחיד. וכאשר התורה ניתנה לדרוש אציע לפניכם מה שעלה ברעיוני ע"ז הפסוק מענינא דיומא של התאחדות הקהלות הנקראות בשם **עדת ישראל** לקבל עליהם רב ומנהיג רוחני. ואבקש מכם לשמוע מקודם דרוש עד"ר פלפול. ואח"כ נבוא לבאר עד"ר אגדה שזה הפסוק מרמז על הענין שאנחנו עומדים בו היום:

נסתפקתי באם רוב הקהל מסכים על איזה תקנה בעיר ויש מיעוט שאינו מסכים. אם ע"פ דין יכול המיעוט למחות ולקלקל תקנת הרבים. או אם יכול המיעוט עכ"פ להסתלק עצמו מעול תקנת הרבים לבלתי ציית להם ולבלתי לקבל עליהם

בית אומר

אחר כל זאת נגוע [illegible]
כאשר נאמנו [illegible]
והדיינים. נכתוב בתורה [illegible]
ככל שקריך וגו'. עליו [illegible]
בשרצחת וגולה. וגם [illegible]
התיחלים לזכות לראות [illegible]
זלהיות נמצאת מינוי [illegible]
שישיבו יחזן לך [illegible]
ויחזיקו יחזית וירשת [illegible]
ישמעו על זה חוץ [illegible]
על אזהרין, הרי אמרו [illegible]
יכיר לאחיות את [illegible]
שיעיד בי גאולת [illegible]
ויחזישיבן על

יחזקן מזה [illegible]
לעיכובים [illegible]
הדיינים הלא [illegible]
יחזין להחיות [illegible]
ישראל בגלות [illegible]
שעם קדושה [illegible]
נאזרתם [illegible]
שחשיית [illegible]
רכם מה [illegible]
יחזין תחי'. [illegible]
חוב. וגם [illegible]
ויחזישיב על [illegible]
שלימת [illegible]

[illegible] טוב. כי [illegible]
[illegible] מינוי [illegible]
[illegible] ויתן לך [illegible]
[illegible] את ישראל [illegible]
[illegible] מצמים [illegible]
[illegible] וישועות [illegible]
[illegible] שוסטים [illegible]
[illegible] חסוק [illegible]
[illegible] ויתן לך. [illegible]
[illegible] מצות [illegible]
[illegible] ולחושיבן [illegible]
[illegible] לשני [illegible]
[illegible]

[illegible] לעיכובים [illegible]
[illegible] הדיינים הלא [illegible]
[illegible] להחיות [illegible]
[illegible] וחשלימה. [illegible]
[illegible] נאזרתם [illegible]
[illegible] שחשיית [illegible]
[illegible] רכם מה [illegible]
[illegible] יחזין תחי'. [illegible]
[illegible] חוב. וגם [illegible]
[illegible] ויחזישיב על [illegible]
[illegible] שלימת [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible]

עליהם תקנותיהם וגזירותיהם. ויש לעיין בזה ע"פ ב' אופנים. אופן א' אם שייך כלל לומר אחרי רבים להטות בדעות אנשי הקהל דאפשר יותר מסתבר לומר בזה כל קבוע כמחצמח"ד וכח המיעוט ככח הרבים ויכול המיעוט למחות ולקלקל תקנת הרבים. אופן ב' דאת"ל דכל קבוע כמחצמח"ד לא אמרינן בזה. ולמחות ולקלקל תקנת הרבים אין יכולים דאמרינן בזה אר"ל. מ"מ אכתי צ"ע אם המיעוט הבטל מוכרח ע"פ דין להתהפך לדעת הרבים המבטל להיות כמוהם בכל ענינים. והיינו אחרי רבים להטות. או דילמא שלא נשמע מן אר"ל אלא שהמיעוט הבטל אינו יכול למחות ולקלקל תקנת הרבים המבטל מחמת שהמיעוט כמאן דליתי' הוא. אבל מ"מ אפשר שאין הכרח להמיעוט הבטל להתהפך להרבים המבטל. אלא שעדיין יכולים לעשות כרצונם. אם רק לא יגרמו קלקול לתקנת הרבים:

ונתחיל לדבר מענין אופן הא'. אם שייך לומר בזה אחרי רבים להטות או כל קבוע כמעמ"ד. והנה מקור הדין דאזלינן בתר רובא הסכימו המפרשים והפוסקים דנלמד מאר"ל בין רובא דאיתא קמן ובין רובא דליתא קמן. ומקור הדין דאמרינן כל קבוע כמעמ"ד חוא במס' כתובות (טו.) דא"ר זירא כל קבוע כמעמ"ד מנלן אמרו רבנן דרי"נ כתיב וארב לו וקם עליו. פרט לזורק אבן לגו. דאף דאיכא ט' ישראל ונכרי אחד ביניהם פטור. דה"ל נכרי קבוע וכל קבוע כמעמ"ד. והנה לכאורה אנו רואים דיש כמה רבוותא הסוברים דבכי האי גוונא דנידן דידן חוששים לומר כל קבוע כמעמ"ד. דהנה במסכת ברכות (נג.) איתא ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם רוב נכרים אינו מברך אם רוב ישראל מברך. ועוד ת"ר היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח אם רוב נכרים אינו מברך אם רוב ישראל מברך. והקשה במג"א סי' חצ"ר דלמה לא נאמר בזה כל קבוע כמעמ"ד. וכן מצינו בפ"ק דמגילה שכתב הר"ן לענין סתם עיירות שאין אנו יודעים אם הן מוקפות חומה מימות יב"נ. הורו הגאונים שהולכים אחר רוב העירות. וכן פסק בב"י טימן תרפ"ח דסתם עיר אין קורין בה אלא בי"ד בלבד שהוא זמן קריאה לרוב העולם. והקשה בשער המלך תימה דלמה לא נאמר בזה כל קבוע כמעמ"ד. וכן מצינו שהקשה הר"ש מקינון בספר הכריתות שלו דאיך ילפינן ביטול ברוב מאר"ל דסנהדרין והלא סנהדרין קבועי הוו ולמה לא נאמר בהם כל קבוע כמעמ"ד. ועוד הקשה הר"ש מקינון דלמה לא נאסרו כל השדות שבארץ ישראל בחרישה וזריעה מטעם נחל איתן הנמצא בין השדות ואינו ניכר. ולמה לא נאמר בהם כל קבוע כמעמ"ד. והנה כד' קושיות האלו ודאי נראה לכאורה דגם בנידון דידן י"ל כל קבוע כמעמ"ד:

אמנם כד נעיין בההירוצים של ד' קושיות הללו נראה דזה טעות לומר כך. דהנה על קושית האור והריח תירץ המג"א דהאור והריח ניידי ממקומם. ולכך לא אמרינן בהם כל קבוע כמעמ"ד. אלא כל דפריש מרובא פריש. ועל קושית השער המלך גבי סתם עיר שהולכים בתר רובא ולא אמרינן כל קבוע כמעמ"ד מתרץ בספר לשון למודים. דלא אמרינן כל קבוע כמעמ"ד אלא היכא דשקיל או שפירש בפנינו מן הקבוע. אבל היכא דלא יצא לעולם מתוך הקבוע כגון עיירות דבאמי נפשייהו קיימי תמיד במקומם. אזלינן בתר רובא ודמי לנמצא דאמרינן כל דפריש מרובא פריש. ועל קושית הר"ש מקינון דלמה לא אמרינן בסנהדרין כל קבוע כמעמ"ד יש ב' תירוצים. הר"ש מקינון בעצמו תירץ דקבוע לא שייך לומר אלא גבי ספק עם ודאי ביחד. שבמקום שנמצא האיסור שם הוא הודאי. דהיינו שהאיסור ברור וניכר שם אלא שנולד ספק גבי איש אחר. כמו גבי חניות שלקח מאחת מהן וא"י מאיזה מהן לקח. בזה שייך לומר כל קבוע כמעמ"ד. אבל היכא דליכא שום ספק רק ודאי בלחודא. דהיינו שהכל רואים ומכירים הרוב. בזה לא שייך לומר דין דקבוע אלא דינא הוא שנלך בתר רובא והמיעוט אינו מקלקל כלל להרוב. דהמיעוט כמאן דליתיה דמי. דכי אסרינן ליקח מהחניות המוכרות ב"ש וזה ודאי דמותר. כי האחת המוכרת ב"נ אינה מקלקלת כלל להחניות המוכרות ב"ש וכמאן דליתא היא כיון שהכל ניכר. וכן גבי סנהדרין כיון שהכל ניכר הרוב והמיעוט. לכך אין המיעוט מקלקל כלום להרוב דהמיעוט כמאן דליתיה דמי לעומת הרוב ואינו חשוב לכלום. ולי נראה להוכיח כן מן התורה ממה שבקש א"א רחמים על סדום ע"פ חשבון עשרה צדיקים לעיר. ואם נאמר דגבי סנהדרין או גבי תושבי העיר שייך דינא דכל קבוע כמעמ"ד למה לו לבקש ע"פ חשבון עשרה צדיקים לעיר. והלא באחד סגי מטעמא דקבוע כדאמרינן בט' ישראלים זגוי אחד. אלא ודאי כיון שהעונש בא מן השמים וקמי שמיא ליכא ספיקא והוא כודאי בלחוד. לפיכך אין שייך בזה דינא דקבוע. וההד"ה היכא דלדידן ליכא ספיקא כמו בסנהדרין ובתושבי עיר שהמיעוט והרוב מבוררים לא שייך לומר בזה דינא דקבוע. והמרדכי תירץ קושיא זו באופן אחר. דלכך לא אמרינן בסנהדרין כל קבוע כמעמ"ד משום שאין אנו הולכים בתר קביעת גופם אלא בתר דיבורם ודיעותם. שהם לאו קבוע הוו אלא ניידי. ובניידי שפיר אזלינן בתר רובא. וזה התירץ מכיון לתירוצו של המג"א גבי קושית האור והריח. ועל קושית הר"ש מקינון מנחל איתן ת' הר"ש מקינון בעצמו. דכיון דהתם לא ניכר כלל מקום האיסור וא"כ הוה

רק ספק בלחודא בלא ודאי. ע"כ לא שייך לומר בזה כל קבוע כמעמ"ד. כמו דלא שייך לומר היכא שיש ודאי בלחודא בלי שום ספק. דדוקא היכא דאיכא תרווייהו ביחד ודאי עם ספק אז שייך לומר כל קבוע כמעמ"ד:

ומהנך ה' תירוצים אנו רואים שיוצאים ד' כללים בדינא דקבוע. כלל א'. דהיכא דאין לנו שום נ"מ בגוף הדברים הקבועים במקומם אלא שאנו מדייקים בהרוחניות הנפרש ונידר מהם. כמו אור וריח ודיעות האנשים ודיבורם. בזה לא שייך לומר כל קבוע כמעמ"ד אלא כל דפריש מרובא פריש. כלל ב'. דהיכא שהדברים שאנו מדייקים בהם ברוב ומיעוט אין יוצאים לעולם מקביעות מקומם. כגון עיירות ושדות ובתים דבאמי נפשייהו קיימים במקומם תמיד. לא שייך לומר כל קבוע כמעמ"ד אלא דאזלינן בתר רובא. כלל ג'. דבמקום שיש רק ודאי בלבד. שהרוב והמיעוט ברורים וניכרים לכל. לא שייך לומר כל קבוע כמעמ"ד אלא דאזלינן בתר רובא. כלל ד'. דהיכא שיש רק ספק בלחודא שהרוב והמיעוט אינם ניכרים כלל. לא שייך לומר כל קבוע כמעמ"ד אלא דאזלינן בתר רובא:

ועתה כיון שזכינו לד' כללים האלו בדינא דקבוע נפתר ממילא אופן הא' של שאילתא דידן דבענין דעות רוב הקהל אין לומר כל קבוע כמעמ"ד רק דאמרינן אר"ל. וכח המיעוט בטל לנגד כח הרוב ואין המיעוט יכול בשום אופן לקלקל כח הרוב. והיינו או מטעם כלל הא' שדעות האנשים ודיבורם מקרי ניידי כמו בסנהדרין ואזלינן בתר רובא. או מטעם כלל הג' דהיכא שהרוב והמיעוט ברורים וידועים לכל לא אמרינן כל קבוע כמעמ"ד רק דאזלינן בתר רובא. כן נ"ל לפסק הלכה וכן מובא ג"כ בחו"מ קנ"ו בסמ"ע סק"ו בשם הרא"ש דבתקנת הקהל הולכים אחר הרבים דשייך בזה משום אר"ל. ולפענ"ד נראה להביא עוד מקור לפסק הלכה זו מהש"ס דבקהל ל"א כל קבוע כמעמ"ד ממתניתין דפסחים (עט.) נטמא קהל או רובו וכו' יעשו בטומאה. נטמא מיעוט הקהל הטהורין עושין את הראשון והטמאין עושין את השני. ובמחצה על מחצה פליגי שם לקמן רב ורב כהנא. ואי אמרת דבקהל שייך לומר כל קבוע כמעמ"ד למה פליגי אמוראי במחצה על מחצה. הלא גם אם נטמא מיעוט הקהל ה"ל כמחצה על מחצה ואמרינן דהטמאין עושין את השני. אלא ודאי דבקהל אין לומר כל קבוע כמעמ"ד:

והנה מעתה עוד נשאר לנו לפשוט אופן הב'. אם ע"פ דינא של אר"ל מוכרח המיעוט להתהפך לדעת הרוב לקבל עליו תקנותיהם או לא. כי די להם אם יזהרו לבלחי לקלקל לדעות ותקנות הרוב תו לא יעברו על אר"ל. ולפענ"ד שזה הענין תלוי בפלוגתת אשלי דברבי בענין ביטול המיעוט ברוב. אי אמרינן שהמיעוט הבטל נהפך למה שהוא הרוב המבטל. או דילמא דלא נהפך אלא דבטל במיעוטו וחשוב כמאן דליתיה. דאם נתפוס שהמיעוט הבטל נהפך להרוב המבטל יצא לנו הדין בדעות הקהל שהמיעוט מחויב להתהפך לדעת הרוב. ואם נתפוס שהמיעוט הבטל בהרוב היינו שבטל במיעוטו מחמת אי חשיבותו. יצא לנו הדין בנידון דידן שהמיעוט אינו מחויב להתהפך ולקבל עליו תקנת הרוב ובאם רק לא יקלקלו לתקנת הרוב תו לא יעברו על אר"ל. ומצינו שאלו הב' שיטות נשנו בפלוגתת הראשונים רש"י ותוספות. דאיתא בזבחים (עח.) אמר ר"ל הפגול וינותר והטמא שבלנ"ן זה בזה ואכלן פטור א"א שלא ירבה מין על חבירו ויבטלנו. ש"מ תלת ש"מ איסורין מבטלין זא"ז. וש"מ נ"ט ברוב לאו דאורייתא. וש"מ התראת ספק לא שמה התראה. ופירש"י כשהוא לוקח אותן הכזיתים בפיו נבלל מין לתוך חבירו מיעוטו של זה ברובו של זה ובטל המיעוט ברוב והבטל בכל מין נוסף על המבטל ונהי' כמותו ונקרא בשמו ונגרע ממינו וא"א לכוין שלא יהא ממין אחד בטל בחבירו יותר ממה שבטל ממין חבירו בו נמצא שאין באותו מין כשיעור וכו' ולא ידעינן הי מנייהו בצר ליה וכו' והויא התראת ספק וכו'. ובתוספות הקשו דאיך נוכל לומר שמחויב כלל משום חד מנייהו שהרי המיעוט הבטל ברוב לא מצטרף עם הרוב להשלימו לכשיעור דאפילו היתר לא מצטרף לאיסור כש"כ איסור לא מצטרף לאיסור וא"כ אפילו אי התראת ספק שמה התראה ג"כ פטור דמה שנתערב בחבירו בצר ליה שעורא דהוה כמאן דליתא. ונדחקו בתוספות לפרש דברי ר"ל באופנים אחרים. הרי דשיטת רש"י היא שהמיעוט הבטל נהפך להמבטל ונהי' כמוהו לכל דבר. ושיטת התוס' היא שהמיעוט הבטל לא נהפך להמבטל אלא דחשוב כמאן דליתא. וזאת ידוע שבתערובת איסור והיתר שאין האיסור ניכר הכריעו האחרונים כשיטת רש"י דהאיסור נהפך להיתר. אמנם בנידן דידן במיעוט ורוב של דיעות אנשים שהמיעוט והרוב ניכרים ואינם מעורבים צריך למצוא בפוסקים דוגמא דהך דינא:

ויגעתי ומצאתי פלוגתת האחרונים בדוגמא להך דינא ממש דאיתא באו"ח סימן תרל"ב. סכך פסול פחות מג"ט אינו פוסל בסוכה קטנה של ז' על ז' וישנים תחתיו ומצטרף להשלים הסוכה לכשיעור. ובאויר פחות מג"ט ג"כ מצטרף להשלים השיעור אבל אין ישנים תחתיו. וכתב הלבוש טעמא דהך דינא משום שהסכך הפסול בטל אצל הסכך הכשר כדין כל איסור המתבטל בהיתר שנהפך האיסור ונעשה היתר לפיכך קיל מאויר. אבל הקשה הלבוש שהרי לא אמרינן כן אלא בשאין מבירין האיסור

וכאן הרי מכירין אותו. ומתרץ דמן התורה אפילו במכיר האיסור בטל ברוב שהרי מסנהדרין ילפינן דבטל ברוב ושם ידעינן מי המזכה ומי המחייב ואפ"ה אמרה תורה זיל בתר רובא. ובאיסורין דצריך להשליך האיסור היינו מדרבנן. ובסוכה של מצוה אוקמוה אדאורייתא עכ"ל וכתב ע"ז הט"ז שדבר זה אינו ראוי להכתב ולומר שמן התורה אפילו במכיר האיסור בטל הוא ושא"צ אפילו להשליך אותו. ח"ו לומר כן דענין ביטול הזה לא שייך אלא היכא שמעורב האיסור בהיתר ואינו ניכר אז אמרינן שהמיעוט נהפך להרוב והאיסור נעשה היתר. משא"כ בניכר האיסור. ושאני סנהדרין דלאו מטעם תערובות אזלינן בהו בתר רוב אלא דהתורה בטלה דעת המיעוט ולא שייך בהו לומר שהמיעוט נהפך להרוב אלא שהמיעוט חשוב כמאן דליתיה. וה"נ בסוכה הסכך הפסול שהוא פחות מג"ט לא מטעם תערובת הוא בטל אלא משום שאין בו כדי לאסור כיון שהוא מעט וחשוב כמאן דליתיה. ומה דסכך פסול קיל מאויר הוא משום שבאויר נראה לעין טפי ההפסק בסכך ממה שנראה בסכך פסול. עכ"ל. הרי למדנו פלוגתת האחרונים ממש בדוגמא דנידן דידן. דהלבוש סובר דמדאורייתא ובמקום מצוה אפילו מדרבנן אין לחלק בין תערובת איסור והיתר שאין מיעוט האיסור ניכר ובין אופני ביטול שמיעוט האיסור ניכר. אלא דבכל ענין אמרינן דאחרי רבים להטות דידהו היינו שהמיעוט בטל ברוב ונהפך למה שהוא הרוב. נמצא לפי"ז דה"נ בנידן דידן מיעוט דיעות הקהל מחויבים מטעם אר"ל להתהפך ולקבל עליהם התקנות העשויות ע"מ דיעות רוב הקהל. ואליבא הט"ז שמחלק בין אופני התערובות וסובר דרק בתערובות איסור בהיתר שאין האיסור ניכר שייך לומר שאר"ל דידיה הוא שהאיסור נהפך להיתר. אבל באופני ביטול שהמיעוט והרוב ניכרים לא שייך לומר שאר"ל דידהו הוא שהמיעוט נהפך למה שהוא הרוב. אלא דרק לענין זה אמרינן אר"ל שהמיעוט בטל מחמת אי חשיבותו וחשוב כמאן דליתא. נמצא לפי"ז בנידן דידן שהמיעוט והרוב של דיעות הקהל אינן מעורבים אלא ניכרים. ג"כ לא אמרינן בהו דמשום אר"ל מחויב המיעוט להתהפך למה שהוא הרוב. אלא די לומר שהמיעוט בטל מחמת אי חשיבותו לענין זה שאין לו כח למחות ולקלקל לתקנת הרוב. ויתקיים גם בזה אר"ל:

והנה לכאורה שיטת הלבוש קשה מאד להבין כקושית הט"ז. וגם הפמ"ג מתפלא מאד על הלבוש ואומר שדבריו הם משלילי הבנה לומר דשייך ביטול ונהפך האיסור להיתר אפילו בניכר האיסור. דא"כ לינחו לחתיכת נבלה אצל ב' חתיכות כשרות ויהי' מותר הכל. ואין להצלות זאת על הדעת כלל. והפמ"ג אף שדרכו לתרץ תמיד דברי הלבוש להיות לבושי' כתלג חיור וכאן עמד בצ"ע. ואולי מקום הניחו לי להתגדר בו. דאיך יתכן לומר על הלבוש שהי' עיר וקדוש וגאון עולם שיטעה בטעות כזה שאינו מתקבל אפי' על דעת דרדקי דבי רב. ולכן נלפענ"ד דהלבוש מחורין דבריו מאד וגם כאן לבושי' כתלג חיור. דבאמת מצינו בכמה מקומות ביטול מיעוט איסור הניכר ברוב היתר. ושלא יהי' נצרך להמריד האיסור אלא דאמרינן שהאיסור נהפך להיתר. וטרם שנבאר זאת נקדים עוד קושיא אחת שקשה להבין דלמה נקטו הפוסקים לומר דאיסור שנתערב ברוב היתר נהפך האיסור להיתר. ובהיתר שנתערב ברוב איסור לא דנהפך ההיתר לאיסור ומה נ"מ ביניהם:

וראיתי בתשובת הרי"מ שעל מסכת כסחים בשמעתא דטכ"ע שאומר סברה נכונה לתרץ קושי' זו. דהא דילפינן ביטול ברוב מאר"ל היינו היכא דהמיעוט סותר להרוב ועכ"ד יהיו נוטים זה אחר זה או המיעוט אחר הרוב או הרוב אחר המיעוט. בזה אמרינן דהמיעוט צריך להיות נוטה אחר הרוב ולא הרוב אחר המיעוט. ולכך בתערובות איסור ברוב היתר שאם לא יתבטל האיסור המיעוט עכ"ר יהי' הרוב היתר נוטה אחרי מיעוט האיסור שהרי יהי' אסור כל התערובות באכילה מחמת מיעוט האיסור שנתערב בו. ובזה שפיר אמרינן אר"ל שהמיעוט ינטה אחרי הרוב ומותר הכל. ולפיכך ממילא צ"ל ג"כ שהאיסור נהפך לגמרי להיתר. דאלת"ה מה מועיל התערובות והביטול הרי אף משהו מן האיסור אסור מה"ת. אלא עכ"ר דאמרינן שהאיסור נהפך להיתר מטעם גזרת הכתוב דאר"ל. אבל בנתערב מיעוט היתר ברוב איסור אז ודאי אינו מותר כלל המיעוט היתר להרוב איסור כדי שנהי' מוכרח לומר שהרוב יהפך המיעוט להיות כמוהו. שהרי אף אם נאמר בזה שאין הרוב איסור מהפך את המיעוט היתר להיות אסור כמוהו. גם כן כל התערובות אסור באכילה מצד האיסור בלבדו ולא מצד שנהפך ההיתר לאיסור רק מצד שאין ההיתר ניכר. וי"ל שלא אמרת התורה כלל באופן הזה אר"ל כי למה לנו לנטות בזה אחרי רבים. דהא אף אם לא ניזול בזה אחר הרוב ג"כ יהי' המיעוט היתר אסור באכילה כיון שאינו ניכר. וכיון שי"ל דבאופן הזה לא אמרה התורה כלל אר"ל ממילא פשיטא דאין לנו לומר בזה שההיתר נהפך לאיסור. עכ"ד הקדושים הראוים להאמר עליהם שפתים ישק וגו':

ועתה שהרווחנו לסברא ישרת הזו שכל עיקר מה שאמרה תורה אר"ל הוא דוקא היכא שהמיעוט איסור סותר להרוב היתר. בזה אמרה תורה ענין הביטול שהמיעוט ינטה אחרי הרוב וגם שהמיעוט איסור יתהפך להרוב היתר. והכל בשביל זה שהרוב

היתר לא יסבול שום איסור ממת שנתערב בו המיעוט איסור. לפ"ז מובן שפיר דבאומן שהמיעוט סותר להרוב. היינו שבאם לא נאמר ענין הביטול יהי' נאסר גם הרוב היתר מחמת המיעוט איסור. אז אין לנו שום ג"מ אם ניכר האיסור או לא. ושפיר משכחת לה ענין הביטול אפילו בניכר האיסור אם הוא רק סותר להרוב שאצלו ואוסר אותו. ועל ענין ביטול כזה סובבים והולכים דברי הלבוש. וטרם שנבאר דברי הלבוש בפרטיות נקדים עוד להביא איזו ראיות מן הש"ס שנמצאים אופני ביטול מיעוט איסור הניכר ברוב היתר מחמת שהמיעוט איסור אוסר וסותר להרוב שאצלו:

דאיתא במסכת עירובין (כד.) קרפף שהוא יותר מבית סאתים שהוקף לדירה נזרע רובו הרי הוא כגינה ואסור. נזרע מיעוטו והוא פחות מבית סאתים שרי לטלטל בכלו. אבל אם המיעוט הנזרע הוא בית סאתים אסור לטלטל בכלו. כמאן כרבנן דסברי חצר וקרפף ב' רשויות הן. ופירשו שם בתוס' דאצטריך תרתי למעלויתא שיהי' הנזרע המיעוט וגם שיהי' פחות מבית סאתים. שאז בטל מיעוט הנזרע לגבי הרוב שאינו נזרע והוה כלא נזרע כלל וכלו שרי. אבל אם הנזרע הוא בית סאתים חשוב טפי ולא בטיל. וכן בנזרע רובו אפילו פחות מבית סאתים בטל המיעוט שאינו נזרע ברובו הנזרע והוה כנזרע כלו. הרי חזינן דבאם הנזרע הוא מיעוט והוא פחות מבית סאתים דבטל ברוב שאינו נזרע. וכן להיפוך. אע"פ שהמיעוט והרוב ניכרים באגפי נפשייהו. ולא מצינו באיסור הניכר שיהי' בטל ברוב היתר. אלא ודאי היינו טעמא כסברת תשובת הרי"מ הנ"ל. כיון שאם תאסור לטלטל בהמיעוט הנזרע ממילא יהי' אסור לטלטל גם בהרוב שאינו נזרע. מטעם דיהי' נפרץ במלואו למקום האסור לו. וא"כ יהי' המיעוט סותר להרוב ויכריח אותו להנטות אחרי המיעוט להיות דומה לו באיסורו. והתורה אמרה להיפוך אר"ל. ולכך המיעוט הנזרע ג"כ מותר לטלטל בו. כי ינטה אחרי הרוב וידמה לו בהיתרו:

ועוד מצינו כהאי גוונא דתנן חולין (לג.) השוחט בהמה חיה ועוף ולא יצא מהן דם כשרים ונאכלים בידים מסאבות. ומקשה בגמ' הא יצא מהן דם אינן נאכלין בידים מסואבות אמאי ידים שניות הן ואין שני עושה שלישי בחולין. ומשני רב נחמן הכא בחולין שלקחן בכסף מעשר עסקינן. ודלא כר"מ דתנן כל הטעון ביאת מים מד"ס מטמא את הקודש ופוסל את התרומה ומותר בחולין ובמעשר דר"מ והכמים אוסרים במעשר. ויש להקשות בזה דאי במעשר עסקינן א"כ אפי' בדליכא איסור דנגיעה כגון בדלא יצא מהן דם למה יהי' מותר לאכול בידים מסואבות מעשר שני שכתיב בו לא בערתי ממנו בטמא. והלא כיון שהידים מסואבות עובר על לא בערתי ממנו בטמא מחמת מקצת טומאת הגוף שהוא טומאת הידים:

ועוד מצינו כעין זה דתנן במסכת חגיגה (כ:) אוכלין אוכלים נגובים בידים מסואבות בתרומה. וג"כ יש להקשות כן מאי מהני שהן נגובים ואינן מטמאין התרומה. מ"מ הלא אוכל תרומה טהורה בידים טמאות והיינו טומאת מקצת הגוף. אלא ודאי דלא יתורצו קושיות האלו רק ע"פ סברת תשו' הרי"מ הנ"ל. דכיון שהידים שהן המיעוט לגבי הגוף סותרין בטומאתן לכל הגוף הטהור שהוא מותר לאכול בתרומה ומעשר. ואם נאמר שמחמת טומאת הידים שהן המיעוט יהיה אסור על כל הגוף לאכול תרומה ומעשר. אם כן יהי' מוכרח הרוב להנטות אחרי המיעוט והתורה אמרה להיפוך אחרי רבים להטות שהמיעוט ינטה אחרי הרוב ולא יוכל לגרום איסור להרוב. ולפיכך צ"ל להיפוך שהידים שהן המיעוט ינטו אחרי כל הגוף שהוא הרוב ויתהפכו לטהרה ומותר לאכול תרומה ומעשר. הרי לנו עוד אופן ביטול מיעוט איסור ברוב היתר. אף על פי שהמיעוט איסור שהן הידים ניכרין במקומן. מ"מ בטלים לגבי הגוף כדי שלא יקלקלו ההיתר של הגוף שהוא הרוב:

ואחרי כל אלה יתבארו היטב דברי הלבוש במה שנתן טעם בסוכה קטנה דסכך פסול פחות מג"ט ישנים תחתיו וקיל מאויר שהוא משום שהסכך פסול שהוא המיעוט בטל ברוב הסכך כשר ונהפך הפסול לכשר אע"פ שגיכר האיסור. והראיה היא מסנהדרין. וכל מבין יבין שדבריו מיוסדים על סברת תשו' הרי"מ הנ"ל. דהא גם כאן המיעוט עומד לסתור להרוב ולגרום לו איסור. שהרי אם לא הי' הסכך הפסול היתה הסוכה כשרה. שהרי גם אויר בלבד מצטרף להשלים השיעור של סוכה קטנה ורק עתה בשביל המיעוט סכך הפסול תרצה לפסול כל הסוכה כיון שהסוכה קטנה היא. א"כ תאמר שהרוב ינטה אחר המיעוט לאסור בשבילו. והתורה אמרה להיפוך אר"ל. היינו שבשביל שלא יאסור המיעוט להרוב יהי' הרוב מבריע תחתיו את המיעוט איסור להתיר גם אותו. וכמו דאמרינן גבי קרפף שכדי שמיעוט הנזרע לא יגרום איסור להרוב שלא נזרע מועיל אר"ל שהרוב מהפך להמיעוט להתיר גם אותו. וה"נ אמרינן גבי תרומה ומעשר הנאכלין בידים מסואבות. שכדי שהידים לא יגרמו איסור לכל הגוף מועיל אר"ל שהגוף שהוא הרוב מהפך את הידים להיתר. ואע"פ שבכל אלו המקומות ניכר המיעוט איסור מ"מ אמרינן בהו אר"ל. והה"ד גמי גבי הסוכה קטנה שאף ע"פ שהמיעוט סכך הפסול ניכר מ"מ בטל. וזהו שמסביר הלבוש דרך קושיא. דלכאורה קשה שהרי לא אמרינן ענין הביטול אלא בשאין

מכירין

מכירין האיסור וכאן הרי מכירין אותו. וע"ז מתרץ דמן התורה אפילו בניכר האיסור בט"ל ברוב כמו בסנהדרין. ועפ"י סברת התשו' הרי"מ הנ"ל כוונתו מבוארת היטב. דכמו בסנהדרין אף על פי שהמיעוט ניכר אמרה תורה אר"ל. וכדי שהמיעוט לא יסתור ויקלקל דיעות הרוב אמרינן דהמיעוט בט"ל לגבי הרוב שהרוב מהפך להמיעוט להיות כמוהו. ובאם הרוב מזכים חשוב כאלו כל הסנהדרין מזכים. וכמו כן גבי הסוכה קטנה מועיל אר"ל שהרוב סכך הכשר יהפך להמיעוט סכך הפסול להיתר אף על פי שהמיעוט ניכר. משום דאלת"ה תחי' מוכרח לומר שהמיעוט סכך הפסול מהפך להרוב סכך הכשר לאיסור ופוסל כל הסוכה כיון שהיא סוכה קטנה והרי התורה אמרה להיפוך אר"ל. ועתה קשיא ליה עוד להלבוש. דא"כ דענין הביטול הוא שהרוב מהפך להמיעוט להיות כמוהו קשה דמ"ש כאן מבתערובות איסורין. ולמה בתערובות איסורין בהיתר באופן שאין האיסור ניכר דהיינו במב"ב ביבש שאע"פ שהאיסור נהפך להיתר מ"מ הדין הוא דצריך להשליך אחד מהן כדי שנוכל לתלות שהאיסור נשלך. ולמה לא אמרינן כן גם גבי סוכה שנצרך להשליך את האיסור. היינו שעכ"פ לא יהי' מותר לישן תחת המיעוט סכך פסול כמו גבי אויר. וע"ז מתרץ דהשלכה זו היא רק מדרבנן ובסוכה של מצוה אוקמוה אדאורייתא שכיון שהאיסור נהפך להיתר הכל מותר. ולפי"ז מובן דמאי דקאמר הלבוש ובאיסורין דצריך להשליך האיסור. אין כוונתו על איסור הניכר כמו שחשבו הט"ז והפמ"ג אלא כוונתו על איסור שאינו ניכר כמו מב"מ ביבש. והשלכת האיסור פירושו שבהשלכת אחת מהן אנו תולין שהאיסור נשלך כמבואר ביו"ד סי' ק"ט. ומעתה נוכל באמת לומר על דברי הלבוש שפתים ישק משיב דברים נכוחים. ולבושי כתלג חיור:

דווקא לגו מכל זה בנידן שאילתא דידן דבדעות אנשי הקהלה. לא מבעיא שהמיעוט אינו יכול למחות ולקלקל לתקנות הרוב. דכיון דלא אמרינן בזה כל קבוע כמעמ"ד ממילא מחויבים לקיים אר"ל. ובטל כח המיעוט לגבי כח הרוב. אלא שבאם התקנות הן באופן שכאשר המיעוט לא יקבלו עליהם אלו התקנות יהיו סותרים להרוב בדוגמא דסנהדרין. אז מחויבים המיעוט מטעם אר"ל להתהפך לדעות ותקנות הרוב. כי שיטת הלבוש היא שיטה מחוורת ומוסכמת על פי דברי הגאון הקדוש בעל חידושי הרי"מ זצוק"ל דבין בניכר המיעוט ובין בלא ניכר המיעוט אמרינן שהרוב מהפך את המיעוט להיות כמוהו לכל דבר:

עד כאן הדרוש עד"ר מלמוד. ואבקש מכם שתמחלו לי על אשר הטרחתי אתכם כ"כ להאזין לדברי. ועתה אדרוש מעט במילי דאגדתא להבין הפסוק ויהיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו אל השבעת האחת:

כתוב בתהלים ויטש משכן שלו אהל שכן באדם. נשמע מזה שתחת המשכן יכול להיות שישרה השי"ת שכינתו באדם. ודרשו חז"ל עה"פ ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם. אתם קרוין אדם ואין או"ע קרוין אדם. ופירשו המפורשים שכאן נרמז מצלת אומה הישראלית על שאר או"ע. והיא מעלת האחדות שיכולה לשרות בישראל יותר מבשאר או"ע. ומכל המעלות שבעם ישראל נתיחסה ביותר מעלת האחדות שהיא מביאה להיות אהל שכן באדם. ר"ל שבגלות ישרה השי"ת שכינתו על אותן קהלות ישראל ששורר ביניהם אחדות. ועל ענין זה ירמז השם „אדם" שאין בו שם הרבים כמו שיש בשאר השמות של מין אנושי. כמו גבר – גברים. אנוש או איש – אנשים. ואין ביכולת לומר אדם – אדמים:

העולה מזה שאחר חורבן המשכן והמקדש יכול להתבאר זה הפסוק שציוה השי"ת למשה רבנו ואמר. ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים. שזה הענין יסוב על הרב המנהיג שנבחר מן הקהל הקדוש. שכל רב ומנהיג הדור בשם משה יקרא. כנזכר בגמרא „משה שפיר קאמרת". ובזוה"ק מובא „אתפשטותא דמשה בכל דרא ודרא". והוא שכל רב מוטל עליו לעשות את הקרשים למשכן. ר"ל לתקן ולהכין את אנשי מקהלתו שהם במקום קרשים למשכן. שיהיו ראוים וכדאים להתקיים בהם אהל שכן באדם. וע"י מה. ע"י שישרה ביניהם מעלת האחדות:

וזהו שאומר אח"כ ויהיו תואמים מלמטה. ר"ל שתשרה ביניהם אחדות כמו בין אחים תאמים. ולכונה זו אומר „מלמטה". כלומר שכל אחד יחזיק עצמו בשפלות בענוות. ולא יתגאה על חברו כדי להתפאר בנצחון. שכל זה מביא להתרחק מן האמת להיות נטבע בשקר לחרחר ריב לעשות מחלוקת בעיר:

עוד אומר הכתוב „ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת". כלומר שכל הקהל יחדו יהיו תמים בתמימות על אדות ראשו. הוא הרב ומנהיג שלהם. לשמוע ולציית לדבריו בתמימות. ולהיות בעזרתו שכל התקונים שיתקן בעיר יהיו נשמעים ונעשים בלי שאלות של חקירות רק בתמימות. וזהו שאומר אל הטבעת האחת. לרמז שכמו במשכן הי' הטבעת האחת המחבר ומקשר את הקרשים במקצועות המשכן. כדי להדוק כותלי המשכן שלא יטו זה מזה. כן הרב המנהיג את הקהל הוא הטבעת המאחד את כל הכתות שבעיר שיהי' שלום ביניהם. וגם שיעשו כלם אגודה אחת להיותם בעזרתו לחזק את היהדות בעיר בכל ענינים:

ועתה רבותי בלי ספק נמצאין בעיר גדולה כזו כתות שונות. וכל כת וכת לדרכו יפנה להתפאר

ההפאר שאתם הנצחון. ולא יסכימו כלם לדיעה אחת בבחירת רב בעיר. וזאת מביא לידי מחלוקת ולהשפלת היהדות. וכמו שהתחלה בדרוש הפלפול הראיתי לכם שכל עניני הקהל מחויבים להתנהג על פי אחרי רבים להטות. וכן עתה ביארתי לכם הפסוק ויהיו האמים מלמטה בדרך רמז. שעכשו כאשר אין לנו לא משכן ולא מקדש צריכים אנחנו לראות שיתקיים בנו „אהל שכן באדם". כלומר להיות בשלום ובאחדות כמו אדם אחד. לכן אני מבקש ואני קורא לכל הכתות השונות שבעיר להתאחד כמו אחים תאומים. ואך שלום יהי' שורר בגבולנו. ועי"ז ישרה השי"ת שכינתו עלינו ככתוב „אהל שכן באדם":

ואני מברך אתכם כמו שבירך משה רבנו לישראל בגמר מלאכת המשכן. שנאמר בפרשת פקודי ויברך אותם משה. ודרשו חז"ל שאמר להם יהי רצון שתשרה שכינת במעשה ידיכם ויהי נעם ה' עלינו וגו'. כן אני מברך אתכם שישרה הקב"ה שכינתו בתוכנו ויהי נעם ה"א עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו. ויושיעכם בהצלחה וברכה. ושנזכה לראות בבוא לציון גואל בב"א:

(מח)

דרוש שאמרתי בשמחת הכותרת של בני הרב מאיר יהושע שליט"א

בעת שנתקבל לראב"ד בעיר לאנגברענטש בארה"ב.

הן נאספנו היום על שמחת הכותרת של הרב החדש ..... שנתקבל לראב"ד בבית הכנסת החדש ..... וזאת אשר אוכל לומר לכם בטעם חזק כי כאשר אני מכיר היטב את זה הרב מנעוריו. וכאשר אני רואה את הקהלה הקדושה הבאה לקחת חבל בשמחה רבה הזאת הם עם בני ביתם. ברור ונכון הדבר בעיני שזה הזיוג בודאי הי' גרשם בספר תולדות אדם שאמרו חז"ל שהראה הקב"ה לאדם הראשון דור ודור ושופטיו דור ודור ומנהיגיו. רב הזה נאה לכם ואתם מתאימים לו. כי בו תמצאו כל חסן. תורה עם חכמה נצמדות אצלו. ומלבד תורה וחכמה יש לו גם לב טוב בעל מדות טובות. איש אשר רוח בו ויודע להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד. ולכך נאה לו איצטלותא דרבנן. כמו שמצינו בגמרא שבת (יז:) דאמר רב מילתא אלבישייהו יקירא. וראשית דבר אני מברך אתכם בברכת מזל טוב הן להחתן שהוא הרב והן להכלה שהיא הקהלה הקדושה.

יעזור לכם השי"ת שזה הזיוג יהי' עולה יפה:

עתה אשא משלי ואומר לשני הצדדים הן להחתן והן להכלה. אל תדמו בנפשכם כי מי שהוא בן תורה אפילו עם חכמה נאה לו לקבל עליו משרת רבנות אף אם אינו בעל לב טוב עם מדות טובות. לא כן הדבר. כי כבר אמרו חז"ל בגמרא יבמות (קט:) כל האומר אין לו אלא תורה אפילו תורה אין לו. ועוד מצינו מה שאמרו חז"ל על שני רועי ישראל וזיותר גדולים שהם משה רבנו ודוד המלך שזכו להיות רועי ישראל לא בשביל התורה והחכמה בלבד כי אם בשביל לב טוב בעלי מדות טובות:

וזה לשון המדרש על הפסוק ומשה הי' רועה את צאן יתרו. אתה מוצא אצל דוד שבדק אותו הקב"ה בצאן ומצאו רועה יפה. שנאמר ויקחהו ממכלאות צאן. מהו ממכלאות צאן. כמו ויכלא הגשם. שהיה מכליא הגדולים מפני הקטנים. שהוציא את הגדיים לרעות בבקר ומאכילן ראשי עשבים שהן רכין. אח"כ הוציא את התישים ומאכילן אמצען של עשבים. ואחר צהרים הוציא את הזקנות ומאכילן עיקרן של עשבים שהן עשבים הקשים. אמר הקב"ה מי שהוא יודע לרעות את הצאן כל אחד לפי כחו יבא וירעה צאני אלו ישראל. שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי. הה"ד מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו. ואף משה לא בחנו הקב"ה אלא בצאן. אמרו רבותינו כשהי' משה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי. רץ אחריו עד שהגיע להסות. כיון שהגיע לחסוה נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות. כיון שהגיע משה אצלו אמר. אני לא הייתי יודע שאתה רץ היית מפני צמא. עיף אתה. הרכיבו על כתיפו והי' מהלך. אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהג צאנו של בשר ודם כך. חייך אתה תרעה צאני אלו ישראל. הוי ומשה הי' רועה. ע"כ. והנה משני אלה מאמרי הז"ל מובן היטב כי לב טוב אצל מנהיג הקהלה חשוב ויקר הרבה יותר מן מוח טוב:

אמנם מה נעמו אלה דברי חז"ל שיש ללמוד מהם לקח טוב איך שצריך הרב להתנהג עם מקהלתו. שכאשר ידרש לפניהם ינצור לשונו לדבר דברים הנאותים והנעימים והערבים על אזני שומעיהם. כי יש כמה מחלקות וכתות שונות בישראל אשר לכל אחת מהן תכונות אחרות. והרב צריך לדעת ולהבין להזהר בלשונו שיהלך בדיבורו כנגד רוחו של כל אחד ואחד. כמו שהי' דוד רועה את צאנו והאכיל לגדיים עשבים רכים. ולתישים המעט קשים. ולזקנות היותר קשות. כן צריך הרב לדעת ולהבין איך לדבר לפני העדה. שיהי' מוכיח חכם על אוזן שומעת. כלומר לפי תכונת אוזן השומעת כך תהי' מתאימה לה תוכחת החכם:

ואל צד השני אדבר במעלת ותפארת הקהלה הקדושה שבחרו ברב שהוא כלו ארטודקסי. ולא הטו אחרי ראביי שהוא ריק מתורה וחפשי בדעות. ואף לא אחרי רב שהוא ארטודקסי מעט לשליש או לרביע. כמו שאנו רואים בכרכי הים מקרים רעים כאלה בכמה קהלות שמואסים ברבנים בני תורה גדולים שהם חרדים. ובוחרים באלה שהם דלים ורקים. דלים בתורה ורקים ממצות. ולהם יכבדו במשכורת יפה בריות ולא בצמצום. ומדוע. מפני שאין מוכיחים את הקהל במילי דשמיא. רק מחניפים אותם לאמר הכל מותר לך. ואני קורא אותם בשם הנאה להם „רבני אחשורוש". ככתוב במגלת אסתר „כי כן פקד המלך על כל „רב" ביתו לעשות כרצון איש ואיש":

הפקרות הזאת הלא היא קללה האחרונה הנזכרת בנבואת ישעיהו הנביא. כמובא במסכת חגיגה (יד.) כי אתא רב דימי אמר י"ח קללות קלל ישעי' הנביא את ישראל. ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם מקרא זה. ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד. ונתתי נערים שריהם. ודרשו חז"ל אלו בני אדם שמנוערים מן המצות. ומאי ירהבו הנער בזקן. יבואו בני אדם שמנוערים מן המצות וירהבו במי שמלא מצות כרמון. ומאי והנקלה בנכבד. יבואו מי שחמורות דומות להם כקלות וירהבו במי שקלות דומות עליהם כחמורות. ע"כ:

ואין להצלות על הדעת שישעי' הנביא הי' שונא ישראל ח"ו. ועל דרך נקמה מעם ישראל לא נתקררה דעתו כי אם בקללה האחרונה. לא כן הדבר. כי אם כך ענינו. הן ישעי' הנביא ראה ברוח קדשו שזאת היא קללה האחרונה שתתקימה בעקבתא דמשיחא. ומזה גופא נתקררה דעתו כיון שראה שאחר שתתקיים קללה הזאת לא תהי' עוד קללה אחרת רק שתבוא גאולה השלימה לישראל. וזהו כעין שהי' במצרים. שכאשר נשתקעו ישראל במ"ט שערי טומאה היה הגאולה מוכרחת לבוא. כדי שלא ישתקעו יותר בשער הנו"ן. וכן ואת ישעי' הנביא את אשר יקרה לישראל באחרית הימים קודם גאולה האחרונה. שכאשר תתקיים בישראל קללה זו יעמדו גם אז לפני שער הנו"ן של הטומאה כמו שהי' במצרים. כי עוד מעט ויכהלו אותן רעבנים הרייפורמים את מקהילותיהם לכפירה גמורה. ובשביל זה תהי' הגאולה שלימה מוכרחת לבוא בלי איחור. ומזה נתקררה דעתו:

עוד תדעו כי הגם שאמת הדבר שכך ראה ישעי' הנביא. אבל אל תהשבו שאין דרך אחר להחיש את הגאולה כי אם בשביל קללה זו. הלא תדעו שיש דרך יותר ישר וטוב לקרב הגאולה לא בשביל הקללה של בחירת רעבנים דייפורמים. כי אם בשביל הברכה של בחירת דיינים כשרים. כמו שדרשו חז"ל בפרשת שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך. ומסיים הפרשה בהפסוק צדק צדק תרדף למען תחי' וירשת את הארץ וגו'. ודרשו חז"ל מכאן שכדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן. ע"כ. הרי שיש לישראל דרך טוב לקרב את הגאולה צ"י ברכה ולא ע"י קללה. ולכך אני אומר לקהלה הקדושה הזאת. אשריכם ישראל שאין אתם רוצים לקרב את הגאולה ע"י קללת ישעיהו. כי אם ע"י מצוה הגדולה של מינוי דיינים כשרים כהלכה על פי מצות התורה:

וכאשר אני רואה אוכל להיות בטוח שתדעו איך לכבד ולהוקיר רב כזה. ותראו לתת לו פרנסה בכבוד למען יוכל להרבין תורה בעירכם ולתקן תקנות טובות. והציקר לציית ולשמוע לדבריו. ולא תתנהגו כאותן הקהלות שחיי הרב תלוי ברצון איזה אנשים מנהלי בית הכנסת. שכאשר אין הרב חולק להם כבוד גדול ואינו מחניף אותם כראוי. יביטו עליו בעין רעה ותקנן בלבבם שנאה עליו מעט מעט עד אשר ימצאו עליו עלילות ברשע להרחיקו שלא לכבדו. ולפעמים גם לגרוע משכורתו. והוא מוכרח להיות בצער ודוחק ולהמתין עד אשר יעבור זעם. כלומר עד אשר תגיע זמן הבחירות. והקהלה תבחר מנהיגים אחרים שיעשו טוב עם הרב. ובאם לאו הוא מוכרח ללכת ולחפש משרת רבנות בקהלה אחרת. ועל קהלה כזו אמרו חז"ל אשר בת קול יוצא מהר חורב שמכריז ואומר „אוי להם לבריות מעלבונה של תורה". אבל על קהלה קדושה הזאת נאמר „כי מכבדי אכבד":

ומרם שאסיים דברי אספר לכם מעשה. שעל פי זה אבאר לכם מאמר חז"ל הנפלא בדרך צחות. פעם אחת בא לעירי רב ת"ח גדול שהכרתי אותו שהי' רב באירופא. וידעתי שבא לארצות הברית ונתקבל שם באיזו קהלה לרב. ולא ארכו הימים

הימים והנהו בא לעירי והתנצל למני שנוסע לחפש משרת רבנות. ואני נפלאתי עליו ואמרתי. הלא זה מקרוב שהשגתם משרת רבנות ומדוע תחפשו משרה חדשה. והשיב לי באשר שיש לו יגון ואנחה מן מקהלתו. כי הנם שלא מצאו בו עון אבל יען כי הוא מתפלל במתיבות שמנה עשרה. והחזן מוכרח להמתין עליו איזה מינוטין. זאת היתה סיבה הראשונה שנעשו ברוגז עליו ואבד חינו בעיניהם ואומרים עליו שהוא בטלן. וממילא כל אשר הוא עושה וכל מה שהוא מדבר ימצאו בו מגרעות. אז אמרתי הנה עתה עלה על דעתי לתרץ גוזמא אחת מן הגוזמאות המפורסמות של רבה בר בר חנה הנזכר במסכת ב"ב פרק הספינה. וזה לשונו של רבב"ח:

אמר לי ההוא טייעא תא אחוי לך היכי דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי. אזלי וחזאי דעבידי כוי כוי. שקלתי' לסלתאי ואנחתי' בכוותא דרקיעא. אדמצילנא בעינן ולא אשכחתיה. אמינא לי' איכא גנבי הכא. אמר לי גלגלא דרקיעא הוא דהדר. נטרי עד למחר כי השתא ואשכחית לה. ע"כ. וכל זה פלא. והרבה פירושים ודרשות נאמרו על גוזמא זו. ועל פי המעשה שבא לפני מאותו הרב עלה על דעתי לפרש גוזמא זו על דרך צחות. וכיון שהוא מענינא דיומא אציע לפניכם מה שאמרתי בזה:

דהן רבה בר בר חנה מספר בדרך רמז לקחת מדבריו מוסר השכל. ואומר בדרך משל כאילו הוא היה רב בעיר שהבעלי בתים אינם עשירים גדולים. ולכך לא הי' לו פרנסה כל כך בהרחבה. וכאשר שמע שיש בכרכי הים ערים גדולות עם בעלי בתים עשירים. ושהרבנים שלהם יש להם פרנסה בריות. הי' משתוקק לבוא שמה להשיג שם משרת רבנות. נתגלה לו ההוא טייעא שהוא אליהו הנביא ואמר לו. כאשר אתה משתוקק להתישב בכרכי הים. תא ואחוי לך היכי דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי. כלומר אנהגך שמה ואראך מנהג הרע ששורר שם בענין משרת הרבנות. ראשית דבר הוא דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי. ארעא ירמז על אנשים בלי תורה העוסקים כל היום בעניני ארעא. היינו בעניני גשמיות להרויח ממון. וזהו עד"ר הכתוב ויחל נח איש האדמה. ורקיעא הוא הרב דמתא איש רקיעא. שעוסק כל היום בעניני רקיעא תורה ותפלה. והרב המתואר בשם רקיעא צריך להיות מחובר עם האנשים המתוארים בשם ארעא. להראות להם חביבות של חניפה כאילו מנשקים זה עם זה. ולא להוכיחם ח"ו על רוע מעשיהם. והנה זה הרב המכונה כאן עד"ר משל בשם רבה בר בר חנה חשב על דברי אליהו שעוד אין זאת כ"כ צרה גדולה. ונתרצה למנהג זה כמאמר הכתוב על פת לחם ימשש גבר. — וחזאי דעבידי כוי כוי — כלומר כאשר בא שמה השיג משרת רבנות בביהכ"נ גדול. וראה שיש בהקהלה כוי כוי. ירמז בזה על האנשים מנהלי הקהלה. כי כמו שחלוני הבית מאירים את הבית וע"י מאור החלונות נעשה כל המעשים בתוך הבית. כן אותן האנשים מנהלי הקהלה מאירים בתוך הקהלה שעל פי פקודם נעשה כל המעשים בעניני הקהלה. ומי הם אותן כוי כוי. פרעזידענט ראשון ושני. גבאי ראשון ושני. אמרכל. גזבר. סופר. מזכיר. כל אותן הממונים שולטים על הקהלה. וביותר בביהכ"נ. ואומרים דיעות להרב איך יתנהג. רבב"ח ראה והבין כל זה. מ"מ חשב שאף גם זאת אין עוד כל כך צרה גדולה. ועל פת לחם יפשע גבר:

עתה מספר זה הרב המכונה בשם רבב"ח מה שעשה — שקלתי' לסלתאי ואנחתי' בכוותא דרקיעא — סלתאי הוא הסל שבו השם. ירמז בזה על הפרנסה שלו שהניח בכוותא דרקיעא. כלומר שהניח ומסר הפרנסה שלו ביד הפרעזידענט שיש לכנותו בשם כוותא דרקיעא. יען כי הוא עיקר העומד של הרב הנקרא בתואר רקיעא. והוא המאור היותר גדול המאיר להרב ומלמדו איך להתנהג. והרב סמך עליו בפרנסתו כי הוא הבטיח להרב פרנסה בכבוד. והרב האמין לדבריו שבודאי יקיים כמו שנכתב בכתבי הרבנות. כי בודאי איש כזה לא יכזב ח"ו. ומה הי' הסוף — אדמצילנא בעינן ולא אשכחתיה — זה הרב לא ידע שבכרכי הים נעשה הכל בחפזון. ואף גם תפלת השמנה עשרה נאלץ הרב להתפלל בסירוגין שלא ימתין עליו החזן עם הקהל. וזה הרב התפלל שמנה עשרה במתינות כמו שהסכין מכבר. ומזה נולד לו צרה הראשונה שהתחילו להביט עליו בעקלתון כמו על בטלן. וממילא כל מה שעשה וכל מה שדיבר לא מצא חן בעיני בעלי ארעא. וזה הפרעזידענט כוותא דרקיעא נעשה ברוגז עמו. והוא עשה אספה עם שאר כוי כוי והחליטו לחתוך פרנסתו שלא ישלמו לו השבירות כראוי. רק בסירוגין למחצה לשליש ולרביע. כל זה נרמז במה שאומר — אדמצילנא בעינן ולא אשכחתיה — כלומר בשביל שהי' מתפלל כמו שהסכין מכבר. לכך בעינא ולא אשכחתי'. לכך באה לו הצרה שהי' מבקש סלתו עם פתו היינו פרנסתו כמו שהבטיחו לו ולא מצא:

עתה מספר עוד שכאשר חזר ונתגלה לו אליהו התנצל לפניו — אמינא ליה איכא גנבי הכא — כלומר הנשמע כזאת שבעלי בתים כאלה יגנבו ממנו משכורתו. ולא יקיימו הבטחתם לתת לו פרנסה בכבוד. אף כי לא מצאו בו עון. האם מחויב אני להתפלל בחפזון כמוהם. אז הי' אליהו מנחם אותו מעט ואמר לו. אעפ"כ אל תתיאש לגמרי ממשרת הרבנות הזאת. כי — גלגלא דרקיעא הוא דהדר — כלומר עוד יש לך לצפות שגלגלא דרקיעא. היינו גלגל המזל של הרב

הרב המכונה בשם רקיעא יחזור ויסובב אליך להאיר לך. – נטרי עד למחר כי השתא ואשכחית לה – כלומר שהמתין על עת מחר שהוא לאחר זמן. כי השתא. עד בוא הזמן לעשות בקהלה בחירות של כוי כוי חדשים. ונבחר פרעזידענט חדש שנתרצה על הרב שיהי' מותר לו להתפלל כדרכו. ואז אשכחית לה. מצא לו פרנסתו:

ועתה רבותי הן פירשתי זאת הגוזמא של רבב"ח בדרך צחות. יען כי ידעתי וגם אתם יודעים ממקרים רעים כאלה בכרכי הים. שעל זה יוצא הבת קול מהר חורב ומכריז „אוי להם לבריות מעלבונה של תורה". וחז"ל אמרו מהר חורב דוקא ולא מהר סיני. יען כי דבר כזה גורם חורבן בעולם היהדות. אכן ישמח לבי בקרבי בראותי קהלה הקדושה הזאת שרוב מנינה ורוב בנינה עם כל הממונים שבה הם חרדים ואוהבי תורה. לכן אין שמץ ספק אצלי שיוכל השטן לחדור בקהלה קדושה כזו להטותה מן דרך הישר. וזסיים בברכה. אני מברך אתכם שבזכות מצות מינוי הדיינים שקיימתם יתקיים בכם מה שכתוב. למען תחיה וירשת את הארץ. למען תחיו פה בעירכם בחיים של ברכה והצלחה עם כל טוב. וגם תזכו שיתקיים בכם סוף הפסוק. וירשת את הארץ. זו ארץ הקדושה ארץ אבותינו שתזכו יחד עם הרב החדש שלכם לראות בנחמת ציון וירושלים במהרה בימינו אמן:

(מט)

דרשה לחנוך בית הקברות ולחנוך הגדר

הן כבר נהגו בכל הפוצות ישראל שכאשר קונים כבדת ארץ על בית הקברות מחנכים את המקום בהקפות ובתפלות של מזמורי תהלים. ורמז לזה נזכר בירושלמי מ"ק פ"א ה"ו מחנכין את הכוכין. וכן גם כשעושים גדר מסביב לבית הקברות מחנכים בתפלות של איזה מזמורי תהלים. וחכם העיר דורש שם ברבים דברים כבושים. ויש כמה וכמה מנהגים בזה על פי צדיקי הדור. נהרא נהרא ופשטיה. ויותר מוסכם הוא סדר הזה:

החברה קדישא ורבים מאנשי העיר שהם בבריאות השלימות מתענים ביום הזה. ואומרים בבית הכנסת בצבור סדר יום כפור קטן. ובחצות היום יוצאים למקום המוגבל. ואם יש שם מכבר בית הקברות רק שעכשיו מוסיפים אומרים בבואם שמה הברכה אשר יצר אתכם בדין. אח"כ מתאספים כולם לקרן דרומית מזרחית של מקום החדש. ואומרים בצבור כל הפסוקים של תמניא אפי מן אות א' עד אות ת' ועד בכלל. אח"כ אומרים הפסוקים מן תמניא אפי כפי האותיות ש' ד' י' ק' ר' ע' ש' ט' ן'. ואח"כ מתחילים לעשות משם ז' הקפות להקיף מקום החדש מן הקרן דרומית מזרחית לקרן מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית, דרומית מזרחית. בשעת הקפה הראשונה יאמרו כל התפלה אנא בכח, גם כל המזמור יושב בסתר, מלה במלה במתיבות בכונה לא בחפזון. וכאשר יגיעו לקרן דרומית מזרחית יעמדו להנפש ויאמרו בצבור ב' שיר המעלות הראשונים ק"כ קכ"א. ויכוונו שע"י אותן המזמורים יתעלו הנשמות לשמים ויגיעו למנוחה נכונה:

אח"כ יקיפו הקפה שניה כבראשונה. ויאמרו בשעת הקפה שניה כל התפלה אנא בכח. וגם כל המזמור יושב בסתר. וכאשר יגיעו לקרן דרומית מזרחית יעמדו להנפש ויאמרו ב' שיר המעלות השניים קכ"ב קכ"ג. וכן יעשו כסדר הזה בכל שאר הקפות. רק שבגמר הקפה שביעית שהיא הקפה האחרונה כשיגיעו לקרן דרומית מזרחית ויעמדו להנפש יאמרו ג' שיר המעלות האחרונים קל"ב קל"ג קל"ד. ויחליפו לאמר מזמור קל"ד קודם קל"ג כדי שיסיימו עם הפסוק כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם. אח"כ יתאספו כולם אל פתח השער ושם יעמדו ויאמרו פרשת הקטרת מן אתה הוא עד אנא בכח. אח"כ אומרים קדיש והולכים לביתם. האנשים תשושי כח אל יתענו יותר. והבריאים יתענו כל היום כמו בתענית צבור. וכן מהראוי לנהוג עד שיתקיים בלע המות לנצח:

והנה לחבין ענין ההקפות על פי פשוט הוא כדי שיהי' זה המקום קנוי לרבים מלבד בקנין כסף ושטר להיות גם בקנין חזקה כדאיתא בגמרא דייש אמצרי, ועי"ז חל על זה המקום קדושה שנעשה מקום קדוש. וזאת היא טובה להמתים הנקברים. ועניין זה נמצא בתורה שכאשר רצה הקב"ה שיקנה אברהם אבינו את ארץ כנען לקנין עולם לו ולזרעו אחריו אמר לו אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה.

כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם. וכדי שיקנה בקנין חזקה אמר לו עוד. קום התהלך. בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה. וכן איתא בירושלמי ע"ז הפסוק קום התהלך. תניא הטוכר שביל לחברו כיון שהלך בו קנאו. מאי טעמא. דכתיב קום התהלך בארץ לארכת ולרחבה כי לך אתננה:

וגודל החשיבות של בית הקברות נזכר בתורה לראשונה אצל אברהם ושרה. שאברהם ביקש מן בני חת ואמר. תנו לי אחות קבר עמכם ואקברה מתי מלפני. ולאחר ששמע תשובתם. במבחר קברנו קבור את מתיך. נאמר וישתחו אברהם לפני עם הארץ. ואיתא במדרש מכאן שמודים על בשורה טובה. ולכאורה יש לתמוה מה זה בשורה טובה לקבור את אשתו עד שהשתחוה והודה להשי"ת על זה. אמנם התורה כתבה כך ללמדנו שענין קבורת המת הוא דבר גדול. וכי זאת טובה גדולה הן להנשמה והן להגוף. ולכך כאשר שמע אברהם שישיג אצלם קרקע עבור שרה. הגם שעדיין לא השיג כל חפצו שהוא מערת המכפלה. מ"מ חשב זאת לבשורה טובה. אם עדיין לא כולה כמו שחשב. אבל הלא מקצת ממה שחשב השיג בזה שהשיבו לו כך. ולכך השתחוה והודה להשי"ת על מקצת הטובה שנתבשר:

ויעקב אבינו היה הראשון שהראה ענין חשיבות הקבר ע"י הקמת מצבה על קבר רחל אשתו. ככתוב ויצב יעקב מצבה על קבורתה. היא מצבת קבורת רחל עד היום. וחכמי התלמוד קראו למצבה בשם נפש. ועל פי המובא בזוה"ק טעם הדבר הוא לפי שנפש המת תשכון בהאויר אשר לעומת הקבר ממעל. מכל זה יש להבין חשיבות מקום בית הקברות עוד מימי אבותינו הראשונים ממה שחלקו כל כך כבוד ויופי למקום הקבר:

עוד יש להבין טעם הגון בענין חשיבות בית הקברות. כי זה ידוע שהיה בבית המקדש שני ארונות. בארון אחד היו לוחות השניות. והוא עמד תמיד במקום קודש הקדשים. ועוד היה ארון שני שבו מונחים שברי לוחות הראשונות. וגם זה ארון השני הי' קודש קדשים. והוא הי' יוצא ונכנס עם ישראל במלחמות שלהם להגן עליהם. גם ידוע הענין ששבר משה את הלוחות אחר חטא העגל. כי ראה שהכתב פרח מהם לשמים. והכתב הוא הי' כח הרוחני וציקר הקדושה שלהם. ואבני הלוחות הוא הי' חלק הגשמי שלהם. והגם שנשאר בזה העולם רק חלק הגשמי מ"מ הי' נחשב לקדושה גדולה ונהגו בהם כבוד גדול:

והנה כעין זה הוא גוף האדם מישראל שהי' מקיים מצות התורה. כל זמן שהנשמה בקרבו הוא חי כיון שהרוחניות שהיא הנשמה מקושרת עם הגשמיות שהוא הגוף. ואז האדם דומה להלוחות עם הכתב. וכאשר הנשמה נפרדת מן הגוף ופורחת השמימה כמו שפרח הכתב מעל הלוחות. נשאר הגוף שבור בלי חיות. אבל עכ"פ הרי הוא דומה לשברי הלוחות שעוד נשאר בהגוף קדושה. ומחויבים אנחנו לנהוג בגוף המת כבוד כמו בשברי הלוחות. לקברו בקבר מכובד. כי כמו ששברי הלוחות הגינו על ישראל בעת המלחמה כן המתים מגינים על החיים בזה שמתפללים עליהם. כמו שאמרו חז"ל שלולי תפלות המתים בעד החיים לא יכלו החיים להתקיים בעולם. ולפיכך מובא בש"ע שקדושת בית הקברות היא כקדושת בית הכנסת. ולכך מובן כי כמו שיש חיוב לפאר בנין בית הכנסת שיהי' יפה ונקי ומוקף בחצר וגדר כמו בניינים החשובים. כן יש חיוב לפאר את בית הקברות שיהי' נקי ומוקף בגדר שלא יהי' למרמס בהמות:

והוצא לנו מכל זה. שכל מי שלוקח חבל בקנין בית הקברות ובחינוך הגדר. הן בעבודת גופו. והן בממונו. הרי הוא עושה מצוה גדולה בזה. וצדקתו עומדת לעד עד שיהיה תחיית המתים. שאז יקימו מקברם ויראו איך שצאצאיהם וצאצאי צאצאיהם נהגו בהם כבוד. והם ימליצו טוב עלינו להסר מאתנו כל מחלה וכל צרה. ואך שמחה וששון ישמע באהלנו. ונזכה לראות בבוא לציון גואל במהרה בימינו אמן:

(נ)

דרשה להסעודה של חברה קדישא

מנהג ישראל תורה היא. ובכמה קהלות בוחרים להם אנשי החברה קדישא יום אחד בשנה לקבוע בו תענית. ונבחר לזה שני זמנים. יש בוחרים ביום ט"ו כסלו או ביום ח"י כסלו. ויש בוחרים ביום ז' אדר יום הלולא של משה רבנו ע"ה. ובו ביום באים כל אנשי החברה לביהכ"נ להתפלל בצבור ואומרים סדר יום כפור קטן. ויש סליחות ותפלות מיוחדות על זה הנדפסות במחזורים הישנים. נהרא נהרא ופשטיה. גם מבקשים מחילה מן המתים אולי לא נהגו בהם כראוי בעת שהתעסקו בטהרתם בהלבשתם ובקבורתם. ונוהגים באותו היום כדין תענית צבור. ואחר תפלת ערבית עושים סעודה גדולה בשמחה רבה כל החברה ביחד. ומבקשים את הרב דמתא שיבא לקחת חבל בסעודת מצוה זו. והוא דורש לפניהם בדברים כבושין. למען ידעו איך להתנהג לעשות הכל לשם מצוה. והנה כן גם אנחנו נתנהג כמנהג אבותינו. ככתוב שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך:

אמנם צריך להבין הטעם למה נבחרו דוקא אותן שני הזמנים לסעודת מצוה זו. וכדי להבין טעם הדבר נקדים מה שידוע שהחברה אשר קבלו עליהם לעסוק בהמצוה של קבורת מתים נקראת בשני שמות. יש מקומות שקוראים להם בשם „חברה קדישא". ויש מקומות שקוראים להם בשם „חברה חסד של אמת". והנה השם חסד של אמת מובן שהוא לבעבור שהמתעסקים במצוה גדולה הזו אין מצפים לתגמולת חסד. כי המת הולך לעולמו עולם הנשמות ולא ישוב עוד עד זמן תחיית המתים. ולכך נקרא זאת חסד של אמת כמו שנמצא בתורה כאשר השביע יעקב ליוסף קודם מותו אמר לו ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים. ופירש"י חסד שעושים עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול. ולכך נאה להם לחברה זו השם „חסד של אמת". אבל השם „חברה קדישא" אין מובן לכאורה טעם לזה השם. דאדרבא הרי ע"פ התורה מטמא המת במגע ובמשא ובאהל:

והנראה לומר בזה דהנה מצינו במסכת סוטה (יד.) ב' דרשות חז"ל שמהן יש להמציא מקור לאותן ב' השמות. דרשה א). א"ר חמא בר חנינא מאי דכתיב אחרי ה"א תלכו. וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה. והלא כבר נאמר כי ה"א אש אוכלה הוא. אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה. מה הוא מלביש ערומים דכתיב ויעש ה"א לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. אף אתה הלבש ערומים. הקב"ה ביקר חולים דכתיב וירא אליו ה' באלוני ממרא. לבקר את החולה. אף אתה בקר חולים. הקב"ה ניחם אבלים דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו. אף אתה נחם אבלים. הקב"ה קבר מתים דכתיב ויקבר אותו בגיא. אף אתה קבור מתים. דרשה ב). דרש ר' שמלאי תורה תחילתה גמילת חסדים וסופה גמילת חסדים. תחילתה גמילת חסדים דכתיב ויעש ה"א לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. וסופה גמילת חסדים דכתיב ויקבר אותו בגיא:

עתה י"ל שע"פ אותן ב' הדרשות יובן הטעם של שני השמות להמתעסקים בקבורת מתים. והיינו שע"פ דרשת רחב"ח יתכן להם השם חברה קדישא. כיון דאליבא דרחב"ח מקור מצות קבורת מתים הוא ממה שנאמר אחרי ה"א תלכו. להלך אחר מדותיו שהקב"ה בעצמו קבר למרע"ה לא ע"י מלאך. א"כ יש להבין מזה שאין טומאת המת פוגמת קדושת העוסקים בקבורתו אלא שנמשך מזה עליהם קדושה יתירה. שהרי כמו שהקב"ה נקרא קדוש כך ישראל נקראים קדושים. כמו שאנו אומרים אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה. ולכך יש לדמות קדושת ישראל לקדושת הקב"ה עכ"פ בענין זה שע"י העסק במצוה גדולה הזו לא תפגם קדושת האדם. ומפני מה לא תפגם. הלא מטמא. אלא וראי מפני שנמשך ממצוה זו קדושה יתירה עליו עד שאין כח בטומאת מת לגרום פגם בקדושת העוסק במצוה גדולה הזו. כיון שהטומאה בטלה ברוב הקדושה כמו שטפה מרירות בטלה בכוס מתיקות. ולכך שפיר יוצא מזה שע"פ דרשת רחב"ח יתכן השם „חברה קדישא" להעוסקים בקבורת מתים:

ועל פי דרשת ר' שמלאי יתכן להם השם „חברה חסד של אמת". כיון דאליביה מקור מצות קבורת מתים הוא ג"כ ממה שמצינו שהקב"ה קבר למרע"ה הנזכר בסיום התורה. אמנם הוא מוסיף לדרוש התקשרות סיום התורה עם התחלת התורה ע"י מצות גמ"ח. שתחלת התורה גמ"ח שנאמר ויעש ה"א לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. וסופה גמ"ח שהיא קבורת מרע"ה. והיינו כיון שבקבורת מתים יש ג"כ מצות התלבשה בתכריכין שזה נקרא עשיית חסד. כמו שמצינו במגילת רות שאמרה נעמי לשתי כלותיה

כלותיה יעש ה' עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי. ודרשו חז"ל כאשר עשיתם עם המתים היינו שנטפלתן בתכריכהן. נמצא דכיון שר' שמלאי קורא למצות קבורת מתים בשם גמ"ח. לכן יתכן אליבי'

לקרות לחברה זו בשם "חברה חסד של אמת":

עוד יוצא לנו מכל זה שבעסק קבורת מתים יש שתי מצות גדולות. שהן מצות הלבשת המת בתכריכין. שעל מצוה זו תסובב דרשת ר' שמלאי. ומצות הקבורה עצמה שעליה תסובב דרשת ר' חמא בר חנינא. ובאותן שתי המצות יש טעם נסתר להראות שאנו מאמינים בתחיית המתים. שאין מיתת האדם מיתה גמורה כעין הדעכת הנר. אלא שיקומו בתחיית המתים מלובשים בתכריכין שלהם:

ועתה לאחר שביארנו המקור והטעם של שני השמות של חברת המתעסקים בקבורת מתים. יש להבין עפ"ז ג"כ הטעם שנבחרו ט"ו או ח"י כסלו וגם ז' אדר לסעודה זו. דהנה מצינו שאמרו חז"ל יעקב אבינו לא מת. וכן דרשו שמשה לא מת סוטה (יג:) ופיון שהלבשת המת בתכריכין וקבורתו שתי מצות האלו יורו על האמונה של לא מת. היינו שמיתת האדם אינה מיתה עולמית כעין הדעכת נר. רק שעתיד לעמוד בתחיית המתים עם התכריכין. ע"כ נבחרו אותן שני הזמנים ט"ו או ח"י כסלו וגם יום ז' אדר לעשות בהם הסעודה של זאת החברה. כי שני זמנים האלה הם ימי הלולא של יעקב אבינו ושל משה רבנו שעל שניהם אמרו חז"ל לא מת. יום הלולא של משה רבנו נזכר בגמרא שהוא ז' אדר. וכן ידוע מכמה ספרים קדושים שהפסוק ויעקב נסע סכותה רמז שנפטר יעקב אבינו ערב חג הסכות. וכאשר עברו שבעים יום מן יום המיתה עד הקבורה כנזכר בתורה נמצא שקבורתו היתה ביום כ"ה כסלו. וכיון שאז נעשה הנס חנוכה ואין מערבין שמחה בשמחה. וגם אין מתענין בחנוכה. לכן נהגו להקדים ולעשות הסעודה לזכרון הלולא של יעקב אבינו באמצע החודש כסלו או ביום ח"י להודש:

ולפ"ז הכל מתורץ ועולה יפה. ובודאי מנהג ישראל תורה היא. דהיינו אלו שעושים הסעודה בחודש כסלו הוא לזכרון יום הלולא של יעקב אבינו. ואלו שעושים הסעודה ביום ז' אדר הוא לזכרון יום הלולא של משה רבנו ע"ה. שעל שניהם אמרו חז"ל לא מת. ואותן שתי הלולות הן דוגמא לכל מתי ישראל ששייך לומר עליהם לא מת. כי אין מיתתן מיתה עולמית כיון שעתידים לעמוד בתחיית המתים. והנה כי כן נאה לכם לשמוח בסעודה זו. שאין אתם משמחים אלא בשביל שזכיתם לקיים אותן שתי מצות הגדולות. שהן הלבשת המת בתכריכין וקבורתו. ובזכות זה יתקיים בנו לא מת. היינו שנזכה להעת מה שנאמר בלע המות לנצח ומחה ה"א דמעה מעל כל פנים במהרה בימינו אמן:

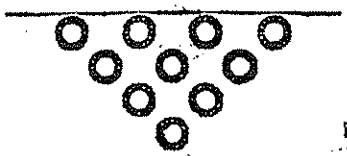

ההספד שאמרתי על החפץ חיים ששבק לן חיים ביום כ״ד אלול דשנת תרצ״ג לפ״ק.

נאספנו היום ביום תענית צום גדלי׳ להספיד את הגאון הגדול הצדיק הקדוש רבנו ישראל מ[illegible]ר הכהן. כי כך אמרו חז״ל חכם שמת הכל ק[illegible]ביו. ולא נתעצלנו להשמיט ההספד. כי כאשר בימים האלה אנחנו מבקשים על סליחת עון. הרי א[illegible]ו חז״ל כל הבוכה על אדם כשר מוחלין לו ע[illegible] כל עונותיו. וגם כי הרי מן התענית צום גדלי׳ שנקרא צום השביעי נלמד ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלהינו. כדאיתא במסכת ר״ה (יח) על ה[illegible]ק דזכרי׳. כה אמר ה״צ צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה. מכאן ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלהינו:

[illegible] להקשות על גמרא זו מן המדרש איכה פ״ב שאומר קשה סילוקן של צדיקים אצל הקב״ה [illegible]ר״ מחורבן בית המקדש. שבחורבן ביהמ״ק כתוב [illegible] פלאים ואין מנחם לה. ובסילוקן של צדיקים כתוב הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא [illegible]ה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר. גם יש ל[illegible]ק מדוע אומר בגמרא מכאן ששקולה מיתת צדיקים. ובמדרש אומר קשה סילוקן של צדיקים:

[illegible] לתרץ כל זה נקדים מאמר חז״ל ב״ב (צא) אמר רב אותו היום שנפטר א״א מן העולם עמדו כל גדולי אוה״ע בשורה ואמרו. אוי לו לעולם שאבד מנהיגו. ואוי לה לספינה שאבדה קברינטה. [illegible]ו המפורשים שאם אמרו אוי לו לעולם שאבד [illegible]גו. למה אמרו עוד אוי לה לספינה שאבדה קברינטה. הלא הספינה נכלל בכלל של כל העולם:

[illegible]נם יש לחבין זה ע״פ מה דאיתא בגמרא שם (טז) ר׳ אלעזר המודעי אומר איצטגנינות [illegible]דולה היתה בלבו של א״א שכל מלכי מזרח ומערב [illegible]ימין לפתחו. רשב״י אומר אבן טובה היתה תלוי׳ [illegible]ארו של א״א שכל חולה הרואה אותה מיד [illegible]רפא:

ונראה לומר בכוונת דבריהם שענין איצטגנינות [illegible]ה בלבו זאת היא חכמתו ומבינתו הגדולה אשר [illegible]. כי בינה לבא ובה חלב מבין. שהי׳ מבין [illegible] עצות מוחכמות ומשפטים טובים לכל מלכי [illegible]ח ומערב איך יתנהגו לקיום המדינות בעולם. [illegible]ענין כללי. והענין של אבן טובה שהיתה תלוי׳ בצוארו לרפאות חולים. זהו ענין פרטי לאנשים יחידים. ורצו בדבריהם ר׳ אלעזר המודעי ורשב״י להורות שיש ב׳ מיני צדיקים. א) יש צדיק שהוא מתענין ומתערב בהשקפתו על עניני הנהגת העולם בכלל. וכאשר הוא גוזר כן יקום. אבל הוא אינו מתענין בפרט לאנשים יחידים להושיעם מצרותם כמו לרפאות חולים וכדומה. ב) ויש צדיק שעיקר עסקו הוא השקפה פרטיות להושיע לאנשים יחידים מצרותם כמו לרפאות חולים וכדומה. אבל בעניני הנהגת העולם בכלל אינו מתענין להתערב:

ובזה יובן דברי ר״א המודעי שאמר איצטגנינות גדולה היתה בלבו של א״א שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו. כוונתו לומר שהי׳ א״א מתערב בעניני הנהגת העולם בכלל בטכסיסי המדינות ומשפטיהם. וכמו שגזר אומר כך שמעו לדבריו כל מלכי מזרח ומערב. ורשב״י בא להוסיף שאצל א״א היתה גם מעלה הב׳ שגם הי׳ מתענין בפרט בעניני אנשים יחידים להושיעם מצרותם ולרפא מחלתם. וזהו שאומר אבן טובה היתה תלוי׳ בצוארו של א״א שכל חולה הרואה אותה מיד מתרפא:

ובדרך זה יובן ג״כ מה שאמר רב שאותו היום שנפטר א״א מן העולם עמדו כל גדולי אוה״ע בשורה ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו. ואוי לה לספינה שאבדה קברינטה. כי רב רצה בזה להורות גדלותו של א״א שהיו בו שתי המעלות. א) שפעל בהשקפת חכמתו על כל העולם בכלל להיותו מנהיגו של העולם. ב) שגם הי׳ מתענין בפרט להושיע לאנשים יחידים מצרותם שיוכלו להתקיים בעולם. וזהו כמו השר מנהיג הספינה שמשגיח בפרט על אותן אנשים הנמצאים בספינתו שלא יגיע להם שום צער ונזק:

ועתה יש לתרץ עפ״ז גם הגמרא דמסכת ר״ה שאומר שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלהינו. שאינו סותר עם המדרש איכה שאומר קשה סילוקן של צדיקים אצל הקב״ה יותר מחורבן בית המקדש. דיש לומר שהגמרא מיירי באותן צדיקים שעיקר עסקם הוא בפרט להושיע לאנשים יחידים מצרותם כמו לרפאות חולים וכדומה. ועל זה אומר ששקולה מיתתם כשריפת בית אלהינו. כי כמו שמן ביהמ״ק נושע ישראל כז״מ שהי׳ קיים. ולאחר חורבנו

נפסקה

נפסקה פעולתו. וכידוע פלוגתת הרמב"ם והראב"ד אם לאחר החורבן חלה עוד שם הקדושה. וכן זה הצדיק שעיקר עסקו הי' בפרט להושיע לאנשים יחידים. שהרי לאחר מיתתו נפסקה פעולתו:

אבל המדרש איכה מיירי באותן צדיקים שיש להם ב' המעלות כעין שהי' אצל א"א. דהיינו שהי' מושיע בפרט לאנשים יחידים מצרותם. וגם שהי' משפיע בתורתו וחכמתו בכלל על כל העולם. שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו. מאן מלכי רבנן הפונים אליו בשאלות ותשובות קשות. ויפיצו מעיינותיו חוצה בספרים מחוכמים. על צדיק כזה אומר במדרש איכה שקשה סילוקן של צדיקים לפני הקב"ה יותר משריפת בית אלהינו. כיון שביהמ"ק נפסקה פעולתו בשריפתו. אבל פעולתו של צדיק כזה אין לה הפסק במיתתו. כי תורתו וחכמתו שהשפיע בעולם ע"י חיבוריו הקדושים חיים וקיימים תמיד:

ובזה יובן ג"כ מה שבגמרא אומר שקולה מיתת צדיקים. ובמדרש אומר קשה סילוקן של צדיקים. כי צדיק כזה שהשפיע מתורתו וחכמתו על כל העולם אין לומר עליו שהוא מת. רק יתכן יותר לומר עליו שנסתלק מאתנו. אבל עדיין הוא חי בזה העולם ע"י תורתו וחכמתו שהשפיע על כל מלכי מזרח ומערב. ועל אותן הצדיקים אמרו חז"ל שקלים (ב) אין עושין נפשות לצדיקים. דבריהם הן הם זכרונם:

והנה מעתה לאחר שתירצנו כמה מאמרי חז"ל נחזור לענין ההספד של זה הצדיק הקדוש הגאון הגדול רבנו ישראל מאיר הכהן ז"ל מראדין שנקרא בשם חפץ חיים. הלא עליו נוכל לומר שלא מת רק שנסתלק מאתנו. וקשה סילוקו לפני הקב"ה יותר מחורבן ביהמ"ק. כי הוא היו בו שתי המעלות כעין שהי' אצל א"א. שהי' בלבו איצטגנינות גדולה. היינו מקור חכמה ובינה בתורה שכל מלכי מזרח ומערב. מאן מלכי רבנן. השכימו לפתחו בשאלות ותשובות. ולא לחנם נקרא שמו ישראל מאיר. כי הוא האיר בתורתו וחכמתו על כלל ישראל בחיבוריו המוחכמים. וכל מלכי מזרח ומערב לאורו יהלכו בהמשנה ברורה שלו ובשאר ספריו הקדושים. וגם שהיה אבן טובת תלוי' בצוארו. תיינו שהי' בלבו אהבת ישראל גדולה להושיע לכל מרי נפש בעצה טובה ולרפאות חולים בברכתו רפואת הנפש ורפואת הגוף. וכמו ששמעתי מפיו בעת היותו בעיר ווארשא שכאשר באו אליו מרי נפש לקחת ברכה ממנו הי' נותן עצות לאנשים שיהיו נזהרים בשמירת שבת. ולהנשים נתן עצות להזהר בהג' מצות שלהן. ובבטית למו שעי"ז תבוא רפואה שלימה להחולים ולא יאונת להם כל רע רק יצליחו במעשי ידיהם. וכל זה עשת בחנם כי הי' שונא בצע גדול:

לכן עלינו עכשיו לקונן על זה הצדיק הקדוש חפץ חיים בדמעות שליש, ולומר אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבדה קברניטה. ואנחנו מחויבים להרבות בבכיה על הסתלקותו ולבקש ממנו שיהי' מליץ יושר בעולם העליון על כל ישראל שחקב"ה ימחול עונותיהם וייטיב מצבם השפל מאד. ויכתוב ויחתום לנו שנת טובה ושנזכה לשנת גאולה שלימה לראות בנחמת ציון וירושלים במהרה בימינו אמן:

סליק חלק ראשון